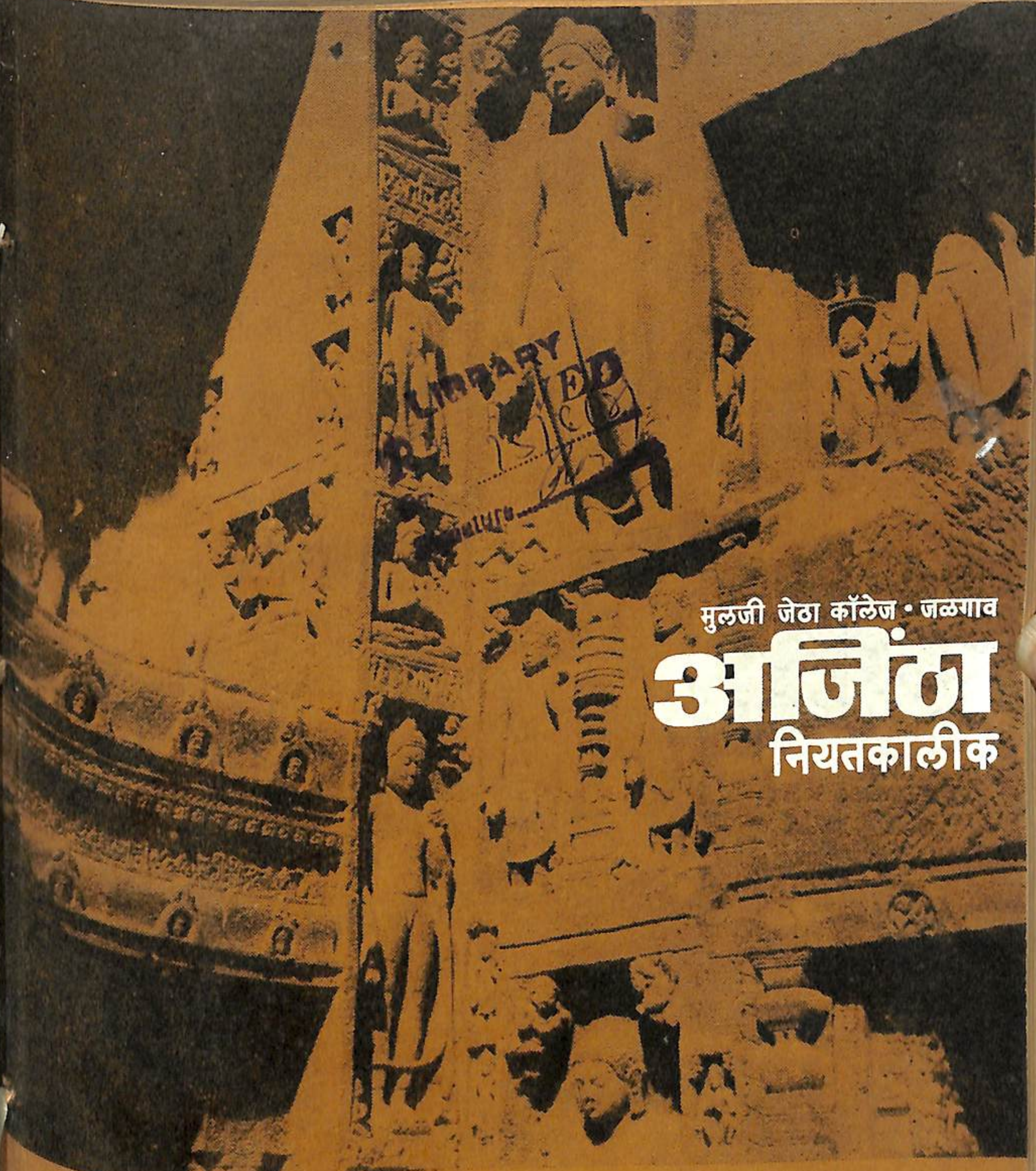

मुलजी जेठा कॉलेज • जळगाव

अजिंठा

नियतकालीक

१९८०/८१

मुख्य संपादक
एम. के येवले

विद्यार्थी प्रतिनिधी
कु. वर्षा कुलकर्णी
श्री. किशोर नेमाडे
श्री. अवधूत पाटील

LIBRARY
RECEIVED
Date 13.11.81
Signature

KNOWLEDGE IS POWER

मु. जे. महाविद्यालय

नियतकालीक १९८०-८१
वर्ष ३५ अंक ३६

अजिंठा

विद्यार्थी प्रतिनिधी
कु. वर्षा कुळकर्णी
श्री. किशोर नेमाडे
श्री. अवधूत पाटील

प्रमुख संपादक
प्रा. एम. के. येवले

अजिंठा

१९८०-८१

संपादक मंडळ :

प्राचार्य चं. रा. पोतनीस
उपप्राचार्य मु. म. थत्ते
उपप्राचार्य द. स. नेमाडे
प्रा. एम. के. येवले (प्रमुख संपादक)
प्रा. राजा महाजन
प्रा. प्र. ना. हुपरीकर
प्रा. डॉ. इफ्तिखार अहमद
प्रा. डॉ. प्र. इ. चौधरी
प्रा. सौ. प्रमिला भिरूड
प्रा. श. मु. ढापेकर
प्रा. आर. एल. राणे
प्रा. शा. न. पाटील
प्रा. एन्. डी. पाटील

विद्यार्थी प्रतिनिधी

कु. वर्षा कुळकर्णी
श्री. किशोर नेमाडे
श्री. अवधूत पाटील

प्रकाशक :
प्रा.एम. के. येवले
मु. जे. महाविद्यालय
मुद्रक :
श्री. हरीश सिलवाणी
आनंद प्रिंटर्स
जळगांव

LIBRARY
RECEIVED
Signature

संपादकीय--

'अजिंठा' नियतकालिकाचा हा अंक आपल्या हाती देतांना व त्याद्वारे आपल्याशी थोडेसे 'हितगुज' करण्याची संधी घेतांना खूपच आनंद होत आहे. 'अजिंठा' चा हा अंक म्हणजे आमच्या महाविद्यालयाच्या कार्याचा छोटासा ओनामा आहे. या वर्षीचा अंक आपल्या हाती देत असतांना मन थोडेसे द्विधा झाले आहे. महाविद्यालयातील विद्यार्थी, प्राध्यापक यांच्या विविध क्षेत्रातील यशसंपादनामुळे एक नवा उत्साह वाटत आहे व त्याबरोबरच शिक्षण क्षेत्रातील सद्य:परिस्थितीमधील समस्यांमुळे मन काहीसे उदास, नि हताश झाले आहे.

स्वातंत्र्योत्तर काळात इतर क्षेत्रांबरोबरच शिक्षण क्षेत्रातही अनेक प्रकारचे बदल झाले आहेत. शिक्षण क्षेत्रातील आजची परिस्थिती दिवसेंदिवस नवनवीन समस्या निर्माण करू पहात आहे व त्यामुळे साऱ्यांच्याच मनात शिक्षण क्षेत्राविषयी व त्यातील प्रश्नांविषयी फार मोठा संदेह निर्माण झाला आहे.

व्यक्तिमत्वाच्या सर्वांगीण विकासाचे शिक्षण हे एक प्रभावी साधन आहे हा मुद्दा निर्विवाद आहे- सुबुद्ध सुजाण व संपन्न व्यक्तिमत्वाचा सुसंस्कृत माणूस घडविणे हे शिक्षणाचे प्रमुख उद्दिष्ट मानण्यात आले आहे. शिक्षण म्हणजे केवळ पुस्तकी ज्ञानसंपादन नव्हे तर निश्चित जीवनदृष्टी,-कुटुंब, समाज-देश इ. शी बांधिलकी मानणारी व्यक्ती निर्माण करणारी ती एक प्रक्रिया आहे.

सर्वांगीण विकासासाठी 'समान संधी' यासारख्या तत्वांवर आधारित असलेली शिक्षण पद्धती स्विकारुन शासनाने प्रगतीचे आणखी एक पाऊल उचलले आहे हे सारे खरे असले तरी देखील वस्तुस्थितीकडे दुर्लक्ष करता येत नाही.

शिक्षण क्षेत्रात एक प्रकारचे अराजक निर्माण झाल्याचे दिसत असून त्यामुळे सद्सद्विवेक बुद्धीने विचार करणाऱ्या माणसाच्या मनात अस्वस्थता निर्माण झाल्याशिवाय रहात नाही. व्यवसायाभिमुख शिक्षण पद्धतीला अवास्तव प्राधान्य दिले गेल्यामुळे शिक्षण क्षेत्राचा तोल-ताल ढळलेला दृष्टोत्पत्तीस येत आहे. 'शिक्षणात काही राम राहिला नाही' असे लोक बोलतांना दिसतात. विद्यार्थी, शिक्षक, शिक्षण संस्थेचे पदाधिकारी, समाज, शासन, शिक्षण तत्ववेत्ते या सर्वांनीच प्रचलित शिक्षण पद्धतीबद्दल गंभीरपणे विचार करण्याइतकी स्थिती निश्चितच निर्माण झालेली आहे.

आम्ही सत्रात्मक शिक्षण पद्धतीचा अंगीकार केला. या शिक्षण पद्धतीचा हेतू, तात्त्विक भूमिका कितीही चांगली, आदर्शवादी दिसत असली तरी प्रत्यक्ष अनुभव मात्र विपरीत आहे असे म्हटल्यावाचून रहावत नाही. दिवसेंदिवस विद्यार्थ्यांची अभ्यास करण्याची, एखाद्या विषयाचे सखोल ज्ञान मिळविण्याची प्रवृत्ती सर्व साधारणपणे कमी होत आहे. परीक्षा पद्धतीवरील विश्वास उडत चालला आहे. परीक्षेचे गांभीर्य, महत्व विसरले वा सोयिस्करपणे टाळले जाऊ लागले आहे. प्रश्नमंजुषा आणि त्यांची बाजारात मिळणारी तयार उत्तरे यावरच विद्यार्थ्यांचा भर असलेला दिसून येतो. कॉपी करण्याचे प्रमाण शिगेला पोहोचले आहे. बऱ्या वाईट मार्गाने परीक्षा उत्तीर्ण होणे हेच उद्दिष्ट विद्यार्थ्यांसमोर उरलेले दिसते. शैक्षणिक गुणवत्तेची समाजात बूजही राहिली नाही असे खेदाने म्हणावे लागते. शिक्षणेतर बाह्य मूल्यांचा शिक्षण क्षेत्रावर कमालीचा विपरीत आणि विकृत प्रभाव पडलेला दिसत आहे. दिशाहीन विद्यार्थी, व्यवहारग्रस्त पालक, शिक्षणासारख्या जिव्हाळ्याच्या व महत्त्वाच्या विषयाकडे उपेक्षेने पाहणारे शासन, अंतर्गत वादात सापडलेल्या शिक्षणसंस्था, संभ्रमित झालेला शिक्षकवर्ग, पाश्चात्यांच्या अंधानुकरणात रममाण झालेले शिक्षण-

तर अशी केविलवाणी अवस्था आज शिक्षणक्षेत्राची झाली आहे शिकायचे काय? कशासाठी? किती? कुठे? आणि का? असे अनेक यक्षप्रश्न आज प्रत्येकाच्या डोळ्यासमोर निर्माण झालेले दिसतात. जीवनात शिक्षणाला महत्व आहे हे तर कळते पण घेतलेल्या शिक्षणाचा प्राप्त परिस्थितीत काय उपयोग आहे हे मात्र कळत नाही अशी अवस्था झालेली आहे. महाविद्यालयात वर्गात पुरेसे विद्यार्थी उपस्थित नसतात पण बाहेरील क्लासेसना मात्र भरमसाठ गर्दी असते असेही दृश्य दिसते. परीक्षेतील अपप्रकारांची कल्पनाही करवत नाही. यातच हिंसक प्रकारांचा, साधनांचा अवलंब वाढत असल्याचेही वर्तमानपत्रातून प्रसिद्ध होणाऱ्या बातम्यांवरुन दिसून येते.

हे बदलायला हवे, बदललेच पाहिजे असे प्रत्येकालाच वाटते. समाजाच्या स्थैर्यासाठी, सर्वांगीण विकासासाठी ते आवश्यक आणि अपरिहार्य आहे. आणि नाही बदलले तर? पण बदलणार कोण? यासाठी शिक्षण क्षेत्रातील प्रत्येक घटकानेअंतर्मुख होऊन कठोर आत्मनिरीक्षण करावयास हवे. असे कठोर आत्मपरीक्षण करून स्वतःपासून या बदलाला आरंभ केला पाहिजे. एकमेकावर दोषारोप करुन हे चित्र बदलणार नाही. 'मी माझा बरा' अशी आत्मसंतुष्ट वृत्ती ठेवून चालणार नाही. काय झाले आहे? काय होत आहे? काय व्हावयास पाहिजे? हे तसे प्रत्येकाला कळत आहे पण 'मी त्यातला नाही' अशा भूमिकेत प्रत्येकजण स्वतःला सावरण्याचा मार्ग चाचपडत आहे. अशी ही आजची शिक्षण क्षेत्रातील किडलेली परिस्थिती बदलण्यासाठी ठोस, मूलगामी, क्रांतीकारक, डोळस परिवर्तन घडवून आणणारी भूमिका प्रत्येकाने अंगिकारली पाहिजे. वरवरची डागडुजी मुलामा काहीही फलदायी ठरणार नाही. नाहीतर— "Let the dead bury their dead"! हे बायबलमधील वचन आमच्या शिक्षण क्षेत्राचे भरतवाक्य व्हायला वेळ लागणार नाही! इत्यलम्! ★

महाविद्यालयीन वार्ता

यंदाचे शैक्षणिक वर्ष सुरुवातीपासूनच अत्यंत धावपळीत व उत्साहात पार पडले. विविध प्रकारच्या शैक्षणिक उपक्रमांबरोबरच कला, क्रीडा, साहित्य, इ. क्षेत्रातील विविध प्रकारच्या कार्यक्रमांची रेलचेल हे या वर्षीचे वैशिष्ठ्य म्हणावे लागेल यंदाच्या वर्षातील महाविद्यालयीन वार्तांचा परिचय करुन देतांना पुढील मुद्द्यांचा उल्लेख अपरिहार्य ठरेल

गेल्या वर्षातील विद्यापीठीय परिक्षांमधील निकालाच्या तुलनेत विज्ञान, कला व वाणिज्य या तिन्हीही शाखांतील विद्यार्थ्यांनी यंदाच्या वर्षी अधिक उत्तम दर्जाचे यश संपादन केलेले आहे. एवढेच नव्हे तर महाविद्यालयातील काही विद्यार्थी विद्यापीठात सर्वप्रथम येण्याच्या सन्मानास पात्र ठरले आहेत. श्री. मिलींद फाटक ह्याने तृतिय वर्ष वाणिज्य या परिक्षेत सर्वोच्च गुण संपादन करुन एक नवा विक्रम प्रस्थापित केला आहे. त्याबरोबरच केवळ २० व्या वर्षी "कॉस्ट अकौन्टन्ट" ही पदवी संपादन करण्याचे कौशल्यही त्याने दाखविले आहे. महाविद्यालयाच्या दृष्टीने हे यश खरोखरच अभिमानास्पद आहे.

शैक्षणिक प्रगतीबरोबरच इतर क्षेत्रातील कार्यातही महाविद्यालयाचे विद्यार्थी मागे नाहीत. पुणे विद्यापीठामार्फत आयोजित करण्यात आलेल्या "युवक महोत्सवात" महाविद्यालयामार्फत सादर करण्यात आलेल्या समूहगीतास प्रथम क्रमांकाचे पारितोषिक मिळाले आहे.

पुणे विद्यापीठाच्या विद्यमाने दक्षिणविभाग आंतरविद्यापीठ मुलांच्या कबड्डी सामन्यांचे आयोजन महाविद्यालयामार्फत करण्यात आले. ही विशेष महत्वाची बाब म्हणावी लागेल. त्यातही अंतिम सामन्यात पुणे विद्यापीठ संघ विजेता ठरलेला असुन या संघात समाविष्ट झालेल्या आपल्या महाविद्यालयातील १) श्याम कोगटा २) अजित तडवी या दोन विद्यार्थ्यांना सुवर्णपदके मिळविण्याचा बहुमान प्राप्त झाला आहे.

विद्यार्थ्यांबरोबरच त्यांच्या विकासाला सतत प्रेरणा देणाऱ्या व त्यांना समयोचित मार्गदर्शन करणाऱ्या आमच्या प्राध्यापकांनीही विविध क्षेत्रात आगेकूच केलेली आहे. वाणिज्य विभागातील एक प्राध्यापक श्री. ग. म. तल्हार यांनी सादर केलेला प्रबंध विद्यापीठाने मान्य करुन त्यांना वाणिज्य विद्याशाखांतर्गत पी. एच डी ही सन्माननीय पदवी दिलेली आहे.

महाविद्यालयातील यशस्वीविद्यार्थ्यांचा गौरव पदवीपूर्व व पदव्युत्तर विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन, विविध विषयांशी संबंधित असलेली चर्चासत्रे या निमित्ताने अनेक मान्यवर व्यक्तींना महाविद्यालयास भेट देवून आपल्या मार्गदर्शनाचा लाभ करुन दिलेला आहे. त्यातील प्रमुख व्यक्ती अशा- पुणे विद्यापीठाचे कुलगुरु डॉ. राम ताकवले, मुंबई विद्यापीठाचे कुलगुरु डॉ. राम जोशी, न्यायमूर्ती चंद्रशेखर धर्माधिकारी, श्री. सेतुमाधवराव पगडी, डॉ. सुधाकर भोसले, डॉ. भास्कर गिरिधारी, प्राचार्य डॉ. चिं. ग. वैद्य, सुप्रसिद्ध चार्टर्ड अकौंटट श्री. पी. एम्. शहा, प्राचार्य सत्यरंजन साठे, सौ. इंदुताई केळकर, सौ शांताबाई किर्लोस्कर, सौ विद्या बाळ, डॉ लुकतुके, श्री. वसंत पळशीकर, इ.

या शैक्षणिक वर्षापासुन महाविद्यालयामार्फत एम एस्सी.- गणित या विषयाचे वर्ग सुरु करण्यात आलेले आहेत. तसेच विज्ञान शाखेतील अन्य विषयांच्या पदव्युत्तर अध्यापनाची सोय करण्याचे प्रयत्न सुरु आहेत.

महाविद्यालयीन प्रशासकीय सोईच्या दृष्टीकोनातून यंदा प्राध्यापक नेमाडे यांची उप प्राचार्यपदी नियुक्ती करण्यात आली. प्रा. थत्ते हे प्रथम सत्राच्या अखेरीनंतर उपप्राचार्य पदाच्या जबाबदारीतून मुक्त झाले आहेत.

या शैक्षणिक वर्षाचे शेवटी एका आकस्मिक दुःखद घटनेस सामोरे जाण्याची वेळ आम्हा साऱ्यांवर आली. गेल्या ३०-३१ वर्षापासुन महाविद्यालयाच्या इंग्रजी विभागात अध्यापनाचे कार्य करणारे प्रा. अं. गं. चिपळूणकर यांचे दुःखद निधन ही सर्वांच्याच दृष्टीकोनातून एक धक्कादायक घटना ठरली. एक ध्येयवादी, निरलस व उत्कृष्ट अध्यापक म्हणून ते सुपरिचित होते. त्यांच्या स्मृतीस अभिवादन !

ज्या विद्यार्थ्यांनी वेगवेगळच्या क्षेत्रात विशेष दर्जाचे यश प्राप्त केले आहे. त्या सर्वांचे अभिनंदन.

महाविद्यालयातील विविध प्रकारचे उपक्रम, अभ्यासेतर हालचाली व वेगवेगळ्या योजनांचा व त्यांच्या वर्षभरातील कार्याचा परिचय या अंकात स्वतंत्रपणे दिलेल्या विविध अहवालावरुन सहज होउ शकेल

श्रद्धांजली !

या वर्षात खालील मान्यवर व्यक्तिच्या झालेल्या निधनाबद्दल त्यांच्या स्मृतीस अभिवादन करीत असतांना आम्हास अत्यंत दुःख होत आहे—

भारताचे भूतपूर्व राष्ट्रपती व्ही. व्ही. गिरी, संजय गांधी, मराठीतील एक नामवंत साहित्यिक पु. भा. भावे, प्रताप कॉलेजचे प्राचार्य का. शु. लाड, भुसावल येथील कॉलेजचे प्राचार्य श्री. वि. ग. जोशी, प्राचार्य सुरु, प्राचार्य मालेगावकर, मराठी रंगभूमीवरील सुविख्यात नटसम्राज्ञी सौ. शांता जोग, सतीश दुभाषी, जयराम हर्डीकर या सर्वांस भावपुर्ण श्रद्धांजली!

आभार !

अजिंठा चा हा अंक तयार होण्यासाठी अनेकांचे परिश्रम सहाय्यभूत ठरले आहेत. विद्यार्थी-विद्यार्थीनींनी दिलेले स्वयंस्फूर्त लेखन सहकार्य, श्री. हरीश मिलवाणी यांनी स्वतः टिपलेले व मुखपृष्ठासाठी उपलब्ध करुन दिलेले छायाचित्र व श्री. वर्धमान यांनी सजावटीसाठी घेतलेले विशेष परिश्रम, याबद्दल आम्ही त्यांचे आभारी आहोत.

या अंकाच्या छपाईची सर्वंकष जबाबदारी मे. आनंद प्रिंटर्सचे व्यवस्थापक श्री. भोळे यांनी स्वीकारुन जे सहकार्य दिले त्याबद्दल त्यांचेही आभार !

तसेच अंक तयार करण्याच्या कामी आनंद प्रेस मधील विविध कर्मचाऱ्यांनी उपलब्ध करुन दिलेल्या सहकार्याबद्दल आम्ही आभारी आहोत.

ज्या हितचिंतकांनी अंकासाठी जाहिराती देऊन आम्हास उपकृत केले त्यांचे आम्ही ऋणी आहोत.

प्रमुख संपादक

नवीन विद्यापीठाचा आग्रह कशासाठी ?

- राज्यातील अविकसित भागात शैक्षणिक समानता प्राप्त करुन देण्यासाठी
- उच्च शिक्षणाचा दर्जा व गुणवत्ता यात वाढ करण्यासाठी
- शिक्षणाबरोबरच संशोधन कार्याला योग्य चालना देण्यासाठी
- वाढत्या विद्यार्थी संख्येमुळे निर्माण होणाऱ्या समस्या दूर करण्यासाठी
- विद्यार्थ्यांमधील सामाजिक जाणिवा व त्यांचा सामाजिक सहभाग यास व्यावहारिक जोड देण्यासाठी
- शिक्षण पद्धतीतील व्यापक बदलांसाठी
- कालानुरुप– शैक्षणिक कार्याची आखणी करण्यासाठी
- विद्यार्थी, प्राध्यापक, व प्रशासकीय कार्याशी संबंधित असणाऱ्या विविध व्यक्तींचे प्रश्न सोडविण्यासाठी
- सर्व ज्ञानशाखातील शिक्षण शक्य तितक्या लवकर मातृभाषेतून उपलब्ध करुन देण्यासाठी

(प्रा. स. दि. सिरसीकर यांनी भुसावळ येथे प्राध्यापकांच्या मेळाव्यासमोर सादर केलेल्या 'उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठाची गरज' या प्रबंधावर आधारित)

क्रीडा–विशेष !

या वर्षी आंतरविद्यापीठ दक्षिण विभागातील मुलांच्या कबड्डी सामन्यांचे आयोजन करण्याची जबाबदारी विद्यापीठाने जळगाव विभागाकडे सोपविल्याने या सामन्यांचे आयोजन आमच्या महाविद्यालयामार्फत येथील स्टेडियम–ग्राऊंडवर करण्यात आले. या कार्यक्रमाचे उद्‌घाटन पुणे विद्यापीठाचे कुलगुरू मा. डॉ. ताकवले यांचे शुभहस्ते झाले. या सामन्यांमुळे दक्षिण विभागातील विविध विद्यापीठातील कबड्डी खेळाडूंचे क्रीडा-नैपुण्य पहाण्याची संधी जळगावच्या क्रीडा रसिकांना लाभली. या सामन्यांचा समारोप जिल्ह्याचे लोकप्रिय जिल्हाधिकारी श्री.रामाराव याचे हस्ते झाला. विशेष अभिमानाची गोष्ट म्हणजे या सामन्यात पुणे-विद्यापीठ संघाने उत्कृष्ट दर्जाचे यश संपादन केले. या संघात आमच्या महाविद्यालयाचे विद्यार्थी श्री. राधेश्याम कोगटा व अजित तडवी यांचा समावेश होता. हे दोन्हीही खेळाडू सुवर्णपदकांचे मानकरी ठरले!

卐 卐 卐

कौतुक !

जिल्हा प्रसिद्धी कार्यालयातर्फे 'युनो दिनानिमित्त' आयोजित केलेल्या 'युनोचे कार्य' या विषयावरील वक्तृत्व स्पर्धेत तृतीय क्रमांकाचे यश मिळविल्याबद्दल महाराष्ट्राचे भूतपूर्व राज्यपाल माननीय सादिक अली यांचे शुभहस्ते कु. मुक्ता महाजन या विद्यार्थीनीला पारितोषिक देण्यात आले. त्याचप्रमाणे कु. मुक्ता महाजन हिने महाविद्यालयातर्फे आयोजित केलेल्या वादविवाद स्पर्धेतही प्रथम पारितोषिक मिळविले आहे.

या यशाबद्दल तिचे त्रिवार अभिनंदन !

आवाहन

चालू वर्ष हे अपंग वर्ष म्हणून साजरे होत आहे. अपंगांना त्यांच्या दुःखाचा विसर पडावा व त्यांचे जीवन सुखकर व्हावे यासाठी नागरिकांनी अपंग बंधूना सर्वतोपरी आर्थिक सहाय्य करावे ही विनंती.

किशोर नेमाडे व
संपादक मंडळ

आजिंठा
मराठी विभाग

"भाषा आणि वाड्.मय ह्यांना राष्ट्राच्या जीवनात अत्यंत महत्वाचे स्थान प्राप्त झालेले आहे. देशाच्या घटनेचे आणि प्रगतीचे वाड्.मय एक प्रभावशाली शस्त्र आहे. जीवनाची जी चिरंतन मूल्ये आज मानव जातीच्या प्रगतीपथावर ध्रुवताऱ्याप्रमाणे अढळ तेजाने तळपत आहेत, ती मूल्ये आणि सत्ये मानवजातीला साहित्यांनी दिलेली लेणी आहेत. आजच्या युगात मानवी जीवनाला अवश्य असणारे साहित्य हे सहावे महाभूत आहे. कोणत्याही स्वतंत्र राष्ट्राला सैन्यापेक्षा आणि आरमारापेक्षा साहित्याची आज जास्त जरूरी आहे. कारण सैन्य आणि आरमार फार झाले तर जिवंत राष्ट्राचे रक्षण करू शकेल, पण राष्ट्राला जिवंत ठेवण्याचे काम केवळ साहित्यच करु शकते. राष्ट्राच्या पौरुषाच्या आणि पराक्रमाच्या परंपरा जिवंत राखून त्याग, धैर्य आणि शौर्य हे गुण जनतेच्या अंगी येण्यास बंदूका तोफापेक्षा साहित्याचाच उपयोग जास्त होतो."

– आचार्य अत्रे

त्वमेव माता च...

अजय सराफ
S. Y. B. Sc.

'मदर, यंदा मात्र मी दिवाळीच्या सुटीत घरीच जाणार बरं का!'

'हो का? अरे, वा! जा हं! कुठं जाणार रे? पपांकडे की ममीकडे'

'ते अजून ठरलं नाही. बघू, ज्यांचा आग्रह जास्त होईल तिकडे जाईन. खूप मजा करणार मी!'

'ओ. के., ओ. के बाबा! जा, खूप मजा कर, पण शाळा सुरु झाली की परत ये हो. आपल्या स्कुलला विसरायचं नाही आणि या गरीब मदरला पण, हो ना?'

'असं काय बोलता मदर? मी कधी तरी तुम्हाला विसरणं शक्य आहे का? तुमच्याशिवाय मला आहेच कोण? पपा, ममी काय चार दिवसांचे! खरी जोडी आपलीच; तुमची आणि माझी!'

मदरने त्याला नुसतेच थोपटले. उड्या मारीत तो समजूतदार जीव अवखळपणे निघून गेला. तो गेला त्या दिशेकडे कित्तीतरी वेळ मदर बघत राहिल्या होत्या. त्या नजरेत व्याकुळता होती. राजूसमोर त्यांचा अधिकाराचा, शिस्तीचा बुरखा गळून पडे. पांचगणीच्या इंग्लीश मिडीयम स्कूलच्या सुपरिंटेंडेंट, कठोर आणि कडक, पण राजूपुढे त्यांचे वरचे सगळे कवच गळून पडे, आणि आतला मातृत्वाचा सुप्त झरा झुळझुळू वाहू लागे, पण गुप्तपणे! आत्ताही त्यांचा जीव हेलावला. पोर किती आशेला आलंय! देव करो आणि बिचाऱ्याची एवढीशी इच्छा तरी पुरी होवो! त्यांनी आकाशाकडे पाहिले. उजव्या डाव्या हातांनी दोन्ही खांद्यांना स्पर्श करीत तो हात कपाळावर नेऊन त्यांनी क्रूसाची खूण करीत आकाशातील ख्रिस्ताला विनवणी केली, आणि आपल्या कामाला निघून गेल्या.

आज नेमकी अगदी एकाच दिवशी ममी, पपांची पत्रे आल्याने राजू खुषीत होता दोघांनी त्याला दिवाळीत बोलावले होते; पपांनी पुण्याला आणि ममीने दिल्लीला! कुणाकडे जायचे? बघू! कोण आधी येईल त्याच्याकडे जायचे. पण मग पपांकडे गेले की ममीला वाईट वाटेल. ममीकडे गेले की पपा नाराज होतील. जाऊ दे आत्ता एकाकडे, पुढल्या सुट्टीत दुसऱ्याकडे. राजू अगदी खुषीत मनोरे रचित होता. आपले पहिले पुण्याचे घर त्याला अस्पष्टच आठवत होते. आणि ज्या आठवणी होत्या त्या काही मोठ्या सुखावह नव्हत्या. पण किती झाले तरी त्या आठवणी घोळवण्यात त्याला आनंद वाटे, कारण ते त्याचे घर होते; त्याचे, ममीचे आणि पपाचे मिळून! तिघांचे एकत्र! त्याला तेव्हा ममी आणि पपा दोघेही लाभत होती. ती दोघे सारखी भांडायची खरी, पण निदान दोघांजवळ बसायला, जेवायला तर मिळत होते. दर भांडणानंतर ममी त्याला जवळ घेवून कधी रडायची, कधी पपांना शिव्या द्यायची. एक दिवस तो आपल्या मित्राकडे बर्थ डे ला गेला होता. गाडीतून उतरल्या बरोबर शोफर हात धरत होता, तरी त्याला झिडकारुन तो पळत पळत आत गेला होता. असे लोकांकडे फार आवडायचे त्याला. कसे छान हसरे, खेळीमेळीचे वाटायचे इतरांकडे. आणि त्याच्या घरी पपा सदा चिरुट ओढीत स्टडीमधे, नाहीतर काही तरी डिक्टेट करीत असलेले. ममी कुठे क्लबात,

नाहीतर महिला मंडळात नाहीतर पार्टी पिकनिकला घरी असली तर तिचे आपले निटींग पेंटिंग चालू. राजूची गाठ सतत आयाशी बांधलेली. आणि त्याला तर ती मुळीच आवडायची नाही, म्हणून त्या दिवशी समीरच्या घरी बर्थडेला जातांना त्याला फार बरे वाटले होते समीरच्या घरी किती मुले जमली होती. खूप मजा आली होती. केक कापला गेला, मेणबत्या विझल्या. पार्टी संपली. सगळी मुलं आपल्या आपल्या घरी गेली तरी त्याचा शोफर त्याला न्यायला आलाच नाही. बसला असेल विड्या फुंकत, आयाशी गप्पा छाटीत. राजू आपला तिथेच बसून राहिला होता. समीरच्या आईने त्याला प्रेमाने बसवून ठेवले होते. दोघे खेळत होती. तोवर संध्याकाळ झाली, तशी समीरच्या आईने पाट मांडला, त्याच्या भोवती रांगोळी घातली, त्यावर समीरला बसविले आणि निरांजनाने त्याला ओवाळले. त्याच्याबरोबर राजू-लाही बसवले होते, मग त्यांची दृष्टी काढली. राजू विस्फारलेल्या नजरेने हे सगळे पहात होता. त्यानंतर कित्ती तरी दिवस तो सगळा समारंभ त्याच्या डोळ्यासमोर तरळायचा. आपली ममी असले काहीच करीत नाही. आपल्या घरी कधी असे छान छान, शांत शांत नसतेच मुळी; सारखी भांडणे अन् ती सुद्धा इंग्लिशमधून. राजू मनात खंतवायचा, पण ममीशी बोलायची सोयच नसे. पपांपर्यंत तर त्याचे हात कधी पोहचलेच नाहीत. अशा कितीतरी वेदना त्याच्या हृदयात घर करुन होत्या. एखाद्या दिवशी त्यांचा फारच गलबला झाला तर मग तो टराटर कागद फाडत सुटायचा, ब्रशने कागदावर भराभर वेडेवाकडे रंगांचे फटकारे ओढीत बसायचा. अशा वेळी घरात कोणी नसले तर आयाची एखादी चापट सुद्धा बसायची. शिवाय पपा, ममी घरी आल्यावर तिखटमीठ लावून त्यांच्याकडे रिपोर्ट जाई तो वेगळाच.

त्यानंतरची गोष्ट. नुकताच राजू के. जी. त जायला लागला होता. भोवताली खेळणी पडलेली होती. मधून मधून टीचर काही तरी सांगत होत्या आणि इटुकल्या जिवांच्या पिटुकल्या गोष्टी आपापसात चालल्या होत्या, आई आणि बाबा हे त्याचे प्रचंड आधारस्तंभ. माझी ममी आणि माझे पपा या विष-यांच्याच सगळ्या गप्पा चालल्या होत्या. राजूनेही मोठ्या दिमाखाने आपल्या मित्राला सांगितले, 'माझी ममी नं, मला खूप खाऊ देते. आज तरी ती मला त्या दुकानातल्या शोकेसमधली गाडी घेऊन देणार आहे. किती ग्रेट आहे माझी ममी आणि पपा पण.' हो माहीत आहे ममी पपावाला मोठा. माझी ममीच तुझ्या ममीपेक्षा जास्त चांगली आहे. तुझी ममी तर तुला आता लांबच्या स्कूलमधे ठेवणार आहे.' किशोरने त्याला हिणवले.

'हॅट ! नाहीच मुळी !'

'नाही काय! होयच मुळी! कालच तुझी ममी माझ्या ममीला सांगत होती क्लबमधे !'

'हॅट ! खोटारडा कुठला ! तू खोटारडा तुझी ममी खोटारडी, तुम्ही सगळे खोटारडे !' बोलता बोलता राजूचा आवाज चांगलाच चढला आणि त्याने किशोरला दोन थापडा सुद्धा मारल्यात. तेवढ्यात टीचरने पाहिले आणि सोडवले म्हणून बरे. त्या दिवशी राजू धुसफुसतच घरी आला. ममीने त्याची समजूत घालण्याचा प्रयत्न केला, पण त्या लहानग्या जिवालाही कळले की त्या समजूत घाल-ण्यात जीव नाही. त्याच्या त्या भितीने खोल घर करुन ठेवले. आणि शेवटी ती भीतीच खरी ठरली. त्याला कळून चुकले की, किशोरने सांगितले होते तेच खरे होते. ममीने काढलेली समजूत खोटीच होती त्याची या पाचगणीच्या शाळेत रवानगी झाली. त्याने कित्ती वेळा ममीला विनवले, 'ममी, मी आता चांगला वागेन ग, मी काही त्रास देणार नाही, पण मला नकोना इतक्या दूर पाठवू.' पण ममीने काही ऐकले नाही. मग राजूही चिडला. घट्ट आवळून आणि न रडता ताठ मानेने मग छोटा राजू इथे दाखल झाला. फार कळायला लागले मग त्याला ममी, पपांचा राग तर त्या छोट्याश्या डोक्यात इतका ठासून भरला होता की परत कधी ममी, पपांकडे जायचेच नाही, सुटीत सुद्धा, असा त्याने निश्चय केला. पण त्याचा हा निश्चय त्याला ममी पपांपर्यंत पोहोचवायला संधीच मिळाली नाही. आपल्याला इथे का आणून ठेवले याचे स्पष्ट कारण त्या चिमुकल्या जिवालासुद्धा स्पष्ट कळून चुकले. आई-बापांपासून एकटे दूर आल्यामुळे त्याला आपो-आपच प्रौढ समज आली होती. नंतर येणाऱ्या पत्रांवरुन त्याला कळून चुकले होते की ममी, पपांनी डायव्होर्स घेतला होता. आपल्याला कटवून ममी दूर पळून गेली दिल्लीला, नव्या पपांबरोबर ! आणि पपांनी त्यांच्या सेक्रेटरीलाच नवी ममी बनविले होते. मदर त्याला हळूहळू मनावर फारसा आघात न करता सगळी परिस्थिती समजावून सांगत. पण पहिल्या एकाच आघाताने राजूचे वय एकदम दुप्पट, तिप्पट मोठे झाले होते. त्याला सगळे नाटक आपोआप उलगडत गेले होते; ममीने नवे पपा आणले आणि पपांनी नवी ममी. आणि हे करायला त्यांना मोक-ळीक मिळावी म्हणून माझी इथ पाचगणीला हकालपट्टी ! हुः ! जसे काही ममी पपा म्हणजे शोकेसमधील खेळणीच की नाही ? आवडले की दिले फेकून आणि आणले नवे ! मला काय त्या नवीन पपांशी करायचंय? बसा तुमची तुम्हीच घेऊन. आमची आपली आम्हाला ही शाळाच बरी ! एवढ्यासाठीच आमची कटकट दूर केली काय ? म्हणे, 'तू नीट वागत नाहीस, कागदं फाडतास, रंग खराब करतोस, कुणी पाहुणे आलेत की नीट बोलत नाहीस. म्हणून तुला शिस्त लावण्यासाठी होस्टेलवर ठेवायचे ! मला शिस्त लावतात ! आणि मग यांना कोण शिस्त लावणार ? आम्हाला आपले लांब कटवले. आता त्या घरातही नवी ममी आलीय. माझी चित्रे आणि माझी खेळणी नीट ठेवली आहेत. की नाही कोण जाणे ! राजूला कधी फार रडू येई, कधी फार राग येई. कधी ममी पपांच्या फारच आठवणी येत. पण सगळं कुणाजवळ बोलायचे ? भावनांच्या उर्मी मनात उमटायच्या आणि मनातच जिरायच्या. शेवटी त्या लाटाही मनावर आपटून आपटून बोथट होऊन गेल्यात. आपटायच्या थांबल्या राजूचा आणि पपांचा संबंध आता फक्त येणाऱ्या पैशांपुरताच उरला होता. पपांनी दर महिन्याला पैसे पाठवायचे आणि राजूने पैसे मिळाल्याची पावती आणि थँक्स! ममीकडून अधून मधून पत्र आणि बर्थडे प्रेझेंट बस ! शाळेच्या मदरवर मात्र त्याचा जीव जडला होता, कारण त्याच्या मनाला समजून चुकले होते की या जगात आता आपले त्यांच्याशिवाय कोणी नाही. त्याच्याबरोबर शिकणारी सगळी मुले त्याच्या सारखीच छोटी छोटी होती. तिथेच घर असणाऱ्या आणि नुसत्याच शाळेत येणाऱ्या मुलांची संध्याकाळी घरी जायची धावपळ बघून त्याला यांचा हेवा वाटे. होस्टेलवर रहाणाऱ्यांपैकी सुद्धा काही त्याच्यासारखी लांबून आलेली, पण तरी राजूची परिस्थिती काही वेगळीच होती. या होस्टेलवर रहाणाऱ्या मुलांना त्यांची घरे होती. दिवाळीच्या व मे महिन्यांच्या सुटीत त्यांचे आई वडील त्यांना न्यायला येत. सुट्टीभर त्यांच्या-वर कौतुकाचा वर्षाव होई. मोठ्या प्रेमाने निरोप दिला जाई व परत येणाऱ्या सुट्टीकडे डोळे लावुन बसत. त्यांनी आपली मुले खरोखरच शिस्त लागावी, चांगले शिक्षण व्हावे म्हणून तिथें ठेवली होती. पण राजू सुटीत कुठे जाणार ? आई, वडील दोघही आपापल्या नव्या संसारात रमले होते. त्यांना राजूकडे लक्ष द्यायला वेळच नव्हता.

पण तरी तो माघार घेणार नव्हता. त्याची समज वाढली होती. इतर मुले सुट्टीच्या, आईवडीलांच्या गोष्टी सांगायला लागली की तोहि हिरिरीने आपल्या घरचे वर्णन करी. ममी पपांच्या गोष्टी सांगे आणि खोलीत येवून मात्र रिकाम्या भितींना खरी परि-स्थिती सांगून पोटभर रडून घई. इतर मुलांचे पाहुन तो छोटा जीवहि घरी जाण्यास आसुसलेला असे. ममी पपांशी कधी न बोलण्याचा आणि घरी न जाण्याचा निश्चय कधीच बारगळला होता. पण पहिल्या वर्षी त्याला कुणीच बोलावले नाही; ममीने नाही आणि पपांनीही नाही. राजू मनातून हिरमुसला, नाही कष्टी झाला. आपल्या खोलीत जाऊन खूप रडला. पण मित्रांना मात्र त्याने सांगितले, 'माझा अभ्यास किती मागे राहिलाय. इथलं स्टँडर्ड ठेवायच म्हणजे मला चांगलाच जोरात अभ्यास करायला हवा. पपा, ममी तर सारखं बोलावून राहिलेत, पण मीच सांगितल, मला इथं खूप आवडतं. मस्त शाळा आहे. मी काही सुटीत येणार नाही. मला खूप अभ्यास करायचाय. इथल्या मदर माझा अभ्यास करुन घेणार आहेत.' मुलांना बिचाऱ्यांना वाटे काय ग्रेट मुलगा आहे. आपल्याला तर बुवा नाही रहावणार आईकडे गेल्यावाचून. सगळी मुले त्याच्याकडे मोठ्या आदराने बघत. आई-वडीलांना त्याच्याविषयी सांगत आणि मोठ्या आनंदाने किलबिलत टॅक्सीतून त्यांच्याबरोबर भुर्रदिशी निघून जात. त्या दृश्याकडे मोठ्या आसुस-लेल्या नजरेने तो डोळे भरुन पाही आणि आपले रडू लपवण्यासाठी पट्कन् खोलीत जाऊन पुस्तकात डोके खुपसे.

दुसऱ्या वर्षी पपांचे पत्र आले, ' राजू बेटा, तू आता तिथे कंटाळला असशील. या सुटीला तुला इकडे आणावे, चार दिवस तुलाही बरे वाटेल. असे ठरवले होते, पण काय करु ? नेमके याच वेळी मला टूरवर जावं लागतय. नाहीतर तुला घेऊनच आलो असतो, पण बेटा, पुढच्या वेळी तुला नक्की घेऊन येईन.' राजूने कडवटपणे हसत तो घोट गिळला. ममीनेही लिहीले होते, ' तुला खरे म्हणजे या सुटीत मी इकडे दिल्लीला आणणार होते रे. तुझे नवे पपासुद्धा सारखे म्हणत आहेत, पण काय करु ? मलाच बरे नाही. पण तू काळजी करु नको परंतु तुला सध्या आणता येणार नाही. पुढल्या सुटीत नक्की आणीन हं ! रात्री एकट्या उशीला राजूच्या गरम श्वासांनी सगळी कहाणी सांगितली. दुसऱ्या दिवशी मात्र सगळ्या मुलांच्यात त्यांने आपली घरी जाण्याची तारीख निश्चित केली; काळजीपूर्वक ! सगळी मुले गेल्या नंतरची येईल अशी काळजी घेऊन. एकट्या मदरपुढे मात्र त्याचा मुखवटा गळून पडे. आत ही त्यांच्या नजरेला नजर न देता तो खोलीत निघून गेला होता. सबंध सुट्टीभर मग त्याला मदरनेच समजुतीने सांभाळले होते.

या वर्षी मात्र राजू खुशीत होता. मम्मी, पपा दोघांचीही पत्रं आली होती. आता यंदा मात्र नक्कीच कुठेतरी जायचे. बघू ! पुणे नाही तर दिल्ली. आपल्याला काय कुणीही चालेल. चार दिवस रहायचे आणि परत यायचे. सगळ्या मित्रांप्रमाणे गावाला जायाची, आई-वडीलांना भेटायची, सुट्टीतल्या मजेची स्वप्ने तो रंगवायला लागला त्याचेकडे बघून मदरचेही मन हेलावले. बिचाऱ्याची एवढीशी तरी इच्छा पुरी होऊ दे म्हणून, त्या आकाशातल्या बापाची विनवणी करायच्या. सुटी सुरु होण्याचा दिवस जवळ येत चालला. राजूचा स्वप्ने रंगत रंगत अगदी क्लायमेक्सला पोहोचायला आली होती. ती आईबरोबर की पपांबरोबर साकारायची. येवढेच ठरवायचे होते. जे कोणी आधी येईल. त्याच्याबरोबर जायचे. अधीरता वाढत होता. एकीकडे टर्मिनलची तयारी चालली होती. टर्मिनल झाली. शवटचा पेपर संपला. फारच उतावळी असणारी मुले आपल्या घरी निघाली सुद्धा. काहींचे वडील एकदोन दिवसात आलेही. पुणे की दिल्ली ! राजूच्या मनाने दोन्ही दिशांनी लाखो वेळा उड्डाण केले. प्रत्यक्ष जाण्याची तयारी करुन ठेवली. मदर त्याची अधीरता बघत होत्या. जास्त जोरजोरात प्रार्थना पुटपुटत होत्या.

आणि पोस्टमनने राजूसाठी दोन पत्रे आणली. ममीचं आणि पपांचं पत्र ! मोठ्या अधीरतेने राजू ती घेऊन आपल्या खोलीत गेला. ' कधी येताहेत ? कोण आधी येतंय् ? ममी येते की पपा येताहेत ? आज की उद्या ? पण नक्की येणार आहेत का ? थरथरत्या हातांनी आणि धडधडत्या हृदयाने एक पत्र फोडले, वाचले, हात कापत दूर फेकून दिले. दुसरे फोडले वाचले आणि तुकडे तुकडे करुन कोपऱ्यातल्या टोपलीत फेकून दिले त्याला खरे म्हणजे गदगदून रडावेसे वाटत होते, संतापाने किंचाळावेसे वाटत होते. कोणालातरी चावावे आरबडावेसे वाटत होते, पण तो नुसताच भकास नजरेने बघत राहिला. दारावर टक्टक् आवाज ऐकून तो भानावर आला. खरे म्हणजे आता कोणी यायला नको होते, पण खट्खट् वाढतच होती, दार उघडणे भागच होते. मदरना दारात बघून तो चपापला. त्या कधीच कुणाच्या खोलीत जात नसत. राजू दिङ्मूढ झाला पण तीन वर्षे अंगात मुरलेली शिस्त. त्याने उठून मदरना विश केले. मदर त्याच्या केसावरून हात फिरवित होत्या, ' राजू ' यंदा मी आत्ता सुट्टीत खूप लांब म्हैसूर, बंगलोरला जाईन म्हणतंय. जरा चेंज! तुला यायचयं माझ्या बरोबर? ' एवढ्या मोठ्या मदर त्यांच्याबरोबर मी जायचे ? राजूच्या डोक्यात आधी अर्थच शिरेना. शिरला तेव्हा पटेना आणि पटला तेव्हा तो एकदम मोठ्यांदा वेड्यासारखा हसायला लागला; आणि तेवढ्याच जोरात त्यांच्या कुशीत शिरून मोठमोठ्याने रडू लागला. स्वतःला पूर्णपणे हरवून हुंदक्यावर हुंदके देऊ लागला. !

सामंजस्य

सुभाषराव त्र्यंबकराव फुसे
M. A. (Jr.)

सुधाकराचे लग्न होऊन ८-९ महिने झाले होते. त्याचा संसार अगदी सुखात चालला होता. संसारसुखात कोणतीही उणीव नव्हती. मीना व सुधाकर दोघेही एकमेकाच्या सुखासाठी धडपडत होते. आपल्यासाठी त्रास वा दुःख होणार नाही याची ते मनोमन काळजी घेत. त्यामुळे एकास त्रास झाला असता दुसऱ्यास दुःख होई. असे असतांन ही. चालता-चालता मध्येच खडा रुतून त्रास व्हावा तसे दुःख सुधाकराला होई. कधी-कधी मीना इतकी उदास होई की त्याच्या छातीत धस्स होई ! एखादे उमलेलले फूल खूप जपूनही, ते कोमेजतांना पाहून माळ्याच्या मनास जे दुःख व्हावे तेच दुःख सुधाकरास होई. एखाद्या सुग्रास जेवणात अचानक खडा लागावा, तसे त्याला एवढ्या सुखीसंसारात मीनेला उदास पाहून वाटे.

कोणतीही उणीव नसतांना, दुःखाचे सावट देखील नसतांना मीना एवढी उदास का असावी ? तिला काय दुःख असावे? काय कमी वाटत होते? माहेरची आठवण होऊन तर ती उदास होत नसवी ? काय घडत होते म्हणून ती अशी उदास होत होती ? आपल्या समारात सुखी असल्याचा भास निर्माण करून ती कुढत तर नसावी? सुधाकरने तिला काही-वेळेस विचारले सुद्धा परंतु तिने त्यास समाधानकारक उत्तर दिले नव्हते खरे सांगावयाचे तिने टाळले होते कारण आपले दुःख त्याला सांगण्यासारखे नाही असे तिला वाटत होते. तिच्या खऱ्या बोलण्याने नंदनवना-सारख्या सुखी संसारात आग लागणार होती. सारे जीव पश्चाताप, दुःखाच्या आगीत होरपळून निघणार होते. तिचा खरा शब्द या संसाराचा एकच घोट घेणारा विषाचा प्याला होता. ते विष पचवून ती स्वतः हा संसार अबाधित राखणार होती.

परंतु नियतीला ते मान्य नव्हते. नियतीचे खेळच काही निराळे असतात. मानवास एखाद्या कळसुत्री बाहुल्यांप्रमाणे ती नाचवत असते. त्याच्या मनाचे तिथे काही चालत नाही, तो चिंततो काही आणि नियती घडवते काही दुसरच! कुणाच्या सुखदुखाःची नियती म्हणजे श्रद्धा, विश्वासाची तिला कदर नसते. नियती म्हणजे एक तुफानी वादळ. जे एका क्षणात सार उलटसुलट करुन टाकते !

एके दिवशी ४-४। च्या सुमारास चंदू मीनाकडे आला. त्याला पाहून मीनाला आश्चर्य वाटले व आनंदही झाला. परंतु तिने मन घट्ट केले. मनीचे भाव मनातच दाबून टाकले व त्याच्याशी एखाद्या तिऱ्हाइताप्रमाणे ती वागली.

" कोण आहे घरी ?" चंदूने तिला विचारले.

" कुणी नाही, मी एकटी आहे."

" अरे! निदान आंत ये तर म्हणशील की नाही,?

" ये ना !

" माझ्या येण्याने तुला आनंद नाही वाटला? किती भटकलो तुझा पत्ता शोधण्यासाठी!

" कशाला उगीचच त्रास घेत बसलास ?"

" मीना हे तू बोलतेस ?"

होय म्हणणे मीनाच्या जिवावर येत होते. परंतु नाही म्हणणही तिला शक्य नव्हते. ती विवाहबद्ध होऊन एकाची पत्नी बनली होती. एकेकाळी ती ज्याच्या-साठी सर्वस्व पणाला लावायला तयार होती, ती त्याच्याशी आता मोकळेपणाने बोलूही शकत नव्हती.

कारण तो उगीचच दुःखी झाला असता, त्याला वाईट वाटले असते, त्याने तिला त्याच्याबरोबर चलण्याचा आग्रह केला असता. म्हणून तिने मन कठोर केले व म्हटले, " होय."

" मीना किती बदललीस तू? माझ्या एका शद्बासाठी वाटेल ते करायला तयार असणारी मीना कुठे गेली? तू माझ्याशी मनमोकळे पणाने सुद्धा बोलू नयेस !" त्याचा चेहरा फारच कष्टी, रडवेला होऊन गेला.
" मला समजण्याचा प्रयत्न कर चंदू मी विवाहीता आहे. पती असतांना दुसऱ्या माणसांचा विचार येणे देखील पाप आहे. मी मन मोकळे केले तर तू अजून वेडा होशील. तुझे दुःख मला पाहावणार नाही. हे बंध तोडण्याची ताकदही आता माझ्यात नाही. कुणाचा विश्वासघात करण्यासारखं मोठ पातक नाही. मी सुखी असावी अशी तुझी इच्छा आहेना ? मी इथे फारच सुखी आहे. माझा पती माझ्या प्रत्येक सुखा साठी धडपडत असतो. माझ्यावर किती विश्वास आहे त्यांचा ! अस असतांना मी विश्वासघात करून, त्यांचे मन दुखवणे किती महाभयंकर आहे? कधी-कधी तुझे विचार येऊन मी उदास होते. ते पाहुन किती दुःख होते त्यांना ? नंतर माझा मलाच पश्चाताप होतो. आपली मने आधीच तुटलेली आहेत. आपल्याबरोबर दुसऱ्यास कशाला दुःखी करावे ? थोडे दुःख सहन कर, सवय होईल व एक दिवस तुला पूर्ण विसर पडेल."

" नाही मीना, नाही ! तुला विसरणे इतक सोप कां आहे ? ज्यावेळेस या शरीररुपी सापळ्यातील काळीज कापून काढून फेकल जाईल तेव्हाच मी तुला विसरु शकेन! तरीही ते काळीज तुझ्याच नांवाचा जप करीत असेल ?"

" चंदू, विवाहबंधनाने मी बांधली गेलेली नसती तर वाटेल ते केले असते. परंतु आता मात्र मला बंधन आहे. ती वेळ टळून गेलीय आता आपण पूर्वीच सारी बंधने तोडून एकत्र यायला हवे होते. आता माझ्याकडून कोणतीही अपेक्षा ठेवू नकोस. मला विसर, मला सुखी पहायच असेल तर मला विसर! आपणाबरोबर आणखी एका जीवाचा बळी घेऊ नकोस ही तुझ्या चरणी प्रार्थना आहे."

" काही हरकत नाही मीना, तुझे सुख तेच माझे सुख, परंतु तू खरोखर सुखी बनशील का ? कधी सुखी असशील कां? खर सांग कधीच तुझ्या मानत माझा विचार येणार नाही कां ? नाहीं ! तू मनात कुढशील, कधी सुखी होणार नाही. परंतु तुझी इच्छा तीच माझे सर्वस्व. " एवढे बोलून तो फिरला त्याचा कंठ दाटलेला होता. त्याने डोळ्यांच्या पाण-वलेल्या कडा पुसल्या. आणि तो दाराबाहेर पडणार तेवढ्यात सुधाकर पुढे झाला व त्याने चंदूस म्हटले, "अरे चाललाही ? ये ना !"

सुधाकरला अचानक पाहून मीना व चंदू या दोघासही आश्चर्याचा धक्का बसला व भीतीने अंग शहारले. तरीही धीराने चंदू म्हणाला, "नाही सुधाकर मला जाऊ दे. मला फार दूर जायच आहे. उगीचच मोहपाश नको."

"अरे वेडया हे मोहपाश आणि आशा आहेत म्हणूनच माणूस खडतर जीवन जगण्यास तयार आहे. ते नसते तर माणसात आणि दगडात काही फरक राहिला नसता. त्याला काहीही दुःख झाले नसते. तो वेडा झाला नसता. दुःखात कुठेतरी भटकला नसता. तू दुःखी आहेस, खरा दुःखी आहेस, तू कुठे भटकू नये म्हणून मी तुला एक साथीदार देणार आहे. जो तूला सावरेल."

चंदू सुधाकरकडे पहातच राहिला. तो काय म्हणतोय हेच त्याला कळेना विश्वास बसत नव्हता सुधाकराच्या शद्बावर. तेव्हा सुधाकराने त्याचे त्याला विश्वासात घेण्यासाठी म्हटले. " मी सर्व काही ऐकले आहे. माझ्या-बऱ्याचदा मीनालाही मी उदास पाहिल आहे. माझ्या कडे तिला सर्व सुख आहेत. तरीही तिला मी खरे सौख्य, मनःशांती देऊ शकत नाही ही मला फार मोठी खत आहे. तिला दुःखी पहाणेही मला जमत नाहि. विशेष म्हणजे प्रेम काय आहे ? त्याच्या दुखाःच्या कळा काय असतात याची मला पूर्ण कल्पना आहे. मी सुद्धा कधी काळी प्रेम केले होते. ते विफल ठरले अशाच प्रकारच्या लाचारीने ! आज तुमचे प्रेम पाहून मला फार गहिवरून आले. मीनाच्या सामंजस्याने, विश्वासाने, निष्ठेने माझे मन इतके ओथंबले आहे की, मी तिचे सुख तिला परत केल्याशिवाय ते हलके होणार नाही." सुधाकराने तो मीनाचा हात चंदूच्या हातात दिला. तिने

झटकला व ती म्हणाली, " काय करता आहात हे तुम्ही ?"

वेडे ! विवाह म्हणजे सर्वस्व नव्हे ! मी तुला सुखीकरण्यासाठी किती धडपडत होतो ? आज आलेला हा क्षण मी दवडणार नाही. विवाहाचे बंध मी तोडणार आहे. जे बंधन सुखी करू शकत नाही, त्या बंधनांत राहून काय फायदा ? जा, तुझ्या जाण्याने मला दुःख होणार नाहीय्. मला असहाय्य माणसाला सहाय्य केल्याचे, सुखी केल्याचे समाधान लाभणार आहे. " आणि त्याने डोळ्या-तील टिपे पुसली, " ही टिपे दुःखाची नव्हती आनंदाची, समाधानाची होती.

मी कोण ?
तो कोण ?
ती कोण ?
ते कोण ?

कु. वर्षा कुळकर्णी
T. Y. B. Com.

१) कोणीतरी पहात आहे
कोणीतरी बोलत आहे
कुणीतरी नजर ठेवून चालत आहे
असा इशारा देणारी
आतल्या आवाजात स्फूर्ती देणारी
ती कोण ?

सदसद्विवेक बुद्धी

२) ते घडेलच्
ते होईलच
ते मिळेलच
जे नाही
ते पाहीनच
असा तर्क विसंगत विश्वास
व्यक्त करणारी
ती कोण ?

श्रद्धा

३) प्रश्न दुसऱ्याचे
कोडे दुसऱ्याचे
पण उत्तर त्याचेच
गुण देणारा तोच
कायद्याचा पदवीधर
तो कोण ?

न्यायाधीश

४) पूर्वीची ती,
आताची ही
पूर्वीची स्वप्नाळू
आताची व्यवहारी
पूर्वीची सुंदर
आताची रुक्ष
पूर्वीची प्रेयसी
आताची कोण ?

पत्नी

५) चढत्या काळात जर
चांगले वागलात
तर पडत्या काळात
तीच तुम्हाला
भेटेल
ती कोण ?

माणुसकी

बढाया मारणे- एक कला !

सु. मु. गगडाणी
T. Y. B. Com.

सर्वसाधारणपणे मनुष्य हा स्तुतीप्रिय असल्याने ही स्तुती इतरांकडून कशी होईल याचा तो प्रयत्न करीत असतो. या प्रयत्नात जर तो अपयशी ठरला तरी सुद्धा स्वतःची स्तुती करणारेही काही लोक दिसतात. यांनाच आपण 'बढाया मारणारे' असे म्हणतो.

शरीराने दुबळ्या असलेल्या एखाद्या व्यक्तीने हिमालयावर चढून जाण्याच्या बाता मारणे किंवा महाविद्यालयीन स्पर्धेमधूनच बाद झालेल्या एखाद्या खेळाडूने राष्ट्रीय पातळीवरील स्पर्धेमध्ये भाग घेण्याची फुशारकी मारणे हा चारचौघांमध्ये एक मनोरंजनाचाच विषय होवून बसतो. व अशा वेळी त्याला चारचौघांकडून गप्प बसविले गेले की मग पहावी त्याची तारेवरची कसरत! म्हणूनच बढाया मारणे ही एक कला असून ही कला ज्याला जमते त्यालाच जमते. समजायला सोपी पण करायला कठीण अशी कोणतीही गोष्ट म्हणजे कला! ही कला वाटते तितकी सोपी नाही. त्याचेसुद्धा तंत्र आहे! आणि ज्यांनी हे तंत्र अवगत केले आहे, त्यांनाच त्यात यशस्वी होता येते.

कुठलीही गोष्ट लहानाची मोठी करुन किंवा एखादी गोष्ट घडलेली नसतांना सुद्धा ती गोष्ट घडलेली आहे असे भासवून आपल्या बढाया लोकांच्या गळी उतरविण्यात काही व्यक्ती फारच तरबेज असतात. अशा वेळी मला माझ्या काही मित्रांची आठवण येते. यापैकीच एका महाशयांना प्रत्येक गोष्टीत बढाया मारण्याचा सवय ! आणि त्या लोकांना ऐकवण्यासाठी हे जणू संधीची वाटच पहात असतात. अशा वेळी यांच्या तडाख्यात एखादा महाभाग सापडला तर बिचाऱ्याला आपली सुटका करुन घेणे म्हणजे महाकठीण कर्म !

असाच काही कामानिमीत्त मी त्या मित्राच्या घरासमोरुन जात असतांना त्याची हाक माझ्या कानी पडली. मी हाक ऐकलेली असतांना सुद्धा मुद्दाम तिकडे दुर्लक्ष केले व झपाझप पावले टाकायला लागलो. तोच पुन्हा त्या मित्राची हाक माझ्या कानी पडली. तो मला बोलवण्यासाठी माझ्याच दिशेने येत आहे हे लक्षात आल्यानंतर माझा निसटण्याचा प्रयत्न निष्फळच ठरला.

थोड्या इकडच्या तिकडच्या गप्पा झाल्यावर मी त्याला विचारले 'तू मुंबईहून, केंव्हा आलास'? मध्यंतरी तो मुंबईला गेला होता असे मला माझ्या मित्राकडून कळले होते. झालं! एवढं विचारण्याचाच अवकाश ! त्याचे डोळे लगेचच मोठ्या आनंदाने चमकले आणि त्याने बढायांची पंजाब मेलच सोडली. तो म्हणाला 'अरे ! मी परवा मुंबईहून आलो, व लगेच उद्या पुन्हा मुंबईला जात आहे. त्याचं काय आहे, की माझे काका मुंबईला असतात हे तुला माहितच आहे.' त्यांचा बंगला किती मोठा आहे हे माहित आहे तुला ? माझ्या उत्तराची किंचीतही वाट न पहाता तो पुढे म्हणाला 'अरे,! माझ्या काकांचा बंगला तर शूटींगसाठी वापरला जातो. अमिताभ, धर्मेंद्रशी माझी त्यामुळे चांगलीच ओळख झालेली आहे. उद्या मी शूटींग पहाण्यासाठीच तर जात आहे. वस्तुतः त्याचे काका तेथे एक साधे कारकून आहेत हे मला माझ्या मित्राकडून अगोदरच कळलेले असतांना देखील मी त्याच्या बढायांच्या महापुराला संयमाचा बांध घालू शकलो नाही !

वरील मित्राची फिल्मी सिताऱ्यांची कौतुक करण्याची धडपड तर दुसऱ्या एका मित्राची बढाया मारण्याची आणखीनच एक अजब तऱ्हा ! याच्या बढाया नेहमीच इंपोर्टेड वस्तूंशी संबंधित असतात. त्याचे असे आहे की एखाद्या वस्तूबद्दल या महाशयांना विचारायचाच अवकाश की यांचे आपले 'इंपोर्टेड' पुराण सुरु याबद्दल आता सांगायचेच झाले की मला आठवते, एकदा त्याच्या घरी गेलो असतांना मला समोरच एक नवीन टी. व्ही. सेट दिसला. सहज म्हणून मी विचारले, 'का रे टी. व्ही. सेट नवीन दिसत आहे, कुठल्या कंपनीचा आहे?' तो लगेच उत्तरला 'अरे, हा काही इंडीया मेड नव्हे ! चांगला इंपोर्टेड आहे.' कारण इंडीया मेड वस्तू अशाऽऽच असतात हे यांचे प्रामाणिक मत असल्याने यांच्याकडे सर्व वस्तू इंपोर्टेडच असतात. हा मित्र रहातो भारतात पण कौतुक मात्र विदेशी वस्तूंचे! भारतात रहाण्यापेक्षा बाबारे तू तेथेच जावून का रहात नाहीस? असा प्रेमळ सल्ला त्याला द्यावासा वाटतो. पण हे सांगावयास मित्रप्रेमामुळे मन धजत मात्र नाही.

अशावेळी तेथून आपला पाय काढलेलाच बरा असतो अतिरेकी पुत्रप्रेमामुळे कोणी आपल्या मुलाच्या बढाया मारतो तर एखादा आत्मप्रौढीने आपल्याशिवाय फॅक्टरीच चालू शकणार नाही असे वाटत असल्याने सतत त्याबाबतच कौतुक करतो. काहींची आपण दिवसभर किती बिझी असतो हे दुसऱ्यांना पटविण्यासाठी धडपड चालू असते. अशा रितीने या बढाया मारणाऱ्या व्यक्तींची विविध प्रकारे बढाया मारण्याची अहमअहमिका दिसून येते. फक्त ऐकण्याची सहनशीलता आपल्याजवळ असली म्हणजे पुरे !

कुठलीही साधी गोष्ट तिखटमीठ लावून सांगीतली की ती जास्त चवदार होते, असा गोड गैरसमज हो बढाया मारणारी मंडळी करुन घेतात. पण ऐकणाऱ्याचे तोंड मात्र एरंडेल घेतल्यासारखे होते हे त्यांच्या ध्यानीमनीही नसते. ही मंडळी कशाबद्दल आणि किती बढाया मारतील हे जेथे परमेश्वराला सुद्धा सांगता येणार नाही; तेथे आपल्यासारख्यांची काय गोष्ट घेवून बसलात.'

आम्ही

सतीश मदाने
T. Y. B. A.

वाळूचे मनोरे आम्ही कधी रचलेच नाही
पत्त्यांचे बंगले सुद्धा उभारले नाही
मृगजळामागे धावणे तर
आयुष्यात कधी जमलेच नाही
दिवा स्वप्नात कधी रंगलोच नाही
अशक्यांचा हव्यास कधी धरलाच नाही
कारण.........
जगाचे व्यवहार " वास्तव " असतात
हे आम्ही कधी विसरलोच नाही.

वादळ

जयंत दीक्षित
S. Y. B. A.

मनःसागरात उठलं आहे वादळ !
स्वप्नांच्या उठताय् लाटा
हादऱ्यांनी डोलतोय् मनाचा तारू
भीती आहे फुटण्याची
सागर भरतीस नाही अंत
वर उठल्याय् भावनांच्या लाटा
मग जर का फुटल तारू ?
होईल महा प्रलय !!
पण बांधले आहेत बंधारे
लाजेचे की भीतीचे
पण आता भरती चढलीय्
वेळ आहे थोडा
तुटेल बंधारा
आणि मग !

महात्मा गांधीच्या दृष्टीने समग्र ग्राम विकास

कु. अंजली वसंत कुळकर्णी
S. Y. B Com

भारत हा एक विशाल देश आहे. जगातील सर्व प्रकारचे हवामान, भूप्रदेशांचे सर्व प्रकार, छोटया मोठ्या नद्या व पर्वत, नाना तऱ्हेची खनिजे असलेला निसर्गसौंदर्याने समृद्ध असा हा देश आहे. तथापि निसर्गाने समृद्ध असूनही या देशात राहणारे आपण मात्र दरिद्री आहोत. त्याला कारण ग्रह नाही, देवता नाहीत तर आपणच आहोत.

खेड्यातील व्यवहार शहरांच्या हातात

भारताची जनसंख्या अदमासे ६० कोटी आहे. त्यातील बहुसंख्य लोक खेड्यात राहतात. शेतीवरच त्यांचा उदरनिर्वाह अवलंबून आहे. त्यांच्या स्वतःच्या हितसंबंधाने खेड्यातील शेतकरी अज्ञानी आहेत. शेती ही बहुतांशी निसर्गावरच अवलंबून आहे. याशिवाय शेतीत उत्पन्न होणाऱ्या मालाची क्रय व्यवस्था व इतर बहुतेक योजना या त्यांचे हित लक्षात घेऊन केल्या जात नाहीत. शहरातील लोकांचे राजकीय व आर्थिक बाबतीत वर्चस्व असल्याने व्यापारी व श्रीमंत लोकांच्या हिताच्या दृष्टीने आखल्या जातात.

ग्रामीण भागाच्या अज्ञानाचा परिणाम

गावातील कच्चा माल शहरात पाठविला जातो. त्यातील काही माल परदेशात जातो. शहरातील कारखान्यात अगर परदेशात त्याचा पक्का माल तयार केला जातो. अर्थातच नफ्याचा मोठा हिस्सा ग्रामस्थ शेतकऱ्यास मिळत नाही. कच्चा माल विकून आलेल्या थोड्या पैशातून त्यास त्याच्या जीवनासाठी व व्यवहारासाठी आवश्यक असा पक्का माल त्यांचेकडून खरेदी करावा लागतो. अखेरीस तो दरिद्रीच राहतो. गावातल्या गावात जर पक्का माल करण्याची व्यवस्था करता आली तर या परिस्थितीत बदल घडू शकेल. परंतु दिखाऊ माल विकत घेण्याच्या आकर्षणामुळे खर्चाकडे व शरीर-स्वास्थ्याकडे न पाहता तो विकत घेण्याची प्रवृत्ती वाढली आहे. परिणामतः ग्रामीण उद्योगधंदे बुडाले आहेत. तथाकथित 'पॉश' संस्कृती विदेशी वस्तूंच्या मोहात अडकली आहे.

खेड्यातल्या खेड्यात बनलेली वस्तू अधिक स्वस्त पडते, परंतु यंत्राने कारखान्यात बनलेल्या वस्तूंचा मोह व आकर्षण यामुळे धनिक अशा वस्तू वाटेल ती किमत देऊन खरीदतात व अविवेकी लोक त्यांचे अंधानुकरण करतात व ऐपत नसतांना अशा वस्तू खरेदी करतात. गावातील चांभार उपाशी असतांना बाटाचा बूट वापरण्यात आम्हास धन्यता वाटते. गावातील विणकर नामशेष होत आहेत कारण टेरीकॉट, टेरीलीन, टेरीवूलच्या जाळ्यात लोक अडकलेले असतात त्यांच्या पैशांचा ग्रामीण जनतेस उपयोग होत नाही.

अशान्तीचे कारण

ग्रामीण धंदे बसविण्यात यंत्रांचा भाग फार मोठा आहे. कपाशीची सरकी काढून दोरा काढणे व मागावर कापड विणणे, जात्यावर दळण दळणे घाण्यातून तेल काढणे इ. अनेक ग्रामोद्योग यंत्रांच्या वापराने बुडाले आहेत.

पूर्वी जीवनास आवश्यक असलेल्या साऱ्या वस्तू गावातल्या गावात तयार होत. आता गावाचा व्यापार कारखानदारांच्या हातात गेला आहे. भरमसाठ किमत देऊन ह्या वस्तू ग्रामीण लोकांना विकत घ्याव्या लागत आहेत पूर्वीचा कारुनारूंचा गावगाडा संपूर्ण मोडकळीस आला आहे. परावलंबित्व व महागाई यामुळे ग्रामस्थांची मनःशान्ती बिघडली आहे

आपले अर्थशास्त्र कसे हवे ?

ग्रामहिताचा दृष्टीकोन लक्षात घेऊन आमच्या अर्थशास्त्राची रचना झाली पाहिजे. गावातील उद्योग धंदे व शेती सुधारीत पद्धतीने होण्यासाठी तेथील जनतेस शिक्षण दिले पाहिजे, त्यांचे अज्ञान गेले पाहिजे. गावात तयार झालेली वस्तू खरेदी करण्याची प्रवृत्ती वाढली पाहिजे. आज योग्य ज्ञानाच्या व संशोधनाच्या अभावी नैसर्गिक संपत्तीचा वापर ग्रामीण जनतेस जसा करावा तसा करता येत नाही. तेव्हा या परिस्थितीत पालट होऊन गावातील संपत्ती गावातच कशी राहिल व ती उपयोगात आणली जाऊन तेथील जनता स्वावलंबी कशी होईल इकडे लक्षकेंद्रीत केले तर तेथील लोक सुखी होतील.

पाश्चात्यांच्या अनुकरणाचा परिणाम

पाश्चात्यांच्या अर्थशास्त्राच्या अनुकरणाने हे साध्य होणार नाही. त्यांच्या परिस्थितीस अनुसरुन त्यांनी त्यांचे सिद्धांत बनवले आहेत. ते सर्व देशात व सर्व काळी लागू पडणारे नाही. संपत्तीस त्यांनी महत्व दिले आहे. त्यांची केवळ भोगदृष्टी आहे. त्यांचे सारे अर्थशास्त्र हे यंत्रशास्त्र आहे, ते यंत्राचे दास बनले आहेत; जनतेतील विविध स्तरांत त्यामुळे आंतरिक विरोध निर्माण झाला आहे.

भारतातील बहुसंख्य लोक छोटया छोटया खेड्यात वस्ती करुन आहेत. धर्म, संस्कृती, स्वभाव, रितीरिवाज इ. मध्ये अनेक प्रकारची विविधता आहे ही एवढी एकच बाब भारतीय अर्थशास्त्राचा स्वतंत्र रितीने विचार करावयास पाहिजे हे सिद्ध करण्यास पुरेशी आहे. भारतीय अर्थशास्त्राचा विचार ग्राम-हिताचे दृष्टीने करावयास हवा. त्यासाठी शेतीतील उत्पादन व गावातील उद्योगधंदे यात निकटचा संबंध रहावयास हवा. हे करीत असतांना विविध जाती, धर्म व संस्कारांचे लोकात संघर्ष व स्पर्धा उत्पन्न न होण्याची काळजी घ्यावयास हवी व श्रेष्ठ निती-तत्वास अनुसरुन गावातील अगदी शेवटच्या घटकाचीही उन्नती लक्षात घ्यावयास पाहिजे.

शेती

शेती हा हिंदुस्थानचा प्राणरुप धंदा आहे. अन्नाच्या बाबतीत तरी पूर्ण स्वावलंबन धोक्यात येता उपयोगी नाही. शेतीच्या समृद्धीस बाध येणार नाही, शेतीस नुकसान होणार नाही, अशी करवसुली व तत्संबंधी कायद्याची व्यवस्था असावयास पाहिजे. देशास आवश्यक अन्नधान्य संग्रह देशातल्या देशात करता आला पाहिजे. शेतीच्या समृद्धीसाठी प्रत्येक गावी गायराने असणे आवश्यक आहे. तसेच ऋषी समृद्धी इतकेच वनरक्षणाचे व संवर्धनाचे काम आवश्यक आहे.

शेतीचा व्यवहार १२ महिने चालत नाही त्यासाठी रिकामपणाच्या वेळी शेतकऱ्यास उद्योगधंदा पुरविण्याची व्यवस्था व्हावयास पाहिजे सहसा ते शेतीस पुरक असावे व शेतीच्या व्यवसायात अडचण उत्पन्न करणारे नसावे शक्यतोवर घरातल्या घरात करता येणारा व विशेष तांत्रीक ज्ञानाची गरज पडणारा नसावा आणि त्या धंद्यातुन उत्पन्न होणारा माल सहजासहजी खपणारा असावा. पशुपालन व चरखा हे २ उद्योग या कसोटीस उतरणारे आहेत तथापि पशु-पालनास थोड्याफार शेतीची व द्रव्याची आवश्यकता असते. यामुळे शेतीवर केवळ मजुरी करणाऱ्यास पशु-पालनाचा धंदा करणे कठीण आहे. यादृष्टीने चरख्यावर सुत काढणे व कापड विणणे हे केवळ मजुरी करण्यास अधिक अनुकूल आहेत. चरख्याच्या ऐवजी स्थानिक परिस्थितीशी अनुसरून दुसरेही धंदे करता येतील. उदा. विटा पाडणे, तेलाचे घाणे चालविणे, समुद्रकाठ असल्यास मीठ तयार करणे, लाकूड, लाख, रबर इतर वनौषधी यांचे संबंधीत उद्योग करता येतील.

अनारोग्यकारक उद्योग

दारू, ताडी, भांग, गांजा, तंबाखु, शस्त्रास्त्र इ

उद्योग जनतेची निती व नाश करणारे आहेत. यामुळे हे उद्योग टाळले पाहिजेत व समाजाच्या उपयोगी असणारे उद्योगधंदे केले पाहिजेत.

– ललीत कला –

संगीत, चित्रकला, नृत्य, नाटक इत्यादी कला जनतेचे निर्दोष मनोरंजन करण्यासाठी, ज्ञानप्राप्ती–साठी, भावनांच्या विकासासाठी आवश्यक आहे. मात्र त्यासाठी काही मर्यादा असणे आवश्यक आहे.

गोपालनाचा धंदा धार्मिक दृष्टीनेही महत्वाचा आहे. त्यासाठी गावात चांगले पांजरापोळ व धर्मालय विभाग असावा व गोवधास सर्वस्वी बंदी असावी.

धर्म

गावात विविध जातीचे व धर्मांचे लोक असणार, आपसात संघर्ष येऊ न देता सर्वधर्म समभावने आपआपल्या धर्मांचे व परंपरांचे पालन उत्तम रितीने केल्यास व सर्वधर्म संमभाव मनात बाळगल्यास कुठेही संघर्ष येण्याचे कारण नाही गावाचा कारभार शक्यतोवर ग्रामस्थांनीच चालवावा. आज भारतात जी लोकशाही आहे त्यात लोकांची भागिदारी केवळ मत देण्यापुरतीच मर्यादित राहिली आहे. जनतेचे मूलभूत अधिकार व स्वातंत्र्य यांच्यावर सुव्यवस्थेच्या नावाखाली अनेक बंधने येत आहे व जनतेची निर्भयता व आत्मविश्वास कमी होत आहे. त्यामुळे जनता शासनाधीन व दयनीय जीवन जगत आहे आजच्या सार्वत्रिक निवडणुका व मतदान यांच्याद्वारा प्रतिनिधी व शासनावरील नियंत्रण फोल ठरले असुन भरमसाठ खर्च, लालूच व पक्षबदल इ. तंत्रामुळे निवडणुकी खऱ्या अर्थाने स्वतंत्र व स्वच्छ राहिल्या नाहीत.

विकेंद्रीकरण व स्वयंपूर्णता

मोठे उद्योग व केंद्रीत अर्थपद्धतीचा पगडा अर्थव्यवस्थेवर बसला असुन शेतकरी व मजूर तसेच ग्रामीण उद्योग व कारागीर यांची उपेक्षा होत आहे. त्यामुळे बेकारी व परावलंबन वाढले असुन गरीब व श्रीमंत तसेच गावे व शहरे यातील अंतर दिवसेंदिवस वाढत आहे त्यामुळे राष्ट्रीय एकात्मता धोक्यात आली आहे. राजनैतिक दृष्टीने सन १९४७ मधे भारत स्वतंत्र झाला. प्रत्येक नागरिकास आपल्या जीवनाचा सर्वांगिण विकास करण्यास पूर्ण संधी व स्वातंत्र्य मिळणे हा स्वातंत्र्याचा खरा अर्थ आहे परंतु दुर्दैवाने स्वराज्यप्राप्तीनंतर जनतेची विकासाची संधी, स्वातंत्र्य दिवसेंदिवस कमी होत आहे व शासनाची सत्ता सर्वकश बनत आहे. त्यामुळे जीवनाच्या सर्व क्षेत्रात ग्रामीण भागाचे विकेंद्रीकरण व स्वयंपूर्णता हे गांधीजींचे स्वप्न पूण करण्याची जबाबदारी आपणावर आहे.

समग्र ग्रामविकास होण्यासाठी वर उल्लेख केलेली विचारधारा कृतित आल्यास भारताचे कल्याण होईल हे निःसंशय.

जय जगत् ।

एकदा

खारे एम. के.
S. Y B. Sc.

एकदा एका डॉक्टरला
देवा घरचे बोलावणे आले
मेडीसीन बॉक्स बरोबर घेतली
देवाला विचारले, "काय बिघडले" ?
एकदा एका वकीलाला
देवा घरचे बोलावणे आले
कागद पत्र बरोबर घेतले
देवाला विचारले, "कुणाशी भांडण केले" ?
एकदा एका भटजीला
देवाघरचे बोलावणे आले
पळी, पंचपात्रे, सोवळे घेतले
देवाला विचारले, "काय ठरले" ?
एकदा एका वखार वाल्याला
देवाघरचे बोलावणे आले
गोवऱ्या, लाकूड बरोबर घेतले
देवाला विचारले, "कोण मेले" ?

कवयित्री बहिणाबाई

कु. अंजली भिरुड
XII Sc.

कवयित्री बहिणाबाई ! बहिणाबाई चौधरी म्हणजे खान्देशचं भूषण ! बहिणाबाईंचे काव्य म्हणजे मराठी काव्यातील अमोल ठेवा ! ! बहिणाबाईंचे काव्य म्हणजे सामान्यातलं असामान्यत्व प्रकट करणारं व्यक्तिमत्व ! 'त्यांनी काव्यातून जीवन रंगविलं आणि जीवनातून काव्य निर्माण केल' असे त्यांच्या काव्याबद्दल म्हणता येईल. जीवनदर्शन हेच त्यांच्या काव्याचे फार मोठे वैशिष्ठ्य होय. कारण जीवनात त्यांनी जे पाहिलं, जे अनुभवल ते त्या इतरांना सांगत असतांनाच काव्यरूपांत प्रगट झालं.

बहिणाबाईचा जन्म एका साध्या शेतकरी कुटुंबात झाला. लौकिकदृष्टचा त्या अशिक्षित होत्या. शाळेत त्या कधी गेल्याच नाहीत. बहिणाबाईंचं म्हणणं अस की– " विठोबाचं आणि रामाचं मंदिर ह्याच माझ्या शाळा आहेत. ' मी धरित्रीच्या आरशात सर्ग पहाते. ' 'माझी माय सरसोती मला सारे काही शिकवते.' पांडुरंगाचं गीताभागवत माझ्यासाठी मातीमध्ये आणि पावसामध्ये सामावलेलं असतं. " ह्या बहिणाबाईंच्या म्हणण्याचा पुरावा म्हणजे त्यांचे काव्य ! आपली रोजची काम करत असतां–नाच त्यांचं काव्य अगदी कस सहज आकार घेतं– सकाळी उठून त्यावेळी दळावं लागत असे. आपले दळण दळीत असतांना त्या म्हणत—

'अरे घरोटा घरोटा
तुझ्यांतून पडे पिठी
तसं तसं माझं गानं
पोटांतून येतं व्होटीं !'

दळल्यानंतर स्वयंपाकासाठी चूल पेटवावी लागे. त्यावेळी साऱ्या घरभर धूर व्हायचा, तेंव्हा त्यांच्या तोंडी शद्व येत—

'पेट पेट धुक्कयेला
किती घेसी माझा जीव
अरे इस्तवाच्या धन्या
कसं आलं तुले हींव !'

भाकरी टाकतांना हाताला चटके बसू लागले म्हणजे संसाराची रहस्ये काव्यरूपाने त्यांच्या मुखावाटे प्रगट होत––

'बरा संसार संसार
जसा तवा चुल्हृयावर
आधी हाताला चटके
तेंव्हा मिळते भाकर'

सहजता आणि गूढता यांचा सुरेख संगम बहिणाबाईच्या काव्यात आढळून येतो. घरोटावर गाणं म्हणतांना काव्य कसं निर्माण होतं हे त्या सांगून जातात. तर चुलीत जाळ करतांना त्या इस्तवाच्या धन्याला हींव आल्याची उपमा देऊन जातात. भाकरी भाजतांना संसार सुखाची प्राप्ती केंव्हा होते हे सहजतेने त्या सांगतात. शेतात भाकरी घेऊन जातांना छापखाना दिसतो आणि छापखान्याकडे पाहून त्यांच्या मनात विचार येतो,—

'मानसापरी मानूस
राहतो रे येडजाना
अरे होतो छापीसनी
कोरा कागद शहाना !'

तर शेतात विहिरीतील मोटांमधून येणारे पाणीही त्यांच्या विचारांना एक वेगळे वळण देते —

'येहेरींत दोन मोटा
दोन्हींमधीं पानी एक
मोट हाकलतो एक
जीव पोसतो कितीक ?'

असे म्हणणाऱ्या कवयित्री बहिणाबाई किती श्रेष्ठ दर्जाच्या कवयित्री होत्या हे सिद्ध होते. अनेकातून एकत्व आणि एकातून अनेकत्व त्या किती सहजतेने सिद्ध करतात हे दिसून येते, आणि त्यासाठी त्यांना काही कल्पना शोधाव्या लागल्या नाहीत, सतत चिंतन करीत बसावं लागल नाही. रोजचाच अनुभव फक्त तो काव्यरुपात अवतरलेला! बहिणाबाईंच्या काव्यात मळणी करणारा 'बैल' आहे, मारोतीचा बापा-लहरी 'वारा' आहे, टाळचा वाजवून भजन करणारी आणि सर्वांसाठी समृद्धी मानणारी पिकही आहेत.

साऱ्या जगाला न गवसलेला परमेश्वर बहिणाबाईंना पाहू शकतात. साध्या शद्बांत अगदी सहजतेने परमेश्वराचं रहस्य सांगण्याइतकी बहिणाबाईची कल्पना समर्थ आहे.

'सदा जगाच्या कारनी
चंदनापरी घसला
अरे सोतामधी त्याले
देव दिसला दिसला
डोये मीटले मीटले । सोताले बी इसरला
अरे अंधांऱ्यात त्याले
देव दिसला दिसला'

एका साध्या अशिक्षित स्त्रीने परमेश्वराला ओळखले आणि साऱ्या जगाला तो कोठे व कसा गवसेल हे सांगितले. बहिणाबाईंच्या काव्यातून उदात्त आणि व्यापक भावनाही अगदी साध्या शद्बात व्यक्त झालेल्या दिसतात. जीवन कसं जगायला हवं हे त्या जीवाला सांगतांना म्हणतात—

'जग जग माझ्या जीवा
असं जगनं तोलाचं
उच्च गगनासारकं!
धरत्रीच्या रे मोलाचं!

बहिणाबाईंच्या निरीक्षणशक्तीची आणि मार्मिकतेची तर स्तुती करावी तेवढी थोडीच आहे बोरी-बाभळीला असलेले काटे आपण सदोदित पाहतो. ते बोचतात म्हणून त्यांच्या वाटेला जाण्यास घाबरतो. पण बहिणाबाई मात्र त्या काटयांची संगती लावतात. त्या म्हणतात—

'पाहीसनी रे लोकाचे
यवहार खोटे नाटे
तव्हां बोरी बाभयीच्या
आले आंगावर कांटे'

बहिणाबाईंच्या कल्पनेची झेप असामान्य आहे. कुलूप आणि किल्लीबद्दलची त्यांची कल्पनाही किती मार्मिक आहे बघा

'जव्हा इमान सचोटी । पापामधीं रे बुडाले
तव्हा याच मानसान । किल्लच्या कुलूप घडले
किल्लच्या राहूचला ठिकाणी । जव्हा तिजोऱ्या फोडल्या
तव्हा याच मानसान । वेडचा लोखंडी घडल्या.'

किल्लच्या कुलपांचा शोध कसा लागला हे सांगणाऱ्या बहिणाबाई किती डोळसपणाने जीवन जगत होत्या हे आपणास दिसून येते त्याचबरोबर त्यांच्या कल्पकतेची झेपही आपणास चकीत करते.

नेहमीच्या साध्या प्रसंगातूनही तत्वज्ञान सांगून जाणाऱ्या बहिणाबाई सर्व चराचरांशी समरस होतांना दिसतात. त्यांना पानांचे मनोगत समजते—

'टाया वाजवती पानं
दंग देवाच्या भजनी
जसे करती करोन्या
होऊ देरे आबादानी'—

वाऱ्याने हलणारी पाने टाळचा वाजवून देवाचे भजन करीत आहेत आणि सर्वत्र आबादानी होऊ दे असे म्हणत आहेत हे ओळखणाऱ्या बहिणाबाई जगाच्या दुःखाशी समरस होतांना दिसतात. त्या भुकेलेल्यांची हाक ऐकतात आणि कळवळतात. लगेच काव्य बाहेर पडतं—

'उभे शेतामधी पिकं
ऊन वारा खात खात
तरसती 'कव्हां जाऊं
देवा, भुकेल्या पोटांत'

गरीबांच्या वाढत्या अडचणीचे वर्णन करतांना त्या म्हणतात—

'नही दियामधी तेल । कशी अंधारली रात
तेल मिये एकदाच । नेली उंदरानं वात
वातं केली चिंधूकाची । तेल दियात पडलं
सापडेना आकपेटी । घोडं आठी बी अडलं
सापडली आकपेटी । आग्यावेतायाची लेक
आली आली हातकाडी । लाडानवसाची एक
शिलगावली रे काडी । ज्योत पेटली पेटली
आंधाऱ्याले व्याहीसनी गेली इझीसनी गेली'

बहिणाबाईंची प्रतिभाशक्ती सर्वस्पर्शी आहे हे ह्यातून सिद्ध होते. त्यांच्या सूक्ष्म निरीक्षणाचा प्रत्यय आपणास पुढील व्यक्तिचित्रातूनही येतो. निरनिराळ्या माणसांच्या स्वभावाच्या छटा ही त्यांनी बरोबर हेरलेल्या आहेत. किती साध्या शद्बात ही व्यक्तिचित्रं आणि शद्बचित्रं उतरलेला दिसतात! त्यांच्या कल्पनाशक्तीला विनोदाचीही साथ लाभलेली आहे—

एका वरवर गोड बोलून मतलब साधून घेणाऱ्या स्त्रीचे वर्णन करतांना त्या म्हणतात—

'हिच्या तोंडांत साकर
आन पोटांत निंबोनी
मोठी आली पट्टवनी
साऱ्या मुल्ख्याची लभानी!'

घरात एखादीच व्यक्ती काळी दिसली की त्या उपमा देतात—

'घरांमधी सर्वे गोरे । तूंच कशी कायीघूस
उज्या जवारींत आलं । जसं कान्हीचं कनूस!

बहिणाईंच्या काव्यात काही नवीन म्हणींचाही समावेश आहे; आणि त्या म्हणीही मोठ्या वैचित्र्यपूर्ण व तितक्याच अर्थपूर्ण आहेत.

'दया नही मया नही डोयाले पानी
गोगलगायच्या दुधाचं काढाव लोनी—'
'जन्मदात्या मायजागी सावतर माया आल्या
जशा खिरनीच्या झाडाले निंबोया आल्या'

बहिणाबाईंच्या काव्याचे सामर्थ्य हे असे आहे. त्यात जीवनाचं तत्वज्ञान आहे. त्यात कल्पनेची झेप आहे. त्यात स्वाभाविकपणा आहे. बहिणाबाईचे काव्य म्हणजे प्रतिभाशक्तिचा एक चमत्कारच आहे. अचाट कल्पनासामर्थ्य, अलौकिक प्रतिभाशक्ति, उदात्त व व्यापक अनुभूती यांनी हे काव्य नटलेलं आहे. कृत्रिमतेचा स्पर्शही या काव्याला झालेला नाही, तत्वज्ञानाचा आवेश नाही. कवित्वाचा अभिमान नाही. जे आहे ते साधे सरळ पण परिणामकारी आहे. बहिणाबाईंचे काव्य म्हणजे जीवनातील मोहक उद्यान. बहिणाबाईंची कविता म्हणजे खेडूतांची व शेतकऱ्यांची गीताच आहे. जीवन जगण्याचा मंत्र देणारी चिरसंजीवनीच आहे.

श्री. अत्रे यांनी तर बहिणाबाईंच्या काव्याला 'बावनकशी सोनें' अशा शद्बात गौरविले आहे. श्री. अत्रे यांचे म्हणणे किती सार्थ आणि संयुक्तिक आहे!

मुखवटा

कु. संगीता येवले
XI (Sc.)

माझ्यासारखंच
सुखाचा बुरखा पांघरुन
हे सारं जग जगतं का?
दुःखात होरपडतांना
सुखाचा मुखवटा घेऊन - - - -
जगाला आणि स्वतःलाही फसवीत
पण प्रत्येक जण विसरतो
सारं जगच तसं आहे
मुखवटा धारण करणारं - - - -
आतून दुःखी, वर हसणारं - - - -
समजतय् मला, खुप चीड येते
पण - - - पण मी काहीच करू शकत नाही
कारण - - - कारण मी देखिल
या जगातीलच आहे - - - -
मुखवटचात राहणारी
आणखी एक
नुसता नुसता मुखवटा!

शिल्पा

कु. ललिता नंदनवार
T. Y. B. A.

शिल्पा ड्रेसिंग टेबल समोर आपले काळेभोर, रेशमी लांब केस मोकळे सोडून उभी होती. केसात कंगवा अडकविला आणि अचानक रितेशचे शद्ब तिला आठवले. तिच्या हृदयाची तार छेडली गेली. तिच अंग रोमांचित झालं. ती स्वतःच स्वतःचे सौंदर्य निरखू लागली ... .. काळाभोर दाट कुंतलातून पुनवेच्या चंद्राप्रमाणे दिसणारा सुंदर चेहरा, टपोरे, किंचित तपकिरी छटा असलेले बोलके डोळे, छोटे पण चाफेकळी सारखे धारदार नाक, जास्वंदी कोमल ओठ, रेखीव नाजुक जिवणी, कमनीय बांधा, केतकी वर्ण, तिला कालचा प्रसंग आठवला. काल सायंकाळी रितेशने शिल्पाचे पोर्ट्रेट पूर्ण केले. आणि रितेशने शिल्पाला आवेगाने जवळ ओढले तिची हनुवटी किंचित वर उचलून तिच्या डोळयात पाहात तो म्हणाला, खरंच शिल्पा तू एक सजीव शिल्प आहेस माझी प्रेरणा आहेस .... आणि शिल्पाचे गाल अस्ताला जाणाऱ्या सूर्यासारखे आरक्त झाले.

रितेश शिल्पाच्या जीवनात आल्यापासून शिल्पाला नवे चैतन्य मिळाले. शिल्पाला तिच्या पपांबद्दल काहीच नक्की माहित नव्हते. आई, कनकलक्ष्मी, एका नाटक कंपनीत काम करेत होती. शिल्पाच्या मैत्रिणी कनकलक्ष्मीच्या अनैतिक संबंधाबद्दल आणि चारित्र्याबद्दल नेहमी कुजबुजत असायच्या ते शिल्पाला असह्य व्हायचं. पप्पांच्या आठवणीने तिचं मन गहिवरुन यायचं!

अशातच रितेशशी तिची ओळख झाली. रितेश मध्यमवर्गीय, आकर्षक व्यक्तिमत्वाचा नि आपल्याच धुंदीत असणारा तरुण चित्रकार होता. लहान भावंड, विधवा आई यांचा भार त्याच्यावरच होता. पण तो पेन्टींग करायचा ते केवळ एक उदरनिर्वाहाचे साधन म्हणून नव्हे. त्याचं प्रत्येक चित्र सजीव असायचं एक रसिकाच्या दृष्टीकोनातून ते काढलेले असायचे. रितेश चित्र काढायला लागला की कॅनव्हास, कलर ब्रश यांच्याशिवाय सर्व जग जणू विसरुन जायचा आणि तासन्तास शिल्पा मुग्ध होऊन चित्राकडे आणि रितेशकडे बघत रहायची.

शिल्पाच्या जीवनाची कळी आताशा उमलू लागली. होता. तिला आपलं दुःख मोकळे करायला एक आधार मिळाला. आपल्याला कोणीतरी आपलं म्हणतयं आपल्यावर प्रेम करतयं या भावनेनंच ती मोहरली. पूर्वीची अबोल उदास, शिल्पा हल्ली काम करतांना, बागेत झाडांना पाणी घालतांना गुणगुणायला लागली. तिच्या पदन्यासात लय आली. मूळचंच सौदर्य आणखीनच खुलू लागले.

शिल्पा आरश्यात पाहून स्वतःशीच खुदकन हसली. गुलाबी गालावर गोड खळी उमटून गेली पण... ... दुसऱ्याच क्षणी आईच्या हाकेमुळे शिल्पा दचकली. स्वप्नातील जगातून जागी होत खादयावरुन ढळलेली ओढणी सावरीतच 'आले आई !' म्हणत आत गेली. कनकलक्ष्मी संतापाने फुलून गेलेली होती. आवाज चढलेला होता. कनकलक्ष्मी शिल्पाला म्हणाली- शिल्पा ही पत्र कुणाची? शिल्पा घाबरली व न समजल्याप्रमाणे खाली मान घालून म्हणाली,

'कोणती पत्रे आई?'

हे बघ कार्टे असं वेड पांघरु नकोस-'. हा रितेश कोण ?'

शिल्पा घाबरलेली होती तरीही सर्व बळ एकवटून ती म्हणाली, 'आई रितेशवर माझं प्रेम आहे. आणि लवकरच आम्ही विवाहबद्ध होणार आहोत. मी तुला सर्व सांगणारच होते' आणि मग तिने रितेशची सर्व माहीती दिली.

कनकलक्ष्मीचा राग आणखीनच वाढला. ती म्हणाली 'कार्टे तुझी ही हिम्मत' आणि जर तुला प्रेमबिम करायचे होतेच तर हाच एक दीडदमडं ना पेन्टर सापडला काय ? हे लग्न होणार नाही.!' शिल्पाला आईच्या पैश बद्दलच्या मोहाची किळस आली. रितेशच्या अपमानाने ओठ थरथरायला लागले, एक हलकसा हुंदका बाहेर आला. कनकलक्ष्मीने शिल्पाचे घराबाहेर जाणे बंद केले.

एक दिवस अचानक कनकलक्ष्मीने सांगितले की आमची नाटक कंपनी आज संध्याकाळी बाहेरगावी जाणार आहे. तुलाही मी बरोबर नेणार आहे. शिल्पाने जाण्यास नकार दिला, खूप प्रतिकार केला, पण कनकलक्ष्मीने व आईचा मित्र बाबूराव, नाट्य कंपनीचे दिग्दर्शक यांच्यापुढे तो दुबळा ठरला. बाबूराव घरी आले की शिल्पाच्या डोक्याची नस तडतडू लागे. त्यांची नजर तिला नकोशी व्हायची आणि मग आई व ते गप्पा मारत असतांना काहीतरी कारण सांगून ती बाहेर निघून जायची.

कनकलक्ष्मी आता शिल्पाला आपल्याबरोबर पार्टीला नेवू लागली. पण शिल्पाला पार्टीचे भडक वातावरण असह्य व्हायचे. एक दिवस कनकलक्ष्मीने घरीच तिच्या मित्रांना पार्टी दिली. पार्टी संपली आणि शिल्पाची नजर उरलेल्या ड्रिंक्सवर गेली. तिने नकळत व्हिस्की ग्लासात ओतली आणि ग्लास ओठाला लावला. एक कडवट घोट घसा करपीत गळ्याखाली उतरला. तिचा चेहरा कडवट झाला. व दुसऱ्याच क्षणी तिने एका वेगळ्याच आवेगाने ग्लास रिता केला. आणि ....आणि काही वेळाने तिची पावलं डगमगू लागली. ती स्वतःला विसरली. दुःखाला विसरली.

आता शिल्पाने पार्ट्यांना जाणे बंद केले. मद्याच्या नशेत ती दिवस-रात्र बुडून राहू लागली. कधी-कधी नशेतच रितेशचा फोटो हातात घेऊन असंबद्ध बोलायची. भावनावेग अनावर होऊन त्याची चुंबने घ्यायची.

अशातच एक दुर्दैवी दिवस उजाडला, आकाश संपूर्ण आभ्राच्छादित होते. संध्याकाळी मुसळधार पाऊस कोसळू लागला. वारा सुसाट वाहत होता. अंधार दाटू लागला. पाऊस वाढतच होता, रात्रही वाढतच होती. तेवढ्यात फोनची बेल वाजली. शिल्पाने रिसीव्हर उचलला पलिकडून कनकलक्ष्मी सांगत होती, 'शिल्पा' मी आज रात्री येणार नाही.' पण शिल्पाला त्याचे काहीच वाटले नाही. तिने रिसीव्हर खाली ठेवला.

व्हिस्कीची बाटली घेऊन तशीच शिल्पाने ओठाशी लावली. रितेशचा फोटो हातात घेऊन त्याच्याकडे एकटक पाहू लागली आणि तिच्या टपोऱ्या डोळ्यातून आसवांची मालिका गालावर घरंगळू लागली. तिचं भान हरपलं. पाऊस आता थांबला होता. वाराही शांत झाला होता. मात्र हवेत गारवा जाणवत होता. आणि अचानक दार आत लोटले गेले. बाबूराव चोर पावलांनी आत शिरले. हात मागे करूनच दाराची कडी अडकविली गेली. दिवा मालविला गेला. आणि थोड्यांच वेळात एक आर्त किंकाळी वातावरणात विरुन गेली. आणि नंतर सारं शांत ....,.. शांत झालं ! -

पश्चिमेकडे

शशि वाघ
F. Y. B. A.

गुलाल उधळलेल्या
लाल रंगाकडे
उगवत्या सूर्याची
मी, वाट पहात होतो

पण............

मला काय ठाऊक
मी,
पूर्वेकडे नाही
पश्चिमेकडे पहात होतो.

संस्कार

कु. रत्ना जोशी
S. Y. B. Com.

हळदीच्या पावलानं, नव्या नवलाईनं एखादी सून घरी येते तिचे कोडकौतुक चालू असते. तिचा मूळ-चाच सुन्दर चेहरा आनंदी होतो. चेहऱ्यावर हास्य असते. सुख म्हणतात ते हेच का? असे प्रश्न तिला पडलेले असतात. आपल्या सुखाला आपलीच नजर तर लागणार नाही ना? म्हणून ती दचकते. हे नव्या नवलाईचे दिवस संपतात. नि तिच्यातले दोष दिसू लागतात. तुझ्या आई-वडिलांनी हेच संस्कार केलेत का? म्हणून तिच्या आई-वडिलांचा उद्धार होतो. बिच्चारी ती हिरमुसली होते. संस्कार,! संस्कार! म्हणजे काय? हा प्रश्न तिला पडतो.

'पॉश' फर्निचर असलेल्या मोठ्या घरात डॅडी, मम्मी राहातात. त्यांच्या लाडक्या लेकासाठी सुरेख, नाजूक पत्नी आणली जाते. दागिन्यात तिला गुदमरुन टाकले जाते. मोठी पार्टी दिली जाते. त्या पार्टीत बस्स् तिचे थोडेसे चुकते. तिच्याही आई वडिलांचा उद्धार होतो तो तिला काहीच मॅनर्स शिकवले नाहीत या नावाखाली. बिच्चारी ती हिरमुसली होते.

चंद्रमौळीत राहणारी माणसं देखील आपल्या सखा-राम साठी घरणीसाठी बायको आणतात त्यांच्या परीने तेही तिचं कोडकौतुक करतात. पण एक दोन दिवसांतच "ह्यो बया हिले तो काम बी येत नाही. आई-बा मेल्ये कि जिते हाय कोनास ठाव, त्यास्नी काही रीतभात हाय कि नाय." बिच्चारी ती हिर-मुसली होते. तिच्या मनात येते रीतभात कशाले म्हणत्यात बरं?

पण संस्कार म्हणजे काय? सकाळी-संध्याकाळी हात पाय धुवून देवाला नमस्कार करणे किंवा मोठ्यांची कामे ऐकणे म्हणजे का? संस्कार असा आपणाला प्रश्न पडतो. पार्टीतले किंवा जेवणाचे नियम म्हण-जेच संस्कार का? किंवा जास्त काम करणे म्हणजेच रीतभात का? शेवटी संस्कार म्हणजे आहे तरी काय? हा प्रश्न डोक्यात भुंग्यांप्रमाणे घोंगावू लागतो. पण नेमके संस्कार कशाला म्हणायचे, त्याची काही निश्चित व्याख्या नाही. जो तो आपल्या मनाप्रमाणे त्याचा अर्थ लावीत असतो.

समाजाने घालून दिलेले ठराविक नियम पाळायचे. त्यात चूक होता कामा नये. त्यात थोडीशी जरी चूक झाली की त्यांना लगेच संस्कार नाहीत असे म्हटले जाते. शेवटी भावनांपेक्षा संस्कारांनाच महत्व दिले जाते. चूक कोणी मुद्दाम करीत नाही आणि झाली तर लगेच त्याला हिणवले जाते. तेव्हा त्यास काहीच वाटत नसेल का?

अगदी लहानपणापासून दारु वाईट असते, ती पिऊ नये असे कितीदा आपण ऐकतो पण तरीही त्या मोहजाळात आपण अडकत जातो. एकच प्याला म्हणून जेव्हा आपण हातात ग्लास घेतो तेव्हा अचा-नक आपल्या डोळ्यासमोर आईचा किंवा आपल्यावर संस्कार करणाऱ्या व्यक्तीचा चेहरा दिसू लागतो आणि आपल्या हातून ग्लास निसटतो. तेव्हा लहान-पणी शिकवलेल्या गोष्टींनाच संस्कार म्हणावं.

कोणी काहीही म्हणो पण लहानपणी शिकवलेल्या गोष्टीच मनात कायम कोरल्या जातात. पुढे आपण नकळतच त्या गोष्टींचे अनुकरण करु लागतो. त्या शिकविलेल्या चांगल्या गोष्टींनाच संस्कार म्हणू लागतो. प्रत्येक घरातील, समाजातील संस्कार वेगळे असतात. त्यामुळे त्यावरुन आपल्याला बोलणी ऐकावी लागली तर नवल नाही.

हे संस्कार, - - - - चांगल्या गोष्टी- - पिढ्यान्-पिढ्या चालत येत असतात. त्यांची जोपासना करावी लागते. कारण चांगल्या गोष्टींमुळे माणसं सद्गुणी होतात. समाजात त्यांची प्रतिष्ठा वाढते. कीर्ती मिळते. त्यामुळेच प्रत्येक समाजातील माण-सांना संस्कार असावेत असे वाटते. हे संस्कार आई-वडिलांच्या कडून दिले जातात. व्यक्तीच्या संस्कारा-मुळेच देशाची संस्कृती निश्चित कशी आहे हे ठरते. प्रत्येक देशाची संस्कृती ही त्या देशातील व्यक्तींच्याच संस्कारावरच अवलंबून असते असे आपणास म्हणता येईल. संस्कार चिरंतन असतात. त्यांचे नाव बदलले तरीही.

परिवर्तन

किरण गंगापूरकर
T. Y. B. A.

विरहाच्या दाट धुक्यात
आसवांचे पडले दंव
उष:कालच्या थंडाव्याने
शहारले माझे अंग
मधुर उषेची अथांग निद्रा
पावली आता भंग
कोण होतो काय झालो
मुकला जीवनाचा चाफा
व्यथा त्याच्या व्यक्त करी
उच्छ्वासाच्या ऊन वाफा

पैसा!

'पैशाविषयी परमेश्वराच मत काय आहे हे पहायच असेल तर तो ज्यांना पैसा देतो त्यांचेकडेच पहा'.

श्रद्धा!

श्रद्धा हा असा पक्षी आहे की, पहाटेच्या गर्द काळोखात त्याला प्रकाशाची चाहूल लागून तो गाऊ लागतो. —कविवर्य टागोर

लौकिक

देवदत्त कासखेडीकर
F. Y. B.Com.

लौकिकासाठी जगणाऱ्यांनो
रीतीच्या आणि परंपरेच्या
पाऊलखुणांना विसरुन जा.
कारण सारं जग
निधर्मीपणाचा आभास
निर्माण करु पाहातंय!
कारण—
आम्ही आम्हालाच समजावतोय
निधर्मीय म्हणून
नुसतंच —
पाण्यातलं प्रतिबिंब!
स्थिरावल्यावर स्पष्ट होतय
कल्पना आहे चांगली,
पौर्णिमेच्या चंद्रासारखी
स्वच्छ!
पण! असंतोषाची
एक लहर, आंदोलन
या पाण्याला
प्रक्षुब्ध करुन टाकते
आणि हे प्रतिबिंब
शोधू पहाणाऱ्यांनाच
सापडतच नाही!
तुम्ही आमची प्रेरणा
हाच तुम्हाला
साक्षात्कार......

'निर्माल्य कळीचे'!

कु. शर्मिला जगताप
XII (Arts)

सतत चिवचिवणारी श्रद्धा आज अगदीच स्तब्ध होती. तिचे मध्येच स्वतःशी हसणे, कोणी हाक मारली की बावरुन जाणे, हे सर्व गीतेच्या नजरेतून सुटले नव्हते.

ती या बदललेल्या श्रद्धाचा विचार करीत होती. तोच मागून हळूच हाक आली, " ए गितू. " अरेच्चा ! हा तर श्रद्धेचा आवाज ! नेहमी जिन्यावरुन येताना धाड्धाड् पावले वाजवत येणारी, जोरात ' गीत्या SS' म्हणून ओरडणारी हीच का ती श्रद्धा ? गीतेने कितीदा सांगून पाहिले पण आरडा-ओरड, धसमुसळेपणा अगदी श्रद्धाच्या पांचवीलाच पुजला होता. पण आज......... नेहमीसारखी धाड्धाड् पावले न वाजवता, " एवढेच नव्हे तर स्वतःची चाहूलही न देता हळूच श्रद्धा मागे येऊन उभी राहिली व हळूवारपणे हाक मारली ' ए गीतू ' " काय ग, आज तुला झालय तरी काय? तिच्याकडे पहाताच गीताला दुसरा आश्चर्याचा धक्का बसला. आज श्रद्धेचा नेहमीसारखा बेलबॉटम-टॉप नव्हता. तर अंगभर साडी व खांद्यावरुन पदर नेहमी भुरभुरणारे सोनेरी केस आज एका क्लिपमधे बंदिस्त केले होते. गीताने तिला एकदम हालवले, " अग श्रद्धा, हा काय प्रकार आहे ! आज एका माणसाचा नूर अगदीच वेगळा दिसतोय बाई! काय ग, काय विचार आहे?"

"अग, मला बोलू तरी देशील की आधीच, आल्या आल्याच प्रश्नांची बरसात करतेस. " श्रद्धा तिच्या शेजारी बसली. पण हे बसणेही नेहमीसारखे नव्हते. तर ती अगदी पदर सावरुन बसली. तिच्यातील हा बारिकसारिक बदल गीता बघत होती.

'श्रद्धा, मला आधी सांग की हा रुपपालट कां एकदम?" ही श्रद्धा तर मी स्वप्नातही बघितली नव्हती.

" गीता............"

" अग, बोल लवकर, अडखळतेस काय? माय गॉड! लाजतेस की चक्क.!!"

" ए गीता, चेष्टा नको " खूप बोलायचे आहे तुझ्याशी, पण धीरच होत नाही तूला सांगायला. "

" अग ए श्रद्धे, मला सांगायला आणि, धीर होत नाही ? ए, लवकर बोल,

" किनई गीता........."

" ए श्रद्धा काय ग, एखादा माझा अडकलेला दिसतोय गळाला."

" तसच म्हण हव तर पण गळाला मीच अडकले आहे ग. "

" हं! अच्छा, माझा तर्क बरोबर होता म्हणजे. पण...... काय गं ? कोण आहे तो भाग्यवान! की ज्याच्या गळाला ही आमची खुबसुरत मैत्रिण लागली. हं! म्हणजे तो नक्कीच 'चिकना' असणार, होय नां ?

" अग हो हो. मला काही बोलू देतेस की नाही.?

' हे बघ, तुला तो...... काल आपण माझ्या होस्टेलच्या गेट मधे उभ्या राहून गप्पा मारत असतांना आपल्या जवळुन जोरात स्कुटर नेणारा ज्याच्यावर तू कॉमेन्ट पण केली होतीस. तो श्रेयस' ग! आता तरी आठवला कां ?

" हां, हाSSS हे बघ निळी झाक आहे त्याच्या डोळयात जरा. कॉलेजच्या होस्टेलवर रहातो नां?

" होSSS तोच तो."

" काय ग कुठवर आलय हे प्रकरण ? आणि कधी सुरु झालय "

" अग आतापर्यंत फक्त ' नजरोंसे बाते ' होती. पण काल कॉलेजहून परतलो नां ? आणि होस्टेल समोर उभ्या राहुन बोलत असतांना तो समोरुन गेला आणि तू गेल्यावर मी आत जायला वळणार तोच स्वारी हजर. " म्हणतो कसा ?" मला तुमच्याशी बोलायचे आहे काही संध्याकाळी भेटाल? मी इतकी घाबरले गित्या, पण मग...... जमलं हे सगळं. आता डिटेल नंतर सांगेन हं! नाही तर पिरियडला चाट बसेल

" चल लवकर कॉलेजला. "

" ए! आता कॉलेजला जायला कां इतकी उत्सूक झाली. केव्हा पासून पिरियडबद्दल आस्था वाटायला लागली? अं ?"

" चेष्टा नकोस हं करु. समजेल काही दिवसांनी कोणाच्या प्रेमात पडल्यावर........ "

पाहता पाहता दोन, तिन महिने उलटले. गीता ती हळूवार फुलणारी कळी निखरत होती. कल्पनेच्या विश्वात रंगणारी श्रद्धा तिला मनापासून आवडत होती.

" ए श्रद्धा, कधी ओळख करुन देणार आहे ' तुझ्या त्या श्रेयस्ची.' " अग जरा धीर तर धरशील ! त्याच्या आईवडिलांना भेटायला त्याच्या गावाला गेलाय् तो. पंधरा दिवस झाले. मला तर तो कधी येईल असे झाले आहे.

श्रद्धाची रुम पार्टनर गावाला गेली, म्हणून तिने गीताला रात्री रहायला बोलावले होते. आणि रात्री पिक्चरचा प्रोग्राम पण ठरला होता पण गीताला काही कारणाने जायला जमले नाही. आता श्रद्धेचा राग नाकावर आला असणार. म्हणून आज सकाळीच ती श्रद्धेच्या रुमवर गेली. होस्टेलवर नुकतीच तुरळक ये जा चालू होती बाईसाहेब अजुन साखर झोपेतच दिसतात म्हणून तिने दार वाजवले ते उघडेच होते. बघते तो काय कालचे सायंदैनिक चुरगाळलेले अस्ताव्यस्त पडले होते. जिज्ञासेनेच तिने ते दैनिक नीट केले. त्याचबरोबर लक्ष श्रेयसच्या फोटोवर खिळले. एस टी च्या भिषण अपघाताची बातमी होती. मृत्यूमुखी पडलेल्याच्या यादीत 'श्रेयस देशमुख'.........

' ओ गॉड !' तिने दचकून श्रद्धाकडे पाहिले. अस्ताव्यस्त झोपलेली, सोनेरी केस पार विस्कटलेले, गीतेने तिला उठवण्याचा प्रयत्न केला. 'बापरे, हात इतका थंडगार ? "

' श्रद्धा अग.........' तोच तिचे लक्ष झोपेच्या गोळयांच्या रिकाम्या बाटलीकडे गेले तेव्हा तिच्या हातून श्रद्धेचा निर्जीव हात धाडकन् खाली पडला.

आत्महत्या !!!

ती कळी उमलत होती. पण नियतीला तिचे सुख पाहावले नाही. पूर्ण उमलायच्या आतच ती कोमेजली नव्हे तर ती देठापासून उखडून टाकली गेली

स्वप्नात पाहिले

अशोक माहेश्वरी
S. Y. B. Sc.

स्वप्नात पाहिले ते
चित्रात रेखिले ते
ती एक रात्र होती
मूर्तीस प्रियतमाच्या
मोदे तंरगलो मी
त्या धुंदल्या क्षणांना
विरहाचिया विषाचे
स्वप्नांतल्या व्यथांना
स्वप्नांत पाहिले ते
चित्रात रेखिले ते

चित्रात रेखितो मी
गीतात गुंफितो मी
ज्योत्स्नेन रंगलेली
कुंजात पाहतो मी।
ल्हरीवरी सुखाच्या
छंदात बांधितो मी
मी घोट घोट घेतो
अमृतात रेखितो मी
चित्रात रेखितो मी
गीतात गुंफितो मी।

असे खेळ–असे जीवन

अशोक डी. पाटील
Jr. M. A.

आजच्या गतीमान जीवनात स्पर्धेला फारच महत्व प्राप्त झालेले आहे. आजच्या या युगात खेळांचे महत्वही खूपच वाढले आहे. आज कुठल्याही प्रकारच्या नोकरीसाठी खेळांची आवड अथवा खेळात भाग घेतल्याबद्दलच्या सर्टिफिकेटस्‌ची मागणी केली जाते. यामुळे हळूहळू खेळांची आवड वाढते आहे.

तसे तर जीवन आणि खेळ यांच्याबाबतीत अंतर्मुख होऊन विचार केल्यास असे वाटते की ज्याप्रमाणे विशिष्ट आकाराच्या मैदानात, विशिष्ट वेळेच्या आत आपला विजय प्रस्थापित करण्याचे कौशल्य आपल्याला फुटबॉल, हॉकी, बास्केटबॉल, खो–खो, ॲथलेटिक्स, इ. खेळांमध्ये दिसून येते, त्याप्रमाणेच आपणसुद्धा जीवनात अशाच प्रकारे खेळ खेळत आपले जीवन जगत असतो, विशिष्ट अडथळ्यांवर मात करुन आपले ध्येय आपण गाठत असतो.

हे खेळ खेळत असतांना मनातले हेवेदावे, मत्सर, राग हे सर्व मैदानाच्या बाहेर सोडून खेळले तरच यात एक प्रकारचा असीम आनंद व रस मिळतो. ज्याचा विजय झाला त्याच्या विजयात समरस होऊन पुन्हा सामना करण्यासाठी तयार व्हायला हवं. जीवनात अपयशी ठरल्यानंतर निराश न होता ते अपयश आनंदाने स्वीकारुन पुढच्या विजयाची तयारी करायला हवी. असाच संदेश हे खेळ देतात.

आयुष्य हे चैतन्यमय हवं! स्फूर्तिदायी आणि हे चैतन्य, ही स्फूर्ती आपल्याला विविध खेळांमध्ये अनुभवण्यास मिळते. विशेषत: 'ॲथलेटिक्स' म्हणजे वैयक्तिक स्पर्धांमध्ये हा अनुभव आपल्याला जास्त येतो. या वैयक्तिक स्पर्धांच्या बाबतीत सांगावयाचे म्हणजे खेळाडूंना तर सुखहोतेच पण प्रेक्षकांनादेखील त्यात उतरण्याचा मोह अनावर होतो.

मृत्यूला हसत सामोरे जाण्याचे शरीरबल व मानसिक धैर्य ज्यातून निर्माण होते अशा खेळांचा 'ॲथलेटिक्स गेम्स'मध्ये समावेश झालेला आढळतो. 'ॲथलेटिक्स' या शद्बाला डिक्शनरीत जो अर्थ आहे त्या पेक्षा जीवन विकासाला पोषक अशा अनेक गोष्टी डिक्शनरीकारांच्या नजरा चुकवून हे खेळ करुन जातात.

माणसाचे जीवन घोड्याप्रमाणे गतिमान असावे असेच जणू या धावण्याच्या शर्यती सांगून जातात. आपल्या जीवनात अडथळे पावलोपावली असतात. परन्तु या अडथळ्यांची फिकीर न करता, तमा न बाळगता शरीर, मन, बुद्धी यांना अडथळ्यांवर मात करण्याचे सामर्थ्य हे खेळ देतात.

केवळ पावणे दोन मिनिटात ८०० मीटर, साडे तीन मिनिटात १५०० मीटर व केवळ १४ मिनिटात ५००० मीटर्स अंतर धावून जाण्याच्या या शर्यतींमुळे गती व कार्यक्षमता यांच्या वाढीस वाव दिला जातो. बांबूच्या सहाय्याने १६/१७ फूट उंच उडी घ्यावयाची. हा एक असाच नाविन्यपूर्ण खेळ आहे. आपण उंच गेल्यावर ते सहाय्य सोडून असहाय्य स्थितीत मनाचा समतोल बिघडू न देता त्यात यशस्वी होण्याचा संस्कार घडविणारा "बांबू उडी" हा खेळ आहे. मनाने उंचच उंच झेप घेणाऱ्या साहित्यिकांना ही जणू हे क्रिडापटू असे दाखवून देतात की; जड शरीरानेही किती उंच जाता येऊ शकते.

वेळप्रसंगी शत्रूशी हातघाई करण्याचा प्रसंग आलाच तर त्याचेवर एखादी जड वस्तू फेकण्यासाठी व स्वतःचा बचाव करण्यासाठी उपयुक्त असे गोळाफेक, थाळीफेक, हॅमर थ्रो, भालाफेक या सारखे खेळ या स्पर्धेत असतात. यात थोडाफार फरक करुन स्त्रिया व मुलींसाठीही या खेळांची योजना असते.

जीवनविकास, ज्यातून अविच्छिन्नपणे होत राहील असे हे खेळ आहेत. जीवनात कधीच न कराव्या लागणाऱ्या अनावश्यक गोष्टींपैकी कोणतीही गोष्ट या खेळात घेण्याचे टाळले आहे. जीवन विकासाशी सुसंवादी असणारे असे हे खेळ आहेत. उभ्या आयुष्यभर ज्यांची सोबत आपणास लाभावी त्या खेळांची उपासना, सराव, आराधना करावीच लागते. ह्या खेळांबाबत लिहावे तेवढे थोडेच व पहावे तेवढे कमीच, असे यांचे स्वरुप आहे. ही कौशल्ये पहात असतांना त्यामागे प्रत्येक सेकंदाला होणाऱ्या स्नायुंच्या हजारो स्पंदनांची निर्मिती आपणास दिसणार नाही. पण त्या सर्वांचा समन्वयात्मक अविष्कार आपल्या मनाला आनंदावकाशात नेल्याशिवाय राहात नाही.

जीवनाशी संबंधित असलेल्या या खेळांना आज पुष्कळच प्रतिसाद मिळतो आहे. 'प्रौढत्वी निज शैशवास जपणे बाणा कवीचा असे' ही कवी कुलगुरु केशवसुतांची उक्ती सर्वांना सार्थ करायची असेल तर केवळ युवकांनीच नव्हे तर प्रौढांनीही विविध खेळ हिरीरीने खेळले पाहिजेत. जीवन रडत व रखडत जगण्याची गोष्ट नसून आव्हानांना व समस्यांना हसत खेळत तोंड देण्याचा तोही एक मनोरंजक खेळच आहे, असे हे खेळ शिकवितात.

卐

पहाट

बाळकृष्ण माधव नेवे
D. O. M.

पहाट– प्रेमाने कवेत उचलून घेणारी
गहनगार अंधारात खालोखाल नेणारी
अवस्थ डोळे उन-पावसाळी
प्रचंड उत्साह पण लोळत राहाणारी !!
पहाट– धुक्यात मनमुक्त विवस्त्र न्हाणारी
सारंगीचे सुंदर सुर, अंगभर थरारणारी
जात्यावर गाणारी तुळशीदल वाहणारी
शेताच्या बांधावर वाट वेडी पाहणारी !
पहाट– कधी लोकलच्या डब्यातच उगवून मावळणारी
पेंगुळलेले डोळे... वर्कशॉपमधून परतणारी
शाळेतील चिमणी पाखरं चिवचिवत उडणारी
अशी पहाट .... नंतरच्या पहाटेला
उद्याच्या सुख-दुःखांचे अर्घ्यदान देणारी !

आठव !

कु. अरुणा वाणी
M. A. (Sr.)

आज माझी लोचने ही
का अशी पाणावली
लुप्त आठव आज ही
कां मन्मनी डोकावली...

आटले जे अश्रु माझे
आज मग कां दास्ती
पापण्या या आसवांना
कां न आता रोधिती.

ओघळू दे अश्रु माझे
माझिया गालावरी
सुकवितो वारा जयांना
परि दुःख माझ्या अंतरी !

प्रा. गोवर्धन पारीख
एक थोर शिक्षण तज्ज्ञ

विद्यानंद द. व्यास
XI (D)

प्रा. गोवर्धन पारीख यांचे गांव पुण्याजवळील जुन्नर हे होय. त्या ठिकाणी प्राथमिक शिक्षण झाल्यानंतर त्यांचे महाविद्यालयीन शिक्षण पुण्याच्या फर्ग्युसन कॉलेज–मध्ये झाले. तेथूनच त्यांच्या जीवनाचा उत्कर्षकाल सुरु झाला. फर्ग्युसन कॉलेजमधून एम. ए. ची पदवी संपादन करुन मुंबईतील माटुंग्याच्या रामनारायण रूईया कॉलेजमध्ये अर्थशास्त्राचे प्राध्यापक म्हणून त्यांनी सूत्रे हातात घेतली. त्या कारकिर्दीत अनेक विचारवंतांचा सहवास त्यांना लाभत गेला. स्वातंत्र्य-पूर्व काळात मानवेंद्रनाथ रॉय यांच्या विचारांकडे आकर्षित झालेल्या द्वा. भ. कर्णिक, तर्कतीर्थ लक्ष्मण-शास्त्री जोशी, अच्युतराव पटवर्धन, यशवंतराव चव्हाण, वगैरे रॉयवादी मंडळीतील एक विचारवंत म्हणून प्रा. गोवर्धन पारीख ओळखले जाऊ लागले. पुढे त्यांची मुंबई विद्यापीठात रेक्टरपदी निवड झाली. आज मुंबईत उभ्या असलेल्या कालीना विद्यापीठ नगरी हे त्यांनी घेतलेल्या अविश्रांत श्रमाचे स्मारकच म्हटले जाईल. एक विचारवंत व उत्कृष्ट वादविवाद पटू म्हणून त्यांचा लौकीक होता. मुंबई विद्यापीठातून अकाली निवृत्त झाल्यानंतर केंद्र सरकारने त्यांची बँक ऑफ इंडियाच्या डायरेक्टर बोर्डावर नेमणूक केली. टाईम्स ऑफ इंडियासारख्या वृत्तपत्र क्षेत्रात, नावाजलेल्या कंपन्यांनीसुद्धा त्यांचे सहकार्य घेतले होते.

महाराष्ट्र टाईम्सवर त्यांचा फार जीव होता. त्यावेळचे महाराष्ट्र टाईम्सचे संपादक गोविंद तळवलकर यांनी लिहीलेल्या त्यांच्या मरणोत्तर अग्रलेखात बौद्धिक वादविवादाचा बादशहा गेला म्हणून खंत व्यक्त केली आहे.

मुंबई मराठी साहित्य क्षेत्राशी त्यांचा निकटचा संबंध होता. महाराष्ट्र व मुंबईतील अनेक शैक्षणिक संस्थांना त्यांचे बहुमोल सहकार्य, मार्गदर्शन शेवट–पर्यन्त मिळत होते. लोकहितवादी गोपाळ हरी देशमुख, न्यायमूर्ती रानडे, गोपाळकृष्ण गोखले, आगरकर अशा महाराष्ट्रातील थोर व्यक्तींवर आणि त्यांनी केलेले कार्य या विषयावर महाराष्ट्रभर त्यांची व्याख्याने गाजत होती

पुण्यात झालेल्या एका सत्कार समारंभात प्रमुख पाहुणे म्हणून त्या वेळचे केंद्रीय अर्थमंत्री यशवंत–रावजी चव्हाण उपस्थित होते सुप्रसिद्ध अर्थशास्त्रज्ञ वि म. दांडेकर यांनी आपल्या भाषणाच्या ओघात केंद्रीय अर्थशास्त्राबाबत अप्रत्यक्षपणे यशवंतरावांवर मिस्कील टीका केली होती परिसंवादाला अनेक तज्ञ उपस्थित होते. "दांडेकरांचा फोकस चुकला आहे" असे ठाम मत मांडून प्रा पारीख यांनी वरील टीकेची जाहीर दखल महाराष्ट्र टाईम्समधून घेतली होती. इतकेच नव्हे तर विविध अर्थशास्त्रीय तज्ज्ञांच्या त्या भाषणाच्या चिकीत्सेबाबत अभिप्राय व्यक्त करणारी छोटी पुस्तिकाही त्यांनी प्रकाशित केली होती. त्यांचे काही मुद्दे दांडेकरांनी खिलाडू वृत्तीने मान्यही केले होते. अनेक जागतिक शिक्षण परिसंवादांच्या निमि–त्ताने त्यांनी साऱ्या जगाचा दौरा केला होता अमे–रिकेतील ऑक्सफर्ड विद्यापीठाने आपली पी. एच.डी ची पदवी मोठ्या गौरवाने त्यांना दिली होती. त्या वेळी मुंबईत झालेल्या समारंभात राज्यपाल पी व्ही. चेरिअन आणि अनेक शिक्षणतज्ज्ञ उपस्थित होते ब्रुसेल्सच्या शिक्षण संस्थांशी त्यांचा निकटचा संबंध होता. म्हणून त्यांना वारंवार ब्रुसेल्सच्या दौऱ्यावर जावे लागत असे. महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांचे तर ते श्रद्धास्थानच होते. त्यांच्या दाराशी आलेला कुठलाही विद्यार्थी योग्य मार्गदर्शन न मिळता परत गेला असे कधी घडलेच नाही. अस्पृश्य समाजातील एका गरीब विद्यार्थ्याला सर्वतोपरी मदत करुन नावारुपाला त्यांनी आणले. हे त्यांच्या निकटवर्तियांना ठाऊक आहे. नासिकच्या बॉईज टाऊन या विद्यालयात झालेल्या युवक बिरादरीच्या शिबीरात ते एक प्रमुख वक्ते होते. त्या वेळी अध्यक्षस्थानी त्या वेळचे महा-राष्ट्राचे शिक्षणमंत्री मधुकरराव चौधरी हे होते. त्या समयी ज्योत आपल्या हस्ते प्रज्वजीत केल्यानंतर प्रा. पारीख यांनी केलेल्या आपल्या दोन तासाच्या भाष-णात शिबीरार्थींना बहुमोल मार्गदर्शन लाभले. मधुकरराव चौधरींच्या हस्ते त्यांचा सत्कार करण्यात आला होता. असा हा थोर शिक्षणतज्ज्ञ, विचारवंत, उत्तर आयुष्यात विश्वकोषाचे संपादन करीत होता. आपल्या जीवनात कधीही राजकारणात न पडता समाजाला योग्य मार्गदर्शन करणाऱ्या विचारवंतां–पैकी एक म्हणून त्यांची गणना केली जात होती. त्यांनी पुण्याच्या आर्यभूषण प्रेसचे रुपांतर महाराष्ट्र सहकारी मुद्रणालयात केले. त्या कामी त्यांना गोविंद तळवलकर, वसंतदादा पाटील व इतरांचे सहकार्य लाभत होते. त्या माध्यमातून काहीतरी घडविण्याचा त्यांचा विचार होता. पण त्यांचे स्वप्न अपुरे राहीले. ६ डिसेंबर १९७७ रोजी माटुंग्यातील आपल्या निवासस्थानी त्यांना हृदय विकाराचा जोर–दार झटका आला. डॉ. तुळपुळे, डॉ. रणदिवे यांनी त्यांना वाचविण्यासाठी प्रयत्नांची शिकस्त केली पण त्यात त्यांना अपयश आले व दुर्दैवाने एक शिक्षणतज्ज्ञ हरपला. उत्तर आयुष्यात त्यांना भारतातील लोक–शाहीबद्दल खंत वाटत होती. त्यांच्या पश्चात त्यांच्या पत्नी, समाजसेविका, मुंबईतील स्त्री हितकरणी संस्थेच्या अध्यक्षा, डॉ. इंदुमती पारीख ह्या त्यांचे अपुरे राहिलेले कार्य पुढे पूर्ण करीत आहे मरणोत्तर त्यांचे कायमस्वरुपी स्मारक म्हणून ५ लाख रुपये जमवून ट्रस्ट करावा, गरीब व हुषार विद्यार्थ्यांना त्या योगे मदत मिळावी असा त्यांच्या मित्रमंडळीचा संकल्प आहे. ह्या मागे यशवंतराव चव्हाणांची प्रेरणा आहे. सहा महिन्यापूर्वी त्यांच्या जीवन ग्रंथाचे प्रका–शन डॉ राम जोशी यांच्या हस्ते मुंबईत झाले. दि. २४ नोव्हेंबर १९८० रोजी महाराष्ट्रातील महावि–द्यालयीन विद्यार्थ्यांची ' प्रा. गोवर्धन पारीख वक्तृत्व स्पर्धा" मुंबईच्या रुईया कॉलेजमध्ये आयोजित करण्यात आली होती.

"शैक्षणिक आसमंतातील एक तारा मावळला, एक बुद्धीसम्राट हरपला, तरीही त्यांची प्रेरणा आम्हाला दीपस्तंभाप्रमाणे मार्गदर्शन करीत राहील, विस्तारत राहील."

प्रा. पारीख यांच्या पुण्यस्मरणाच्या निमित्ताने ही आदरांजली.

★

दु:ख

कृष्णदास वाणी
T. Y. B. A.

दु:ख विसरायचे म्हटले
की
सुखच विसरले जाते
नि
वेदना सुरु होतात
दु:खाच्या
मनाला होरपळणाऱ्या
अन्
जीवनच उध्वस्त करु
पहाणाऱ्या

अस्मान झेप

चारुदत्त मधुकर जोशी
T. Y. B. Com.

संध्याकाळची वेळ, राजेश शांतपणे विचार करीत आरामखुर्चीत विसावलेला. तेवढ्यात विमानाची घरघर त्याच्या कानावर आल्याने तो भांबावतो, त्याचे मन सैरभैर होते. नि तो असंबद्ध बडबडू लागतो 'आज तुझा वाढदिवस ना? तुला आज काय प्रेझेंट देऊ? इंटिमेट सेंट की सुरेख साडी! थोड्याच दिवसात आपण– – – –'

तेवढ्यात स्वप्नाची रील तुटते. विमान निघून गेल्यामुळे आवाज बंद होतो व राजेश भानावर येतो– – सुजाता एअर हॉस्टेस होती, तिला इतरांपेक्षा काही वेगळं करुन दाखवायचं होतं एखाद्या अप्सरेला लाजवेल असे सुजाताचे सौंदर्य होते. सुजाताचं घरचं वातावरण साधं होतं. सुजाता एअर हॉस्टेस होण्याला आई–वडिलांनी खूप विरोध केला. परंतु सुजाताच्या हट्टापुढे वडील काही बोलू शकले नाही. सुजातास बॉन्डवर सही करतांना वडिलांनी बजावले. विचार करुन सही कर म्हणजे झालं!

सुजाताचे कॉलिज शिक्षण वडिलांनी कसेतरी पूर्ण केले होते. त्या दोघांना सुजाता काय तेवढा एकच आधार होती. ते सुजाताला म्हणाले होते आम्ही पिकली पानं केव्हा गळून पडू, सांगता येत नाही, आमच्या डोळ्यादेखत तुझ्या गळ्यात मंगळसूत्र पडून आम्हास समाधानाने डोळे मिटू दे.

सुजाता! नावाप्रमाणे दिसण्यास सुन्दर होती, चाफेकळीसारखे नाक, निळसर डोळे, हसतांना ओठांतून मोत्याच्या सरी पडल्याचा भास व्हावयाचा, तसेच मृदु स्वभावाची व मनमिळावू होती. पहिल्यापासूनच हुशार होती. कॉलिजमध्ये असतांना सुजाताचा इंग्रजी हा आवडता विषय होता.कॉलेजमध्ये सुजाता 'ब्यूटी-क्वीन' म्हणून प्रसिद्ध होती कॉलेजमध्ये आल्यावर सर्वांची नजर तिच्याकडे धाव घेत असे परंतु तिचा नेत्रकटाक्ष फक्त राजेशला शोधत असे.

हो! राजेश पटवर्धन पण काही कमी देखणा नव्हता. रुबाबदार आणि भेदक नजरेचा होता. त्याची मैत्री होण्यास फारसा उशीर लागला नाही. मैत्रीनंतर एकमेकांच्या प्रेमात केव्हा पडलो, दोघांची मनं एकमेकांत केव्हा गुन्तली हे देखील त्यांच्या लक्षात आले नाही.

राजेश बँकेत चांगल्या हुद्यावर होता. सुजातावर प्रेमाची बरसात करत असतांना त्याच्या बाहुपाशात सुजाता प्रीतीच्या सुगंधात धुन्द होवून जात असे. आजपर्यन्त राजेशसाठी तिने इंपोर्टेड घड्याळ, शर्ट-पिसेस् आणले होते. एअर हॉस्टेस असल्यामुळे अनेक देशात मोठ्या शहरात तिच्या सफरी व्हायच्या.

चौपाटीवर वाळूमध्ये बसून विमान प्रवासातील गंमती ती राजेशला सांगत होती. न्यूयॉर्कला गेले तेव्हा अमेरिकन जोडपे काय बोलत होते, सिंगापूरला जातांना विमानात कोणते लोक होते, याबद्दलची माहिती ती त्याला देत होती. त्या दिवशी सुजाताची मुंबई ते सिंगापूर अशी ड्यूटी होती. सकाळी आठ वाजता आपला मेक-अप् करुन ती एअरपोर्टवर गेली. दुसऱ्या दिवशी सुजाताचा बर्थ-डे होता. सिंगापूरहून आदल्या दिवशी सुजाताने एक सुरेख केक आणला होता. बर्थ-डे ला लेफ्टनंटस् सबलेफ्टनंटस्, मेजर्स वगैरे अधिकाऱ्यांना आमंत्रण देण्यात आले होते. त्या समारंभाचे आमंत्रण ती राजेशला देणार होती.

राजेश आपल्या प्रियतमेची वाटच बघत होता. त्याला पांढरी पॅंट व त्यावर गुलाबाचे फूल असलेला शर्ट अधिकच खुलून दिसत होता. तेवढ्यात सुजाता आली व त्याच्याशी बोलतांना राजेशच्या केसांमध्ये नाजूक बोटे फिरवीत म्हणाली, " राजा! उद्या माझी मुंबई–बंगलोर अशी सफर आहे. मी काय नवीन आणू तुझ्यासाठी!" लाटांचा खळखळाट येत होता. उंच उडणाऱ्या लाटांकडे बघत राजेश म्हणाला, " काही आणू नकोस, फक्त तूच परत ये, वाट पहात आहे!"

काही महिन्यातच सुजाताचा एअर हॉस्टेसचा बॉन्ड संपणार होता. दुसऱ्या दिवशी सुजाता लवकर उठली. नित्याप्रमाणे मेक-अप् केले. अमेरिकन साडी नेसली मलेशियाहून आणलेला लाल खड्यांचा सेट तिचे सौंदर्य वाढवीत होता. सुजाता आनंदात बुडून गेली होती. विमान नऊ वाजून सात मिनिटांनी Take off घेणार होते. जाता जाता सुजाता आईला म्हणाली, " मी दोन वाजेपर्यन्त येते, हॉल नीट सजवून ठेव. मी आल्यावर केकची सजावट करीन " असे म्हणत सुजाताने धावतच टॅक्सी गाठली व एअरपोर्टवर गेली. आज सुजाताची मुंबई ते बंगलोर अशी सफर होती. विमान तळावर घोषणा झाली, " Your attention please. Indian Airlines flight is taking off at 9-7 o'clock from domestic cordon area. The flight is from Bombay to Banglore. All the passengers are requested to take up their seats.

विमानाने उड्डाण केले. विमानात सर्व प्रकारचे लोक होते. प्रत्येकाशी बोलतांना स्मितहास्य करीत सुजाता म्हणत होती. 'What can I do for you' कोणाला सरबत, कोणाला कोल्ड्रींक वगैरे आनंदाने देत होती. परंतु मनुष्य प्राण्याला पुढच्या क्षणाला होणाऱ्या गोष्टींची माहिती नसते हेच खरे!

राजेशने सहज ११ वाजता रेडीओचे बटन फिरवले, "आकाशवाणी मुंबई प्रादेशिक बातम्या प्रसारित करीत आहोत. आज इंडियन एअरलाईन्सच्या ॲरिव्हल ४७९२–एच या विमानास अपघात झाला असून त्यात सर्वच्या सर्वजण ठार झाले आहेत. त्यात ५ विमानदलातील अधिकारी, ३ एअर होस्टेस् आणि अनेक परदेशी नागरिकांचा समावेश आहे. हे विमान ९ वाजून ७ मिनिटांनी मुंबई सोडून बंगलोरकडे जात होते. मुंबईबाहेर गेल्यावर थोड्याच वेळात विमानाच्या मागच्या भागाने पेट घेतला. अपघाताचे कारण अद्याप समजू शकले नाही. राष्ट्रपतींनी आपल्या शोकसंदेशात म्हटले आहे– – – – –"

राजेशने पट्कन रेडिओ बंद केला. त्याला आपण काय ऐकत आहोत हेच कळेनासे झाले. घेरी आली. कसेतरी पलंगावर पडत त्याने दोन्ही हातांनी आपले डोके गच्च दाबून ठेवले. सुजाताच्या सहवासातील अनेक सुखद क्षणांची गर्दी त्याच्या मनात उसळली. सुजाता राजेशच्या जीवनात आली आणि निघून गेली. राजेश एकटाच राहिला! केवळ एकटा!!

चिरायु–होवो !

कैलास सार्वेकर
M. A. (Sem II)

सकाळची सोनेरी किरणंही
न पाहिलेला पक्षी
दुपारचं उन्ह अंगावर घेऊन
त्याच्या पक्षिणीला म्हणाला,
' रात्री तुझ्या उबेत विसावेल
तो भाग्यवान अनामिक
चिरायु होवो !

"आरसा-एक वरदान!"

कु. सुचित्रा गुळवे
XII (Com.)

" सखा जीवाचा हा माझा,
आणि तसाचि सगळयांचा
सर्व रुपांचा मज वारसा
नसे कोणी माझ्या सरसा "

हं, तर सांगा बर, माझ्या ह्या उखाण्याच उत्तर. असा हा माझा जीवलग सखा कोण? अहो हा तर आरसा !

वरदान म्हटलं की मला तर कठोर तपश्चर्या नि प्रतवैकल्य करण.ऱ्या ऋषीमुनींचीच आठवण येते आणि प्रसन्न होऊन त्यांना वर देणाऱ्या त्या परमेश्वराची. तर, वर म्हणजे श्रेष्ठ आणि वरदान म्हणजे श्रेष्ठदान. हे वरदान कधी परमेश्वर आपण होऊन माणसास देतो तर कधी माणूस ते मिळवतोही. आपल्या कष्टांच्या नि बुद्धीच्या जोरावर. माझे प्रवचनकार आजोबा नेहमी म्हणत की, हे शरीर म्हणज परमेश्वराने माणसास दिलेली फार मोठी देणगी आहे. म्हणून- वगैरे वगैरे. आणि खरेच हा निसर्ग, हे आकाश नि धरती नि हे चंद्रसूर्य मानवी जीवनासाठीच परमेश्वराने दिलेल्या देणग्या नव्हेत काय? आणि त्याच पाण्याचा, विविध तऱ्हेने उपयोग करुन वीज निर्मिती, शेतीची कला नि शास्त्रज्ञांनी लावलेले विविध शोध ही माणसाने स्वतःच्या बुद्धीच्या जोरावर मिळवलेली वरदानेच आहेत. आरसाही असेच एक वरदान आहे.

बराच शोध करुन व पुस्तके चाळूनही आरसा नेमक्या कोणत्या शास्त्रज्ञाने व केव्हा तयार केला, हे मात्र मला अजूनही समजू शकले नाही. पण चंद्राचा हट्ट करणारा राम, आरशात त्याला चंद्र दाखविणारी कौसल्या माता आपल्या सगळ्यांनाच माहित आहे. म्हणजंच आरसा ही अती प्राचीन व पुरातन वस्तु आहेत, असा हा आरसा का बरं तयार केला गेला असेल ?–

नीटनेटके राहणे, स्वतः सुंदर दिसणे, या मानवाच्या मूलभूत प्रवृती आहेत. त्यातूनच आपण स्वतः कसे दिसतो, आपल्याला जास्तीत जास्त चांगले कसे दिसता येईल, ह्या विचारातून आरश्याचा जन्म झाला असावा. अहो, आरसा नसेल नां, तेव्हा सुद्धा माणूस संथ पाण्यात आपले प्रतिबिंब पहातच होता की.

आरसा आपण जसे असू, तसे आपले प्रतिबिंब आपल्याला दाखवतो. आजच्या काळात प्रत्येक जण अगदी आठवणीने बाहेर जाण्या अगोदर या आरशात डोकावतो. सगळे काही ठिक असल्याचा ग्रीन सिग्नल त्याने दिला की मगच बाहेर पडतो ! आपल्या व्यवस्थितपणाची, नीटनेटकेपणाची, स्वच्छतेची ग्वाही देणारा हा आरसा एक वरदान नाही का ? नाहीतर, दुसऱ्याने सांगितल्याशिवाय आपल्याला आपला गचाळपणा, गबाळेपणा अस्वच्छता याची जाणीवच झाली नसती व दुसरा तरी आपल्याला स्पष्ट कसे हो सांगणार की तुमची पावडर दिसते किंवा तुमच्या तोंडाला पिवळा रंग लागला आहे. आपल्याकडे पाहून सगळे हसले मात्र असते आणि सगळे का हसताहेत हे न कळून एकतर आपणही हसू लागलो असतो,! नाहीतर आपली केविलवाणी स्थिती होऊन काय करावे हे न आपल्याला सुचले नसते- तेव्हा या गोंधळातून आरसा आपली सुटका करतो या फॅशनच्या युगात विविध फॅशन्स निर्माण करणारा हा आरसाच आहे. कारण केसांचा कोंबडा छान दिसतो की मुलीचे बॅाब करुन फुलवलेले केस छान दिसतात, बेलबॅाटम पेक्षा आपण मॅक्सीत जास्त मोहक दिसतो किंवा नाही हे आपल्याला आरसाच सांगतो नां? केसांचे वळण, कुंकुवाचे विविध आकार नि मेक्-अपच्या विविध तऱ्हा कुणाला नेमक्या कशा दिसतात हे प्रथम आरसा सांगतो नि विविध तऱ्हेच्या फॅशन्स जन्माला येतात.

अहो! आजकाल हा आरसा कुठे नसतो ? जळी, स्थळी, काष्ठी, पाषाणी असणाऱ्या देवाप्रमाणे तरी घरी, दारी, भिंतीवर, कपाटावर, दुकानांत, पानपट्टीवर, बाथरुममध्ये, पर्समध्ये, विद्यार्थ्यांच्यां दप्तरांत, पावडरच्या डब्यात, श्रृंगार पेटीत अगदी नको तिथेसुद्धा हा असतो. आपल्या घरातही कपाटावरचा आरसा आपल्याला अशाच सोबत करतो आपण अगदी एकटे घरात असलो, तरी हा आरसा एकटेपणा मुळीच जाणवू देत नाही सारखे इकडून तिकडे फिरतांना आपलेच प्रतिबिंब त्यात पडते नि कुणीतरी सोबत आल्यासारखे वाटते गाड्यांमध्ये ड्रायव्हर समोर नेहमीच आरसा लावलेला असतो. त्यामुळे कितीतरी अपघात टळतात.

जत्रेवर कधी कधी 'आरशांच्या गंमती' असा एक कार्यक्रम असतो एका मंडपात निरनिराळे हसरे आरसे लावलेले असतात. एका आरशात आपण खूप जाड दिसतो तर एकात आपला चेहरा खूप लांबोळका दिसतो. तर एकात खूप रुंदट ! अहो हे आपलेच का प्रतिबिंब म्हणून शंका येते नि त्या विचित्र तऱ्हा पाहून हसून हसून पोट दुखू लागते!

हाच आरसा आपल्याला बरेच काही शिकवतो. आरशाला थोडीशीही घाण लागली तर त्यात प्रतिबिंब स्वच्छ दिसत नाही तो नेहमी निर्मळ, स्वच्छ असतो. त्याच्यासारखे आपणही स्वच्छ रहायला शिकले पाहिजे. आपले मन निर्मळ बनविले पाहिजे मनाला मळवणारे मोह, मत्सर, द्वेष टाकून मन कसं स्वच्छ नि निर्मळ बनवा असेच जणू हा आरसा सांगतो.

माझ्या लहानपणी मला गोष्टी वाचण्याचे फार वेड होते त्या गोष्टीतील प्रत्येक चेटकिणीकडे किंवा दुष्ट राणीकडे असा जादूचा आरसा असे की त्यात तिला वाटेल ती व्यक्ती व वाटेल तेथले दिसे! त्यामुळे कितीतरी वाईट गोष्टी घडत. तेव्हा मला या आरश्याचा अस्सा राग येई की सगळे आरसे तोडून फोडून नाहीसे करावेत.!

आता तोच आरसा माझा जिवलग सखा बनलाय्! त्यादिवशी ताईला पहायला पाहुणे येणार होते, तर तब्बल चार तास ती आरश्यापुढे बसली होती. शेवटी मीच म्हटलं, 'बाईसाहेब, तुम्हाला नाही, तरी त्या आरशलाच कळ लागेल! तेव्हा म्हटलं उठा !!'

नेहमीच माझ्या मनीची गुजं मी आरशाला सांगू लागते. कधीकधीतर दुःखातसुद्धा मी आरशात पाहून रडते. अगदी मैत्रिणी सारखा दिलासा देतो तो मला अशा रीतीने आबालवृद्धांना अनेक तऱ्हेने उपयुक्त ठरणारा आरसा हे वरदानच नव्हे काय?

प्रतिष्ठा !

'माणसाची प्रतिष्ठा ही त्याच्या मनात अंतःकरणात असते. ती त्याच्या डोक्यात म्हणजे बुद्धीत नसते.' —म. गांधी

दैव !

"दैवावर सर्व सोपवू नका, तसेच पुरुषार्थही गमवू नका, दैव हे चालूच रहाते. आपणांस कशात लक्ष घालता येते, कशात लक्ष देणे आपले कर्तव्य आहे. हे आपण पहावे, मग त्याचे परिणाम काहीही होवोत —म. गांधी

प्रेम-पत्र

अवधुत पाटील
T. Y. B. A.

सुरेखा पेन आणायला म्हणून सुधाकरच्या अभ्यासाच्या खोलीत गेली आणि तिथला एकंदर अवतार पाहून तिच्या तोंडून शब्द बाहेर पडले, "शी? काय घाण आहे? दादीटला मेला! सांगून सांगून थकले, कपडे नीट आवरुन ठेवावेत, पुस्तके नीट ठेवावीत, पण पालथ्या घागरीवर पाणी! अशी बायको मिळायला हवं की, चांगल्या मिऱ्या वाटेल डोक्यावर, त्या शिवाय सुधारणार नाही भाऊसाहेब," अगदी दुसऱ्याशी बोलावे या स्वरांत तिचे पुटपुटणे चालूच होते. "शी, काय हा गबाळेपणा!" एकेक कपडयाची नीट घडी करीत ती पुटपुटली.

कपडयाच्या घडया नीट लावल्यावर तिची नजर टेबलाकडे गेली. 'अहाहा! काय पण टेबल आहे! वा! भाऊसाहेब बी. ए.चा अभ्यास करीत आहेत यावर कोणाचा विश्वास तरी बसेल कां? काय पण पुस्तके पसरवून ठेवली? जसे काही "पारितोषिक" मिळविणार आहे. का अभ्यासाचे ढोंग करतो कुणांस ठाऊक. अभ्यास सोडून दुसरेच धंदे करीत असेल काही नेम नाही याचा. असा स्वत:शी विचार करीत ती टेबलावरील पुस्तके लावू लागली. वाचनालयांतील नवी पुस्तकें पण आणलेली दिसली.

इतक्यात तिची नजर एका कागदावर गेली. त्यावरील 'प्रिये' हा शब्द पांहताच तिचे कुतुहल जागे झाले तो कागद तिला वाचावासा वाटला. पण लागलीच तिच्या मनांत विचार आला, "दुसऱ्याची खाजगी पत्रे वाचणे चांगले नाही." व त्या पत्राची घडी करुन ठेवण्यासाठी तो कागद तिने उचलला व तिच्या मनाने परत उचल खाल्ली, "पण तो परका थोडाच आहे मला. चांगला मोठा भाऊ आहे माझा. काय बिघडले वाचले तर? तेवढीच चेष्टा करायला मिळेल." असा विचार करीतच तिने तो अर्धवट घड घातलेला कागद उघडला आणि ती वाचू लागली.

प्रिय अलका,
हे माझ्या काश्मिरी गुलाबा, या भ्रमराने किती बरे तुझ्यासाठी झुरावे? चंद्रालाही ज्यामुळे आपले मुख मलीन वाटावे. अशा तुझ्या मुखकमलाने माझी नुसती झोपच नव्हे तर भानहि उडविले आहे. तुझ्या नुसत्या आठवणीने दिलकी धडकन वाढते, आणि तू नजरेस पडल्यावर तर, तुझ्या सौन्दर्याच्या तेजाने माझे हृदय तर वितळून जाणार नाही ना, अशी भिती वाटते.

केवळ तुझाच!

सुधाकर सही करायला विसरला असावा. अक्षर तर सुधाकरचेच होते. सुरेखा तर वाचतां वाचतांच 'अवाक्' झाली. आपले बंधुराज एवढे पराक्रमी असतील असं वांटलं नव्हतं, पण य ही पेक्षा प्रकार येथवर येईपर्यन्त आपल्याला त्याचा थांगपत्ता लागू नये याचेच तिला राहून राहुन आश्चर्य वाटत होते. इतक्यात सुधाकर बाहेरुन दरवाज्यात येऊन केव्हा उभा राहिला हे तिला कळले देखील नाही. रूम आवरलेली पाहिल्यावरच तो म्हणाला, "काय संत बहिणाबाई? काय उद्योग चाललाय? स्वच्छता, स्वच्छता........." इतक्यात त्याची नजर तिच्या हातातल्या कागदाकडे गेली. "काय ग, काय वाचणं चाललयं?" त्याने विचारले.
"अं......कुठे? अं......कुठे काय ......?" सुरेखा चाचरत चाचरत बोलली.
"हे पहा सुरेखे"
"तू सुरेखा म्हण चांगलं."
"ओ हो! आज फार जोर आलाय! नाही म्हणत जा."
"ठीक आहे तर मग, आत्ता बाबांना बोलावून तुझं सगळं गौडबंगाल बाहेर काढीन तेव्हा तुला समजेल"
"जा ना मोठी सांगणारी आली आहे! म्हणे गौडबंगाल सांगेन" तोंड वेडावत तो म्हणाला, "आहेच काय माझं असं?"
"असं कां? अऽऽलऽऽऽकाऽऽ अं......अं"
"अ! कोण अलका?"
"एवढया लवकर विसरलास हं? पुरुष मेले असेच, पण काय रे! ती आमच्या वर्गातीलच अलका ना?"
"अग पण, का......का......काय बोलतेस तरी काय" सुधाकर अजून भ्रमांतच होता.
"आता कशी बोबडी वळली एका माणसाची, तो घाऱ्या डोळयाची, टोकदार नाकाची, भुरी अलका रे?" हत् तिच्या, काय पण पोरगी शोधलीय, नुसत्या रंगावर भुलला आहांत बंधुराज! गुणांच्या नांवाने शून्य अक्षरश: नाही पण इंग्लिशमध्ये फक्त दोन मार्कस् मिळाले आहेत टर्मिनलला तिला. "नांव ठेवायला काहीच जागा न सापडल्यामुळे ती अभ्यासावर घसरली."
सुधाकर आता मात्र भडकला 'आता मात्र फारच वहावलीस हं! काय काय पुरावा आहे ग तुझ्याकडे."
"हा घ्या पुरावा महाराज" असं म्हणत तिने ते पत्र त्याच्या समोर धरले. सुधाकरच्या डोक्यात लख्ख प्रकाश पडला. इकडे सुरेखाची टकळी मात्र चालूच होती. अरे तिला एक सवय आहे, तिला कोणी काही विरोध केला की, तिचं एक वाक्य कायम "आम्ही आमचं काही करुं." काय या वाक्याचा अनुभव आला की नाही? त्या पेक्षा कित्येक जास्त अनुभव...
"सुरेखा" दाराच्या चौकटीतून घोगरा आवाज आला. दोघांच्या माना दाराकडे वळल्या, दारात बाबासाहेब उभे होते.
"मी सगळे बोलणे ऐकतो आहे केव्हाचे. आण तो कागद इकडे."
आता पत्र दिल्याशिवाय गत्यंतर नाही हे सुरेखाला समजून चुकले. आता काय ब्रम्ह घोटाळा होणार याचाच ती विचार करीत होती. सुधाकरची स्थिती तर फारच बिकट होती.
"हे अक्षर तर तुझेच आहे काय रे? कॉलेजात हेच धंदे चालतात काय?"
'अहो पण............"
'कसला पण रे?" बाबासाहेबांचा आवाज वाढू लागला.
"बी. ए झाला म्हणजे काय जग जिंकल्यासारखे वाटते तुला?
"अहो बाबा. पण माझं ऐकून तर घ्याल"
"काही ऐकायचं नाही मला तुझं. स्वत: लग्न ठरवतोय अं?" आमच्यावर काय धाड कोसळली?
"बाबा झालं आहे काय असे भलते सलते बोलायला.
"टाळकं फिरलयं माझं, आता काय कपाळ! तोंड तरी कसं दाखवू नानासाहेबांना? त्यांच्या भारतीसाठी होकार कळवला आहे मी."
आता मात्र सुधाकर भडकला. "पण बाबा शब्द देण्याआधी माझा नव्हता का विचार घ्यायचा?
"प्रश्न माझ्या जीवनाचा आहे."
पेटलेल्या आगीत आणखी च तेल ओतले गेले. "तुझ्या जीवनाचे जणू काही वाटोळंच करायला निघालो आहे मी."
'अहो पण झालं तरी काय?'
उगाच काय डोक्यात राख घालून घेता. आईनी बाहेर येत येत विचारले.
'विचारा आपल्या दिवटया चिरंजीवांना, घ्या ही चिठ्ठी, वाचा! बर झालं! प्रकरण हाताबाहेर जाण्याआधी कळलं म्हणून. नाही तर चक्क माझी अब्रू गेली असती चार-चौघात." हे पहा सुधाकर, तुला भारतीशीच लग्न करावे लागेल.
"मी तिच्याशी लग्न करणार नाही. माझं प्रेम अलकावर आहे. मी तिच्याशीच लग्न करणार"
बाबासाहेबांचा मुलगा सुधाकर तोही इरेस पेटला.
"असं! मी दिलेला शब्द खोटा पाडणार एकूण, वा! वा! छान! चांगल्या प्रकारे छान नाव गाजवाल आमचं, छान अब्रू राखाल आमची. अरे काही लाज लज्जा? सरळ सांगतो आहे भारतीशी लग्न करणार नाही."
"जेव्हा माझं अलकावर प्रेम........."
बाबासाहेब मध्येच वाक्य तोडीत गरजले.
"म्हणजे तिच्या प्रेमासमोर तुला माझ्या अब्रूचीही किंमत नाही, नीट कान उघडे ठेवून ऐक तर मग, तुला भारतीशीच लग्न करावे लागेल."

"मग तुम्ही पण ऐका. मलाहि भारतीशी लग्न करावयाचे नाही. करीन तर अलकाशीच लग्न करीन. आम्ही तशी शपथ घेतली आहे देवासमोर."
वातावरण तापतच गेलं. "ठीक! तर मग आताच्या आता चालता हो माझ्या घरांतून. यापुढे एक मिनिटसुद्धा तुझे काळे तोंड पाहण्याची मला इच्छा नाही. I say get out.

कोठून आपण तो कागद पाहिला असं सुरेखाला वाटलं. सारी चूक आपलीच झाली असे तिला वाटले. आणि इतक्यात गंभीर असलेला सुधाकर एकदम जोरजोराने हसूं लागला. "हाऽऽहाऽऽहाऽऽ अगदी पोट धरुन मोठमोठ्याने. त्याला मानसिक धक्का तर बसला नाही ना? अशी शंका आईला आली. सुरेखा त्याच्या जवळ धावली व त्याला गदगदा हलवीत ती म्हणाली, "सावध हो......सावध हो सुधाकर."

आता मात्र बाबांचे धाबे दणाणले. आपल्या मुलाचे मन एवढे कमकुवत असेल अशी त्यांना कल्पना नव्हती. आपण करायला काय गेलो आणि झाले काय, असे त्यांना वाटू लागले. सुधाकरच्या जवळ जात ते म्हणाले,

"अरे सुधाकर, सावध हो, सावध हो अरे नुसती चेष्टा केली. प्रेमात तू कुठपर्यंन्त उभा राहतोस एवढंच पहायचं होतं मला. म्हणून तर रागवावयाचे नाटक केले. माझी तुझ्या प्रेम-विवाहाला संमति आहे."

पण सुधाकर आणखीनच जोरजोराने हसू लागला. हसता हसताच तो म्हणाला, "कहरच झाला म्हणायचा, बाबा, अहो इथ कशाचा कशाला काही पत्ता नाही आणि लग्नाला काय मान्यता देता! कळस आहे अगदी!"

"म्हणजे? हे पत्र? ही ही काय भानगड आहे? अक्षर तर चक्क तुझंच दिसतय" सुरेखा.
"तेच तर सांगण्याचा प्रयत्न करतो आहे केव्हापासून, पण नाटक वठविण्याच्या नादांत बाबा माझं ऐकायला राजी असतील तर! म्हटलं चला आपणही थोडी धमाल उडवून द्यावी म्हणून मी पण माझ्या प्रेमाच्या उदात्त गप्पा मारल्या.

"अरे पण ही काय भानगड आहे मग? ही अलका कोण? हे पत्र कसलं पाठवतो आहेस तिला?"
"हे पत्र होय? अग, मासिकासाठी एक कथा लिहायला घेतली आहे, "अलका" आहे त्या कथेची नायिका त्या कथेतला एक भाग म्हणून नायकाने तिला लिहिलेले पत्र आहे ते. नायकाचे ॲप्रोप्रिएट नाव शोधत होतो म्हणून खालची जागा मोकळी आहे समजलं.." सुधाकर उत्तरला.
"छान! म्हणजे तू तर माझ्यावरहि कडी केलेस. आहेस खरा बापसे बेटा सवाई" बाबा म्हणाले.
गैरसमजाचे धुके वितळल्यामुळे सुरेखा आणि आईही हसू लागली.

ऋणमुक्ती !
जो तुमची सेवा करतो त्याच्या ऋणातून तुम्ही केवळ पैसे मोजून मुक्त होऊ शकत नाही, सेवेचे ऋण जगात फक्त दोनच मार्गांनी फेडता येते. एक प्रेमाने व दुसरे सेवेने.' —जिब्रान

सत्य !
सत्य शोधणे ही फारशी अवघड गोष्ट नाही; पण एकदा ते शोधून काढल्यावर त्यापासून पळून न जाणे ही खरी अवघड गोष्ट —विनोबा

उत्साहाचे स्वामित्व !
"उत्साहच इंद्रासारखा विजय मिळविणारा आहे उत्साह कधी निराशायुक्त शब्द तोंडातून काढू देत नाही. म्हणून आमच्या अंतःकरणात उत्साहाचे स्वामित्व स्थिर होवो. आम्ही ज्यांच्या अंतःकरणात उत्साहाचा महास्रोत वहात आहे त्या महान पुरषाचें नांव वर्णावे"
—अथर्ववेद ४-३१-५

'बळी- कादंबरी'- एक अभ्यास!

सौ. शोभा राणे
Sr. M. A.

विभावरी शिरुरकर यांची 'बळी' कादंबरी म्हणजे मराठी कादंबरी वाङ्मयातील एक सरस प्रादेशिक कादंबरी होय. एका विशिष्ट जमातीच्या जीवनाचे प्रत्ययकारी दर्शन घडवून मानवतेला आव्हान देणारी, माणुसकीला साद घालणारी बळी कादंबरी ही एक आगळी, वेगळी कलाकृती होय! वाचकांच्या हृदयाचा ठाव घेणारी, प्रत्येक सहृदय वाचकाला विचारप्रवृत्त करणारी 'बळी' ही कादंबरी साहित्यातील एक अप्रतिम कलाकृती होय!

स्वातंत्र्यपूर्व काळात ब्रिटीश सरकारने वसाहतीचा कायदा करुन चोरी हेच उपजीविकेचे साधन असलेल्या जमातींना निरनिराळ्या ठिकाणी शहरापासून दूर वस्तीला ठेवले होते. अशा वसाहतींवर सरकारी अंमल असे किंवा मिशनऱ्यांकडे त्या वसाहती चालविण्यास दिलेल्या असत विभावरी शिरुरकर क्रिमिनल ट्राइब सेंटिलमेंट मध्ये नोकरीला असतांना अशाच एका मांगगारुडी जमातीच्या लोकांचे जीवन त्यांना अगदी जवळून पहायला मिळाले. त्या जीवनाची भीषणता त्यांच्या हृदयापर्यंत जाऊन भिडली आणि त्यातूनच 'बळी' कादंबरीचा जन्म झाला! त्या जीवनातील भीषण वास्तवता लेखिकेने अत्यंत सहृदयतेने आणि यथार्थतेने 'बळी' कांदबरीत वर्णिलेली आहे.

मैरवस्तीचे लेखिकेने केलेले वर्णन अत्यंत हृदयस्पर्शी आहे. 'पांढऱ्या स्वच्छ जातगंगेच्या प्रवाहाबरोबर असंगल मानवतेचे प्रचंड प्रवाह वाहात होते, काही शहरातल्या शहरात काही पानवडच्या खोऱ्यात पण शहरातील मानवतेनेही धिक्कारलेली, अवमानलेली, नजरेबाहेर टाकलेली, अमंगल मानवता शहरापासून दूर, अगदी दूर, थंडीवाऱ्याबरोबर झगडत, उन्हाने करपत, पावसाने भिजत, जीवनाचे शाप भोगीत पडली होती कोणी मोऱ्या उपसायला, कोणी रस्ते झाडायला, कोणी गिरणीला .... पोटाचे भलेबुरे मार्ग चोखाळायला संभावीत अशा विशिष्ट तारांच्या कुंपणाआड जीवन जगणाऱ्या, बाहेरच्या जगाच्या उपेक्षेचा विषय झालेल्या, मूर्तिमंत कारुण्याचे, अस्वच्छतेचे, दारिद्र्याचे दर्शन घडविणाऱ्या जीवनाचे सत्य स्वरुप लेखिकेने वाचकांसमोर 'बळी' कांदबरीत रेखाटले आहे'

माणसाप्रमाणे ती वस्ती खोऱ्या बाहेर पडे. कितीक रांगा! कितीक स्त्रिया! कितीक पुरुष नी पोरं! ब्रम्हाने माणसे निर्माण करतांना उरलीसुरली ओंगळमाती चिवडून टाकलेली जणू रस्त्याने जिवंतपणाचे नाटक करुन जात होती. सुंदरता अवकळा घेऊन स्त्रीरुपाने धावत होती. ओजस्विता आणि तेज हतबुद्ध होऊन पुरुषांच्या मातीत लुप्त झाले होते आणि विधात्याच्या मायेचा कर्जबारीपणा चव्हाट्यावर दाखवीत पोरे रानोमाळ हिंडत होती.' मानवतेला आवाहन करणारे हे भयानक सत्य टिपण्यात लेखिकेची लेखणी यशस्वी झाली आहे.

या कांदबरीचा केंद्रबिंदू आहे आबा. हा तरुण गांधी बोर्डिंगातून इंग्रजी सहावीपर्यंत शिक्षण घेऊन आलेला, त्याला तेथे सात्विकतेचे, समानतेचे,

सभ्यतेचे, स्वच्छतेचे, मानवतेचे आणि सत्याचेही धडे मिळालेले असतात त्यामुळे त्याच्या विचाराच्या कक्षा अर्थातच त्याच्या जमातीतील लोकांपेक्षा उंचावलेल्या व्यापक बनलल्या असतात.

खरे पाहता आबा वस्तीत येतो तो मनाशी अनेक स्वप्ने रेखाटीत. आपल्या जमातीतील लोकांना ह्या नरकतुल्य जीवनातून बाहेर काढण्याचे स्वप्न उराशी बाळगून ! पण पहिल्यांदाच त्याच्या ह्या स्वप्नाला तडा जातो तो त्या घाणेरड्या गलिच्छ जागेत, गलिच्छ लक्तरांनी झाकलेली अमंगळ माणसे 'आईबाप बहीण-भाऊ' म्हणून त्याच्यापुढे उभी राहिल्यावर ! 'मूर्तिमंत अस्वच्छता त्याच्यापुढे हजार जिभा परजीत उभी असते.'

त्याने स्वतः बोर्डिंगातील स्वच्छ आणि निर्मळ जीवन अनुभवले असते. म्हणूनच मलिन कपड्यांवर पसरलेलं अमंगळ अन्न, वस्तीतील घरातील अमंगळ माणसे हे सारे बघून त्याच्या मनात विचार येतात, 'आपल्या अंगावरील हे स्वच्छ कपडे फाटले,' आपल्याला ते पुन्हा घेता आले नाहीत म्हणजे आपणही त्यातलेच !'

आईने आणलेल्या उकिरड्यावरील अन्नाचा घास त्याला घेववत नाही. पण मन आतून टोचतच असते. 'वेड्या धूळ, घाण, रोगजंतू तुला नाही, तुम्हांला नाही तुमच्यासारख्यांना नाही. ज्याच भरलेले ताट दूर करण्याइतक, लाथाडण्याइतक नशीब असत त्यांना ही सगळी शास्त्र विचारात घ्यायची असतात,' अशावेळी कोठेतरी पळून जावेसे आबाला वाटू लागते. त्याला मिळालेले शिक्षण त्याची मानसिक अस्वस्थताच वाढण्यास कारण ठरते. शिकून आलेल्या आबाचे कौतुकही अल्पावधीतच संपते.

आबा मोठ्या आशेने रिपनसाहेबांकडे अर्ज घेऊन जातो. पण गांधीबोर्डिंगात तो गेल्यामुळे त्याच्यावर रिपन साहेबांची नाराजी असते ते त्याला झाडू लावायचे काम सुचवितात. नोकरी ऐवजी झाडू-वाल्याचे काम आपल्याला त्यांनी सांगावे, हे पाहून आबाला मनस्वी संताप येतो, आपला व आपल्या मांग गारुडी जमातीचा कटु भविष्यकाळ त्याला दिसू लागतो. शिकल्यावरही झाडूच लावायचा हे समजले-तर कुणाला शिकावेसे वाटणार नाही. हे सत्य त्याला बैचेन करते. वस्तुस्थिती समोर असते. काशिनाथ कैकाडी सुशिक्षित असूनही बेकार असतो. आबाच्या मनांत वैचारिक द्वंद सुरु असते. त्याला शिकवण मिळालेली असते 'प्रामाणिकपणाने वागा. तुमचे कल्याण होईल." पण प्रत्यक्षात मात्र सारेच वेगळे असते. 'पण परिस्थितीशी मात्र ह्या शिकवणुकीचा मेळ बसत नाही. आबाच्या मनावर एकामागून एक आघात होऊ लागतात. त्याची आई एका गोऱ्या सोजिराबरोबर अनैतिकतेने वागत असते. त्याच्याकडून टोपपदरी लुगडे आणि पैसे मिळवीत असते. ह्यावेळी आबाची मनस्थिती काय वर्णावी ! चीड, लाज, संताप यासाऱ्या भावना त्याच्या मनाचा कब्जा घेतात पण याहूनही हे विदारक सत्य म्हणजे त्याच्या बापालाही हे समजते. पतिपत्नींच्या थोड्यावेळाच्या भांडाभांडी-नंतर सार निवळतं. सार तिनं पोटभरण्यासाठी केलेल असत आबाचा बाप अनेक पोरांचा बाप म्हणवून घेत असतो. आबाही तीच भाकरी खात असतो. सारेच परिस्थितीशी अगतिक झालेले ! सारेच परिस्थितीला 'बळी' गेलेले !

मानवी हक्कांची जाणीव ज्याच्या मनात जागृत केली गेली आहे असा आबा हॉटेलात जाऊन चहा पिण्याचा नवा उपक्रम करतो. त्याबद्दल त्याला चांगलांच मार खावा लागतो व ८ दिवसांचा तुरुंगवास नशिबी येतो. आठ दिवसातील एकाकी-पण त्याच्या विचारात वादळ घडवून आणते. त्याचं मन पालटते चोर जातीशी तो समरस होतो. चोरवस्तीचे चित्र त्याच्या समोर उभे रहाते. चोर-वस्तीने जणू आपल्या भोवती कोट रचले होते वर्षानुवर्षापासून अविश्वास, अडाणीपणा, दारिद्र्य, हेकटपणा, निरक्षरता, निराशावाद नावडीचे उद्योग अर्धपोटी रहाणे या सगळ्या गोष्टींमुळे अजूनही, त्यांना चोरी हाच मुक्तीचा मार्ग वाटत होता. आबाला वाटत आपल्यासारखीच ही जर चांगल्या विचारांच्या छायेत वाढली असती तर त्यांचीही मन पालटली असती पण परिस्थिती माणसाला काय बनवीत नाही.? पोट भरले नाहीतर मलाही चोरी करावीशी वाटते ह्याची जाणीव झालेला आबा त्या वस्तीचा हेकटपणा समजू शकतो. ते लोक शिक्षणापासून दूर का पळतात हेही त्याला कळून चुकते. घाणीची घृणा कशी जाते हेही तो स्वतः वरुनच शिकतो.

एक दिवस आबाच्याही मनाचा तोल जातो. तो परस्थितीला, अवहेलनेला बळी पडतो. आबा ज्वारीची कणसे चोरून आणतो पण त्याचवेळी नेमकी राई त्याला भेटते. राई आबाच्या वैफल्यग्रस्त जीवनातील एक प्रामाणिक विश्रांतिस्थान व प्रेरणास्थानही असते ते परस्परांकडे आकर्षिले जात असतात. अगदी दोघानांही नकळत. आपली पहिली चोरी राईने पकडताच आबाचा विचार पालटतो आणि पापाचे प्रायश्चित म्हणून कणस परत करायला निघालेल्या आबाचे पाय मावळणच्या उद्गारांनी जागच्या जागी खिळतात. "तुझ पाप तू धुऊन टाकणार अन् तिकडे तुमा प्वारांची प्वाटं जाळाया तुमची माय नरकात त्वांड बुडवील. तुझी माय काई पापात बुडून न्हाई आली. अन् तुझा बापुस मुकाट्यानं पापाची भाकर खातो. त्येला बी येड नाही लागलं ! धा प्वारं झालीतं तिला. हाड उरलीतं तिची. त्या हाडांना वासना तरी उरलीच काय? मरायची वासना हाय बाकी. तरी बी तुमा प्वारांना पोसाय हाडं टाकिनी कुत्र्याम्होर." त्यादिवशी आबाला आपली आई सापडते तो तिच्या कुशीत तोंड खुपसुन रडू लागतो. पुन्हा आपल्या जातीच्या भल्यासाठी तो प्रयत्न करू लागतो. वस्तीत नवचैतन्य खेळू लागते.

रिपनसाहेब काशिनाथ, हणम्या, बन्या, आबा इ. तरुण मंडळी गांधीटोपी वापरते आणि लालबावट्याच्या संगतीने चोर वस्तीतील शिस्त बिघडवते म्हणून पाठीवर चाबकाचे फटकारे मारविले जातात, चेतावलेल्या तरूण मनांना बारण्यांच्या व्याख्यानाने एकीचे सामर्थ्य कळून येते. बारणे समजून चुकतात की चोर वस्तीसाठी लिहीलेल्या कायद्यांपेक्षा अलिखित कायदेच अधिक कठोर आहेत. रिपनसाहेब घालतील ते कायदे! हे कायदे न पाळणाऱ्या कुटुंबाचे तीन तेरा आणि नऊ बारा होत असत. बारण्यांच्या प्रयत्नांनी या साऱ्या गोष्टी वर्तमानपत्राद्वारे चव्हाट्यावर येतात. चोर वस्तीवरील अन्याय अधिक तीव्र होतो. बारणेंच्या प्रयत्नांनी त्यांना चोर न म्हणता मागासलेले म्हणण्यात येते. आबालाही बारण्यांच्या सांगण्यावरून नोकरी मिळते. पण मध्येच असंतोष घडविणाऱ्या घटना घडून जातात.

रिपनसाहेबांच्या रोषाला इतरांबरोबर आबाचे आईवडिलही बळी पडतात. हिंगणगावच्या धरणावर त्यांना काम मिळते. धरणांवर काम करणाऱ्या लोकांची अवस्था न बघण्याइतकी केविलवाणी असते. दोन-दोन आणे मजुरी तेवढ्यात पोट भरत नाही. तसेच रोगराईला बळी पडत असणारी मुले-बाळे, स्वतःची मरणोमुख असलेली तीन भावंडे हे सर्व पाहून आबाचे दुःखी मन सूडाच्या भावनेने पेटते. तो मॅनेजरचा खून करतो. तो वरिष्ठांच्या अन्यायमूलक वागण्याबद्दल तक्रार करतो, सतरं-ज्याची चोरी न करताही चोरीचे किटाळ आल्याने, फौजदारासाठी दारू गाळणाऱ्या कल्याला पकडण्यात येते. आबा संतापाने पेटून उठतो आणि सर्रास चोर वस्तीतील लोकांप्रमाणे वागू लागतो. पण आबाचे अंतःकरण मोकळे होते ते त्याचे बोर्डिंगा-तील आदर्श असलेले भागवत गुरूजी यांच्याजवळ !

प्रथमदर्शनी 'बळी' ही आबाची शोककथा वाटते. पण खरे पाहता आबा हा एकटाच बळी नाही. शिवाय आपल्या जातभाईंच्या क्रूरतेला बळी पडण्याआधी परिस्थितीला तो कितीदा तरी बळी पडलेला दिसतो. एवढेच नाहीतर अगतिक होऊन आबा स्वतः आपल्यातील पाशवीवृत्तींनाही 'बळी' पडलेला दिसतो. आणि शेवटीतर आपणास असे दिसून येते की आबा हा एकटाच बळी गेलेला नसून त्याची सारी जमातच आर्थिक विषमतेला, सत्ता-धीशांच्या स्वार्थीधोरणाला आणि माणुसकी विसरलेल्या समाजाला बळी पडलेली आहे. आणि सर्वांचे कारण म्हणजे अज्ञान, निरक्षरता आणि रूढिप्रियता ! याचे प्रत्युत्तर आपणास आबाने

भागवत गुरूजीजवळ केलेल्या मनस्तापात येते)

"नादान स्वार्थी अधिकारी दारिद्र्यालाही दडून स्वतःच्या पोळीवर तूप ओढीत असता त्यांना अधिकारावर कां ठेवले? आम्ही चोर ना? कां चोरी करतो? आम्ही अडाणी कां? तुमच्या ताब्यात आमची जीविते असता कां अडाणी ठेवले तुम्ही आम्हाला? वीस वर्षात इतर कारणांनी पाठी सडकल्या, तुरूंग दाखविले, अर्धं पोटी ठेवले त्याऐवजी शिक्षणासाठी तुरूंगात कां नाही पाठविले? वीस-पंचवीस वर्षात फुकट खाऊ अधिकारी लोक पोसले सरकारने! त्याऐवजी एवढा पैसा कठोर आणि प्रामाणिक प्रयत्नांसाठी खर्च होता तर आज चोरवस्ती रयतेसारखी झाली असती. सरकारी प्रचंड कारखाना निवून साऱ्या वस्तीची पोटापाण्याची सोय झाली असती!" हे आबाचे उद्‌गार साऱ्या चोरजातीच्या जीवनावर, अधिकारी वर्गाच्या स्वार्थी धोरणावर प्रकाश टाकणारे आहेत.

भागवतगुरूजींच्या साह्याने आबाचा आणि त्याच्या साथीदारांच्या जीवनाला वेगळे वळण लागते. ते स्वातंत्र्याच्या चळवळीत भाग घेतात. चळवळीत ते तुरुंगवास पत्करतात देशाला स्वातंत्र्य मिळते, तीन वर्षे तुरुगांत काढल्यावर आबाची सुटका होते आबा चोरवस्तीकडे आकर्षिला जातो. जातीभेद मिटविला जातो, नव्या झोपड्यांमधून त्याचे जातभाई राहू लागतात मिळालेल्या स्वातंत्र्याने त्यांना आनंद होतो. मात्र त्यांच्या आनंदाच्या कथा मर्यादित असतात. पूर्वीच्या कर्दमाकडे धावतांना त्यांना आता कुणी मज्जाव करणार नसतो. आबाबद्दल साऱ्या वस्तीला आदर वाटत असतो. पण परिस्थितीच बदलते. महागाई वाढत असते. लोक विचार करू लागतात 'हा देवमाणूस आहे. पण ह्याच ऐकून पोट भरत नाही रिकामी आतडी मनात नाही ते विचार आणतात. आबा त्याना सांगू लागतो. 'इतकी शोभा कमावलीत आता काळं फासू नका! त्या शोभेचे धनी तुम्ही आहात! तुम्हीच रस्ते केलेत, पोरं शाळेत पाठवायला लागलात. मन आणि देह पवित्र केले आता पुन्हा तो चिखल नको. ज्या देवाने हे केले तो पुन्हा आपला पाठीराखा होईल.' लोकांना ते पटे; ते गप्प बसत. पण परिस्थिती बदलत असते. काळाबाजार, बेकारी वाढते, काम मिळू शकत नाही. पण आबाचे सहकारी पुन्हा पहिल्या उद्योगांत लागतात. आबा त्यांना आपल्या मार्गातील धोंड वाटते ते आबाचा खून करून त्याचा आपल्या मार्गातील काटा कायमचा दूर करतात आणि आपल्या जमातीसाठी, जमातीच्या हितासाठी झटणारा, झगडणारा, त्यांच्या विकासासाठी प्रयत्न करणारा आबा आपल्या जमातीतील लोकांच्या हातूनच 'बळी' जातो.

प्रथमदर्शनी 'बळी' ही आबाची शोककथा वाटते. पण खरे पहाता आबा हा एकटाच बळी पडलेला नाही. शिवाय आपल्या जातभाईंच्या क्रूरतेला बळी पडण्याआधी परिस्थितीपुढे तो कितीदा तरी बळी पडलेला असतो. एवढेच नाही तर आबा हा आपल्यातील पाशवी वृत्तींनाही बळी पडलेला असतो. त्याच्या पौरूषत्वाला आव्हान देणाऱ्या नामीवर सूड उगवितांना त्याच्यातील सात्विकता, पाशवी वृत्तींना बळी पडलेला दिसतो. पण 'बळी' कादंबरीत आबा हा एकटाच बळी गेलेला नसून त्याची सारी जमातच आर्थिक विषमतेला, सत्ताधीशांच्या स्वार्थी धोरणाला आणि माणुसकी विसरलेल्या समाजाला बळी पडलेली दिसते. आणि या सर्वांचे कारण म्हणजे अज्ञान, निरक्षरता आणि रूढीप्रियता!

लेखिकेने आपल्या 'बळी' ह्या कादंबरीत विविध पातळ्यांवरील 'बळी' आपल्यासमोर उभे केले आहेत. आबा, त्याचे कुटुंब, त्याची जमात, गुन्हेगार वस्तीतील अधिकारी, सरकारी अधिकारी पांढरपेशे हे सारेच स्वार्थाला, अगतिकतेला बळी पडलेले आपणास दिसतात. 'बळी' कादंबरी म्हणजे विभावरी शिरूरकर यांचे फार मोठे यश मानावे लागेल. मराठी कादंबरीच्या सामाजिकतेच्या कक्षा ह. ना आपटे यांच्या पेक्षा लेखिकेने बऱ्याच विस्तृत केलेल्या दिसतात. लेखिकेच्या सहृदयतेची साक्ष देणारी ही कादंबरी आहे! लेखिकेच्या समर्थ भाषाशैलीची आणि सूक्ष्म निरीक्षणशक्तीची साक्ष पटविणारी ही कादंबरी आहे!

— चित्रपट सृष्टीतील गंमतीजंमती —

कु. जयश्री तांबोळी
S. Y. B. Com.

तुम्हाला एक प्रश्न विचारू का?. अरे! इतके घाबरलात? पण घाबरण्यासारखा प्रश्न विचारणार नाही हं! तुमच्या जीवनातील सगळ्यात प्रिय अशी गोष्ट कोणती? 'काय म्हणालात'? 'सिनेमा'? (सिनेमा म्हंटल्यावर तरूणींच्या डोळ्यासमोर हिरो आणि तरुणाच्या डोळ्यासमोर हिरॉईन तर आली नाही नां? हो! तसं झालं तर मात्र माझा पुढचा लेख वाचण्यासाठी तुम्ही शुद्धीवरच नसाल. तेव्हां तसं करु नका हं!) अगदी बरोबर सांगीतलत्! सिनेमा हा आजकाल अगदी लहान मुलांपासून म्हणजे अगदी पाळण्यात झोपणाऱ्या बाळापासून तर अगदी मान हलवणाऱ्या आजोबांपर्यंत सगळे अगदी पान चघळावं तसां आवडीने बघत असतात. तुम्ही म्हणाल गंमत सांगायची सोडून हे काय बडबडत बसलीय ही- सांगते हं! फक्त जरां......

हे तर या चित्रपटसृष्टीतील पहिलं गमतीचं पात्र म्हणजे व्हिलन, म्हणजेच खलनायक होय. खलनायक म्हटला की नजरेसमोर क्रूर चेहऱ्याचा, गॉगल लावलेला, नेहमी तोंडात सिगारेट असलेला आणि समोरच्या टेबलावर आपले दोन्ही पाय स्टायलिशपणे पसरवून बसलेला आणि ज्याच्या भोवती १०-१२ कुत्ते (अर्थातच हे 'त्याच्या' भाषेत! आपल्या भाषेत: त्यांचे साथीदार) अदबीने म्हणजे अगदी महाराजा स्टाईलने उभे असतात, असा काहीसा महाभयंकर माणूस उभा रहातो.

हे खलनायक दोन जातीचे असतात. एक म्हणजे साधारण वयस्कर आणि कुरूप खलनायक आणि दुसरा म्हणजे सुंदर चेहऱ्याचा तरुण खलनायक. यापैकी पहिल्या जातीचा खलनायक हा सहसा नायिकेला त्रास देत नाही. तो फक्त नायकाच्या मागे अगदी हात धूवून लागलेला असतो. अशा प्रकारचे खलनायक 'बॉस' म्हणून सुद्धा ओळखले जातात. हे 'बॉस' सहसा गुप्त ठिकाणीच रहात असतात. त्यांचा अड्डा तर इतका सुंदर आणि गुढ रितीने बांधलेला असतो की हे सगळे बॉस कुशल इंजिनीयरच असावेत अशी माझी खात्री होते.!

दुसऱ्या जातीचे खलनायक मात्र नायिकेच्या दृष्टीने अतिशय 'खतरनाक आदमी' की असंच काहीतरी असतात. आणि आश्चर्य असं की या खलनायकाच्या भोवती इतक्या सुंदर मुली असतांना त्याला नेमकी नायिकाच कां हवी असते त्याचं कोडं मला अजून सुटलेलं नाही. दुसरी गंमत अशी की ह्या खलनायकाची जेव्हा नायकाशी 'फायटिंग' होते तेव्हा सुरुवातीला प्रत्येक वेळी तोच जिंकत असतो. पण सिनेमाच्या शेवटीच त्याची अक्कल आणि ताकद कुठे जाते कोण जाणे; कारण शेवटी हाच शूरवीर खलनायक चक्क निशस्त्र नायकाच्या हातून चिक्कार मार खाऊन घेतो!

हे दोन्ही प्रकारचे खलनायक आपल्या माणसांच्या अंगावर धडाधड नोटांची बंडलं फेकत असतात. त्यामुळे त्यांचा खोट्या नोटा तयार करण्याचा धंदा असावा अशी तर मला नेहमीच दाट शंका येते. अगदी अशीच गत पिस्तुलाच्या बाबतीत

प्रत्यक्ष मारामारीत त्याच्या पिस्तुलातील गोळ्या कधीच संपत नाहीत.! म्हणजे ६ गोळ्यानंतर सुद्धा ७ वी, ८ वी........ गोळी अशा सटासट गोळ्या सुटत असतात. जणु काही त्याला गोळ्या निर्माण करण्याचा मंत्रच अवगत असतो.!

चित्रपटसृष्टीत सगळ्यात जास्त शिव्या खाणारा हा प्राणी असतो. मला तर त्यांची फारच कीव येते. एकतर तो नायिकेला पळवून नेण्याची घोडचूक करुन नायकाच्या शिव्या खातो. (नायिकेला पळवि-ल्याबद्दल नव्हे तर तिला ज्या ठिकाणी ठेवलेलं असते ती जागा त्याला 'झक मारुन' शोधून काढावी लागते. म्हणून, हे आपलं गुड, गुड. गुपीत हं!) आणि खून केल्याबद्दल त्यास प्रेक्षकांच्या शिव्या खाव्या लागतात. उदा. 'क्रूर मेला, नालायक इत्यादी

खलनायकानंतर नायक हा दुसरा गंमतीदार प्राणी होय. त्यांचे सुद्धा दोन प्रकार पडतात. एक, अतिशय श्रीमंत नायक आणि दुसरा अतिशय गरीब नायक. यापैकी गरीब नायक हा तर कधी कधी नायिकेच्या घरी चक्क, नोकरच असतो! मात्र तो मनाने अतिशय श्रीमंत, असतो, (असायलाच हवा त्याशिवाय नायिकेचं त्याच्यावर प्रेम कस बसणार!) आणि "• • • • तुम्हे मुझसे अच्छा लडका मिलेगा, तुम उससे शादी करो!" असं उदारपणे बोलून शेवटी मात्र तिच्याशीच लग्न करणारा असतो.

काही वेळा नायिका आपल्या सुंदर मैत्रिणींच्या घोळक्यात असते. तिला शोधून काढून आपली 'प्रेमदृष्टी' नायकाला तिच्याकडेच वळवावी लागते. [बिच्चारा नायक! कदाचित डायरेक्टरला या बाबत शिव्या सुद्धा देत असेल)

हे नायक सर्व गुणसंपन्न असतात. उदा. सामान्य-परिस्थीतीतीला म्हणजे पांढरपेशा वर्गातला नायक जरी असला, तरी त्याच घर हे सगळ्या सुखवस्तूंनी युक्त असते. आणि त्याचे ड्रेस सुद्धा अगणित असतात. शिवाय तो कार ड्रायव्हिंग अथवा मोटारसायकल सुद्धा इतका सफाईदारपणे चालवत असतो की खलनायकाचा पाठलाग करीत असतांना एखादं वाहन रस्त्यात आलं तर त्याची कार अथवा मोटारसायकल पंख लावलेल्या पक्ष्याप्रमाणे त्या वाहनावरुन जणुं उडत जाते.! मला तर कधी कधी वाटतं की इतकी चांगली कला असतांना हे चित्रपटसृष्टीत येण्यापेक्षा सर्कशीत गेले असते तर किती चांगलं झालं असतं!

त्याचा दुसरा गुण म्हणजे मारामारी करणे. खलनायकाची १०-१२ माणसे हातात अगदी आधुनिक आणि नवीन पद्धतीची हत्यारे घेऊन वर्तुळाकार उभी असतांना, आणि नायक मध्यभागी अगदी एकटा व निःशस्त्र उभा असतांना सुद्धा आपल्या हुशारीने त्या सगळ्यांना अगदी ५ मिनिटात लोळवतो. याच नायकाचा आदर्श डोळ्यासमोर ठेवून जर प्रत्येक तरुण इतका लढवय्या झाला तर सरकारच्या संरक्षणाचा आणि हत्यारांचा खर्च निश्चितच वाचेल. किंवा असे मारामारीचे 'सीन युद्धाच्याच वेळी घेतल्यास नायकाला खुद्द शत्रूशी मारामारी सुद्धा करता येईल. आणि त्यामुळे शत्रूंपासून संरक्षण आणि शूटींग ही दोन्ही कामे एकाच वेळी पार पडतिल.!

बरं हा नायक नुसताच मारामारी करण्यात पटाईत नसतो. तर तो कवि आणि गायक सुद्धा असतो. (हो! प्रत्येक नायक नायिकेचं वर्णन इतक्या सुंदर शद्बांत करीत असतो की प्रेक्षकांच्या तोंडून, "वा! वा! क्या बात है!" असे उद्गार निघत असतात.) त्यामुळे नायिकेचे गुणगान गाऊन तिला खुष ठेवण्यासाठी त्याला ह्याचा फार उपयोग होतो.

अशा नायकाची नायिका सुद्धा मोठी मजेशीर असते. एक म्हणजे ती सहसा सुंदर आणि गोरी असते. आणि यदाकदाचित सावळी असलीच तर रेखीव चेहऱ्याची असते. मात्र 'स्त्रिया इथून तिथून सारख्याचं' या उक्तीनुसार ही नायिका सुद्धा एकाच प्रकारची असते. तिचे प्रकार पडत नाहीत ही नायिका सुद्धा सर्वगुण संपन्न असते. म्हणजेच कवयित्री आणि गायिका असते. (असणारच! कविच्या सहवासात रहात असते ना!) आणि नायक बुजरा असला तर ती स्वतः एकाच वेळी १०-१२ माण-सांशी मारामारी करुन स्त्रियासुद्धा कशातच मागे नाहीत हे दाखवून देत असते.!

या नायिकेच्या, अगदी शांत आणि अबोल नायिकेच्या सुद्धा खूप मैत्रीणी असतात. इतक्या मैत्रीणी ती कुठून जमा करते कोण जाणे. त्या नेहमी तिच्या आसपास घोटाळत असतात. आणि तिने गायला सुरुवात केली की लगेच 'एकसाथ' नाचायला सुरुवात करतात. नायिका सुशिक्षित आणि कॉलेजात जाणारी असेल तर तिची सायकल नेमकी नायकाच्याच सायकलीला ठोस मारत असते! किंवा तिने संकटाच्या वेळी हाक मारली तर ती फक्त नायकालाच ऐकू येत असते. (अगदी २-३ मैलांवरुन सुद्धा! इतर लोक त्याच वेळी बहिरे कसे होतात कळत नाही!)

याशिवाय चित्रपटात अनेक गंमतं जंमती असतात. उदा. लहानपणी जे भाऊ-भाऊ 'बिछुडलेले' असतात त्यापैकी एक अगदी ठरल्याप्रमाणे नेहमीच इन्स्पेक्टर, तर दुसरा अगदी अट्टल दरोडेखोर असतो. कदाचित त्यांनी लहानपणीच ताटतूट करायचे असं ठरविलेलं असते की काय कोण जाणे! या दोघांपैकी एकाच्या हातावर किंवा पायावर काहीतरी खूण असतेच. आणि त्यांच्या मारामारीत नेमका शर्ट अथवा पॅन्ट त्या खुणेवरच फाटत असते! (ठरविल्याप्रमाणेच हं!) आणि मग आळख पटून ते एकमेकांना भटत असतात.

मुहूर्त पहाणे हा भारतातील लोकांचा महत्वाचा गुण चित्रपटातील खलनायकाच्यासुद्धा अंगी असतो. म्हणून तो नेहमीच डाका टाकण्यासाठी एखादा 'होलीकादिन' अथवा 'दिवालीका दिन' च निवडत असतो. इतकंच नव्हे तर नायिकेचा भाऊ घरातून निघून जाण्यासाठी अथवा त्याला पळवून नेण्यासाठी नेमका राखीपौर्णिमेचा अथवा भाऊ-बिजेचाच दिवस निवडतात.

मला कधी कधी एका गोष्टीचं आश्चर्य वाटतं की या चित्रपटातील नायक आणि नायिकांना गाणं म्हणण्यासाठी किंवा एकमेकांच्या मागे धावण्यासाठी बगिचा नेहमीच अगदी रिकामा असतो! त्यांत साधं कुत्रं सुद्धा नसते. इतक्या नयनरम्य नैसर्गिक ठिकाणी कुणी सुद्धा नसावं याचं आश्चर्य वाटतं! उद्या जर कुणी असं बगिच्यातून धावायला लागलं तर कितीही ओरडून सांगितल तरी लोक काहीएक न ऐकता त्यांची रवानगी सरळ ठाण्याला वेड्यांच्या इस्पितळात करतील.!

चित्रपट पहात असतांना ज्या गंमती प्रेक्षक वर्गात निर्माण होतात. त्या तर औरच असतात. अशा गंमती जंमती बघण्यासाठी आणि अनुभव-ण्यासाठी शक्यतोवर 'दुसऱ्या' किंवा 'तिसऱ्या' वर्गाचेच तिकीट काढणे जास्त श्रेयस्कर आणि फायद्याचे ठरते. विशेषतः ॲक्शनबाज आणि फिल्न प्रधान चित्रपटांच्या वेळी तर हा कटाक्ष निश्चितच पाळावा.

या वर्गातील खुर्च्या चित्रपट सुरु असतांना अगदी २।२ मिनिटांनी बोलत असतात (म्हणजेच खुर्च्या-वरील प्रेक्षक हं! नाहीतर मला तुम्ही बोलक्या खुर्च्यांचे संशोधक म्हणाल! त्यासाठी आधीच हा खुलासा) पडद्यावर खलनायक आणि नायक 'ठिश्यॉव,' 'ठिश्यॉव' करीत असेल तर समोरच्या खटचाळ मुलांच्या तोंडून "मारो सालेको," 'पीटो,' 'और जोरसे लगाओ' असे उद्गार निघत असतात तर काही लहान मुले चक्क खुर्चीवर उभे राहून दोन्ही हाताच्या मुठींनी दातओठ खाऊन, जोरजोरात हवेत ठोसे मारीत असतात! थोड्या वेळाने ही मुलं पडद्यापर्यंत धावत जाऊन पडद्यालाच तर ठोसे मारणार नाहीत ना? अशी मला भीती वाटते नायिका पडद्यावर रडत असतांना स्त्री वर्गातील प्रेक्षक सुद्धा तिच्या रडण्यात आपला सूर मिसळून स्त्रियांमधील हळवेपणा दाखविण्याचा प्रयत्न करीत असतात! आपल्याला मात्र उगीचच डबल ट्रॅजेडी बघत असल्याचा भास होत असतो. आणि म्हातारी माणसं, विशेषतः तरुण मंडळीबरोबर आलेली, चित्रपट पहातांना नेमके नायकाच्या सुंदर डॉयलॉगच्या वेळीच, तरूण मंडळींना उपदेशाचे डोस पाजण्यात गर्क असतात. (आणि तरुण मंडळींनी हासडलेल्या शिव्या खात असतात. अर्थात त्यांना कमी ऐकू येत असतं हा तरुणांच्या दृष्टीने एक फायदाच असतो!)

तर असा हा वैचीत्र्याचा लाभ घडवून देणारी ही चित्रपट सृष्टी!

स्त्री समस्या आणि प्रेमचंद

सविता बागुल
M. A. (Sr.)

हिंदी साहित्य सम्राट प्रेमचंद यांचा जन्मदिन ३१ जुलै १८८०, त्यांचा मृत्यु १९३६ साली झाला. आज त्यांच्या मृत्युला इतकी वर्षे लोटल्यानंतरही त्यांच साहित्य समाज मनाला जिवंत, प्रेरणादायी, स्फूर्तिदायी, वास्तववादी वाटत आहे. त्यांच्या कथांतून मानवी स्वभावाचे दर्शन घडते. समाजातील अत्याचार, अन्यायाविरुद्ध बंड पुकारणारा साहित्यिक म्हणून प्रेमचंदाचे स्थान आदरणीय आहे.

भारतीय स्त्रियांच्या समस्यांचे यथार्थ वर्णन करणारे स्त्रियांवरील अत्याचारांना वाचा फोडणारे, स्त्रीमनाच्या वेदना जाणणारे त्याविरुद्ध आवाज उठवणारे प्रेमचंद हिंदी साहित्यातील पहिले पैगंबर ठरले. मुलीच्या लग्नाचा प्रश्न, हुंड्याची समस्या, विधवांचे प्रश्न, वेश्यांची समस्या यांचा जन्म एकमेकांच्या उदरातून होतो असे ते मानीत. सामाजिक प्रश्नांना साहित्याद्वारे समाजापुढे मांडून नवी दिशा दाखवणारा द्रष्टा साहित्यिक म्हणून प्रेमचंद ओळखले जातात.

प्रेमचंद व हरिभाऊ या समकालीन लेखकांनी आपल्या कादंबऱ्यातून हुंड्याच्या अनिष्ट प्रथेचे चित्रण केले आहे. प्रेमचंदांनी 'सेवासदन' 'गबन' 'निर्मला' आणि हरिभाऊंनी 'गणपतराव' 'पण लक्षात कोण घेतो?' 'मी' 'यशवंतराव खरे' वगैरे कादंबऱ्यातून हुंडापद्धतीचे दुष्परिणाम व्यक्त केले आहेत. विजोड विवाहातून उद्‌भवणाऱ्या समस्यांचे प्रभावी चित्रण केले आहे.

प्रेमचंद व हरिभाऊंच्या काळात पुरुषप्रधान संस्कृती होती. पत्नीच्या निधनानंतर पुरुषास पुर्नविवाहाची संधी होती. परंतू स्त्रीला मात्र तो अधिकार नव्हता. बालपणी लग्न झाल्यावर बालपणी पती वारला तर बालविधवेचे जीवन पदरी येई. अशा विधवांची तत्कालीन समाजात होणारी कुचंबणा त्यांनी हृदयस्पर्शीरित्या मांडल्याचे त्यांच्या कादंबऱ्यावरून आढळून येतं. प्रेमचंदांच्या 'प्रतिज्ञा' मधील पूर्णा 'गबन' मधील रतन आणि हरीभाऊंच्या 'जग हे असे आहे' मधील राधाबाई, 'पण लक्षात कोण घेतो?' मधील यमुना, 'मायेचा बाजार' मधील मधू या व्यक्तीरेखांद्वारे वास्तववादी जीवनाच दर्शन घडवलेले आहे. विधवांची या दारूण जीवनातून मुक्तता करण्याचे उपायही त्यांनी सांगितलेले आहेत. 'महिलाश्रम', 'पुर्नविवाह', स्त्रियांचे शिक्षण असे मार्ग सुचवले आहे. हरिभाऊंच्यामते स्त्रिया ह्या सुशिक्षीत बनल्या तर त्या आत्मनिर्भर, स्वावलंबी होऊ शकतील त्यामुळे विधवांच्या समस्या हळूहळू कमी होऊ लागतील.

'सेवासदन' ही प्रेमचंदाची, हुंड्याच्या दुष्ट प्रथेचे दुष्परिणाम चित्रित करणारी, हिंदी जगतात खळबळ माजवणारी पहिली कादंबरी. स्त्री जीवनाचे दुःख विविध रीतीने मांडण्यात लेखक यशस्वी झाला आहे. स्त्रीची निष्ठा आणि पुरुषाचे प्रेम याबर वैवाहिक जीवन अवलंबून आहे. त्या अभावी अनेक प्रश्न निर्माण होतात. विशेषतः वेश्या व्यवसाया सारख्या प्रथांना प्रोत्साहन मिळते.

प्रेमचंदाच्या मते मध्यमवर्गीयांची उच्चवर्णीयाप्रमाणे जगण्याची इच्छा, त्या हव्यासापायी हुंड्याची प्रथा वाढते, व त्या प्रथेस खत पाणी मिळते. ही प्रथाच वृद्धविवाह, बहुविवाह व विजोड विवाहांना कारणीभूत झाली आहे. या प्रथेमुळे कित्येक गुणी, सुंदर चारित्र्यसंपन्न मुली म्हाताऱ्या, रोगी, कुरूप, गरीब, व्यसनी पुरूषांच्या पदरात पडल्या, कित्येकांनी आत्महत्या करून आईवडिलांना एका काळजीतून मुक्त केले. कारण आई-वडील हुंडा देऊ शकत नाही. म्हणून स्वत.च मरणाला कवटाळून कित्येक सासुरवाशीणी सासरच्या जाचाला कंटाळून अकाली मरण पावल्या तर कित्येक स्त्रिया वाईट मार्गाला लागल्या. प्रेमचंदानी हे सर्व सहृदयतेने ग्रहण करून समाजापुढे मांडले

हुंडा घेणारी व हुंड्याला विरोध करणारी अशा दोन्ही प्रकारची पात्रे प्रेमचंदांनी आपल्या साहित्यात निर्माण केली. या प्रथेपायी गांजलेल्या सुमन, निर्मला रंगवल्या तसेच पतीला विरोध करुन स्वतंत्र राहू इच्छिणारी कुसुमही रंगवली.

कादंबऱ्यात मधून मधून त्यांनी आपले विचार प्रकट केलेले आहेत. हुंड्याच्या विरोधात गप्पा मारणारे स्वतःवर वेळ आली की लपून हुंडा घेणारे त्यांनी रंगवले, त्यांचे रहस्य त्यांनी चव्हाट्यावर आणले.

'निर्मला' या स्त्री समस्येवर आधारित असलेल्या कादंबरीत बाप शोभावा अशा व्यक्तीशी लग्न करूनही निर्मलाचा दैवदुर्विलास थांबत नाही. ती भीषण सांसारिक परिस्थिती व दारिद्र्यात गुरफटते व अकालीच मृत्युमुखी पडते. तिच्या जीवनाच्या शोकांतिकेस समाजाप्रमाणेच तिच्या आईची विचारसरणीही कारणीभूत ठरते. मोटेरामशास्त्री स्थळांच्या शोधासाठी बाहेर पडतात. येतांना कल्याणीपुढे अनेक पर्याय ठेवतात पण कुणाचे कुळ हीन म्हणून ती योग्य वर नाकारते आणि 'तोताराम सारखा' जावई पसंत करते. पण त्याच्याबद्दल आपली प्रतिक्रिया व्यक्त करताना ती म्हणते-

"वय जरा जास्त आहे, पण मरणं जगणं परमेश्वराच्या हातात आहे, पोरीच्या नशिबात असेल तर सुखी होईल" निर्मलाची आई बऱ्याच कन्यांच्या आईचे प्रतिनिधित्व करते.

साहित्यातून प्रेमचंदांनी विवाह संस्थेतील अपप्रवृत्ती मांडलेल्या आहेत. मुलींचे आईवडील वर संशोधनात वराच्या स्वभाव व गुणाचा विचार सोडून संपत्ती व खानदान याकडे लक्ष देतात आणि म्हणूनच फार थोडी योग्य जोडपी समाजात आढळतात असा निष्कर्ष त्यांनी काढला म्हणून त्यांच्या साहित्यात असंख्य विजोड दांपत्ये आढळतात.

मुलींच्या आईवडीलांना तरी ते प्रसंगी क्षमा करतात परंतु हुंड्यासाठी रुसणाऱ्या, अडून रहाणाऱ्या नवरदेवावर ते टिकेची झोड उठवतात या प्रथेविरुद्ध हवी असणारी क्रांती युवक–युवतीच करु शकतील असा विश्वास असल्याने त्यांनी सामाजिक कुप्रथांविरूद्ध, हिणकस वृत्तीविरूद्ध ज्वलंत समस्येविरूद्ध, बंड करणारी, विद्रोह करणारी आदर्शवादी पात्रेही निर्माण केली.

'कायाकल्प' मधील चक्रधर हुंडाप्रथेला विरोध करतो. त्याच्या आईला तो सांगतो 'जर माझ्या समोर देण्याघेण्याच्या गोष्टी केल्यात तर मी विष खाईन' त्याची आई त्याला विचारते मग तुला पंचवीस वर्ष फुकटच वाढविले म्हणायचे! तेव्हा चक्रधर म्हणतो, "मग बाजारात उभा करुन मला विकून का टाकत नाहीस! बघू या माझ्यामुळे तुम्हाला किती पैसे मिळतात ते."

प्रेमचंदांचा समाजाला सवाल आहे. ते समाजाला विचारतात- असे चक्रधर समाजात बदल घडवून आणण्यात यशस्वी होतील का ?

स्वाभिमानी दृढनिश्चयी युवती पुढे आल्या पाहिजेत. त्यांनीच स्वार्थी व निर्लज्ज युवकांना नाकारले पाहिजे असे त्यांना मनोमन वाटायचे. प्रेमचंदाना समाजातील या प्रथांविरुद्ध लढावे लागले. त्याचे कार्य एवढ्याने थांबलेले नाही, युवापिढीला आजही या प्रथांविरुद्ध झगडावे लागते आहे. आंदोलन उभारण्याची आवश्यकता भासते यातच या समस्येचं ज्वलंतपण सामावलेलं आहे.

समाजाला लागलेली हुंडा या प्रथेची कीड कित्येक वर्षापासून भेडसावणारी ही समस्या, तीव्रतेने, प्रखरतेने आजही आढळत आहे. केवळ सभा, भाषणं एवढ्यापुरताच हा विषय मर्यादित नसून युवक वर्गाकडून आचारणदृष्टया या बाबतीत फार मोठ्या अपेक्षा आहेत. प्रेमचंदानी नेमकं हेच हेरलं आणि म्हणून साहित्यात त्यांनी या प्रथेविरुद्ध आवाज उठवला. या प्रथेच्या जाड, राठ श्रृंखलांवर प्रहार करण्यास युवक-युवतींना उत्तेजित केले, प्रवृत्त केले.

हुंडा प्रथा नष्ट करायची असेल तर प्रेमचंदाच्यामते जेव्हा समाजातील युवकांची स्वाभिमानशून्यता, भित्रेपणा, स्वार्थीवृत्ती नाहीशी होईल तेव्हा ही प्रथा संपेल. भ्याड पुरुषांना नाकारणाऱ्या खंबीर, स्वाभिमानी, बाणेदार, दृढनिश्चयी युवती निर्माण झाल्यातर या जीवघेण्या, अनिष्ट प्रथेला आळा बसेल. प्रेमचंदाचे हे विचार आजच्या काळात, वातावरणात, परिस्थितीत तितकेच उपयुक्त, व मोलाचे आहेत.

सामाजिक समस्यांविरुद्ध लढणारे प्रेमचंद हातात असलेली लेखणी व मनात असलेल्या मानवतेने मानवी समस्यांविरुद्ध लढत होते.

मदनाचा वारा

किशोर नेमाडे

S. Y. B. Sc.

मदनाचा वारा
उडविला ज्वानीचा पदर
स्पर्श होता तुझा गे
धावे अंगी रोमांची लहर
हृदये जे सदा माझे
सोडी उसासे गरम
धावत बिलगुनी जा
मला, कशाची तुज शरम
थरथरत्या अधरावरी
ठेवू दे मज अधर
पाहू रूप, एकमेकांचे
मिळवून नजरेस नजर
मला वाटे हुरहुर
जसा तडपे चकोर
लागलासे तुझा ध्यास
भागवू दे मज प्यास

वाटसरु

सतिश खडके

F. Y. B. Com.

चालत असतो रस्त्याने
एकटा अनवाणी
अंतर रस्त्यातील होते कमी
पावला पावलांनी
टांगलेले असते काठीला गाठोडे
नजर असते त्याची दीनवाणी
रस्त्याने तो थकतो भागतो
बसतो सावलीत पिऊन पाणी
पाय म्हणतात नको नको
तरी चालतो, थकतो !
विश्रांती घेतो परत चालतो
नव्या जोमाने !
भान त्यास कशाचेच नसते
असो कडक थंडी वा पावसाळा
किंवा असेल रखरखीत उन्हाळा
फक्त मुक्कामावर चालत असतो
तो वाटसरु !

सूड

अशोक भंगाळे

S. Y. B. Sc.

सुनिलला आठ-दहा दिवसापासून शांत झोप येत नव्हती. मनात धगधगणाऱ्या संतापाच्या निखाऱ्याने त्याच्या जिवाची लाही लाही होत होती. पण आज सुनिलने आपल्या मनातील जळणाऱ्या ज्वालाग्नीला कायमचे मिटविले होते. त्यामुळे आज त्याला अगदी निश्चितपणे झोप लागली. सकाळी उठून बसताच त्याची थोडी तंद्री लागली होती तोच– बाहेरील दरवाज्यावर जोराची थाप पडली आणि तो भयभीत झाला.

'पोऽऽलिस !' त्याच्या तोंडातून पुसटशी किंकाळी बाहेर पडली. 'सुनिल दरवाजा उघड' नाहीतर दरवाजा तोडून तुझ्यापर्यंत यावे लागेल ? बाहेरील इसमाने धमकी दिली.

सुनिल क्षणभर बोलूच शकला नाही त्याला कान असून ऐकू येत नव्हते; तोंड असून बोलता येत नव्हते त्याच्या मनात विचाराचे प्रचंड वादळ सुरु झाले आणि पुढच्या कल्पनांनी त्याच्या छातीत धस्स झाले, पोलिसांचे वारंट जीवनभर चुकविता येत नाही. कधी ना कधी त्यांना तोंड द्यावेच लागते या अकस्मात आलेल्या कल्पनेने त्याच्या विचारांना अधीकच उग्र स्वरुप आले व जड पावलांनी तो दरवाजा उघडण्यासाठी चालू लागला.

दरवाजा उघडताच घरामध्ये चार पोलिसांनी प्रवेश केला त्यापैकी एकाने हातामध्ये हतकडी धरलेली होती.

'सुनिल' डॉ. धुरंदरच्या खुनाच्या आरोपावरुन आम्ही तुम्हाला अटक करीत आहोत त्याच्यापैकी एक बोलला.

'अहो पण........'

'जे काही सांगायच असेल ते कोर्टात सांगा. आता तर पुरावाही मिळाला आहे असे दुसऱ्याने म्हटले.

'पण...........पण मी........ खून नाही हो केला" –सुनिल

'अहो पहाता काय ! घाला हातकड्या त्याच्या हातामध्यें' दुसऱ्याने सुचविले. 'मी .... मी तुम्हाला कस पटवून देऊ की मी निर्दोष आहे म्हणून सुनिल विनवणी करु लागला.

'पटवून दाखवायची काही जरुरी नाही. मुकाट्याने हात पुढे करा' तिसऱ्याने दटावणी केली.

सुनिलने आपले दोन्ही हात पुढे केले आणि त्याच वेळी त्याच्या डोळ्यातून टपाटप आसवं टपकू लागली आणि त्याचे मन भूतकाळातील सुखद जीवनातील आठवणीमध्ये लीन झाले.

सुनिलचा सुखाचा संसार होता. नुकतेच लग्न झाल्यामुळे तो आपल्या पत्नीच्या प्रेमामध्ये रंगून गेला होता. आई-वडील लहानपणीच देवाला प्रिय झाली आणि सुनिलला कायमचे सोडून गेली. त्याची एक बहीण होती सुनंदा तिचे नांव आपल्या पत्नीच्या व बहिणीच्या सहवासामध्ये जगातील सर्व सुख मानून आनंदाने त्याचा संसार सुरु होता. त्यावेळी सुदैवाने त्याला एका सावकाराकडे नोकरी लागली. कर्ज-व्यवहाराचा हिशोब ठेवून

महिन्याकाठी तीनशे-चारशे रुपये कमावून तिचांचे पोट भरीत होता.

परंतु दैवाला तेही सुख पाहवले नाही. सुनिल जवळून देवाने त्याची पत्नी हिरावून घेतली आणि त्याच्या सोन्यासारख्या संसाराला अमावस्येची अवदसा प्राप्त झाली.

सावकाराचेही धंदामध्ये नुकसान झाल्याने त्यानेही धंदा बंद केला आणि 'सुनिलला' नोकरीतून कायमची रजा दिली. आता सुनिल आणि त्याची बहीण सुनंदा याच्यांवर दुःखाचा अफाट डोंगरच कोसळला. सुनिलने अपार कष्ट करुन आपल्या बहीणीला सुख देण्याचा प्रयत्न केला. दिवसभर हमाली करुन तिला पोटभर खायला दिल्या-वाचून त्याला चैन पडत नव्हती. अगदी तळहाताच्या फोडाप्रमाणे आपल्या बहिणीला जपत होता तो.

सुनंदा आता वयात आली होती. म्हणजे नुक-तेच सोळाव्या वर्षात पदार्पण केले होते. तसेच दिसायलाही सुनंदा फार सुंदर होती. चाफेकळी-सारखे धारदार नाक, टपोरे आणि पाणीदार डोळे आणि गुलाबाच्या पाकळीप्रमाणे नाजुक ओठ तिच्या सौदर्यात अधिकच भर घालीत होते. पहाणारा स्वर्गातल्या परीप्रमाणे तिचें अप्रतिम लावण्य व मोहक सौदर्य पाहून क्षणभर स्वतःलाही विसरून जात असे.

एकेदिवशी संध्याकाळी जेवता-जेवता दोन्ही बहीण-भाऊ गप्पा मारतांना अगदी रंगात आली होती. सुनंदाच्या कधीपासून मनात होते की, आपण बारीक सारीक कामे करुन घरखर्चासाठी थोडीफार मदत करता येईल यासाठी खटपट करावी म्हणून तिनं त्याचवेळी सुनिलला विचारण्याची संधी साधली.

'दादा, तू' दिवसभर काम करुन खूप थकत असशील रे ' ती म्हणाली.

' अग, पाण्यात होडी टाकल्यावर ती वल्हवणाऱ्या इसमाने थकलो असे म्हणून वल्हविण्याचं काम बंद केलं तर होडी प्रवाशांसह बुडून जाईल ' सुनिलने सांगितले.

' पण प्रवाशांनी जर वल्हविण्यासाठी थोडीफार मदत केली तर प्रवासही सुखाचा होईल नावाडीही थकणार नाही ' असे सुनंदाने सुचविले.

' म्हणजे '! 'तुला काय म्हणायचे आहे ? सुनिलने आश्चर्याने विचारले.

' दादा,. मीही बारीक सारीक कामे करीन अन् तूला थोडीफार मदत करीन " सुनंदा निर्धाराने बोलली.

' नाही, सुनंदा, नाही तुझ्या कोमल अंगाला बाहेरच्या ऊन – पावसाचे तडाखे सहन होणार नाहीत. हाताला मेंदी लावण्याच तुझं हे वय आणि तू त्या कोमल हातांनी परक्या . घरची भांडी घासणार ! धुणं धुणार ! नाही सुनंदा नाही. माझ्या डोळ्यांनी हे पाहवलं जाणार नाही, बोलता बोलताच त्याचा कंठ दाटून आला.

" पण दादा, घरी राहूनही कंटाळा येतो ना ! मग बारीक–सारीक कामं केलीत तर त्यात बिघडणार आहे कुठे ?

' तुझ्या या तरूण वयात...........नाही; सुनंदा नाही. कल्पनाही करु.. शकत नाही मी त्या गोष्टीची. सुनंदा मला तू वचन दे की पुन्हा असले विचार चुकून देखिल मनात येऊ देणार नाही. सुनील काकुळतीने बोलला.

' बरं बाबा ! मी असे विचार मनात कधीही आणणार नाही. सुनंदा म्हणाली.

तेव्हा कुठे सुनिलच्या मनाचे समाधान झाले स्वतःच्या बहिणीस परपुरुषाची दृष्ट लागू नये म्हणून सुनिल फारच जपत होता. त्याची एकच इच्छा होती आपल्या लाडक्या बहिणीसाठी सुशिक्षित आणि अनुरुप पति शोधणे.

पण अचानक सुनिल कसल्याशा रोगाने आजारी पडला आणि सुनंदा ज्या आधारावर जगत होती तो आधार स्तंभच कमकुवत झाला. दोन–तीन दिवसापासून डॉ. धुरंदरे सुनिलला इंजेक्शन व औषधी देऊन जात होते. सुनंदा फार धावपळ करीत होती.

' दोन–तीन दिवसात सुनिल अगदी पहिल्यासारखा सुधारेल आता काहीच काळजी करण्याच कारण नाही. ' डॉक्टरांनी सुनंदाला सांगितले.

' डॉक्टर, फारच उपकार होतील तुमचे आमच्यावर ! ' आतातर औषधाला देखिल पैसे नाहीत माझ्याजवळ' सुनंदा रडक्या स्वरात बोलली.

' डॉ. धुरंदरानी क्षणभर सुनंदाकडे पाहिले. तिचे मादक सौदर्य पाहून त्यांच्या डोळ्यांना धुंदी चढली आणि ते वेड्यासारखे नुसते पहातच राहीले. काही वेळपर्यंत विचार करून त्यांनी एकदमच बोलण्यास सुरवात केली.

' सुनंदा, तुला दिवसभर काहीच काम नसतं म्हणून म्हणतो की, तू माझ्याकडे नर्सचे काम करायला काय हरकत आहे ?'

' डॉक्टर आपण मला नर्सची नोकरी देत आहात ! हे आपले खूपच उपकार म्हणावे लागतील ! आपले हे उपकार मी जीवनभर विसरणार नाही, 'सुनंदा' काकुळतीने बोलली.

आज सुनंदा फारच आनंदी होती. अगदी पूर्वी-पेक्षाही अधिक. सुनिलही आजारातून पूर्णपणे बरा झाला होता, आणि सुनंदाही नियमितपणे दवाखान्यात नर्सचे काम करण्यासाठी जात होती. काही दिवसांनी सुनिललाही एका मोठ्या शेतकऱ्या-कडे नोकरी लागली. दररोज दोघे जण आपापल्या कामावर जात असत.

डॉ. धुरदरेंना सुनंदा कामावर आल्यापासून चैनच पडत नव्हती. आपल्या वासना शमविण्यासाठी त्यांचे मन तडफडत होते. सुनंदाला रात्रीसाठी थांबवावे म्हणून त्याचे अतोनात प्रयत्न चालू होते आणि एकेदिवशी त्यांना या कामात यशही आले.

' सुनंदा, आज नंबर ३ च्या कॉटवरील पेशंटचा काहीच भरवसा दिसत नाही. त्याला हृदयविकार आहे हे तुला माहीतच आहे. त्याची हृदयक्रिया केव्हा बंद पडेल सांगता येत नाही म्हणून आज रात्रीही त्या पेशंटची काळजी घ्यावी लागेल तेव्हा तू आज रात्रीही थांबूनच जा' डॉ. धुरंदरानी सुचविले.

' पण... ... ... डॉक्टर ' सुनंदा अडखळत म्हणाली.

' पण काय... सुनिल घरी वाट पाहील असंच ना ! अग मी फोन करुन देतो की, आज सुनंदा येऊ शकत नाही'. डॉ. मध्येच बोलले. त्यांनी लगेच फोन केला आणि खुशीतच ते सुनंदाकडे आले.

रात्रीचे अकरा वाजले. तीन नंबरच्या कॉटवर रोगी तडपडत होता. सुनंदा आपल्या रूममध्ये बसली होती. डॉ. धुरंदरेही तिच्यासमोर खुर्चीवर बसलेले होते, त्यांचे लक्ष वारंवार खोलीत अस-लेल्या रिकाम्या कॉटवर जात होते. कॉटवर मखमलीची गादी अंथरली होती आणि तो बिछाना फारच शोभून दिसत होता.

त्याचवेळी डॉ. धुरंदरची पाशवी वृत्ती जागृत झाली. त्यांच्या मनात सैतान संचारला आणि त्यांनी सुनंदावर झडप घालून तिला आपल्या बाहुपाशात घट्ट आवळून कॉटकडे ओढत नेण्याचा ते प्रयत्न करु लागले.

डॉक्टर हे काय......करताहांत तुम्ही ? मी...... मी तुम्हाला असले अश्लील कृत्य करु देणार नाही, सुनंदा ओरडली.

' सुनंदा, तुझ्यासारखी सुंदर तरूणी पाहिल्यावर ज्याच्या वासना उफळून येणार नाहीत त्याला माणूसच म्हणता येणार नाही. मी ...मी आज माझी भूक शांत करणारच........."

आणि त्यांचा जोर अधिकच वाढला. सुनंदा स्वतःला सोडवून घेण्याचा पुष्कळ प्रयत्न करीत होती पण डॉक्टरच्या अचाट राक्षसी शक्ती समोर तिचा काय निभाव लागणार ?

' डॉक्टर ! .... अय्याऽऽऽऽई !' सुनंदा जोराने ओरडली.

डॉ. धुरंदर मात्र अगदीच खुशीत होते. एवढ्या दिवसापासूनचे रंगविलेले त्यांचे स्वप्न पूर्णपणे साकार झाले होते. त्यांनी तृप्तीने हसत आपल्या ओठावरुन हात फिरविला.

सुनंदा कॉटवर अगदीच निपचित पडली होती. शरीरात हृदय असून मेल्यासारख वाटत होत तिला. तिची सोळा वर्षापासून रक्षण करीत आलेली अमोल ठेव लुटली गेली होती. तिच्या लाखमोलाची अब्रू धुळीस मिळाली होती. तिच्या डोळ्यापुढे भयानक अंधार उभा राहिला. आपण भयानक दरीत कोसळत आहोत असेच वाटले तिला आणि पुढचे घाणेरडे तिरस्कारपूर्वक जीवन जगण्यापेक्षा मरणच बरे, असा मनाशी निर्धार करुन ती उठली आणि औषध ठेवण्याच्या कपाटाजवळ गेली आजूबाजूला नीटपणे न्याहळून घतले आणि कोणीच नसल्याची खात्री झाल्यावर कपाटातून 'POISON' ही अक्षरे असलेली बाटली काढली व क्षणातच तिने ते विष प्राशन केले आणि कायमची जगाला सोडून गेली.

सुनंदा गेल्यापासूनच डॉ. धुरंदरचा सूड घेण्याविषयी सुनिलचे मन तडफडत होते. सूड कसा घ्यायचा या विचारांनी त्याचे मस्तिष्क भणाणून गेल होते. सतत आठ–दहा दिवसांच्या अनेक विचारांमुळे त्याने आज डॉ. धुरंदरचा खन करायचा ठरविले आणि हातात धारदार सूरा घेऊन त्यानेच त्याचा खून केला. खुन केला म्हणण्यापेक्षा आपल्या वहिणीच्या आत्महत्येचा सूड घतला.

पोलिसांनी त्याच्या हातात हातकड्या घालून त्याला जेलर समोर घेऊन गेले. आता निकाल लागायचा होता, खून..... की. ...सूड ?

जीवनात माझ्या...,

श्रीपाद वैद्य
T. Y. B. A.

जीवनात येतांना तू माझ्या ॥ धृ ॥
पांघर चांदण्याची शीतलता,
रातराणी अन् मोगऱ्याचा सुवास
बरोबर आण.........
जीवनात येतांना तू माझ्या ॥ १ ॥
खळखळत्या नदीचं संगीत
पक्ष्यांच्या किलबिलाटीचे शद्ब,
बरोबर आण.........
जीवनात येतांना तू माझ्या ॥ २ ॥
लाजाळू कधी लाज लाजाळूच्या झाडासारखं
कधी ताप समईतल्या ज्योतीसारखं
जीवनात माझ्या.........
जीवनात येतांना तू माझ्या ॥ ३ ॥

गुपीत

विजयकुमार म. बाविस्कर
F. Y. B. Com.

डोळ्यातील इशारे ।
डोळ्यातच मालवले ॥
शद्ब ते ओठांतील ।
कसे ओठीच विरले ॥
भाव सर्व मनातील ।
हृदयात लुप्त झाले ॥
सुखावल्या चेहऱ्यास ।
दुःखानी या झाकोळले ॥
कोडे आपुल्या प्रेमाचे ।
फक्त कोडेच राहिले ॥
आजच्या क्षणालाही ।
गुपीत गुपीतच राहिले ॥

पिंपळ

कु. स्वाती हिरुरकर
XI–F (Sc.)

लहान मुलाने खेळतांना कापसाचे तुकडे इतस्ततः भिरकावून द्यावेत, त्या प्रमाणें ढग निळ्याशार आकाशात इकडे तिकडे विखरुन तरंगत होते. पक्षी घरट्यांकडे परतत होते. शहरातल्या गजबजलेल्या संध्ये सारखीच ही संध्याकाळ, पण, आज एक उदासवाण पण घऊन आली होती. तात्या उगीचच अंगणात हिंडत होते !! संध्याकाळच्या प्रशांत कातर वेळेचा गुण काय आहे कुणास ठाऊक ! त्यावेळी नेमक्या गतजीवनाच्या आठवणी तरळून जातात. तात्या देखील आपल्या विविध रंगी गतायुष्याचे सिंहावलोकन करण्यात अगदी तल्लीन झाले होते. तात्यांच्या नजरेसमोर त्यांचा जीवन पट उलगडत असतांनाच त्यांची दृष्टी एका ठिकाणी स्थिरावली.

त्यांचा चौसोपी वाडा त्यांच्या डोळ्यांसमोर उभा होता. वाड्यात अनेक झाडे होती. आंबा, लिंबू, वड, औदुंबर आणि हो पिंपळ सुद्धा !! झाडांच्या दाटीने आवारात एक प्रकारची गूढ शांतता नांदत होती. पिंपळाच्या झाडा शेजारी झोपाळा होता. अप्पांना, तात्यांच्या वडिलांना झोपाळ्याची आणि पिंपळाची भारी हौस. त्यांनी अंगणात अनाहूतपणे उगवलेल्या इवल्याशा पिंपळाला जगवलं होतं ! तेच एवढसं रोपटं आज त्यांना सावली देणारा प्रचंड वृक्ष बनलं होत. अप्पांचा त्याच्यावर भारी जीव संध्याकाळी त्यांना त्या वृक्षराजाकडून वारा घालून घेत झोपाळ्यावर बसायला अतिशय आवडे. त्यावेळी त्यांना कोणीही जवळ आलेले चालत नसे. तासन्‌तास ते तिथेच बसून राहात.

अप्पांप्रमाणे तात्यांचाही पिंपळावर भारी जीव. मोडकळीला आलेल्या वाड्याच्या दुरुस्ती करता पिंपळाच्या काही फांद्या मध्ये येत होत्या. त्या तोडतांना तात्यांच्या अंतःकरणात कोण कालवा कालव झाली होती. पुढे अप्पा वारले. वाड्यावर सर्वस्वी तात्यांचा हक्क होता. पिंपळाविषयीची एक प्रकारची आदरयुक्त प्रेमभावना त्यांच्या मनात वास करत होती. त्या पिंपळाशीच त्यांनी लहानपणी आपली 'गुपितं' उघडी केली होती. वडिल व हाता-तोंडाशी आलेल्या एकुलत्या एक पुत्राच्या निधनाने सर्वस्वी कोलमडले असतांना त्यांना आधार दिला तो याच पिंपळाने. आपल्या पहिल्या कवितेचे शब्द तात्यांनी या रसिक पिंपळालाच प्रथम ऐकवले होते. त्यांनी पिंपळाला आपल्या साऱ्या व्यथा सांगितल्या होत्या. तात्यांच्या आयुष्यातले सारे चढ उतार, खाच खळगे एकट्या पिंपळाला माहीत होते. आपली पाने सळसळवून तो तात्यांना धीर देत राही. त्यांच्या प्रमाणेच हा पिंपळही एकाकी आणि तितकाच मनस्वी होता. तात्या व पिंपळ जणू एकरुप झाले होते.

तात्या शासनाची नोकरी करीत असत. त्यांची बदली वरणग वहून धुळ्याला झाली. वाड्याची देखभाल करण्यासाठी कोणीच नसल्याने तात्यांनी तो वाडा विकावयाचे ठरवले वाडा विकला गेला त्या वेळी ते घर सोडून जाणे तात्यांना फार कठीण गेले. ज्या पिंपळापांशी हृदयांची कवाडे खुली केली, त्या पिंपळाच्या सावलीला सोडून जाणे, तात्यांच्या जिवावर आले होते. त्यांची पाऊलेमागे – –मागे रेंगाळत होती.

पांच वर्षांनी शाळेच्या कामानिमित्त ते वरणगावला गेले, तेंव्हा सहज वाडा बघायला गेले. सारे आवार उजाड झाले होते लिंबू, आंबा यांचा तर ठावठिकाणाही दिसत नव्हता. वाडा भकास, उदास वाटत होता. जीर्ण पिंपळ कोपऱ्यात आपल्या ओक्याबोक्या फांद्या सावरत अपराध्यासारखा कसा-बसा उभा होता. त्याच्या पानांची पूर्वीची ती कानांना सुखावणारी रेशमी सळसळ आता ऐकू येत नव्हती. त्यांची नजर वर गेली, त्या वृद्ध वृक्ष–राजाच्या निष्पर्ण फांद्यांवर अद्यापही दोन, तीन घरटी उभी होती. त्या पिंपळाच्यां पूर्वीच्या हिरव्या वैभवाचे गोडस रुप तात्यांना आठवले. कुठे तो हिरवट पिवळट पानांचा संभार सांभाळणारा डौलदार पिंपळ अन् कुठे हा दीन-एकांडा–जीर्ण – शुष्क पिंपळ ! आपल्या जिवलगाची ती दुर्दशा पाहुन तात्यांच्या डोळयात न कळत अश्रु तरळले ! ते आणखीन थोडावेळ तेथे रेंगळले व परत निघाले त्यांची पावले वळली तोच कड्--कड् आवाज झाला,त त्यांनी मागे वळुन पाहिले तो विराट वृक्ष उन्मळून पडला होता. त्याच बरोबर तो झोपाळा व वाडाही! ती पाखरांची घरटी तर भुईसपाट झाली होती. त्या पाखरांचा केविलवाणा आक्रोश तात्यांना ऐकवेना ! शक्य तेवढया लवकर तेथून निघून – – दूर जायचा प्रयत्न ते करत होते. पण मन – – तर तिथेच रेंगाळत होते.

आज तात्या शहरात दोन खोल्यांच्या ब्लॉक मध्ये अशांत वातावरणात पेन्शनरचे जीवन जगत होते. त्यांच्या पत्नी पूर्वीच निवर्तलेल्या व त्यामुळे एकाकी झालेले तात्या पुस्तकांच्या मूकसह–वासात आला दिवस पुढे ढकलीत होते.

वाऱ्याच्या एका मंद झुळुकीने त्यांना भानावर आणले. तो वाऱ्याचा स्पर्श, तो गंध, ती मुलायम झुळुक तात्यांना ओळखीची वाटली. त्यांनी सहज वळून पाहिले, शेजाऱ्यांच्या दारी उभा असलेला पिंपळ त्यांच्याकडे पाहून हसत होता, दिलासा देत होता ! तात्यांना त्यांचा पिंपळ सापडला होता, त्यांचा मित्र खूप वर्षानंतर त्यांना दिसत होता, तात्यांच्या कापऱ्या ओठांतून शब्द घरंगळले---पुढचे शब्द गालावर ओघळलेल्या उष्ण अश्रूत विरुन गेले !!

कित्येक जन्मांचा हा ऋणानुबंध
तुटणार आहे थोडाच !
रेशीम रज्जूंच्या या
निर्मळ गाठी कां कधी उकलतात ?
आजवर दिलेल्या साथीला स्मरून
टिकवशील ना आपला स्नेह !
आहे प्रवास थोडासा
नको करुस मनोभंग.

'वरा' चा केला राव

एम. के खारे
S. Y. B. Sc.

माप ओलांडून लाजत आली
घरची साक्षात लक्ष्मी झाली
पूजे नंतर ठेवल नांव
नांव घे म्हणत जमल गांव
चाचरत घाबरत घेताना नांव
वधूनं 'वरा' चा केला 'राव !'

कला !

'कला ही मानवी जीवनाचे नुसते प्रतिबिंबच दाखवित नाही तर त्याला वळण देते;' ती मानवी मनाची नुसती करमणूकच करीत नाही; तर त्याला उद्बोधित करते; ती मानवी जीवन नुसते मंडितच करीत नाही तर अभिनव ध्येयांच्या प्रभावाने ते आमूलाग्र बदलून टाकते, कला ही मानवी जीवनाची सहचरी आहे.

भगवान बाहुबली !

भानुदास साळुंखे
एम. ए. (ज्युनियर)

२२ फेब्रुवारी १९८१ म्हणजे भगवान बाहुबली. 'गोमटेश्वर' यांचा सहस्राद्बी महोत्सव आणि महा–मस्तकाभिषेक सोहळयाची पर्वणी !
हा दिवस म्हणजे भारताच्या सांस्कृतिक जीवनातील आत्यंतिक आनंदाचा दिवस. साऱ्या जगाला ललाम–भूत ठरलेल्या महान तपस्वी, आदरणीय, युगप्रवर्तक, लोकोत्तर धीरोदात्त महापुरुष भगवान बाहुबली (गोमटेश्वर) यांचा सहस्राद्बी महोत्सव आणि महा–मस्तकाभिषेक !!

जगातील आश्चर्यांमध्ये समाविष्ट करण्याजोगी भव्य आणि दिव्य, अति प्रचंड महान कला वैभव असलेली ही बाहुबलींची मूर्ती आहे. बंगलोरहून १३५ कि. मी. अंतरावर असलेल्या गोमटपूर या चिक्क बेट्ट व दोड्ड बेट्ट या दोन टेकड्यांच्या कुशीत वसलेल्या गावा-जवळ सुमारे ४७५ फूट उंचीच्या टेकडीवर, निसर्ग सौंदर्याने नटलेल्या या प्रांतात श्रवणबेळगोळा गावी भगवान बाहुबलींची इतिहास प्रसिद्ध ५७ फूट उंचीची एक भव्य अन् अखंड शिलेतून साकारलेली, चित्ता–कर्षक व नेत्रदीपक मनोहारी मूर्ति डौलात उभी आहे. भगवान बाहुबलींची ही भव्य व प्रसन्न सौंदर्य–पूर्ण मूर्ति म्हणजे त्यांच्या शुद्ध, स्वच्छ, पवित्र, वीतरागी मुद्रेची प्रतिकृती ! ही पाषाणाची मूर्ति असली तरी त्यांच्या चेहऱ्यावरील सूक्ष्मछटा मुर्तीत चित्रित झालेल्या आहेत.

आज कित्येक वर्षापूर्वी जेव्हा पृथ्वी भोगभूमीतून कर्म भूमीत रुपांतरित होत होती, तेव्हा जैन पुराणानुसार ऋषभदेव यांचा जन्म झाला तेच जैनांचे प्रथम तीर्थंकर होत. मानवाला धर्म आणि मोक्षाचा मार्ग दाखविणे हेच त्यांचे जीवित कार्य होते. त्यांना दोन महाराण्या होत्या. त्यापैकी एकीला ९९ पुत्र आणि एक कन्या, तर दुसरीला एक पुत्र आणि एक कन्या होते. शेवटी त्यांना या क्षणभंगूर जीवनाचा वीट आला आणि आपले राज्य पुत्रांना वाटून दिले. या पैकी अयोध्येचे राज्य भरतास तर पोदनापुरचे राज्य बाहुबलीस दिले. इतरांनाही अशीच वाटणी करुन ऋषभदेव स्वतः मुनी झालेत.

कालांतराने भरताने चक्रवर्ती बनण्याचा निर्धार केला व दिग्विजयासाठी निघाला. जिथे जिथे तो जाई तो तो राजा शरणागती पत्करुन त्याचे अधिपत्य मान्य करीत असे. भरताने सर्व भावांकडेही दूत पाठविले. भावांना हा संदेश ऐकून दीक्षा घेतली. बाहुबलीस मात्र या संदेशाने संताप आला व त्यांनी युद्धाचा निर्णय घेतला. दोघांचे सैन्य सज्ज झाले. पण प्रधानांच्या सल्याने असे ठरले की, निर्दोष सैनिकांच्या रक्ताचे पाट वाहवत बसण्या ऐवजी दोन्ही भावांनी आपापसातच युद्ध खेळावे आणि काय तो निर्णय घ्यावा. याप्रमाणे दोघे भाऊ द्वंद्व युद्धाला सज्ज झाले. नेत्रयुद्ध, जलयुद्ध व मल्लयुद्ध यात बाहुबलीने भरताचा पूर्ण पराभव केला. शेवटी मात्र पराभूत झालेल्या भरताने बाहुबलीवर चक्र सोडले, पण बाहुबली त्यांच्याच वंशातला असल्यामुळे बाहुबलीला त्या चक्राने फक्त प्रदक्षिणा घालून ते थांबले. ही घटनाच बाहुबलीच्या जीवनपरिवर्तनाला कारणीभूत ठरली. सख्खा भाऊही सत्तेच्या लालसेने आपल्याला जीवे मारण्यास मागेपुढे पहात नाही ? हे पाहून बाहुबलीने सर्व त्यागून घोर तपश्चर्येसाठी दूर अरण्यात निघून गेला. भरताला आपल्या कृत्याचा पश्चात्ताप झाला. त्याने भावाची क्षमा मागितली पण त्याचा काही एक परिणाम बाहुबलीवर झाला नाही.

बाहुबलीने एवढी घोर तपश्चर्या आरंभिली की, हिंस्र पशू-प्राणी त्यांच्या चरणाजवळ येऊन बसू लागले सर्प, वेली इ. ही त्यांच्या शरीराशी खेळू लागले.

उन, वादळ वारा, पर्जन्यवृष्टी या सर्वांना तोंड देत बाहुबली आपल्या तपश्चर्येत मग्न झाले. शेवटी खरे ज्ञान मिळवून बाहुबलींना मोक्षप्राप्ती झाली. हेच भगवान बाहुबली जैन धर्माच्या ६३ महान तेजस्वी, प्रतिभासंपन्न तपस्वी महापुरूषांपैकी एक होत.

या मूर्तीचा इतिहासही मनोरंजक आहे. गंगाघाटचा राजा राचमाळ याचा चामुण्डराय हा सेनापती होता. तो अत्यन्त शूर व विद्वान होता, तसाच मातृभक्तही होता. असे सांगतात की, आईच्या इच्छेवरुनच भरत चक्रवर्तीने बनवलेल्या पोदनापुरातील भगवान बाहुबलींच्या सुवर्णमूर्तीच्या दर्शनास चामुण्डराय निघाले. रस्त्यात श्रवणबेळगोळ येथ मुक्काम केला. त्याच रात्री पद्मावतीदेवीने त्याच्या स्वप्नात येऊन सांगितले की, तुझ्या मातृभक्तिमुळे व ईश्वरभक्ति-मुळे तुला इथेच भगवान बाहुबलींचे दर्शन होईल. पद्मावतीदेवीच्या सांगण्याप्रमाणे चामुण्डरायाने सकाळी उठून समोरच्या प्रचंड पर्वतावर एक सुवर्ण-बाण सोडला, आणि आश्चर्य म्हणजे समोरील पर्वतावर चमत्कार घडून आला. व गोमेटेश्वरांचे म्हणजेच बाहु-बलींचे मस्तक दिसू लागले आणि त्यानंतर अरिष्टनेमा आणि त्याचे सहकारी यांनी मिळून ही प्रचंड मूर्ती साकार केला. या शिल्पकारांनी मूर्तित साक्षात प्राण ओतले इ. स. ९८१ साली ही मूर्ति पूर्ण झाल्याचा उल्लेख यतो हिला तयार व्हायला जवळ जवळ १ वर्षाचा कालावधी लागला असावा आणि तयार झाल्यानंतर १३ मार्च ९८१ रोजी या भव्य मूर्तिवर श्री. चामुण्डरायाने अभिषेक केला. त्याप्रमाणे दर १२ वर्षांनी बाहुबलींचा महामस्तकाभिषेक करण्याची परंपरा आजतागायत सुरु आहे.

२२ फेब्रुवारी १९८१ या दिवशी या मूर्तीस १००० वर्षे पूर्ण होत असल्याकारणानेच हा सहस्राब्दी महोत्सव आणि महामस्तकाभिषेक सोहळा यंदा साजरा करण्यात आला. गेली हजार वर्षे शांतता, त्याग, अहिंसा आणि मुक्तिचा संदेश देत उभ्या असलेल्या दिगंबर जैन धर्मियांचे श्रद्धास्थान असलेल्या गोमटेश्वराचा महामस्तकाभिषेक सोहळा लाखो भाविकांच्या उपस्थितीत, घंटानादात आणि मंत्र घोषांच्या पवित्र वातावरणात २२ फेब्रुवारी १९८१ रोजी संपन्न झाला सकाळी ६ वाजता पवित्रजल भरलेल्या १००८ कलशांचा विधिपूर्वक प्रतिष्ठापना केल्यानंतर या महामस्तकाभिषेकाच्या सोहळ्यास प्रारंभ झाला. या वेळी तर 'बाहुबली भगवान की जय' अशा जयजयकाराने सारे वातावरण दणाणून उठले.

या दिव्य मूर्तिचे धार्मिक दृष्याचे महत्व नाही, तर या जगप्रसिद्ध मूर्तिच्या चरणाशी उत्कीर्ण असलेला मराठीचा सर्वात प्राचीन शिलालेख "श्री. चामुण्डराये करवियले," "श्री गंगाराम सुत्ताले करवियले," आम्हा महाराष्ट्रीयांना अत्यंत भूषणावह आहे हेच मराठीचे पहिले वाक्य म्हणून प्रसिद्ध आहे. म्हणजेच गोमटेश्वर भगवान बाहुबलींच्या मूर्तिइतकीच आमची मायबोली फार वर्षापूर्वीची प्रचारात आहे. अशा प्रकारे भाषिक दृष्टचाही या मूर्तिला फार मोल आहे.

आपली भारतभूमी म्हणजे महान पुरूषांची जन्मभूमी आहे. साक्षात परमेश्वरांनी आपल्या भूमातेवर जन्म घेऊन आपली शिकवण सामान्यांच्या मनावर बिंब-विली. राम, कृष्ण, गौतमबुद्ध, महावीर, येशूख्रिस्त अशा या थोरांची जन्मभूमी आहे. यांच्या इतिहासाकडे डोकावून पाहिले म्हणजे भारतियांचे मस्तक झुकल्या-शिवाय रहात नाही. मग तो कोणत्याही धर्माचा, पंथाचा असा. त्याचप्रमाणे भगवान बाहुबलींच्या मूर्तिकडे पाहून तिचा पूर्वेतिहास आठवला म्हणजे फक्त तिची भव्यताच न दिसता त्यांनी केलेले त्याग, त्यातून मिळणारी शिकवण, तत्वज्ञान आपल्या मनः-चक्षूसमोर येते. त्यांच्या चेहऱ्यावरील रेखीव भाव पाहून कलुषित हृदय असणाऱ्या लोकांनाही जीवनात श्रद्धा येते. या सोहळ्याने असे दाखवून दिले आहे की, हे जैन धर्मियांचे श्रद्धास्थान असले तरी भारतातून कानाकोपऱ्यातुन लाखो भाविक या ठिकाणी नतमस्तक झालेत. विविधतेत एकता असल्याने भारतीय संस्कृती आज दृढतेने टिकून आहे आहे. आत्मोन्नती हे भारतीय संस्कृतीचे ध्येय आहे. भारतीय तत्वज्ञानाचे सार आहे. नव्हे ही भारताने जगाला दिलेला महान शिकवण आहे; आणि त्यातलेच एक प्रतीक म्हणजे गोमटेश्वर भगवान बाहुबली हे होत.

अशा या तेजोमय दैवताम शतशः प्रणाम !!!

हुंडा एक समस्या

इंगळे व्ही. डी.
S. Y. B. Sc.

हुंडा ! हुंडा !! हुंडा !!! पहावा तिकडे हुंडाच! जळी स्थळी, काष्ठी, पाषाणी देव असतो म्हणतात. तसाच हुंडाही बहुतेक सर्व समाजांमधून सर्व राज्या-मधून आढळून येतो. गरीबांपासून श्रीमंतापर्यन्त त्याचे प्रस्थ कमी अधिक प्रमाणात व विभिन्न स्वरुपाने दिसून येते पैसा-सोने या प्रकारचा उघड स्वरूपाचा हुंडा जसा आहे तसाच अन्य प्रकारच्या देण्याघेण्या-तून, सप्रेम भेटीतूनही हुंडयाचे प्रच्छन्न स्वरुप आढळते. ह्या हुंडयामुळे एखाद्याचे घर एकदम उजाड बनते, उध्वस्त बनते तर दुसऱ्याचे भरले जाते. एखाद्याच्या सर्वस्वाची होळी होते. व त्यावर दुसऱ्याच्या स्वार्थाची पोळी भाजली जाते. समता, न्यायबुद्धी, मानवता धर्म इ. सर्व मूल्ये पायदळी तुडविणारा हा महा-भयंकर हुंडारूपी राक्षस दिवसेंदिवस अधिक अक्राळ-विक्राळ रूप धारण करीत आहे. या देशात प्रत्यहा किती तरी निष्पाप कन्या आगीच्या भक्ष्यस्थानी पडत आहेत. कित्येकींचा विहिरीत कडेलोट होत आहे. त्यापेक्षाही कितो तरी पटाने मानसिक दृष्टचा जळत आहेत.

मुलगी जन्माला आल्यापासूनच तिच्या नशिबी उपेक्षेचा वाटा येतो. त्या निरागस बालिकेकडेही एखादी स्कॉयलॅब कोसळली की काय अशा नजरेने पाहिले जाते. एव्हढच नव्हे तर तिच्या संगोपनावरही त्याचा परिणाम होतो. जगाचे ज्ञान होण्यापूर्वीच हुंडयासाठी आईवडिलांना आपण छळणारे त्यांचे जणू शत्रू आहात असे तिला वाटू लागते. त्यामुळे मानसिक दृष्टचा ती कमकुवत बनते.

बरं, शिक्षणामुळे तरी या हुंडयाची तीव्रता कमी होईल म्हणायचे तर तेही घडत नाही. मुलीला शिकवून हुंडा द्यावाच लागतो. किंबहुना शिक्षणाच्या मानाने जणू काय तो वाढता एज्युकेशन टॅक्सच आहे! मुलांच्या शिक्षणाप्रमाणे त्यांचे हुंडय चे "दर" ही ठरुन गेल्यासारखे दिसतात. साधा शेता काम करणारा असला तरी तो १० तोळ्याखाली जत नाही. ग्रॅज्युएटचे तर विचारूच नका. २०-२२ तोळे तर चुकतच नाही. डॉक्टर व इंजिनियर यांचे तर विचारूच नका. ते केवळ शिक्षणाचाच काय पण आपल्या जन्मापासूनचाच एकूणखर्च आईवडिलांना 'वसूल' करुन देतात! खरोखरच आमचे शिक्षण कुचकामी आहे हे यातून सिद्ध होत नाही काय? सुशिक्षित म्हणविणारेही माणुसकीला किती पारखे होताना दिसतात.

आता मध्यमवर्गीय लोक आपल्याजवळ जी काय वडीलोपार्जीत चालत आलेली संपत्ती, शेती आहे ता विकून आपल्या मुलीची लग्ने करीत आहेत. पुढे येणारे त्यांचा मुले या संपत्तीला जवळ जवळ पारखेच झालेले असतात. कारण जी काय स्थावर मालमत्ता असते ती वडिलांना समाजाच्या या वाईट चालीमुळे विकून टाकावी लागलेली असते व त्यामुळे जवळ जवळ उपासमारीची पाळी येते तरी याचा तरुणांनी विचार करुन समाजाची हा अनिष्ट प्रथा बदलल्यास मदत करावी व ह्या प्रथेवर बहिष्कार टाकावा.

मुलीचा विवाह झाला की, आईवडिलांना ती परकी झाली असे मानले जाते. पण मायेचे मन दगडाचे होऊ शकत नाही कारण तिचीमाहेरची साडीचोळीची आस सुटत नाही आई-वडील मुलीला काही ना काही

देऊ इच्छितात. त्या देण्याघेण्याला वात्सल्याचा व स्नेहाचा गंध असतो. पण साडी–चोळीने मुलीचे मन तृप्त झाले तरी सासरच्या लोकांना ते पटत नाही. वास्तविक पहाता आईवडील आपल्या पोटाचा गोळाच त्यांना देतात. पण सासरच्या मंडळींना रोख हुंड्याव्यतिरिक्त सोफासेट, टेपरेकॉर्डर टी. व्ही. इ. हवेच असते.

विवाहात आईवडिलांना जे शक्य असेल ते आपल्या लाडक्या मुलीला ते देतातच किंबहुना कित्येकदा ऐपतीपेक्षा सुद्धा जास्त देतात. हेतू एकच "ज्या मुलीला १६वर्षे हृदयाशी धरले तिला सासरी काहीही त्रास होऊ नये. पण समाजात अगदी त्याच्या विरुद्ध चालत आले आहे. समाजात फक्त हाच प्रश्न पडला आहे की, विवाहात देण्यात येणाऱ्या द्रव्यावर मर्यादा कशी घालावी. वर पक्षाने वधुपक्षाला कमीत कमी झळ कशी पोहचेल ते पहावे म्हणजे वधुपक्षावर कर्ज वाढण्याची वेळ येणार नाही. वर पक्षाने धनाला महत्व न देता घरात येणाऱ्या लक्ष्मीला 'सुनेला' महत्व द्यावे. सर्वात अनमोल हिरा मुलीच्या रूपाने वधुपक्षाने दिला आहे. त्याचे मोल व्हावे, गुणांना किंमत द्यावी. शिवाय वरपक्षाच्या घरात देखील मुलगी असते. हा प्रसंग त्यांच्यावर सुद्धा येणार असतोच.

या प्रथेला कारणीभूत आहे स्वतःला समाजसेवक म्हणवणारा व्यापारी वर्ग, मंत्रीवर्ग. अधिकारी वर्ग व दोन नंबरवाले, काळ्या मार्गाने पैसे कमवणारे ह्या लोकांजवळ पैसा हा सतत वाढत आहे. त्यात काही ब्लॅकमेलचा माल सुद्धा असतो. व ही ब्लॅक मनी निदान हुंडा या पद्धत ने तरी आपणाला व्हाईट करता येईल असे समजून मुलीला सर्व प्रकारच्या चैनीच्या, मनोरंजनाच्या वस्तू आंदण म्हणून देत असतात. तिला आयुष्यभर पुरेल एवढे पैसे देतात. त्याच्या तुलनेने विचार केला तर गरीबांनी एवढे पैसे कोठून आणावे? आपल्या वर्तनाचा बहुजनांवर परिणाम होऊन त्यांना आपण नेस्तनाबूत करीत आहोत याचा विचार या धनिकांनी नको का करायला ?

आता सध्या या प्रथेवर बंदी घालण्यासाठी काही समाज धुरीणांनी प्रयत्न केला होता पण त्यात तरुणांनी भागच घेतला नाही त्यामुळे ते प्रयत्नही वांझोटे ठरले.

हुंडा ही प्रथा मोडण्याला सरकार काही एक करू शकणार नाही. कारण या प्रथेवर जरी सरकारने आळा अथवा बंदी बसविली तरी मागल्या दाराने हे लिलाव समाजात चालणारच. घ्यायचे म्हटले म्हणजे हात चांगले लांबतात व लगेच द्यायची पाळी आली म्हणजे जणू हात थंडीने गारठून जातात तसा प्रत्येक व्यक्तीने, तरुणाने विचार करायला हवा व ही प्रथा एकदम बंदच करायला हवी. दैनंदिन जीवनात समस्या आल्या म्हणजे त्या नेहमी सोडवण्याचा आपण प्रयत्न करीत असतो. त्यासाठी आपणास काहीही, कितीही कष्ट पडले तरी आपण तयार असतो. त्याप्रमाणे हुंडा प्रथा सुद्धा आपल्या समाजावर एक प्रकारची आपत्तीच आला आहे. ती समस्या सोडवणे फक्त तरूणांच्याच हातात आहे.

प्रत्येक तरूणाने ठरवायला हवे की; मनगटात इतकी हिम्मत आहे की, लाथ मारीन तिथे पाणी काढीन. पण सासरच्या पैशांवर आणि सासरकडच्या भिकेवर जगणार नाही. यानेच समाजाला लागलेले हुंडा नावाचे कीड निघेल. आजच्या तरूण पिढीने सोन्याचा भाव व महागाईच्या परिस्थितीचा विचार करून हुंडा पद्धतीवर बंदी घालायला हवी. तरूणांनी सामुहिक-पणे हुंडा न घेण्याची प्रतिज्ञा करावी. आईवडिलांना ते पटवून द्यायला हवे की विवाह हा पवित्र संस्कार आहे, खरेदी विक्रीचा बाजार नव्हे.

खरे प्रेमविवाह हुंड्याला आळा घालू शकतील म्हणून तरूणांनी आपला जीवनसाथी स्वतःच निवडायला हवा. हुंडा, मानपान, रूसणं फुगणी यासारख्या जुनाट प्रथांना चाट द्यायला हवी, योग्य संस्कार तेवढेच शिल्लक ठेवावेत.

आसाम— एक ज्वलंत प्रश्न

नंदकुमार भारंबे
ज्यु. एम. ए.

१९७९ च्या नोव्हेंबरपासून सुरू झालेल्या आसाम आंदोलनाकडे संपूर्ण भारतीयांचे लक्ष वेधले गेले आहे. आधीपासूनच आसाम एकाकी पडल्यासारखा, डोंगराळ, आदिवासींची वस्ती असलेला व म्हणून मागासलेला राहिला. परंतु खनिज व नैसर्गिक संपत्तीने भरलेला हा प्रदेश संरक्षणाच्या दृष्टीने अत्यंत महत्वाचा आहे. असे हे राज्य वास्तविक सामाजिक व आर्थिक दृष्टया प्रगत व सुव्यवस्थेच्या दृष्टीने शांत असणे आवश्यक आहे. पण आज ते धुमसत आहे, प्रक्षोभाने पेटले आहे भारताच्या एकूण पेट्रोल उत्पादनापैकी निम्मे पेट्रोल आसाममध्ये मिळते. डिझेल बरोबर ८३ टक्के चहाचेही उत्पादन होते. त्याचबरोबर ज्यूट, लाकूड, फ्लायवूड, टिंबर यांचे उत्पादन मोठ्या प्रमाणावर होते. त्यामूळे भारताच्या आर्थिक व्यवस्थेत आसामने फार मोलाची भर टाकली आहे.

अलिकडेच आसामात तीव्र स्वरुपाच्या आंदोलनास सुरुवात झाली कारण परकीय नागरिकांच्या घूसखोरीमुळे आसामातील स्थानिक जनता ही अल्पसंख्यां होईलव परकिय नागरिक बहुसंख्य होतील अशी रास्त भीती तेथील नागरिकांनां वाटत आहे आणि हाच या आंदोलनाचा मुख्य विषय आहे. त्यात भर म्हणजे काही ख्रिश्चन मिशनरी व काही जातीय मुस्लीम यांनी फुटीर वृत्तीस भडकावून देण्याचे कार्य पध्दतशीररित्या कधीपासून चालविले आहे. या सर्व बाबींकडे सरकारने प्रथमपासूनच दुर्लक्ष केले. त्याचा परिणाम आज आसाम आंदोलनात झालेला दिसून येतो. आज आसामात या परकीय नागरिकांचे..घूस-खोरीचे प्रमाण इतके वाढले आहे की तेथील मूळ रहिवाशांना आपल्या मातृभूमीपासून परांगदा होण्याची वेळ आली आहे. त्यातच काही परकीय शक्तींनी संपूर्ण पूर्वभाग भारतापासून अलग तोडण्याचा कट पद्धतशीरपणे केला असल्याचा संशय येतो. कारण आज सुमारे ४० ते ५० लाख परकीय नागरिक आसामात घुसले आहेत. त्यात अधिक संख्या बांगला देशातील नागरिकांची आहे. शिवाय काही ब्रम्हदेश व नेपाळ येथीलही आहे ख्रिश्चन मिशनऱ्यांनी जनतेच्या सेवेच्या नावाखाली आपल्या धर्माचा प्रसार करून आदिवासी व मागासलेल्या लोकांच्या मनात फुटीरवृत्ती निर्माण केली आहे. मणिपूर, मिझोराम, त्रिपुरा, अरुणाचल, नागालंड इ प्रदेशात या फुटीरवृत्तीचा संसर्ग पसरत आहे.

आसामची समस्या ही प्रादेशिक समस्या नसून ती एक राष्ट्रीय समस्या आहे. त्यासाठी सर्व जनतेचे, पक्षांचे, नेत्यांचे सहकार्य घेऊन तो प्रश्न सहानुभूती-पूर्वक हाताळला पाहिजे. त्यात विलंब सर्वनाशास कारणीभूत होईल. नाहीतर आसाम आपल्या हातानेच आपण गमावल्यासारखे होईल.

परकीय नागरिक हुडकून त्यांना हद्दपार करणे ही प्रमुख मागणी आसामी जनता करीत आहे. जो या देशाचा नागरिक नाही त्यास मतदानाचा हक्क नसावा. त्यासाठी आसाम आंदोलन होत असून अखिल आसाम गणसंग्राम परिषद व अखिल आसाम विद्यार्थी संघटना या आंदोलनाचे संचालन करीत आहे. त्या संघटना तीन D ची मागणी करीत आहेत. (1) Detection परकीयांची ओळख पटविणे. (2) Deletion मतदार याद्यांतून परकीयांचे नाव खोडून काढणे (3) Deportion हद्दपार करणे. १९५१ च्या राष्ट्रीय नागरिक नोंदीतून परदेशी

नागरिकांची ओळख पटविणे व १९५२ च्या मतदार यादीतून परकियांना वगळणे.

१९५० च्या शेवटी कै. पंडित नेहरू व लियाकतअली यांच्यात जो करार झाला त्यास संसदेने मान्यता दिली होती. या करारानुसार १ जानेवारी १९५१ पासून ' दोन्ही देशात (भारत व पूर्व पाकिस्थान) जो प्रवेश करील तो परकीय नागरिक गणला जाईल. त्यानंतर National Register of citizens तयार केले गेले. तेच एकमेव डाक्यूमेंट (आधारभूत साधन) आहे. त्या आधारावर परकीय नागरिक हुडकून काढले जावेत या मागणीविषयीच सरकार व विद्यार्थी संघटना यांच्यात संघर्ष आहे. अर्थात त्यांच्या इतरही मागण्या आहेत. त्या मतदारांना ओळखपत्र देणे, मतदान याद्यातून परकियांची नावे कमी करणे, सीमाबंदी करणे इ.

सरकार १९५१ हे वर्ष परकीय नागरिक शोधून काढण्यासाठी आधारभूत वर्ष मानण्यास तयार नाही. कारण तेव्हापासून आलेले परकीय नागरिक आज आसामात पूर्ण स्थायिक झालेले आहेत. मानवतच्या दृष्टीकोनातून त्यांना हद्दपार करण अयोग्य आहे अशी सरकारची भूमिका आहे. सरकार १९७१ हे वर्ष आधारभूत मानण्यास तयार असून २५ मार्च १९७१ नंतर आसामात आलेल्या परकीय नागरिकांना शोधण्याचे कार्य २४ ऑक्टोबर ८० रोजी प्रारंभ केले. अशा नागरिकांना ' भारत छोडो ' ची नोटीस देण्यात येईल. असे सरकारने जाहीर केले आहे.

परंतु १९७१ हे वर्ष विद्यार्थी संघटनेला मान्य न झाल्यामुळे त्यांनी आंदोलनाचा मार्ग स्वीकारला. जो शांततापूर्ण व अहिंसक आहे. आपल्या मागण्या न्याय्य व योग्य आहेत हे पटवून देण्यासाठी सत्याग्रहाचा मार्ग स्वीकारला आहे. विद्यार्थी सघटनेने वेळोवेळी दिलेले बंद, घेराव, बहिष्कार, निदर्शने सत्याग्रह यास आसाम जनतेकडून शभर टक्के प्रतिसाद मिळत आहे बँका सरकारी कचेऱ्या, तार पोस्ट, पेट्रोल कारखाने इ. सर्व क्षेत्रात उत्तम प्रतिसाद मिळत आहे. परंतु सरकारने अत्यंत कठोर व दडपशाहीचे धोरण स्विकारले.

लाखो आसामींनी सरकारी कचेऱ्या समोर शांततापूर्ण व अहिंसक मार्गाने केलेल्या निदर्शकांवरच, उलट गोळीबार, लाठीहल्ला, अश्रूधुर, धरपकड या हिंसक मार्गाने आंदोलन चिरडुन टाकण्याचा प्रयत्न होत आहे. त्यात कित्येक लोक मरण पावले जखमींची संख्या तर खूपच झाली. सरकार एवढ्यावर न थांबता २३ डिसेंबर ला आसामात वृत्तपत्रावर सेंसारशीप लागू केली जेणेकरून त्यांचा बुलंद आवाज इतरांना ऐकू येवू नये, सत्यस्थिती समजू नये असे सरकारला वाटते की काय कळत नाही. दिल्ली येथे आसाम समस्येवर बोलतांना ज्ञानपीठ पुरस्कारप्राप्त डॉ. विरेंद्रकुमार भट्टाचार्य म्हणतात " आसामात हिंसेचे थैमान सरकारने घातले आहे. लाठीमार, गोळीबार राष्ट्रीय सुरक्षा अध्यादेश, वृत्तपत्र नियंत्रण या मार्गाने सरकार आंदोलन चिरडून टाकीत आहे. सशस्त्र जवान निशस्त्र आंदोलकांवर गोळीबार करीत आहे. लहानमुले, स्त्रिया, म्हातारे विव्हळतांना दिसत आहेत. काहींना लाठी हल्याने अपंगत्व आले आहे, "

४ जानेवारी १९८१ रोजी Assam Crises वर परिसंवाद घेतला. त्यात काही मतांत एक वाक्यता आढळते. आसाम प्रश्न हा राष्ट्रीय व सुरक्षिततेचा आहे हे आंदोलन स्वकियाविरुद्ध नसून परकियांविरुद्ध आहे, भारताची राज्यघटना व नागरिकत्व निश्चित करणारे कायद्यानुसार परकिय शोधले पाहिजे, परकिय घुसखोरांना शोधण्याचे कार्य तावडतोब हाती घेतले गेले पाहिजे. परकियांची नावे गाळून मतदार याद्या शुद्ध करुन सुधारित मतयादीप्रमाणे लोकसभेच्या निवडणूका घेण्यात याव्या. सरकारने दडपशाहीचे धोरण बंद केले पाहिजे त्याचप्रमाणे सेंसारशीप उठवावी, स्थानबंधांची मुक्तता करण्यात यावी, शिस्तभंगाच्या कारवाया काढुन खटले मागे घेण्यात यावे अश्या किती तरी मागण्या करण्यात आल्या.

आसाम आंदोलनाविषयी एम. सी. छगला म्हणतात " परकिय नागरिक हा नेहमी परकिय असतो. त्याच्या प्रवेशाने त्याचा कायदेशीर दर्जा ठरत नसतो परकियांना मतदानाचा अधिकार नाही. त्याचप्रमाणे हा प्रश्न प्रादेशिक नाही. "

आचार्य कृपलानी म्हणतात " आसामप्रश्न शांततापूर्ण मार्गाने सोडविता येईल. सरकारची दडपशाही भयग्रस्तता व्यक्त करते. "

आसामात आज जे लंगडे अल्वा तैमुर शासन सत्तारूढ आहे ते अल्पमतातले आहे. कारण त्यास जनमताचा आधार नाही. आज आसाममध्ये मुलकी अधिकार निष्प्रभ करण्यात येवून पोलिसांचे अधिकार वाढविण्यात येत आहे ' असुरक्षीत भाग ' म्हणून जाहीर करुन केवळ जनतेची दिशाभूल करण्याचा प्रयत्न केला जात आहे. प्रशासनातील प्रमुख अधिकाऱ्याच्या बदल्या करण्यात येवून आपल्या मर्जीतली अधिकारी नेमले जात आहे याकडे दुर्लक्ष करुन चालणार नाही. सर्व धर्म समभावाचे धोरण डावलण्यात येत आहे अशी भिती आसामी जनता व्यक्त करतांना दिसते.

आसाम आंदोलनामुळे देशाच्या आर्थिक व्यवस्थेला फार मोठा फटका बसला आहे. पन्नास टक्केपेक्षा जास्त होणारा तेलपुरवठा आंदोलनामुळे बंद पडला. एका वर्षात १००क कोटी रुपयांचे परकिय चलनाचे नुकसान झाले आहे. चार दशलक्ष टन क्रुडाईल तेल जे९००कोटी रुपयांचे आहे त्याचे नुकसान झाले आहे, दिग्बोई, गोहत्ती, बंजाईगाव, बिहारमधील बरौनी येथील रिफायनरी कारखान्यातील उत्पादन प्रचंड प्रमाणात कमी झाले आहे. त्याचप्रमाणे देशातील इतर तेलावर चालणाऱ्या कारखान्यास नुकसान पोहचण्याची भिती आहे. त्याचप्रमाणे लाकूड, प्लायवूड यांचे उत्पादन जवळ जवळ बंद पडले आहे. आसाममधील वाहतूक व्यवस्था विस्कळीत झाली आहे. त्यादृष्टीने आसाम प्रश्नाकडे सहानुभूतीपूर्वक त्वरित विचार होणे आवश्यक आहे.

आसामच्या प्रश्नाविषयी सरकारला आस्था आहे. त्यातील काही मागण्या त्वरित मान्य केल्या आहेत. आजही आसाम प्रश्नावर वाटाघाटी सुरु आहे, अन्य काही पक्षाद्वारे उपाय सुचविले गेले पण आसामी आंदोलन नेते व सरकार यांच्यात मतभेद होवून ते फेटाळले गेले. सरकारने एका प्रसिद्ध पत्रकात म्हटले आहे ' या चळवळीमुळे लोकशाही, धर्मनिरपेक्षता या मूल्यांना मुळातच इजा पोहचली आहे. कटुता संशय व अस्थिरतेच्या वातावरणाने आसामाला वेढले गेले आहे. आसामातील जाती जमाती, काही गटातील सुसंवादाला बाध आली आहे. भाषिक व धार्मिक अल्पसंस्कारांना अधिकाधिक असुरक्षित ता वाटत आहे.

आंदोलन करणाऱ्या नेत्यांनी आपली हट्टाची भूमीका सोडून राष्ट्रीय एकतेचा विचार केला पाहिज, मानवतेच्या दृष्टीने विचार केसा जावा. या आंदोलनामुळे आसामच्या विकासाच्या कामात कमालीचा खंड पडला आहे. अधिक वेळ आंदोलन चालू राहिल्यास त्याचा गंभीर परिणाम हा आसामी जनतेवर होणार आहे. कारण सर्व कामे ही थंड पडली आहेत जवळजवळ २०,००० मजूर बेकार झाले आहेत. त्यांच्या पोटापाण्याचा विचार जरुर होणे आवश्यक आहे. वाहतूकीच्या विस्कळीतपणाने जीवनावश्यक गोष्टीचा तुटवडा दिवसेंदिवस भासत आहे. याचा विचार आंदोलन नत्यांनी करणे आवश्यक आहे. व आसामच्या विकास दृष्टीने त्वरित निर्णय घेणे आवश्यक आहे.

सर्व भारतीय जनतेला आसामी लोकाबद्दल आस्था प्रेम, सहानुभूति वाटत आहे. सर्व जनतेचे लक्ष या प्रश्नाकडे आहे. काहीतरी तोडगा निघून लवकरात लवकर आसाम प्रश्न सोडविला जावा या दृष्टीने सरकारने व आंदोलन नेते यांनी आपली ताठर भूमिका सोडून भारतीय एकतेस, राष्ट्रीयतेस धोका निर्माण होणार नाही या दृष्टीने त्वरित पावले उचलली जातील असा आशावाद करण्यास हरकत कसली.

卐卐卐

जे रम्य ते बघुनिया मज वेड लागे

शैलजा बडगुजर
XII Com.

घरच्या चार भिंतीतून बाहेर पडलं की निसर्गात सर्वत्र कमी अधिक प्रमाणात सौन्दर्य विखुरलेलं दिसतं. निसर्ग सौंदर्याप्रमाणे मानवी जीवनातील सौंदर्य व विविधताही अनुभवायला मिळतेच. आपले अनुभवाचे भांडार समृद्ध होते. त्यासाठी मात्र पहाणाऱ्याच्या ठिकाणी सहृदयता व अभिजात सौंदर्यदृष्टी हवी. या सृष्टीत पर्वत, नद्या, दऱ्या–खोरी, पठारे, जंगले इ. सर्वत्रच आढळून येतात. प्रवासवर्णनातून वा भूगोलाच्या पुस्तकातून त्यांचे ज्ञान मिळविणे म्हणजे दुधाची तहान ताकावर भागविण्यासारखे असते. तेव्हा त्या निसर्गाचा आस्वाद प्रत्यक्षपणे घेण्यातच खरी मौज आहे.

मलाही योगायोगाने 'सारे जहाँसे अच्छा' असा 'हिंदोस्ता पहाण्याची व त्यातील निसर्ग सौंदर्याचा आस्वाद घेण्याची संधी लाभली. उत्तर भारताच्या सफरीत मी बरीचशी प्रेक्षणीय स्थळे पाहीली

या सहलीची सुरूवात झाली वऱ्हाडातील गजानन बाबांच्या दर्शनाने. त्यांच्या दर्शनासाठी लागलेल्या भाविकांच्या रांगा पाहून आश्चर्य वाटले. पुढे भेडा–घाट हे नर्मदेचे प्रेक्षणीय उगमस्थान पहायला मिळाले. दूर दूर पसरलेले पांढरे शुभ्र खडक व धब–धब्याचे उन्हात काचसारखे चमकणारे शुभ्रपाणी नजरेला भुरळ पाडते. आसपास सर्वत्र उन्हाने चम–कणाऱ्या शिळा त्या सौंदर्यात भर घालतात.

खजुराहो हे मध्यप्रदेशातील आणखी एक प्रेक्षणीय स्थळ. शिल्पकलेचा एक चांगला नमुना वाटतो. माणसातील श्लील अश्लीलतेच्या मर्यादा पुसून टाकतो व उच्च कलात्मक आनंद देतो. यातील कोरीव काम इ. स. ११ व्या शतकातील आहे. पुढील चित्रकूटा-बद्दल तर आपल्याला सांगायलाच नको. तेथील विशेष आकर्षण म्हणजे वनश्री व नदीकाठी असलेला अत्रि–ऋषींचा आश्रम. रामायणातील हे सुप्रसिद्ध स्थळ. रामटेक हे तर काशीचे प्रवेशद्वारच. वर टेकडीवरून पाचूसारखा चमकणारा खालचा आंबाळा प्रथम-दर्शनीच आपले मन खेचून घेतो. हिरव्यागार झाडांच्या पड्याआड दडलेल्या उंच टेकड्या व त्या-वरील पांढरी शुभ्र देवळे हे सर्व एखाद्या हिरव्यागार शालूवर पांढरी खडी निसर्गाने उमटविली आहे असे वाटते.

अलाहाबाद येथे विशेष म्हणजे मोतीलाल नेहरूंचे इ. स. १९१७ मधील 'आनंद भुवन' तसेच हनुमानाचे भव्य मंदिर व त्यांच्या प्रवेशद्वारावर असलेले रथारूढ भीष्म

काशी यात्रा केली म्हणजे जीवनात जेवढी पापे केली ती नष्ट होतात व गंगेत स्नान केले म्हणजे ती धुतली जातात अशी भाविकांची श्रद्धा आहे. व ते खरे आहे असे तेथील गर्दीवरून दिसते. येथील काशी विश्वेश्वराचा सोन्याचा कळस डोळे दिपविणारा आहे. बहुतेक कोरीव काम चांदी-सोन्यातच आहे. जवळच रामनगरचा राजवाडा आहे.

गया हे काशी प्रमाणेच प्रसिद्ध तीर्थक्षेत्र आहे. हे आपणाला माहितच आहे. मातृगया व पितृगया हे दोन प्रकार याच गयेचे आहेत. बुद्ध गया येथे लेणी–सारखे कोरीव काम केलेले बुद्धाचे मंदिर आहे. व येथेच बोधीवृक्ष पण आहे. मंदिराची रचना, आजु–बाजूच्या भागाची रचना वनश्रीने आकर्षक झाली आहे.

लखनौ हे राजधानीचे सुप्रसिद्ध शहर. तेथील भुलभुलैय्या ही एक अद्‌भुत जगप्रसिद्ध वास्तु आहे आत गेलेला नवखा कदापीही बाहेर पडणार नाही. याच भुलभुलैयात ५० फूट रूंद व १३० फुट लांब काहीही आधार नसलेला भव्य हॉल व तुसती आगकाडी जरी पेटवली तरी त्याच्या आवाज १३० फुटावर ऐकायला येतो. याचे बांधकाम ज्यावेळी सुरू होते त्यावेळी म्हणत असत की "जिसको न मौला उसको दे असीब अब्दौला" कारण या भूल भुलैयाचे काम रात्री श्रीमंत व दिवसा गरीब यांनी ११ वर्षे केले. तसेच हस्तकलेचे नमुने, छोटा इमामी वाडा येथे पहावयास मिळतात. तेथे १८" लांब व १४" रूंद एवढ्या कागदावर अब्दुल कारागीर यांनी संपूर्ण कुराण लिहीलेले आहे.

हे रेक्सैल भारताचे उत्तरे कडचे सर्वांत शेवटचे स्टेशन व तेथूनच हिमालयाच्या खरा प्रवास सुरू होतो. रेक्सैल ते काठमांडू १२ १३ तासांचा बसचा प्रवास आहे. भास्कराच्या स्वागतासाठी उभी असलेली सुगंध नसलेली पण नानाविध रंगाची झाडे व वेली त्याच्याच कोवळ्या उन्हात आपली कोवळी पाने जणू काही लाईटींग केली आहे व ती त्या वाटेने जाणाऱ्या प्रवाशाच्या स्वागतासाठी आहे–असे वाटते. काठमांडू यथील श्री. पशुपतीनाथाचे मंदीर संपूर्ण कलाकुसर केलेले चांदी व सोन्यात आहे. जवळच उमेचेही तश्याच प्रकारचे देऊळ आहे. येथील शेषशाही भगवान यांची १३ फूट लांब व ५ ते ६ फूट रूंद काळ्यापाषाणाची स्वयंभू मूर्ती आपले लक्ष विचलीत करते. येथेच भव्य असे बुध्याचे पहाण्या–जोगे मंदिर आहे. यावर उभे राहिले की काठमांडू जणू काही सारीपाटावरील एक सोंगटीच दिसते!

केदारनाथला जातांना प्रथम हृषीकेशहून मीनीबसेसने जावे लागते. येथील हिमालय चढत असतांना आपण आपलं सर्वस्व देखील विसरतो. विविध रंग, रूपाची झाडे, पाने फुले आपणास बघावयास तर मिळतातच पण पक्षी ही किती सुरेख! बसेस फक्त गौरिकुंडा पर्यंत जातात व तेथून १४ किलोमीटर केदरनाथ पायी चढून चावे लागते. तशी डोली घोडा, कंडी इ. साधने आहेत पण पायी जाण्यांत एक वेगळीच मजा येते कारण एकीकडे गगनाला हात पोहचवून पाह–णारी वेडी हिमालयाची शिखरे व खालून आपली महती ऐकवत जाणारी गंगा आपण केव्हा मंदिरापाशी येतो हे तर कळतच नाही. सकाळच्या कोवळ्या उन्हात चमकणारी हिमशिखरे किती अप्रतिम दिस–तात. बद्रिनाथला जातांना इतकी मज्जा येत नाही कारण मंदिराच्या जवळपासच बसेस थांबतात जवळ जवळ हिरवळ नसतेच हा सर्व प्रवास त्या देवावर विश्वास ठेऊन करावा कारण केव्हा कडा कोसळेल व केव्हा काय होईल हे सांगता येत नाही. कारण आमचीच बस दरित जात होती पण पाठीशी देव होता म्हणून बर नाही तर ....?

आश्चर्य म्हणजे एवढ्या हिमालयात देखिल आपल्या कडील उनपदेव – सुनपदेव सारखे गरम पाण्याचे झरे आहेत बद्रीनाथाला सोबत असते ती अलकनंदेची

'दिल्ली म्हटल्या बरोबर आपले मन गतेइतिहास बुडून जाते. पांडवांपासून तर आजच्या सरकारपर्यंत किती उलथा पालथी पाहिल्या असतील या शहराने! भारतासारख्या पुरातन देशाची ही पुरातन राजधानी. त्यामुळे तिचा थाट काही औरच! तेथे काय काय म्हणून बघावे असे होऊन जाते. देहली गेटाशीच भारतीय जवानांच्या शूर – सैनिकांच्या आठवणी निगडीत आहेत. पुढे पुढे एकाहून एक सरस अशा विदेशी दूतावासांच्या वास्तू रेडफोर्ट, विजयघाट, राजघाट, शांतीवन, बिर्लाभुवन, सचिवांलय, फोर्ट व आंतरराष्ट्रीय विमानतळ, कुतुबमिनार, देहली गेट इ. बघून आपण चकीत होतो.

आग्रा व तेथील ताजमहाल म्हणजे जगातील एक आश्चर्यच! असली अप्रतिम कलाकृति जगात क्वचितच पहायला मिळणार! यमुनेच्या काठावर संगमरवरी शिलपात असलेले ते कोरीवकाम नेत्रदीपक आहे. कोटचावधी रुपये खर्च करून हिरेमाणके, पाचू बसवून तयार केलेले हे शिल्प आहे- आपल्या प्रिय पत्नी मुमताजचे स्मारक म्हणून शहाजहानने बांधलेले हे स्मारक युगानुयुगे प्रेमी युगलांना खऱ्या प्रेमाचा संदेश देत राहील. !

भारताचे आणखी एक गुलाबी शहर म्हणजे जयपूर होय. तेथील जंतर मंतर व सोनी मंदिर फार सुरेख आहे उदयपूर येथील गुलाबबाग पहाण्यासारखी आहे अत्यंत रेखीव असलेले हे शहर भारतातील सर्वात सुंदर असलेल्या शहरातील एक! नाना रंग, गंध व आकाराची फुल आपल्याला छोटयाशा रेल्वेत बसून बघावयास 'मिळतात. तसेच "सहेलीकी बाडी' ही प्रेक्षणीय आहे.

इंदौर यथील शीशमहस पाहून आपण चकीत होतो. ओकारेश्वर यथील नर्मदामाईचे पात्र डोळयांना भुरड घालते. तिथला निसर्ग ही डोळयांनी पिऊन टाकावा असा वाटतो.

खरोखरच आपला देश कसा आहे हे प्रत्यक्ष बाहेर पडल्या शिवाय समजणार नाही. शेवटी वाटते की, माझ्या देशाच्या वैभवाला माझीच दृष्ट न लागो! त्याचप्रमाणे परकियांची वक्रदृष्टीही भूतकाळा––प्रमाणे भविष्यातही कधी न लागो.

卐 卐

माझी मातृभाषा मराठी

कु. लतिका देशपांडे
F. Y. B. Com.

२२ फेब्रुवारी १९८१ ! बाहुबली महामस्तकाभिषेक सोहळा ! भारताच्या सांस्कृतिक जीवनाच्या इतिहासातील एक सुवर्ण पर्व ! मराठी भाषेचा प्राचीनतेची साक्ष पटविणारा एक सुदिन ! साऱ्या भारतीयांच्या भावनांना उधाण आणणारा हा आनंदपूर्ण समारंभ मनाला विचारप्रवृत्त केल्याशिवाय रहात नाही. त्या समारंभाच्या स्फूर्तीने माझ्याही मनात दाटलेल्या भावना व्यक्त कराव्याशा वाटतात. मी, माझी आई, माझे वडील, माझे घर, माझा गाव, माझे नातेवाईक, माझा देश असे जे जे आपण आपले म्हणून सांगतो त्या त्या गोष्टीवरील, वस्तूवरील वा व्यक्तीवरील हक्क आपण ठासून सांगत असतो, नव्हे त्या सर्वांबद्दल आपणास आत्मीयता आणि अभिमान वाटत असतो, अस्मिता जागृत होत असते. २२ फेब्रुवारीच्या समारंभाचे वर्णन वाचीत असता मला आठवते ते मराठीतील पहिले वाक्य ! माझ्या मातृभाषेतील पहिले वाक्य ! आताच्या समृद्ध मराठीचे ते पहिले वाक्यरुपी पाऊल !– "श्री चामुंडराये करवियले'– गंगराजे सुत्ताले करवियले.

माझी मातृभाषा मराठी, मराठी भाषेच्या प्राचीनतेचा वारसा कुणालाही अमान्य होणार नाही. तिचे सामर्थ्य ज्ञानेश्वराच्या 'माझा मऱ्हाटाचि बोलु कौतुके' परी अमृतातेहि पैजसि जिंके' .... ह्या ओवीत सांगितले गेले आहे. ज्ञानेश्वरांनीही ज्या भाषेच सामर्थ्य मान्य केले, नव्हे आपल्या ग्रंथरचनेतून ते स्पष्ट करून दाखविले ती मराठी भाषा माझी मातृभाषा आहे. ह्या गोष्टीचा मला फार मोठा अभिमान वाटतो. जनसामान्यांच्या उद्धाराकरिता सर्वसामान्याची भाषा ग्रंथलेखनासाठी वापरून ज्ञानेश्वरांनी फार मौलिक कार्य केलेले आहे.

मानवी जीवनात भाषेला फार महत्वाचे स्थान आहे. विचारांची देवाणघेवाण करण्याचे भाषा हे प्रभावी साधन आहे. भावना व्यक्त करण्याचे ते एक माध्यम आहे. व्यवहाराच्या क्षेत्रातही भाषेला महत्वाचे स्थान आहे. राष्ट्राच्या सांस्कृतिक जीवनात आणि विकासात भाषा फार मोलाचे कार्य करीत असते. भाषा हे संस्काराचे एक प्रभावी माध्यम समजले जाते. एखादे गुळगुळीत झालेले समीकरण वापरून गणिती पद्धतीने संस्कार होत नसतात किंवा मानवी मन विज्ञानाच्या साच्यात बसवून घडवित' येत नाही. दैनंदिन जीवनातील सारे व्यवहार भाषेतूनच केले जातात. भाषेतूनच चांगले विचार मांडणे शक्य होते. साहित्य आपणास अनेक चांगल्या व्यक्तिचा परिचय करून देते. त्यामुळे आपल्या विचारांची पातळी उंचावते. ध्येयवादी माणसांची चरित्रे आपणास मार्गदर्शक ठरतात. जीवनातील,वातावरणातील सौंदर्य भाषा माध्यमातूनच वर्णिता येते. आणि म्हणूनच मानवी मनाची जडण घडण करणारी, सौंदर्याचा साक्षात्कार घडविणारी, दुःखाला, भावनांना वाचा फोडणारी भाषा म्हणजे

मानवी जीवनाचे एक महत्वाचे अंग आहे. एक व्यक्ता कोणतीही असो. तिची स्वतःची अशी एक भाषा असते. आणि हीच व्यक्तींची भाषा एखाद्या गटाची भाषा बनते. समाजाची भाषा बनते नव्हे राष्ट्राची भाषा बनते. आणि म्हणूणच माणसाच्या जीवनात भाषेला फार महत्वाचे स्थान आहे. ती माणसा–माणसात भावनेचे, प्रेमाचे आणि मायेचे नाते निर्माण करते. बालकाच्या जीवनात आईचे स्थान जेवढे महत्वाचे असते तेवढेच महत्वाचे स्थान त्याच्या मातृभाषेचेही असते. व्यक्ती कितीही मोठी असली किंवा झाली तरी आपली मातृभाषा आणि संस्कृती या दोन्ही दुव्यांशी जखडलेली असते.

भाषा हे व्यक्तीच्या आणि राष्ट्राच्या विकासातील एक महत्वाचे सूत्र आहे. आणि म्हणूनच त्या भाषेची प्राचीनता, त्या भाषेचे व्यापक क्षेत्र, भाषेची सुलभता लक्षात घेणे आवश्यक आहे त्या दृष्टीने विचार करता मराठी ही बहुजन समाजाची भाषा आहे. 'जनसामान्यांची भाषा हीच खरी विकासाची कक्षा' असे म्हटल्यास ते वावगे ठरणार नाही. अनेक संतांनी, सांप्रदायिकांनी मराठीतूनच ग्रंथ रचना केलेली आपण पहातो. आणि त्यांचा मुख्य उद्देश मात्र आपण नजरे आड करतो त्यांना सामान्य लोकांचा उद्धार करावयाचा होता, त्या जीवनाशी नाते जोडायचे होते म्हणूनच जे सर्वांना पेलवेल, मानवेल, समजेल असे मराठीचे माध्यम त्यांनी स्विकारले होते. अलीकडील अनेक साहित्यिकांनी मराठी भाषेत समृद्धता आणलेली आहे. श्रेष्ठ असे वाङमय निर्माण केल आहे खर पण ते वाचतांना जी दृष्टी आपल्या ठिकाणी असायला हवी ती मात्र नाही. त्या साहित्यातून आपण काय घ्यायला हवे हे आपणास समजत नाही. विद्यार्थी वर्गाचे तर भाषाविषयाकडे व प्रामुख्याने मराठी भाषेकडे दुर्लक्ष होत असलेले आपण पहातो. वस्तुतः भाषेतूनच आपल्या व्यक्तिमत्वाची जडणघडण होत असते. भाषाच आपला खरा पिंड घडवित असते. पण आपल्या हितासाठी सदैव झटणाऱ्या आईची आपण केव्हा केव्हा अवज्ञा करीत असतो. तीच गत आपल्या मातृभाषेची झालेली आहे. आईच्या ममतेचे मोल करायचे नसते. ती ममता, ते प्रेम चिरकाल टिकवायचे असते. तद्वतच मातृभाषेचे व्यावहारिक दृष्ट्या मूल्यमापन करणे म्हणजे आईचे प्रेम आहे. तिची ममता, तिच्या हृदयाची उदात्तता यांची किंमत ठरविण्यासारखे आहे.

महाराष्ट्रासारख्या सुंदर, रमणीय परिसरात मराठी भाषेचे वैभव हे अमूल्य असेच ठरेल. श्री. संत ज्ञानेश्वरांनी प्राकृत भाषेत 'भावार्थ दीपिका' ग्रंथ हा लिहीला आणि पुढे तोच 'ज्ञानेश्वरी' म्हणून अमर झाला. संस्कृत गीतेमधील प्रत्येक अध्यायावर मराठी भाषेत स्पष्टीकरण करतांना मराठी भाषा अधिकाधिक ज्ञानसंपन्न, समृद्ध आणि सुंदर अशी होत गेलेली दिसते. तुकारामांचे अभंग, जनाबाईच्या ओव्या, मोरोपंताच्या आर्या, ज्ञानेश्वरांच्या ओव्या हा अमूल्य ठेवा मराठी माणसांच्या कणाकणात सामावलेला आहे. लोकमान्य टिळकांनी 'गीतारहस्य' नावाचा ग्रंथ मराठीतच लिहीला. सावरकरांचा स्वातंत्र्याचा जाज्वल्य अभिमान व्यक्त होतांना 'स्वतंत्र ते भगवती' ह्या मराठी प्रसिद्ध गीतात दिसून येतो. त्याचप्रमाणे सर्व प्रकारचे साहित्य नाटक, कथा, लघुकथा लिहिणारे साहित्य सम्राट न. चि, केळकर, प्रसिद्ध साहित्यिक वि. स- खांडेकर यांनी लिहिलेल्या 'ययाती' या कादंबरीला ज्ञानपीठ पारितोषिकाचा बहुमान मिळाला. ती कादंबरी मराठी भाषेतच लिहीली गेली. मराठी भाषा सर्वांगाने विस्तृत करणारे ग. दि. माडगूळकर यांचे 'गीत रामायण' हे प्रत्येक महाराष्ट्रीयन माणसालाच नव्ह तर कोणालाही लळा लावणारेच ठरेल.

या अशा या प्रतिभासंपन्न, ज्ञानसंपन्न तसेच महान व्यक्तींनी मराठी भाषेचा उत्कर्ष करण्यास अनेक विविध प्रकारचे साहित्य लिहून आपल्या मातृभाषेचे ऋण फेडण्याचा प्रयत्न केला.

आणि म्हणूनच शेवटी असे म्हणावेसे वाटते की आम्हास आमच्या मातृभाषेची थोरवी, समृद्धता,, व्यापकता, समर्थता जाणून घ्यायला हवी. पण आमची गत–

'तुझे 'आहे तुजपाशी !
परि तू जागा चुकलाशी

अशी झालेली आहे.

卐卐

' फक्त तिच्यासाठी... '

किशोर कोल्हे
टी. वाय. बी. ए.
(विद्यापीठ प्रतिनिधी)

हे जीवनेश्वरी.........
माझ्या जीवनाची तू एकच आशा आहेस.
ह्या जगात तुझ्याशिवाय माझे जीवन आहे...
एका दोरी तुटलेल्या पतंगासारखे मी एक भावनाशील कोमल मनाचा तरुण आहे.
तुझ्या वाचून मी जगू शकणार नाही.
तु मला फार मोठं वेड लावले आहे.
तुझ्याशिवाय जीवनाचा मार्ग चालणे व्यर्थ आहे.
तू मला हवीच आहे. मी तुला शोधतो आहे.
तुझ्यासाठी सैरावैरा धावतो आहे.
केव्हा सापडणार ? कुठे मिळणार ? हायरे देवा !
ती बघा ती दिसली. तां नाही,

परंतु तिचा पत्ता तरी सापडला आणि न विचारता तिचा पत्ता मी माझ्या हृदयाच्या पोस्ट कार्डवर लिहून घेतला आणि माझे प्रेम पत्र सुंदर अशा पौर्णिमेच्या रात्रीच्या शुभ्र प्रकाशात सुवाच्य अक्षरांत तिला लिहून पाठविले. परंतु तिने कोणताही प्रतिसाद दिला नाही. अनेक वेळा पत्रे लिहिलीत पण अहं ! तिच्या जवळच्या नातेवाईकांनासुद्धा भेटलो. तिच्यासाठी चक्क मी वशिला लावला. पैशांची लाचूच दाखविली. परंतु ती दगडासारखी कठोरच राहिली. 'अर्पिली स्वप्ने तिला मा माझ्या प्रीतीची. परंतु शेवटी दीन मात्र मलाच व्हावे लागले ती एक आधुनिक प्रिया आहे. तिने मला एक भयंकर वेड लावले आहे. मला ती गवसलीच पाहिजे. ती माझ्या जीवनाची प्रभात आहे, जीवनाची ममता आहे. म्हणून माझा प्रयत्न फक्त तिच्यासाठी ! फक्त तिच्यासाठी !! फक्त तिच्यासाठी !!!

"जगविणाऱ्या त्या नोकरीसाठी !
त्या नोकरीसाठी !! त्या नोकरीसाठी !!!

अनुकरणीय !

सर्व क्षेत्रातील यशस्वी व गुणी विद्यार्थी हेच महाविद्यालयाची प्रमुख संपदा समजली जाते. या महाविद्यालयाचे एक अत्यंत हुषार विद्यार्थी म्हणून श्री. मिलिंद फाटक हे ओळखले जातात. पुणे विद्यापीठाच्या तृतीय-वर्ष वाणिज्य या परीक्षेत विद्यापीठात सर्वप्रथम येऊन त्यांनी सर्वाधिक गुण मिळविण्याचा उच्चांक तर गाठलाच परंतु त्या बरोबरच नुकत्याच झालेल्या I. C. W. A या अभ्यासक्रमाच्या अंतिम परीक्षेतही उत्तम दर्जाचे यश मिळवून अवघ्या २१ व्या वर्षी कॉस्ट अकौन्टंट होण्याचा मानही मिळविला. शैक्षणिक गुणवत्तेबरोबरच महाविद्यालयीन व आंतर महाविद्यालयीन क्रीडा-स्पर्धातही मोठ्या उत्साहाने सहभागी होणारा, सर्व उपक्रमांबद्दल आस्था बाळगणारा, व सर्वार्थाने सरस्वतीच्या उद्यानात मुक्तपणे विहरणारा हा 'मिलिंद' आमच्या महाविद्यालयाचे भूषण ठरलेला आहे.

अभिनंदनिय !

महाविद्यालयीन अभ्यासक्रमात सांस्कृतिक कार्यक्रमांचे स्थान निःसंशय मोठे असते. पुणे विद्यापीठाच्या विद्यमाने प्रतिवर्षी युवक-महोत्सवाचे आयोजन केले जाते.यंदा संगमनेर येथे झालेल्या युवक महोत्सव प्रसंगी आमच्या महाविद्यालयामार्फत सादर करण्यात आलेल्या, श्री. उत्तम कोळगावकर लिखित 'राजा श्रावण डोलतो' या गीतास समूह-गीत स्पर्धेत प्रथम क्रमांकाचे पारितोषिक प्राप्त झाले आहे. हे गीत स्वरबद्ध केले होते-श्री राजन भावसार, कु. रावेरकर, कु.भारती पाठक, कु. वर्षा कुळकर्णी, विजय बाविस्कर, महेश जोशी, डी. एल. शर्मा, दीपक चांदोरकर व कु. जयश्री वारके, या विद्यार्थ्यांनी- या समूह गीताने मिळविलेले हे यश निश्चितच अभिनंदनीय असे आहे. या विद्यार्थ्यांस प्रा. एस. आर. चिरमाडे यांची प्रेरणा व मार्गदर्शन लाभले.

छा या जा ल

'शलाका', 'वाङ्मय मंडळ' व 'अभ्यास मंडळ'

एम. एस सी. (मॅथ्स) उद्घाटक–डॉ. गोपालकृष्णन्, अध्यक्ष–डॉ. अण्णासाहेब बेंडाळे

संपादक मंडळ

जिमखाना कार्यकारी मंडळ

आंतर महाविद्यालयीन-वजन उचलणे
चॅम्पियनशिप - विजेता संघ

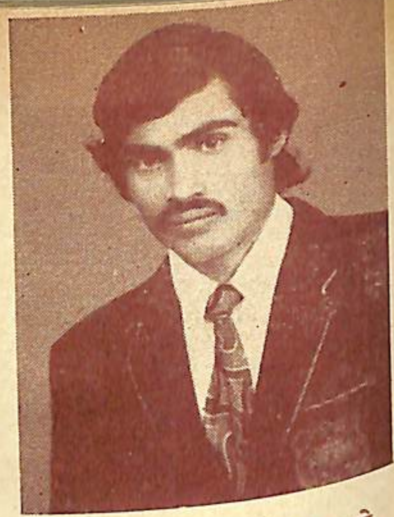

भोजू धनराळे - वजन उचलणे
प्रथम क्रमांक

नेरीकर- पुणे विद्यापीठ - बास्केट बॉल खेळाडू

आंतर महाविद्यालयीन बुद्धीबळ
विजेता संघ

आंतर महाविद्यालयीन ४x४०० मीटर्स रिले
विजेता संघ

हिमांशु गुप्ते - कुस्ती विजेता

युवक महोत्सव- समूह गीत स्पर्धेत प्रथम पारितोषिक विजेता संघ

डिप्लोमा इन् ऑफीस मॅनेजमेंट : प्राध्यापक व विद्यार्थी

एन. सी. सी. विद्यार्थिनी

एन. सी. सी. रँक होल्डर्स १९८१

आंतरमहाविद्यालयीन सामन्याचे उद्घाटन
प्रमुख पाहुणे - डॉ. अण्णासाहेब बेंडाळे

आंतरविद्यापीठ दक्षिण विभागीय कबड्डी विद्यार्थी स्पर्धा ८०-८१
उद्घाटक- पुणे विद्यापीठाचे कुलगुरु डॉ. राम ताकवले

आंतर विभागीय संघातून खेळलेले विद्यार्थी

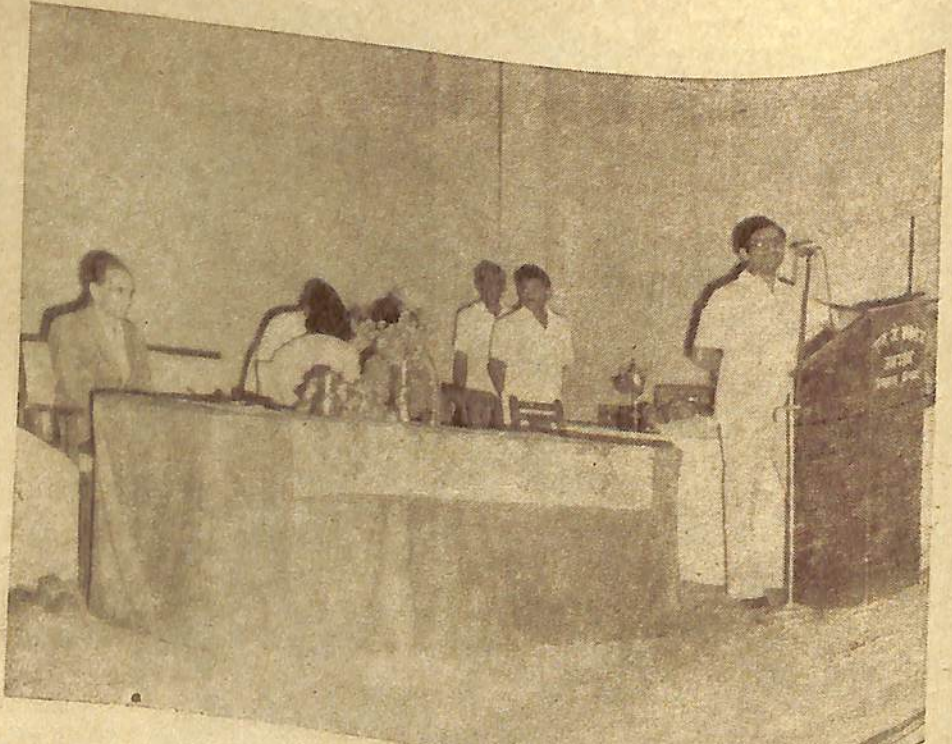

जिमखाना वार्षिक पारितोषिक समारंभ
प्रमुख पाहुणे श्री. रमेशचंद्र जैन

टेबल टेनीस– जिल्ह पातळीवर
विजयी संघ (ज्यु. कॉलेज)

सवर्ण संधू– बेस्टस्पोर्ट्समन (१९८०–८१)
४x४०० रिले-ब्रांझ पदक विजेता-राष्ट्रीय पातळी
१०० व २०० मी. धावणे प्रथम व ४०० मी.
धावणे द्वितिय (राज्य पातळी)

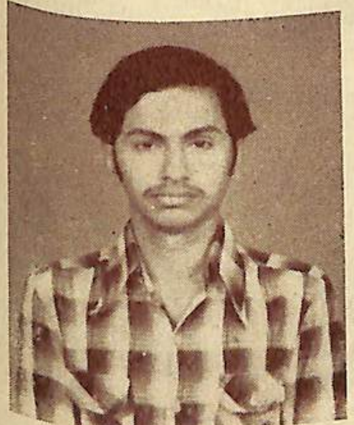

सुनिल गगडाणी
सर्वोत्कृष्ठ विद्यार्थी (१९८०–८१)

बायॉलाजी असोसिएशन– कार्यकारिणी

वादविवाद मंडळ– कार्यकारिणी

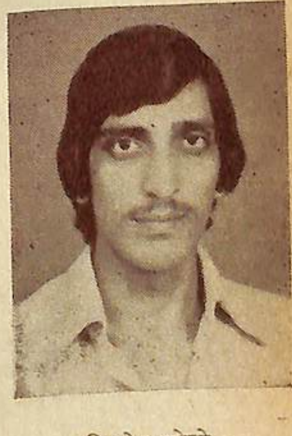

किशोर कोल्हे–
विद्यापीठ प्रतिनिधी

प्लॅनिंग फोरम- कार्यकारिणी

कु. कल्पना पाटील- XII कला
कॉलेजात सर्वप्रथम

राष्ट्रीय सेवा योजना- शिबिर

राष्ट्रीय सेवा योजना-कार्यकारिणी

आंतर महाविद्यालयीन ४X१०० मीटर रिले
विजयी संघ

सुरेश पाटील
एम्. कॉम- विद्यापिठात तिसरा

कलामंडळ कार्यकारिणी-(ज्यु. कॉलेज)

सुनील काळे- टी. वाय. बी.
एस्. सी.-कॉलेजात सर्वप्रथम

कु. स्मिता भिरुड-XII वाणिज्य
कॉलेजात सर्वप्रथम

वाणिज्य मंडळ कार्यकारिणी- (ज्यु. कॉलेज)

आंतर महाविद्यालयीन सामने
बक्षीस समारंभ प्रसंगी
श्री. सुनील नांवे

शिवाजीराव पाटील-बी. ए.
कॉलेजात सर्वप्रथम

फिजिक्स फोरम– कार्यकारिणी

संजय देशपांडे
सर्वोत्कृष्ठ विद्यार्थी (१९८०–८१)

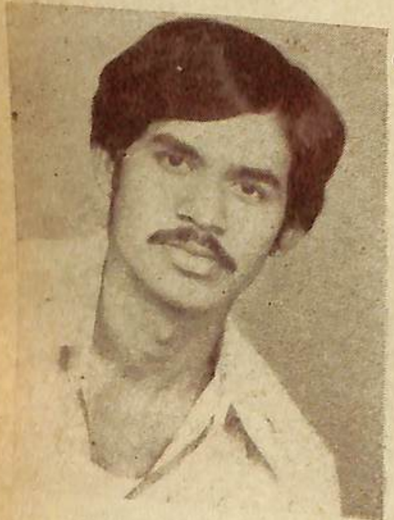

विलास मेढे– पुणे विद्यापीठ–
गिर्यारोहणात प्रथम

पोहणे व वैयक्तिक स्पर्धा– जिल्हा
पातळीवरील विजयी खेळाडू (ज्यु. कॉलेज)

आंतर महाविद्यालयीन फुटबॉल विजेता संघ

अजित तडवी– पुणे
विद्यापीठ कबड्डी संघात निवड
व सुवर्णपदक विजेता

आंतर महाविद्यालयीन कबड्डी
विजेता संघ

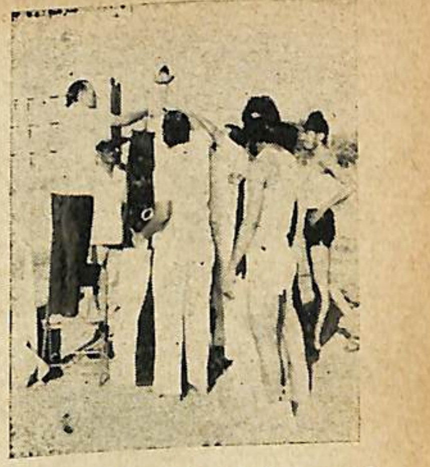

आंतर महाविद्यालयीन वैयक्तिक स्पर्धा
डॉ. बेंडाळे स्पर्धेची ज्योत प्रज्वलीत करीत असतांना

विदुषक कॉलेज–एकांकिका
(ज्यु. कॉ कला व वाणिज्य मंडळ)

मधुमती– समूह नृत्य
(ज्यु. कॉ. कला व वाणिज्य मंडळ)

विद्यापीठ अनुदानमंडळातर्फे
गणित विभागासाठी
आयोजित केलेला सेमिनार

राजिव चौधरी
XII Sc. प्रथम

वसतीगृहातील १९८०–८१ वर्षातील जी एस्. व मेसचे काम पाहणारे विद्यार्थी

कु. सुरेखा छापेकर एम्. ए. प्रथम वर्ग

मिलींद फाटक – तृतीय वर्ष वाणिज्य विद्यापीठांत सर्व प्रथम. सर्वाधिक गुण मिळविण्याचा उच्चांक, I. C. W. A. परिक्षेत उतीर्ण

शाम कोगटा पुणे विद्यापीठ कबड्डी खेळाडू

नित्यानंद पाटील वैयक्तिक स्पर्धेत चॅम्पिअनशिप

आंतर महाविद्यालयीन हॉकी विद्यार्थिनी

अशोक पाटील–वजन उचलणे स्पर्धा–प्रथम

सुभाष पाटील–बेस्ट स्पोर्टस्‌मन ऑफ दी १९८०–८१

आंतर महाविद्यालयीन खो खो

आंतर महाविद्यालयीन हॉकी विद्यार्थी–विजेता संघ

इकबाल मिर्झा–२०० मी. धावणे स्पर्धा–प्रथम क्रमांक

A Life of dedication and devotion to ideals

Homage to the memory of the late

Prof. A. G. Chiplunkar

आजिंठा

हिंन्दी विभाग

"जो जाति साहित्य के सर्वोत्तम रूप को समझ सकती है, वह मनुष्यता के सर्वोत्तम रूप को समझ सकती है। वही दान कर सकती है, वही पुण्य कर सकती है, वही धर्म-कर्म चला सकती है। यह समझना कि दान-पुण्य कर देना बडी बात है, भूल है। दान-पुण्य बुरी चीज नहीं है, यदि वह समझकर ढंग से किया जाय, परन्तु वह अपने आपमें बडी चीज नही है,। बडी चीज वह है, जो मनुष्य को आहार-निद्राआदि पशु-सामान्य मनो-वृत्तियों सें ऊपर उठाती है, जो उसे देवता बनाती है। साहित्य का कार्य यही है।"

'आचार्य हजारीप्रसाद द्विवेदी'

बरसात की रात

भरतसिंह पी. सिसोदिया
M. A. (Sr.)

सूरज अपनी लालीमा को साथ लिए प्रतिदिन के नुसार–धरती को अन्तिम प्रणाम करते हुए रजनी को धरती की ओर आने का निमंत्रण देते हुए डुब रहा था। रजनी के साथ सारे आसमान को काले बादल अपना कालापन का कवच परिधान कर रहे थे। रजनी और मेघो के संगम से परिवेशमें समय से पूर्व कालिमा पूर्णतः छा जाने से अन्धेरा फैल रहा था। शीतल पवन के झोंके शुरू हो गए थे। पवन का रुप कुछ समय पश्चात तेज हवा मे परिवर्तित हो रहा था। नृत्य की कला दिखाने नर्तकी कला एवं और अनुपम सौन्दर्य को दिखाने के समान बिजली भी नर्तकी के रुप समान एवं सौन्दर्य की चमक दिखा रही थी। साथ में बादल भी अपना कर्कश सगीत का साथ देने का प्रयास कर रहे थे। उसी प्रयास का प्रतिफल वर्षा बिजली को धरती पर लाने का असफल प्रयास कर रहे थे। बादल सफल तो नहीं हुए पर धरती को जल–थल करते हुए भीगा दिया था। मेघो की आवाज अधिक तीव्र हो रही थी। सयोग की धडकन भी अधिक तेज हो रही थी। घबराते हुए वह किशोर से कहता है,– " बस यार अब पढाई बहुत हो गयी, अब मुझे घर जाने दे।" किशोर के काफी रोकने पर भी वह नही रुका। उससे छाता लेते हुए व निकल पडा।

रास्ते से " संयोग " को घनघोर बारिश से संघर्ष करते हुए रास्ता काटना पड रहा था। बादलो की गरजते हुए तीव्र आवाज में एक मधुर सुरेली आवाजने बढते हुए कदमों को एकदम रोक लिया, " जरा सुनिए " सामने देखा तो एक लडकी बसस्टॉप पर खडी थी। उसने परिधान किए हुए वस्त्र पर्याप्त रुप से बदनपर चीपके हुऐ थे। जब उस नवयुवतीने उसे सवाल किया,– " आप कहा जा रहे है ? " तब कही सयोग की दृष्टी भीगे हुए वस्त्र से हटकर चोरी पकडा गये की स्थिती में वह घबराकर बोला– " म–म मुझे, मै आदर्श नगर " जा रहा हूँ। क्या आप मुझे अपने छाते में ले जा सकते हो ? संयोग सोच में पड गया 'हाँ' बोलना या 'नहीं'। आखिर उसने सोचा रात के ठिक नौ बज रहे है, रास्ता एकदम निर्जन बना हुआ है। इस स्थिती में इस युवती को अकेला छोडना अच्छा नहीं। उसे उसकी दया आयी, और वह हाँ के सकेत में छाता उपर उठाते हुए खडा रहता है। तब वह नवयुवती निसंकोच से परिस्थिती को ध्यान में लेते हुए उसके छाते में आ जाती है। और दोनों चलने लगते है।

दोनों खामोशी से आगे बढ रहे थे। अचानक वह युवती को भ्रम हुआ कि उसे कुछ पूछा गया। वह बोलती– " आपने कुछ कहा "। जी मैने...नहीं तो। वह अपनी भूल से थोडी लज्जा जाती है। सकोच में मन ही मन सयोग शरमा कर चूर हो रहा था। क्यों की किसी अजनबी लडकी के साथ रात में और वह भी घरघोर बारिश में ! वह हो कर बारीश में भीग रहा था। जिससे उसका उद्देश्य था, वह युवती अधिक न भीगे। क्योंकि वह इतनी नाजूक कली के समान थी कि बारिश से भीगने से वह काफी सिकूड रही थी। प्रतिक्षण उसे उसके शरीर का स्पर्श हो रहा था। वह लज्जित सा होकर छाते के बाहर निकल पडता था, पर युवती के अनुरोध पर वह फिर छाते का सहारा लेने आ जाता था। युवती को जब उसने चोर दृष्टीसे देखा तो वह अवाक–सा रह गया। शायद पहली बार उसने इतनी सुन्दर युवती देखी हो। अंधेरे में भी उसका

गोरा मुखडा और बदन बिजली सा चमक रहा था। बेबस युवती को ऐसा चोर नजर से देखना वह उचित न समझा और वह दूसरी ओर अपनी दृष्टी को स्थिर करने का असफल प्रयास करने में व्यस्त हुआ। उसी क्षण उस युवती ने पूछा,–"क्या मै आपका शुभ नाम पूछ सकती हूं। Why–not? क्यो नहीं? जी मुझे "संयोग" कहते है। संयोग के पूछने से पहले ही वह अपना नाम बताती है। और मुझे मिलन कहते है। संयोग के मुख से अचानक निकल पडता है, "वाह! क्या प्यारा है आपका नाम। वह कहती है आपके नाम से कम। और वह आगे कहती है- यह कैसा इत्तफाक है कि मेरा नाम मिलन और आपका नाम संयोग? वह भी कुछ समय के लिये दोनो चुप हो गये। वह सोचती है लडका काफी शरीफ घराने का एवं सभ्य युवक लगता है। इधर वह भी सोचता है की इससे मुलाखत कही सपना तो नही। वह सोचता है कि इस लडकी का इतने अल्प समय मे अपो पर इतना विश्वास हो गया है जो ऐसा बर्ताव कर रही जैसा मानो कई वर्षो से परिचय हो। लडकी के पेशा एवं रंग-ढंग से रईस घराने की ही लग रही थी। ऐसा सोच ही रहा था कि उसके विचार श्रृंखला खण्डीत हो गयी क्यों की वह बोल उठी 'Ok' अच्छा अब चलती हूँ, यही मेरा मकान है। जब संयोग मकान के और देखता है कि बहुत बडी कोठी थी, चारो ओर बगीचा था। मिलन ने कहा 'शुक्रिया' अरे हा संयोगजी कल हमारे ओर आईए। वह तो कोठी देखते ही बेहोश होते जा रहा था। और सोच रहा था कि इतनी रईस लडकी बस स्टॉप पर कैसे? ऐसा सोचते हुए इसने मिलन को जबाब भरे आवाज फिर एक बार निगाह भर कर उसे निहारते हुए जाने लगा पर–मिलन की नयन कटार उसे जख्मी कर रहे थे। वह बोला "अच्छा" आपसे मिलना तो मेरे लिए एक सपना, मिलनजी। मिलन कुछ नही समझ सकी, वह वहाँ से चली गयी। संयोग सोचता रहा कहा ये और कहा मै?

दूसरे दिन सबेरे संयोग किशोर की ओर जाने निकला तो वह विचार सागर मे डुबते हुए धीमी गतिसे कदम बढा रहा था, कि सामने से नयी कार उसे मानो कुचलनेके अन्दाज से करिब ब्रेक की तीव्र आवाज के साथ रुक गयी। 'हॅलो मिस्टर संयोग' गाडी मे बैठे बैठे मिलन बोल पडी। हॅलो-आ-आप . . . मिलनजी। बाते बाद मे पहले हमारे घर चलिए पिताजीने आपको याद किया है। मिलन ने हॉ और ना का उत्तर सुने बगैर संयोग को गाडी मे अपने पास बैठने के लिए बाध्य किया। कार फर्राटे लेते हुए आगे बढने लगी। वह बोली–आप बोलते क्यो नही हो, जो चुप बैठे हो। क्या सोच रहे है जी?–जी मै कुछ भी तो नही। छुपाईए मत वह संयोग को तन–मन से निहार रही थी। कितना शरीफ है, सुंदर युवक मे यह शराफत मानो उसे उसका मन कह रहा था–ऐसा लडका खोजनेसे भी नही मिलेगा। दोनो मे प्रेमाकर्षण का तत्व सत्व "सौंदर्य" पर्याप्त रुप मे मौजूद था। उसे लाखो मे एकसा लग रहा था। वह सोच रही थी रात मे अगर संयोग के अलावा और दूसरा होता तो वह मजबुरीका नायजाज लाभ उठाता। पर संयोग तो स्वयं भीगता रहा, शरमाता रहा। अपनी संयोग से मुलाकत किसी सुयोग का ही फल है। संयोग के सदृढ–शरीरगठन, सुचरित्र और मन-मोहक रुप ने तो मिलन की आत्मा एवं मन को घायल कर दिया था। विचार शृंखल। शुरु ही थी कि संयोग बोल पडा देवीजी आप गाडी बहुत तेज चलाती हो, वह अपनी माथे पर की पसीने की बुंदे पोंछते हुए कह उठा। जी . . . आप गाडी को घबरा रहे या . . .। मतलब? मिलन बोली "कुछ नही"। वह और बोली आपसे एक बात कहूँ। "क्या?" पूछिए वह बोला। वह जबाव मे कहती है आपसे मिलकर मै-मै नही हूँ। मेरी आत्मा प्रणय मार्ग पर भटक गयी है।

"जी" देखो देवीजी आपके विचारोका मै अनादर तो नही कर सकता हूँ। पर एक बात मेरी ओर से भी सुन लीजीए कहाँ आप और कहॉ मै? हँस की दोस्ती कौए के साथ शोभन को अशोभन सा है। मतलब मै एक गरीब आदमी हूँ। यही नही तो हम दोनो के दोस्ती के बीच 'समाज' नाम की बहुत बडी दिवार है। जो हमे कभी भी एक नही होने देगी। यह सुनकर मिलन से नही रह गया वह उत्तर में बोलती है "समाज" अमीर और गरीब यही कुछ बाते है जो हमारे देश को नष्ट करने मे सफल हो रही है। उसका दोष हम हमारे पूर्वजो को नही आजके नव युवक और युवतियों को दे तो अनुचित न होगा। इसी कायरताने तो मन चाहे जीवन साथीयो को अपने राह से बिखरा दिया है।

मिलनजी उपदेश देना बहुत सरल होता है, प्रयोग मे लाना सुरज को धरती पर लाने के समान है। आप अपने पिताजी के सामने अपनी इच्छा व्यक्त करोगी तब, जब.ब में मिलेगा "एक भीख मंगा ही तेरे लिए शेष था क्या? इस धरतीपर? नही मिलन यह तुम्हारी विचारधारा समाजरूपी सागर मे कुछ क्षणो मे समा जाएँगी, । संयोग जी मेरी विचार धारा एक मामुली नदी नही जो सागर मे समा जाएगी वह तो एक आसमान के समान विशाल है जो सब सागर, पर्वत, जंगले को समा लेगी। और मै। बस! ब्रेक लगाती है। कोठी के पास दोनो उतरते है। वह भीतर प्रवेश करता है तो सामने की आवाज उसे चमका देती है।– "आओ बेटे बैठो–कल हमारी बेटी की गाडी रास्ते में खराब हो जाने से वह गैरज में डाल दी थी पर टॅसी न मिलने से उसपर क्या बीती जाती पर तुम्हारे जैसे होनहार बेटेने सुरक्षा के साथ हमारी लडकी को घर पहुँचा दिया। मिलन, रात से तुम्हारी ही तारीफ में डुबी हुओ है। बोलती है सयोग ऐसा है, वैसा है–बेटा, (संयोग) तुम क्या करते–हो?" जी पिताजी मै– बी. ए. को हूँ, यह मेरा अन्तीम वर्ष है। पढाई के पश्चात नौकरी के चक्कर में हर हिंदुस्थानी युवको की तरह भटकना होगा।

क्षमा करना पिताजी– कि मै आपको प्रणाम करना ही भूल गया। मिलन के पिताजी बोलते है बेटा "अरे मै समय दूं तब तो तुम प्रमाण करोंगे। यह तो मेरी पुरानी आदत है। कि अपनी ही बाते करता हूँ। देखो बेटा यह अपना ही घर समझकर आया करो। और मिलन ने मुझे सबकुछ बता दिया है। वह तुम्ही ही को अपना साथी बनाना चाहती है और वह उसका अन्तीम फैसला है। वह तो मेरी एकलौती सन्तान है, उसकी खुशी मेरी खुशी है। तुम्हें यहॉ इसलिए बुलाया है "क्या तुम मिलन को स्वीकार करोगे?" संयोग नीचे सर झुका लेता है और सोच मे डुबते हुए कहता है। पिताजी यह तो असम्भव है। क्यों कि मै गरीब लडका हूँ–माँ और पिता का ही बोज हूँ। भोपाल में पिताजी मामुली क्लर्क है। अब तो उनका निवृत्त होने का समय आ गया है। निवृत्त होने के बाद जो हमारी थोडीसी खेती है वह खेती देखेंगे। और रही बात मेरी–मै तो कुछ भी नही हूँ। कुछ लायकी मुझ में है ही नहीं। मै स्वयं ही बोझ हूँ और मिलन जैसी नाजूक फूलों सी कली को मेरे रेगिस्थान रुपी जीवन में लाकर हमेशा के लिए मुरझा देना,। यह मै उचित नहीं समझता हूँ। कृपया आपके साथ जादा बोलने की भूल के लिए क्षमा कर दीजिए।

बेटा तुम इतने नेक सच्चाई के राहपर चलनेवाले शीष्टाचार एवं आदर्श के पुतले हो। इस से बढकर–हमें और कौनसी लायकी चाहिए? तुम शादी के बाद हमारे ओर रहोगे। बेचारे संयोग को अपने संकल्प से हटना पडा। और पिताजी की बातो में स्वीकृती दे दी। यह शुभ घडी को बिजली की कडाकने के समान माँ की आवाज ने दो बादल रुपी दिलो मे दरार गिरा दी। "यह शादी नहीं हो सकती।" मैने सब सुन लिया है। एक भीख माँगे के साथ अपनी एकलौती सन्तान को कोई भी किमत पर सौंप नही सकती। चाहे भगवान क्यों न आजाए हमें मनाने के लिए। यह मेरा अन्तीम फैसला है। लोहे की आवाज में बोलनेवाले मिलन के पिताजी और मिलन मोम की तरह पिघल गये। जो बेचारे अपनी पत्नी के इजाजत के बिना कुछ भी कर नहीं। पाते तो यह कैसा करेंगे।

संयोग– "मिलन मैने तुम्हे पहले ही कह दिया था। हंस के साथ कौवा कैसे? समाज अमीर, गरीब ऊँच–नीच, जाती–पाती इस दिवार को आजतक कोई तोड न सका न कभी भविष्य में तोडेगा।" मिलन अब तक माँ की आवाज से अपने आप में सीमित गयी थी। जब की पिताजी भी लज्जित से खडे होकर मिलन की ओर ताक रहे थे। जो आज

तक माँ की आवाज से ही पसीना पसीना हो जाती थी। वह अब कौनसा फैसला सुनाएगी। और क्या जबाब देगी इस से उसके मन में जिज्ञासा लगी थी। किन्तु संयोग को क्या मालूम कि हिन्दुस्थानी नारी जब क्रोधित होती है और अपनी इच्छा के लिए पहाड से भी टकरा सकती है। वह इन्साफ और सच्चाई की ओर अपने प्यार को कभी भी मिटने नही देती चाहे स्वयं को बली क्यों न देनी पडे।

मिलन, " माँ, यह शादी होगी। अगर तुम इस शादी को राजी नहीं हो तो मै राजी हूँ। क्यों कि यह मेरी जिन्दगी का सवाल है उसे हल करना मेरा परम कर्तव्य है और वह हल करके ही मै दम छोडूंगी।

माँ– बेटी मिलन तुम जानती हो मेरी बात न मानने का परिणाम क्या होता है। अगर तुझे नहीं मानना है तो अभी, इसी वक्त इस घर को, छोडकर जा सकती हो, वह भी यहाँ की फुटी कौडी को न छुते हुए। " समझ लिया " वह माँ की बात के जबाव में जाने के लिए तैयार हो जाती है।

संयोग– मिलन तुम्हारा प्यार देखकर मै आज बहुत खुश हूँ। यह मेरी जिन्दगी का पहला दिन है जो मै इतना खुश हूँ। तुम मेरे लिए इतना त्याग कर सकते हो। प्यार का दूसरा नाम " त्याग " है। प्यार का सच्चा रुप परीक्षा है जिसमें तुम सफल हो। पर तुमसे मेरी एक प्रार्थना है– यह विवाह की बाते माता–पिता की इच्छा के विरूद्ध या उनके आशिर्वाद के बिना करना भारतीय सस्कृति के खिलाफ है। मुझे माँताजी की राय के लिए और एक जन्म प्रतिक्षा क्यों न करनी पडे। मै तुम्हारी और तुम्हारे प्यार की प्रतिक्षा करूँगा। मिलन जो बाते जितनी जल्दी घटीत होती है उतनी जल्दी ही बिखरती है पर हम बिखरने नही देंगे। मै भी कुछ बनकर ही आऊंगा तब तक के लिए मेरा इन्तजार करना। मै जा रहा हूँ पर वह उसके पिताजी और माताजी के प्रणाम करते हुए चल पडता है। उसे जाते हुए सभी देखते है और मिलन की माँ संयोग का आदर्श रुप देख कर बूतसी खडी हा रह जाती है। मिलन की माँ संयोग का आदर्श रुप देख कर बूतसी खडी ही रह जाती है। मिलन केवल अपने आसूओं को रोक नही नही पाती। पर उसे खुशी भी होती है। कि हम दोनो मिलन -।- संयोग के अमर मिलन के लिए इन्तजार करेंगे। मेरा संयोग आखीर मेराही रहेगा।

संयोग एक-एक कदम धरती पर डालते चला जा रहा था। दुपहरे के बारह बज रहे थे पर बादल इतने छाये हुए थे कि दिन मे भी अंधेरे का भ्रम हो रहा था। घनघोर बारिश की वापस सुरुवात हुओ। वह भीगता गया और उसी स्थान तक आया जहाँ वे दोनो पहली बार मिले थे वह बसस्टॉप आज उसे आशाओं का स्टॉप सा महसूस हो रहा था। फिर कुछ दुखमे कुछ सुख मे अपने मनस्थिती को स्थिर करते हुए सोच रहा था कि वह बरसात की रात (प्रिय मिलन) की फिर कब आयेगी जब 'मिलन' और 'संयोग' का अमर मिलन होगा अन्तिम निर्णय लेता है "दोनो का मिलन तो अवश्य ही होगा-अवश्य होगा मिलन अखिर मेरी है मेरी ही रहेगी"। पागल सा बकाता हुआ वह आगे बढता गया। बारिश तेज हो रही थी। संयोग वही बस स्टॉप पर बैठा हुआ भीग रहा था। उसका शरीर भीग रहा था पर मन सुख रहा था।

उर्वशी के प्रणय में अध्यात्म

सौ. शकुंतला सुरेश तळेले
एम्. ए. हिन्दी
(मराठी सिनि.)

"पुराण में किये हये उल्लेख के अनुसार उर्वशी स्वर्ग की अप्सरा, उसे दैत्य पकडकर ले जाता है, पुरुखा राजा अपने पौरुष बल से उर्वशी को छुडाता है। पुरुखा उर्वशी का रुप, उर्वशी पुरुखा का पौरुष देखकर एक दूसरे पर अनुरक्त होते है। इसी प्रेम को दिनकरजी प्रणय से लेकर अध्यात्म तक पहूँचाते है।"

दिनकरजी के 'उर्वशी' को केवल हिंदी साहित्य में ही नही, आधुनिक भारतीय साहित्य में भी सर्वोच्च स्थान मिला है। १९७३ मे भारत का सर्वोच्च स्थान ज्ञानपीठ पुरस्कार प्राप्त करनेवाली 'उर्वशी' हिन्दी की प्रथम कृति है।

'उर्वशी' में दिनकरजी ने उर्वशी और पुरुखा की पौराणिक कथा के माध्यम से 'काम' का नया दर्शन प्रस्तुत किया है।

"इंद्रिय के मार्ग से अतींद्रिय धरातल का स्पर्श यही प्रेम की अध्यात्मक महिमा है।" इस बात को दिनकरजी ने स्पष्ट किया है, अतः 'उर्वशी' को कामाध्यात्म का महाकाव्य भी कहा जाता है।

नर नारी के परस्पर आकर्षण की परिणति को ही प्रणय कहते हैं। नर में कौनसी भावनाएँ होती है? नारी में कौनसी? इस भावना के बारेमे दिनकरजी कहते हैं "नारी नर को छूकर तृप्त नहीं होती, न नर नारी के आलिंगन मे संतोष मानता है। कोई शक्ति है जो नारी को नर तथा नर को नारी से अलग नहीं रहने देती और जब वे मिल जाते है, तब भी, उनके भीतर किसी ऐसी तृष्णा का सचार होता है जिसकी तृप्ति शरीर के धरातल पर अनुपलब्ध है।

नारी के भीतर एक नारी होती है, जो अगोचर और इन्द्रियातीत है। इस नारी का संधान पुरुष तब पाता है, जब शरीर की धारा उछलते उसे मन के समुद्र में फेंक देती है, जब दैहिक चेतना से परे वह प्रेम दुर्गम समाधी में पहुँचकर निस्पंद हो जाता है।

और पुरुष के भीतर एक और पुरुष है, जो शरीर के धरातल पर नहीं रहता, जिसको मिलने की आकुलता में नारी अंग-सज्ञा के पार पहुँचना चाहती है।

प्रणय का रुप रहस्यात्मक है। नारी और पुरुष एक दूसरे की ओर देखते है खिंच जाते हैं आर्कषित हो जाते हैं। प्रणय का आधार नर नारी के परस्पर रुप का आकर्षण है। 'उर्वशी' में यही होता है। दोनों एक दूसरे को देखते हैं और आर्कषित हो जाते हैं। यह रूप का आकर्षण देह में है या कहीं अन्यत्र? पुरूवा को लगता है यह आकर्षण देह तक सीमित नहीं है। नारी शरीर को पाकर रूप को पकडा नहीं जाता। पुरूवा के मुँह से दिनकरजी कहते है–

" दृष्टी का जो पेय है, वह रक्त का भोजन नहीं है।
रुप की आराधना का मार्ग आलिंगन नहीं है " ॥

नारी को नर का आकर्षण क्यों होता है ? दिनकरजी की ' उर्वशी ' कहती है–

" तू पुरुष तभी तक गरज रहा जब तक भीतर यह वैश्वानल, जब तक यह पावक शेष तभी तक सखा मित्र त्रिभुवन तेरा चलता है भूतल छोड बादलों के उपर स्यंदन तेरा – – – सुरपति तब तक ही सावधान रहते अपनाने को, अप्सरा स्वर्ग से आती है, अधरों का चुंबन पाने को । "

' उर्वशी ' में उर्वशी का कहना है नर में पौरुष की आग ही परस्पर आकर्षण का निर्माण करती है। जो पुरुखा युद्ध में इंद्र का शस्त्र झेल सकता है सिंह से बाँहे मिलाकर खेल सकता है, वह रमणी के नयनबाण से विद्ध होकर, घायल होकर, उसकी सम्मुख हार जाता है। इस हार में भी उसकी जीत है। ' उर्वशी ' भी पुरुखा के प्रति आकर्षित है किन्तु स्त्री स्वभाव के अनुसार उसके मनमें आता है कि, पुरुखा बोल दे जैसे आजकल के लडके गीत गाते है– ' मेरे सपनों की रानी कब आयेगी तू ? ' किन्तु पुरुखा का प्रेम प्रारंभ में इतना सक्रिय नहीं होता, वह उर्वशी के पास नहीं जाता प्रेमालाप नहीं करता, तब वह प्रणयिनी शिकायत करती है– " जो सुख मिलता उन मनस्विनी वामलोचनाओं को, जिन्हें प्रेम से उद्वेलित विक्रमी पुरुष बलशाली रण से लाते जीत था कि बलसहित हरण करते है । "

पुरूखा को जय या कीर्ति से उतना संतोष नहीं होता जितना की ' उर्वशी ' को पाने से हुआ । पुरूखा का तो कहना है कि हार या संकट में भी नारी की ही याद आती है । जीवन संघर्ष से थककर वह नारी के ही वक्ष पर विश्राम करना चाहता है–

" असफलता में उसे जननी का वक्ष याद आता है, संकट में युवती का शय्या कक्ष याद आता है । "

" संघर्षों से श्रमित–श्रांत हो पुरुष खोजता विव्हल, सिर धर कर सोने को, क्षणभर, नारी का वक्षस्थल । आँखों में जब अश्रु उमडते पुरुष चाहता चुंबन, और विपद में रमणी के अंगों का गाढ आलिंगन ॥ "

प्रणय के फलस्वरूप पुरूखा में जो आग जगती है वह ' उर्वशी ' को अर्पित करके संतोष पाना चाहता है । जब तक उसे उर्वशी का प्रेम नहीं मिलता प्रेमाग्नि में जलता रहता है । अपने पौरूष की आग से त्राण पाने के लिए वह आशा है कि सिर पर उर्वशी की शीतल छाया है । एक ही ऐसा सुख है जो उर्वशी के वक्ष से लगने से ही मिल सकता है। उसके मन में आता है " मै उर्वशी के वक्ष से लगा हूँ और उसकी बाँह मेरी ग्रीवा से लिपटी है। " पुरूवा ' उर्वशी ' के प्राणों में शरण पाना चाहता है और प्राणों के गंधलोक से बाहर आना नहीं चाहता । पुरू और उर्वशी की इस प्रणय–क्रीडा में कैसा विलक्षण माधुर्य है ? परस्पर आलिंगन में एक शरीर की उर्मिया दूसरे में संक्रमित होकर मन को उन्मत्त पुलकित तथा विव्हल प्रसन्न मूर्च्छित बना देती है । उर्वशी कहती है–

" कुसुमायीत पर्वत समान तब लगी तुम्हारे तन से मै पुलकित–बिव्हल प्रसन्न मूर्च्छित होने लगती हूँ। " दो प्राण पुरू–उर्वशी प्रणयकेलि में मग्न हो जाते है, वहाँ रस की समाधि लग जाती है। अदृश्य सुख की ज्योति झलकने लगती है ।

रससमाधि उतर जाने के बाद फिर पुरूखा को बेचैनी व्याकुलता, अतृप्ती आ घेरती है और फिर से वह अपने प्रिय व्यक्ति से मिलने को तडपता है ।

' उर्वशी ' मे दिनकरजी ने प्रणय के केवल एकही पक्ष का उल्लेख नहीं किया । प्रणय की विविध छटाएँ तथा प्रणय के मार्ग से ही अध्यात्म तक कैसे पहुँचा जा सकता है इसका विस्तृत विवेचन भी किया है।

' उर्वशी ' का प्रणय वायवी नहीं । वह शरीर के माध्यम से जाना है । वह काल्पनिक–नहीं स्व–सवेंद्य है इसलिए प्रत्यक्ष होता है । प्रणय मनुष्य के मन को कभी भ्रमित नहीं करता । उर्वशी कहती है–

" पढो रक्त की भाषा को, विश्वास करो इस लिपि का यह भाषा, यह लिपि मानस को कभी न भरमायेगी। "

' उर्वशी ' में प्रणय सर्वप्रथम किसी मानवी शरीर को देखकर मन में संचारित हो जाता है, फिर शरीर में संक्रमित और अंत में शरीर के माध्यम से फिर मन के रहस्यलोक में पहुँच जाता है। सीमा से असीम में, रुप से अरुप में, मूर्त से अमूर्त में और व्यक्त शरीर में कोई दिव्य, अव्यक्त सत्ता प्रतीयमान हो जाती है ।

प्रणय शद्ब ही ऐसा है जिसके साथ नैतिकता–अनैकता, पाप–पुण्य का सवाल नित्य उठता है। काम ईश्वर से विमुख करनेवाला, धार्मिक, सामाजिक व्यवस्था में व्याघात उत्पन्न करनेवाला माना जाता है, अतः नर नारी के प्रणय का जीवन में प्रायः संदेश की दृष्टि से देखा गया । ' उर्वशी है' मे प्रणय केवल शारीरिक नहीं अपितु मानसिक एवं अध्या–त्मिक धरातल मे भी संक्रमित हो गया है ।

जब पुरूखा और उर्वशी आत्मिक प्रणय मे बँध जाते है तब प्रणय की अनुभूति ईश्वरीय अनुभूति से भिन्न नहीं होती उस प्रणय मे प्राप्त मुक्तावस्था परम मोक्ष की कोटि की ही होती है ।

" किसने कहा तुम्हें, जो नारी नर को जान चुकी है, उसके लिए अलभ्य ज्ञान हो गया परम सत्ता का। और पुरुष जो बाँध चुका आलिंगन में रमणी को, देश–काल का भेद गगन में उठने योग्य नहीं है ? "

इसप्रकार 'उर्वशी' में प्रथम प्रेम से लेकर उच्च आध्यात्मिक अनुभूतियों का चित्रण दिनकरजीने बडी कुशलतासे अंकित किया है । प्रणय को वासना के स्तर से उठाकर आध्यात्मिक अनुभूतियों के रुप में चित्रित किया है ।

काम जहाँ फलासक्ती से उपर उठ जाता है तो नारी सौंदर्य में मानो अदृश्य सत्ता मूर्तिमान हो जाती है। 'उर्वशी' मे कवि प्रेम को दैहिक भूमि का अतिक्रमण कर आगे बढता है ।

"देह प्रेम की ज मभूमि है पर उसके विचरण की सारीलीला भूमि । नहीं सीमित है रुधिर त्वचामे यहाँ सीमा प्रसरित है मन के गहन-गुहय लोकों मे जहाँ रुप को लिए अरुप की छवि अँका करती है। " उससे भी आगे इस तरह दिनकरजी प्रेम को प्रथम आकर्षण से लेकर (प्रारंभ कर) उदात्त आध्यात्मिक स्तर तक ले गये हैं और यही 'उर्वशी' की सर्वश्रेष्ठ देन है ।

यार का प्यार

आर. के. व्यास
T. Y. B. Com.

अपनों ने लुटा है मुझे अपना बनाकर
दुश्मनों ने मिटाया है मुझे दोस्त बनाकर ।

ये दोस्त मुझे क्यों मिटाया दुष्मन बनाकर
मैं तो खुद मिट जाता तेरा दोस्त बनकर ॥

एक मौका तो दिया होता कुछ कर गुजरनेका
वादा जो किया था तेरी दोस्ती निभा ने का ।

तु क्या जाने क्या होता है यार का प्यार
सच्चे साथी धोका दिया नहीं करते मेरे यार

तुझ से कोई सिकवा नहीं मुझे मेरे यार
मेरी किस्मत में ही नहीं था तेरा प्यार ।

अजंता के साये में एक दिन

सुरेश ठाकरे
एम. ए. (प्रथम वर्ष)

हमारे भारतवर्ष में जो अनोखी, सु-दर, तथा विलोनिय, एवं चैतन्यमय स्थान मौजूद है, उनमें से एक की ओर आज हम जा रहे थे। मैंने आज तक प्रकृति के रंग, पत्थरोंका बोलना, पत्थरोंका गाना, पर्वतोकी विशालता, दृढता एवं उनकी अतमैकिकता नहीं देखी थी। मैंने अभी तक झरनेकी कुलकुल, पक्षीयोंका गुंजन और पर्वत के शिखरोंपर जाने का अनुभव अनुभवित नहीं किया था। मैंने उस घडी तक पत्थरोंसे तराशी गयी सु दर, मन को उल्हासीत करके किसी प्राचीन दुनियाँ मे ले जानेवाली जिवत मुर्तीया नहीं देखी थी। आप कहेंगे यह अजिबोगरीब स्थान कही धरतीपर है? क्या इसान धरतीपर ही इतना कलात्मक आनंद प्राप्त कर सकता है? क्या प्रकृति एवं मानवीय बेजोड कला का मनोहारी संगम कही हुआ है? मै आपको गर्वसे कहूँगा कि यह है हमारे देश का गौरव स्थान अंजता की गुफाए और प्रकृति के सुन्दर रंगो में सजा हुआ अंजता का स्मरणिय स्थान।

महाराष्ट्र राज्य में यह स्थान देशी तथा विदेशी यात्रियोंका एक महत्वपूर्ण स्थान रहा है। जिला औरंगाबाद में स्थीत एवं हमारे जलगाँव से कुल ३७ मील की दूरीपर अजंता की भव्य एवं दिव्य गुफाएँ देखी जा सकती है। जब हम उस रमणीयस्थान पर जाने पर जा पहूँचे, तो पहले ही हमारी बस उस रमणीयस्थान पर जाने के लिए लिए पर्वत, तथा चोटीयों और घने जंगले को घेरा डालते हुअे और चढते–उतरते थकी हुअी महसुस हो रही थी। वहाँ जाने पर ऐसा लगा मानो बस अपना उद्दिष्ट पाने में सफल हुअी है। बस से उतरते ही चारो ओर पहाडो का जाल, हालँकी वह भी मन को लुभानेवाला। सुहावना मोसम अपना जादू चला जा चुका था इसी वजहसे पर्वत के पेड तथा वनस्पतियाँ हरे वस्त्र पहने हुअे थे। नदि की मनमोहक ध्वनि उस शान्त वातावरण में बाधा डाल, बहती जा रही थी। समझ मे नही आ रहा था कि हमे जाना कहाँ है ओर, हम आये कहासे? कारण सभी ओर गोलाकार चक्क काटता हुआ पहाड एवं उसकी चोटीया थी। इ ही पहाडी को "अजंता की पहाडी" कहा जाता है, जो अपना स्वयं अस्तींत्व रखने में सफल है।

पहाडी का एक छोर पकडकर पत्थर की ही सिडीओंसे हम उपर जाने लगे, जैसे-जैसे उपर बढ रहे थे अजंता का नजारा आँखो में समाता जा रहा था, और साथ-साथ अजता की विशालता हृदय में महसुस करने लगे थे। वैसे तो अंजता में कुल २९ गुफाएँ आज विद्यमान हैं, किन्तु सभी गुफाओंमे प्रवेश नहीं कर सकते। गुफाएँ देखकर सबके साथ में भी अपना अस्तीत्व खो बैठा। मुझे यहाँ की गुफाएँ उतना ही लुभावित कर रही थी, जितना किसी कलाकार को कला करती हैं। हालाँकी मैं कलाकार तो नहीं था, पर उसमें अभिरूची जरूर रखता हूँ। अजंता की गुफाओंमें स्थीत श्रेष्ठतम कल एक क्षणिक कला नहीं हैं, वह कलात्मक दुनिया का एक संजीतमय प्रवाह है उसमें अवगाहन करने वाले को जीवन का एक शाश्वत चिरंतन स्त्रोत मिलता है।

किसी पुरानी सदियों में किसी अज्ञान शिल्पकारोंने यह कलाकारी हमारे सामने खडी की है। गुफाओंपर भगवान बुद्ध का गहरा प्रभाव रहने के कारण सभी गुफाओंमे बुद्धकाल के कुछ प्रसंग चित्रीत हुअे हैं, या कुछ गुफाओंमें स्वयं भगवान बुद्ध चिंतन करते हुअे गंभीर मुद्रा में स्थीत है। एक गुफा में भगवान बुद्ध की मुद्रा तीन कोनों से देखनेपर तीन चित्त–मुद्रामें नजर आती है, यह वह कला है जिसमें कलाकार ने अपनी सामर्थ्यरुपी कलादेवीका वरदहस्त पाकर उसे सज्जीत किया होगा, वह कला की सफलता का चरमबिंदू है। यह देखकर उस गुफासे हटना बडा मुश्कील काम बन गया। बार–बार मन उस शांत, गंभीर एवं सुहास्यवदन मुखमंडल को देखने के लिए ललचा उठता था। अन्य गुफाओ मे नवयुवतीयाँ शृंगार करती हुअी, उल्हासीत मुद्रा में विद्यमान है। एक जगह किसी राजदरबार में शिवजी एवं पार्वती द्युत खेलते हुअे नजर आते हैं, उस समय की उनकी मुद्राएँ खेल के महत्व को बडे कलात्मक ढंगसे स्पष्ट करता है। उसी प्रकार गुफाओंका उपरी भाग जो मंडपसा सुसज्जीत किया गया है, साथ ही हवा के झोंको सा लहराता हुआ हुआ भी। यह देखकर मुझे गर्व हुआ उन सब कलाकारोंपर जिन्होंने यह अप्रतिम एवं दुनिया में सर्वश्रेष्ठ कला हमें प्रदान की पर सदा नाम से अज्ञात ही रहे।

एक के बाद एक मनोहारी एवं नयनरम्य दृष्य देखने का जो सिलसीला चल रहा था, उसमें एक और मनोवेधक कडीरुपी दृष्य हमारे आँखों के सामने आया वह था संगीतप्रेमी को मोहीत करनेवाले ढोल से बजते हुअे पत्थर के दिवारों से सटे हुअे स्तंभ। वहाँ के गाईड ने उसे बजाकर बताया तो थोडी देर मन आश्चर्यसे भावविभोर हो गया। मैं भी धीरेसे आगे खिसका और बजाने लगा, किमतो सगीत साहित्यसे भी सुन्दर आवाज, अलग-अलग ध्वनियाँ निकलती जा रही थी। जैसे उसे गुफा में कोई संगीतकी महफील चल रही हो। यह आवाज सहृदय को पुराने जमाने मे ले जाने को बाध्य करती है। मुझे उसी समय यह भी महसुस हुआ की पत्थर भी गीत गा सकते है, सगित को जिवीत कर थे, संगित प्रेमी को रिझा सकते है।

गुफाओंके बाहर जब-जब हम आते तब मुझे पहाडीपर स्थित पेड एवं उनमे से जानेवाली पगडंडीयाँ अपनी ओर लुभावित करती। निचे सुन्दर पद्धतिसे बाग संजायी गयी थी, वहाँ के लोग अपने ही धुंद मे उपर की ओर देखते, तो पहाडी की सबसे उपरवाली चोटी, जो 'व्हू पॉईन्ट' के नाम से मशहूर है, वहाँ भी कुछ यात्री उपर से निचे की ओर देखते थे। निचले और उपरके लोगों में परस्पर विरुद्धस्थान जानने की प्रबळ इच्छा थी, वे सभी नयनरम्य प्राकृतिक दृष्यों को एक ही नजरमें देखना चाहते थे। अतः सभी साथी जीवन का आनंद लुट रहे थे। हम दोनों दर्शकोंके बिचमें थे, दृश्य बडा सुहावना था। एक ही समय सब जगह हम क्यों नहीं जा सकते यह खेद भी मेरे मन को लगता था, इन विशाल प्रकृति में मै कही खयालो- खयालो मे खो न जाऊ?

अजंता एक ऐसा स्थान है, वहाँ प्राकृतिक एवं मनुष्य निर्मित दोनों तरिकेसे बनी हुअी सुन्दरता मौजुद है। सुन्दर–सुसज्जीत बाग में सभी प्रकार के पेड स्थीत हैं, वह भी एक अलग आकर्षण था। वही भोजन आदि कार्यों से निपटकर हम थोडी देर के लिए प्रकृति में समा जाने के लिए पहाडी की उस चोटीपर जाने लगे वहाँ से सारा अजंता का परिसर दृष्टीगत होता हैं। पहले ही हमें जलप्रपात दृष्टीगत हुआ, कहा जाता हैं कि उसी स्थान से उस नदी का जन्म हुआ है। जलप्रपात से धीमी–मंद गति से पानी निचे की ओर आ रहा था, पानी गिरने से जो आवाज आ रही थी, वह शान्त–गम्भीर वातावरणमें हस्तक्षेप करता हुआ भयानता ला रहा था। नदी उस स्थान से बहती हुअी हल्के–हल्के अजंता की गुफाओंकी ओर से गुजरती हैं, नदी में विशेष रूपसे पानी न होने के कारण वह साधारण झील सी लगती हैं, किन्तु प्राकृतिक वातावरण की सुन्दरता में और चार चाँद लगा देती है।

पेडों में घिरे छोटी–छोटी पगडंडियाँ, और चढते–उतरते कठीनाइयों के साथ हम उपरी हिस्से की ओर बढते जा रहे थे। बहुत से साथी जरा थकावट भी महसूस करने लगे, पर कोई बिच में रूका नहीं, कारण उपर जाकर सारे अजता की अलौकिक सुन्दरता देखना कोई छोडने को तैयार नहीं था। शरीर की थकान से मन उल्हास, ओत्सुक्य भारी

पडा । मन जीत कर आगे–आगे बढता गया । अत:

हम सब जैसे खिचते हुअे चले जा रहे थे ।
जब ह्यू पॉईन्ट पर जा पहूचे, वहाँ साथीयों के लिए एक सुविधा यह है कि इस लोग गॅलरी जैसी दिवार के पास खडे होकर सारा अजंता का कलात्मक एवं नयनरम्य प्राकृतिक नजारा देख सकते है। अजंता की गुफाएँ वहाँसे अर्धगोल आकार सी महसुस होती हैं। और पतली झील उन्ही गुफाओंको गुंफती हुयी बहती जा रही थी। वहाँ से बस स्टॉप, याली, मोटरे, दुकान आदि बहुत सी चीजे छोटी-छोटी नजर आ रही थी। बडा आनंद आता था कि हम उस पर्वत के उपर है, जो निचे से बडा डरावना लगता है। वही पर्वत हमे अब सुहावना दृश्य दिखाता रहा महसूस हो रहा है। मन न चाहता था कि वह स्थान छोडे, सारा दृश्य एक ही दृष्टीक्षेप में देखने के लिए जी ललचा उठता हैं। आकाश और धरती का मिलन भी वहाँसे देख सकते थे,थोडी देरीके लिए मैं अपने आप को भुल चुका था, मेरे मन पटल पर इस पंक्तियाँ अपने आप उभरती हुअी जान पडी-

सुहाना सफर और ये मौसम हंसी
हमे डर है हम खो न जाये कहीं ।

अब भी जब अजंता को याद करता हूँ तो मन मे एक अजीब सा आकर्षण पैदा होता हैं, वह क्यों यह तो अधिक और स्पष्ट नहीं कर सकता। मेरा मन आज भी उस स्थानपर जा पहूँचता है, हालाँकी मैं यही रहता हूँ। कई बार कई लोग कहते ह कि "जीवन मे एक बार परदेस चले जाये, तो जन्म सफल हो जाये" पर मै यह नही समझा हूँ कि उन लोगों ने अपने ही नजदिक का यह मानव एवं परमात्मा ने सुसज्जीत किया हुआ खजाना देखा है या नही, तो वह परदेस की बजाय अजंता का नाम अपने लबपर लाते। "इन्सान की कलाकारता" का और "प्रकृति के सुन्दरता" का वह संगम बहुत कम जगह होता हैं और इसी में अजंता का महत्व समाया हुआ है।

गजल

दिलीप जाधव
T. Y. B. A. Com.

दूरसें ही तुझे देखकर मैं जी लेता हूँ
दिल के आईने में तुझे बसाकर मैं जी लेता हूँ

लब्ज आ जाते है लबपर मगर
उन्हे सीने में ही रखकर मैं जी लेता हूँ

रात दिन सपने देखता हूँ
सपनों मे तुझे पाकर मैं जी लेता हूँ

तनहाई जब सताती है अक्सर
तब तेरी यादों में खोकर मैं जी लेता हूँ

जब जिंदगी सें मायूस होता हूँ
तब तस्वीर तेरी सामने रखकर मैं जी लेता हूँ

मेरी शायरी मेरी गजल हो तुम
तुझे अपनी शायरी में पाकर मैं जी लेता हूँ

युवा और नेतृत्व

अशोक माहेश्वरी
S. Y. B. Sc.

जब भी मनुष्य बडी संख्यामें एकत्रित होकर कुछ करना चाहता है। तो उसके सामने नेतृत्व का एक गहन प्रश्न आता है। और उन्हीमेंसे एक व्यक्ति आगे आकर बचे लोगोका नेतृत्व करता ये बात आज के युग की नहीं सदियोंसे चली आ रही है।

हजारो वर्षो पहले पाषण-युग था तब भी हालत यही थी। दो–चार परिवार के लोग साथमें–शिकारके लिए निकलते थे। उन्हीमेसे एक जो शक्तिशाली होता वह उनका नेता बनता था। कुछ वर्षों बाद मानव एकत्रित होकर बसने लगा। अनेक बस्तियाँ मिलाकर राज्य का निर्माण हूआ। इसी तरह राज्य का नेतृत्व भी एक व्यक्ति करता था जिसे 'राजा' कहते थे।

आजके युग में मानव ने काफी प्रगती कर ली। अब वो अपने ही परिवारके, गांव के, राज्य के, देश के कार्यों में हाथ बटाने लगा है। यह कार्य वो किस न किस रूपमें काम करता है।

जो मानव अथवा मनुष्य का नेतृत्व करता है इसे 'नेता' कहा जाता है। नेता का नैतिक कर्तव्य अपने कार्यकर्ताओ द्वारा समूचे मनुष्य जाति को सही मार्गदर्शन करे। अच्छे नेतृत्व के लिए नेता के पास अच्छे गुणोंका होना जरूरी है। आज के युग में आमतौर पर यह देखा गया है कि गुणवान व्यक्ति नेता नहीं बनता।

आज के युग मे नेतृत्व चार प्रकार होता है। पारिवारक नेतृत्व जो बाप के मरने के बाद बेटे के हक मे आता है। संपत्ति द्वारा नेतृत्व खरीदा जा सकता है। शक्ती द्वारा नेतृत्व और मधुर वाणी द्वारा नेतृत्व। आजके दुनियाँ मे पैसा और ताकद से बढकर एक ही चीज है मधुर वाणी।

नेता तो यह लोग बन जाते है लेकिन अच्छे गुणोंके अभाव द्वारा सच्या नेतृत्व नही कर सकते और इनके कारण जनता गलत रास्ते पर चलेगी अपना और देशका विनाश कर लेगी।
सच्चा नेता बुद्धीमान। निस्वार्थी एवं दूर दर्शी होना चाहिये।

आज की वर्तमान स्थिति को देखते हुवे हमारे देश को सच्चे नेतृत्व की जरुरत है। और वह युवा शक्ती ही दे सकती है।

आज तो चंद स्वार्थी नेताओने युवा शक्ति को बहकाकर विध्वंसक कार्य करनेपर मजबूर कर दिया है। ऐसे भ्रष्ट नेता जो युवा शक्ती द्वारा अपना घर भरना चाहते है।

सच्चा नेता कोन? यह गहन प्रश्न आज भी राष्ट्र के सामने है। युवा नेताओने एकत्रित होकर यह सिद्ध कर देना चाहिए कि युवा शक्ती मे यह भी ताकद है कि वह बुराई का समूचा नाश कर सकती है।

इसलिए इसका एक ही इलाज है युवा नेतृत्व।

"जिन्दगी सुबह शाम जिंदगी के दो है नाम"

कु. मुक्ता महाजन
XI Arts

" जिन्दगी सुबह शाम । जिन्दगी के दो है नाम । "

इन दो पंक्तियोंसे न जाने कितना सुन्दर अर्थ निकलते है । ' जिन्दगी सुबह शाम ' का मतलब यह है कि जीवन में आनेवाले सुख, दुख । जब हमारे जीवन में सुख के क्षण आते है तो मानो जैसे प्रसन्न, हँसती खेलती सुबह आती है । और दुख आजाए तो अस्त में जानेवाली धूमिल सूर्यकिरणोंसे वातावरण में एक प्रकार की उदासीनता छा जाती है । और शाम होती है ।

लेकिन मेरे विचार यह है कि यह सुख, दुख का अर्थ उतना सही नहीं है । जितना यह है कि हमारे जीवन में जो युवावस्था, अधेडउम्र और वृद्धत्व आता है यही ' जिन्दगी सुबह शाम ' का सही अर्थ है । हमारी बाल्यावस्था में चारो ओर से सुख ओर ममता की वर्षा होती है । पिता का प्रेम, माँ की ममताभरी गोद इनमें हमारी बाल्यावस्था बीत जाती है ।

फिर आती है युवावस्था । जिस तरह सुबह होने के बाद भी कुछ व्यक्ति अपनी स्वप्नो की सुनहरी दुनिया में खो जाते है । ठीक उसी तरह कुछ युवक और युवती अभीतक मातापिता की छाया में सुख भरे क्षण बीताते है । खाना, पिना, मौज उडाना यही मकसद उनका उस उम्र में रहता है । मगर कुछ लोग सुबह के अंधेरे में ही उठकर काम पर चले जाते है । तो उसी तरह कुछ युवक, युवती अपने कर्तव्य से मजबूर होकर इस कम उम्र संसार का बोझ अपने कंधेपर उठा ले ना पडता है ।

फिर होती है जिंदगी की दोपहर । अधेड उम्र ! जिस तरह हम अपना कार्य थोडी देर के लिए बंद रखकर कुछ विश्राम करना चाहते है । उसी तरह यह अधेड उम्र भी है । कुछ व्यक्ति अपने संसार के लिए बीवी, बच्चों के लिए जो कर्तव्य समाप्त करते है और विश्राम लेते है । मगर दोपहर की तपती धूप में भी कुछ लोग अपना कार्य समाप्त करना चाहते हुए भी नहीं कर सकते । इसतरह यह अधेडउम्र बीतती है ।

वृद्धत्व । जिन्दगी की शाम । शाम को हम अपना सब कार्य समाप्त करके घर आते है । और खाना खाकर आरामसे जिन्दगी में बीते और आनेवाले सुखद क्षणो के बारे में सोचते है । उसी तरह वृद्धत्व आने बाद हर कोई अपने कर्तव्य से मुक्त होकर चैन की जिन्दगी बीताते है । यह सुख सबके भाग्य में नहीं होता । शाम होने के बाद भी कुछ गरीबों को शाम की रोटी के लिए काम करना पडता है । ठीक उसी तरह कुछ लोगों को वृद्धकाल में सहारा न मिलने के कारण कुछ ना कुछ जरूर करना पडता है।

और फिर जब रात पडती है तो सब अपना कार्य समाप्त ही करता है । क्यों कि यह जो जिन्दगी की रात होती है इसी को मृत्यु कहते है । यह रात जब किसी को विश्राम करने के लिए बुलाती है । तो उसे जाना ही पडता है। जब यह मानवी जीवन की सुबह, दोपहर, शाम और रात का मैं गंभीर होकर अवलोकन करती है तो मैं अनायास ही यह कह जाती हूँ, "जिन्दगी सुबह शाम, जिन्दगी के दो है नाम । "

अभिलाषा

चौधरी दत्तात्रय
एम. ए. हिन्दी (सिनी.)

मैं भोर की नींदसे उठकर बरामदे में आकर खडा था । उस नये किराये दार का दरवाजा खट से खुला । हमारी डिक्शनरी मे दो शब्द थे -'भोर' और 'सुबह' पर छपे शब्दकोश मे एक ओर शब्द देखते थे । ' उषा ' । उषा कहनेसे ठीक क्या समझ मे आता है, मुझे मालूम न था । क्या वह अंधेरा काटनेवाले रुप की झलक मात्र है ?

मैं शायद मन ही मन उसी दिन के इंतजार मे था । प्रेम क्या होता है, यह मैं नहीं जानता था । सिर्फ यही जानता था कि नारी के शरीर सा रहस्यमय और कुछ नहीं है कही भी नहीं । करीब ही कॉलेज था । उषा कॉलेज से अपनी सहेली के साथ हंसती हुई झूमती हुई चल रही थी । शायद एक बार मुझसे नजरे मिली थी । छरहरा खूबसूरत बदन पर उससे भी खूबसूरत चेहरा, नुकीली नाक, आंख की पुतलियो मे गोरे चेहरे मे एक असाधारण भाव, उसके चलने का ढंग बडा चुस्त है पर प्रत्येक ढंग से जैसे लज्जा हार रही है । किसी दिन दीख पडती, किसी दिन नहीं जिस दिन आखें उठाकर वह कम से कम एक बार मेरी ओर नहीं देखतीं, उस दिन फिर मुझे कुछ अच्छा न लगता ।

मैं हमेशा सोचा करता कि अचानक उसके सामने खडा होकर कुछ कहूँ । हमेशा मौका ढूंढता कि कब वह अकेली होगी । मैं उसे एक खास नजर से देखता हूँ यह उससे छिपा नही रहा । एक दिन मेरी ओर देखकर साथवाली लडकी से उसने फुस फुसाकर न जाने क्या कहाँ । उसने पलटकर मेरी ओर देखा और हंस पडी । बुलाकर बात भी तो कर सकता है । मेरे दोस्त मधु ने कहा । मै बहुत डरकोक था बात करने की हिंमत नहीं पडती थी । उषाके साथ सिर्फ एक या दो बाते,बस इससे ज्यादा तो मैंने कुछ नही चाहा था । तब लगता था सिर्फ जान पहचान हो जाने से मैं धन्य हो जाऊंगा । अवाक होकर उसने मेरी ओर देखा और दूसरे ही पल सजल आँखो को फर्शपर झुकाकर सहज हो गयी, पर उसके होठ के कोने में एक मृदुल मुस्कान पल भर के लिए कांस के फूल की तरह झूम उठी । एक दिन मैंने देखा वह स्टोअर से कुछ खरीद रही है । उसकी सहेली ने उसे देखा और कहाँ 'अरी उषा जल्दी आ ।' उषा ! वाह बडा खुबसुरत नाम है, छोटासा । 'उषा' मैंने बार बार दोहराया और तब उषा स्टोअर से बाहर निकलकर मुझे देखते ही मुस्करायी और अपनी सहेली के कान मे न जाने क्या कहा । मै समझ नहीं पा रहा था कि बात करने पर उषा नाराज हो जाएगी या नहीं । इसलिए काफी पन्ने बरबाद करके मैंने चिठ्ठी लिखी । दूसरे दिन जब उषा आयी तब मैंने चिठ्ठी गोल करके उसकी और उछाल दी । तुरंत उषा के चेहरे पर न जाने कैसे रुखेपन की लहर दौड गयी और वह चिठ्ठी कुछ ही देर बाद उसने फाडकर फेंक दी ।

मै नाराज हो गया । मैंने प्रतिज्ञा की अपना गुप्त दुःख, गुप्त आनंद मै अपने ही भीतर छिपा रखूँगा । दूसरे दिन मैंने उसकी सहेली से पुछा वह मुस्करायी। मैंने आगे बढकर बोला 'आपसे एक बात कहनी है ।' लडकी की आँखें माथेपर चढ गयी, बडप्पन जाहीर करने के लहजे मे गर्व से हंसकर बोली ' मुझसे '? किसी तरह कहा 'मे, उषा से एक बार मुलाकात करना चाहता हुँ । लडकी की आँखों मे हमदर्दी आयी। धीरे से बोली अच्छा कहूँगी । जरुर कहूंगी ।

दूसरे दिन उषाके सामने मैं जा नहीं सका। एक अजीबसा डर लगा ओर मैं जा न सका। उसकी सहेली रीता को अकेले मिलकर पूछा। रीता के स्वर मे हमदर्दी टपक पडी– 'वह-एक जानते हो हैन, उस जैसी घमंडी लडकी मैंने कहीं और नहीं देखी। आप दुखी नहीं।" दिलासा देने के लहजे मे वह बोली। उस वक्त समूचा बदन शर्म से, दुःख से थरथरने लगा।

उसके बाद प्राय रिता से मुलाकात होती एक दो बात वह खुद ही करती, मैं सिर्फ हुंकारी भरता। इसी तरह चलते-चलते न जाने कैसे मैं शायद रीता से प्यार कर बैठा था। मुझे नहीं मालूम। अगर ऐसा ही था तो उषा के विवाह की शहनाई की तान सुनकर क्यों मैंने समूचे दिन स्वयं को कमरे मे बंद कर लिया था? शायद बदला लेने के लिए ही मैंने रीता से शादी कर ली। उस समय उषा बहुत दूर चली गयी थी, रीता के साथ अब उसका कोई संपर्क नहीं रह गया था। उषा की बात उसने कभी नहीं उठायी। उसने शायद समझा था कि मैं भी उषा को एकदम भूल गया हूँ। भूल ही गया था। आज इतने दिन बाद? हा तब भला वह मुझे पार्क के मोड पर सहसा मिली, दो सयानी लडकियाँ के साथ। मैं उषा को देख चौंक पडा। उषा के कनपटी के उपर के बाल सफेद हो गये है, बदन पर उम्रकी चर्बी, पर चेहरा आज भी उषःकाल के समान सौंदर्य स्मारक बना हुआ है। सिर्फ चितवन में वह लजीला पन नहीं है।

उषा ने नजर उठाकर देखा मेरे चेहरे से उसकी नजर एक बार फिसलकर और तुरंत ही काफी पुराने परिचित की तरह होठपर ढेर सारी मुस्कान लिये आगे बढ आयी। आप? कैसे है? बेटीयो का परिचय दिया। ओर फिर अचानक बोली 'चलिए न यही मेरा घर है।' मेरी अनिच्छा का कोई जैसे मूल्य नहीं है। उसके सुदर मकान के कमरे मुझे इशारा करके बुला रहे थे।

काफी देर तक हम बैठे बैठे बातचीत करते रहे। उस वक्त बाहर तेज बारिश हो रही थी। बीच बीच मे उषा घर के काम भी कर रही थी। लड-कियों को दपट रही थी। बारीश बंद होते ही मैं उठ खडा हुआ। सीढी के निचे उतर आयी उषा। मेरी आँखों की और निहारा। अचानक मुस्करायी और बोली हममे से किसी ने भी गलती नहीं की है। है न?

मैंने क्या जवाब दिया था, जवाब दिया भी था यानहीं, नहीं मालूम मेरे समूचे जीवन की वंचनाओ का घर जैसे भर उठा था, पर उषा से मुलाकात हुई है, उषा ने मुझसे बातचित की है यह मैं रीता को बता न सका। मेरी अभिलाषा आज पुरी हुई थी।

मैं ठूँठ ही रहा...

श्री. पंढरीनाथ काळे
F. Y. B Com.

मौसम का रूप बदल गया
मेरे प्रेम का राग करूण ही रहा।
सब प्रकृति लहरा उठी
मैं ठूँठ की तरह स्थित ही रहा ॥ १ ॥
मेरी बहार न जाने कहाँ गयी?
मैं अपनों में अन्जान सा लगता हूँ।
पवन कहता, यह मर है,
जिन्दा मैं, मौत की राह तकता हूँ ॥ २ ॥
जब प्यार मेरा चला गया
हर दिन यूँ ही जलता गया
डूबी चाँदनी कभी न आयी
न तकदीर ने फिर उजाला किया ॥ ३ ॥
सरिता के तटपर रहकर भी
एक बुन्द मुझे न किसीने दी।
इतना होने पर भी ऐ दिल,
प्रेम को आस तूने न छोडी ॥ ४ ॥
सब सुन चुके मेरी व्यथा–कथा
खुदा ने भी साथ कभी न दिया
सच ही क्यों न कहूँ है
शायद तू मेरी किस्मत पर जल गया। ॥ ५ ॥

जीवन में हास्यकी अनिवार्यता

राणे जे. बी.
S. Y. Bsc.

" मानवता के लिए मुस्कान का ठीक वही महत्व है जो फूलों के लिए सूर्य के प्रकाश का। "

- - - परमपिता परमात्माने हमें धरती तल पर बिदा करके क्या कुछ नहीं दे रखा है? सांस लेने के लिये मुक्त हवा, प्यास बुझाने के लिये मुक्त जल रहने सहने के लिये विस्तृत पृथ्वी तथा भोजन के लिये हर मौसम मे उत्पन्न होनेवाले भांति-भांति के नये नये भोज पदार्थ आदि। वह चाहते है कि उन्हे भोगे, मस्त रहे और खुश रहे, कभी अपने को अभावग्रस्त अनुभव कर मुख मलिन न करे। हर स्थिती, हर दशा में अपने मुख मे हँसी के फवारे छोडे।

- - - विवेक भी कहता है, हमे किसी भी परी-स्थिती मे रोना नही चाहिए। हर परिस्थीति में हमे हँसते ही रहना चाहिए। यह कार्य थोडा है तो मुश्किल, पर सफलता जरुर मिलती है। हमे रोना नही चाहिए, हर परिस्थिती मे हंसते ही रहना चाहिए, इसकी भी वजह है। इस दुनियाँ में जो कुछ भी होता है, भगवान की लीला है, खेल है। फिर लीला व खेल में रोना कैसा? सच्चे खिलाडी खेल मे कभी नहीं रोते। मृत्यू की घाटी में भी वे खिलखिला कर हँसते ही रहते है।

- - - तात्पर्य यह की जीवन चाहे किसी का हो, वह हँसते हँसते ही जीने के लिये होता है। जो लोग अभाग्यवश इस प्राकृतिक रुप की अवहेलना करके, अपने जीवन में रोने-धोने-झाकने को अधिक स्थान देते है, वे जीवन का जीना, निश्चय ही नहीं जानते।

- - - आप कहोगे की, जीवन में ऐसे भी मौके आते है कि, जब सही अर्थो में हँस सकना नितांत असंभव हो जाता है, या असंभव लगने लगता है, पर जरा उन मौकोपर भी हँसने का थोडा बहुत प्रयास करके तो देखिए। आप हँसिए आपका जीवन को देखने का रवैया बदल जायेगा। वातावरण उस वक्त कितना भी शोकपूर्ण क्यो न हो, फिर भी हास्यरुपी सूर्य की किरणे अपनी आनंदरुपी आभा उस पर बिखेर ही देंगी। अतः शक्ति और सामर्थ्य के लिए आप चाहे जिन उपायों का सहारा लें, पर जीवन की कटुता गंभीरता एवं उलझनो को आप हास्यरुपी अस्त्र से ही दूर भगा सकेंगे।

हास्य की महिमा का वरदान करते हुए प्रसिद्ध निस-र्गोपचारक 'श्री बर्नर मैक फैडन' ने एक जगह लिखा है कि-हास्य स्वंयमेव सुख है। वह आनंद का संदेश-वाहक है। वह एक ऐसा मनोभाविक प्रकटीकरण है जो व्यक्ति के संपूर्ण स्वभाव को स्फूर्त कर देता है। वह आगे लिखता है कि, मुझे उस व्यक्ति के लिये दुःख होता है जिसे उन्मत्त रुप से हँसना नहीं आता। उस व्यक्ति की स्थिति सचमुच चिंतनीय है। जो जीवन के संघर्षो एवं संकटों के विचारो में आपादमस्तक डूबकर हँसना ही भूल जाता है।

- - - जीवन का प्रधान लक्ष्य आनंद और सुख की प्राप्ति है। हमे अधिक से अधिक आनंद और प्रसन्नता प्राप्त करके अपने जीवन को सुखी बनाना चाहिए। 'मुस्कान ही एक मात्र अस्त्र है जो आपत्तिकाल में मनुष्य के काम आता है।'

व्यंग

रेलयात्रा

शर्मा डी. एल.
T. Y. B. Com.

यात्रा अनिवार्य है और अगर वह हंसीखुशीसे व्यतीत हो तो अच्छा है। हम यह भी कह सकते है कि यात्रा एक कला है और यात्रा के कलाकार उसको मनोरंजक बनाए रखते है।

शास्त्रोक्त ईडा, पिंगला और सुषुम्ना नाडी के साथ साथ रसवंती (रसग्रहण) नाडी और होती है। यदि वह प्रत्येक घटना से रसग्रहण कर लेती है तो जीवन रसमय होगा अन्यथा नीरस।

हम भी यात्रा के लिए तैयार हो जाए। यात्रा के लिए रिक्शा, तांगेवालों से मुठभेड आवश्यक है।

रिक्शा स्टँड का एक दृश्य

एक देवीजी खडी है। अगर अकाल पडा हो तो इन देवीजी को देखकर अकाल का कारण हम जान सकते हैं। रिक्शावाला किराए के पाँच रुपये मांगता है। कहता है, "तीन रुपये तो तीन पहियों के पंचर लगवाने के ही लग जाएंगे। फिर बचेगा क्या ?" दूसरा रिक्शावाला कोई असफल साहित्य–कार था, जिसे असफलता ने रिक्शा चलाने को मजबूर कर दिया। लेकिन कल्पनाशीलता तो बाकी थी ही।

आखिर आप स्टेशन आ ही गए। स्टेशनपर एक पूछताछ कार्यालय भी होता है। लेकिन यहाँ दुर्भाग्य से बाबू नामक प्राणी के दो ही हाथ होते है। कान भी दो ही और मुँह एक ही। एक ने इनसे पूछा, "गाडी कितनी लेट है ?" जवाब, "तीन घंटे" लेकिन दिलजलों को क्या कहा जाएँ! दूसरे ने पूछा, "क्या यहाँ कोई कब्रिस्तान भी है ?" बाबू चकरा गया। उसने पूछा, "कब्रिस्तान! उस की क्या जरूरत है ?"

जो लोग गाडी का इन्तजार करते करते मर जाते है, उन्हे दफनाने की भी तो व्यवस्था होगी ?" लेकिन बाबू भी विनोदी जवाब देता है, "उन को हम पोस्टमार्टम के लिए भिजवा देते है।"

अब तिसरे साहब आते है, "बाबू साहब, अप गाडी कब आ रही है।" "वह तो तीन घंटे लेट है।" और डाऊन ? "वह शामको आएगी।" "कोई मालगाडी ?" "अभी कोई मालगाडी आनेवाली नहीं है। लेकिन आपको जाना कहाँ है ?" बाबू ने पूछा।

"कहीं नहीं। केवल पटरी पार करनी थी। सावधानी अति आवश्यक है। सावधानी से चुके नहीं कि दुर्घटना घटी" कहते कहते वह चल दिए।

एडवांस टिकट लेना भी एक मुसीबत

लिजिए, टिकट बंटने शुरू हो गए। एक साहब ने पूछा, "क्या मुझे कुत्ते का टिकट लेना चाहिए ?"

नहीं, आप आदमियों के टिकट में ही सफर कर सकते है, जवाब मिला। टिकट खिडकी पर बहुत भीड है। धक्कामुक्कीसे क्रोधित हो कर एक साहब ने पिछेवाले से कहा, "क्या मेरी खोपडी पर ही चढने का विचार है ?" पिछेवाले ने उन की चाँद सी चमकती खोपडी कों देखकर कहा, "जी नहीं, मेरा फिसलने का कोई इरादा नहीं है।"

प्लेटफार्म पर गाडी लेट आती है और थोडे समय बाद चल ने को तैयार है। टिकट निरिक्षक आता है। गाडी लेट होने से सभी के दिमाग गरम है।

एक देवीजी भी गाडी लेट होने का लाभ उठाकर आ गई थी। उन्होंने शिकायत की, "गाडी के दरवाजे बडे तग बनाए है, मेरे तो कपडे फट गए।" निरिक्षक ने उनका सिर से पैर तक निरिक्षण किया। उस ने कहा, "वैसे आप को तीन टिकट लेने चाहिए थे लेकिन रेल में एक ही टिकट का कानून है। हाँ, चौडे दरवाजे की गाडी सामने खडी है। चाहे तो आप उस में... "वह! वह तो मालगाडी है। क्या मुझे भैंस समझ रखा है ?" देवीजी ने कहा। "यह तो आपकी मर्जी है। वैसे आपका सुझाव रेल मंत्रालय को भेज दिया जायेगा" निरिक्षक का जवाब था।

गाडी चल दी। लेकीन गाडी के भाग्य में शायद और लेट होना लिखा था। थोडे ही देर बाद एक ने जंजीर खींच दी। गार्ड आया। जजीर खींचने वाले ने कहा, "पप्पू दो बजकर छत्तीस मिनट पर बारह साल पूरे कर चुका है। अब उसका पूरा टिकट बना दें। "तो आप पहले ही पूरा टिकट ले लेते।" "वाह साहब, पप्पू बारह साल का तो अब हुआ है। गाडी लेट होने से मेरा तो नुकसान हो गया नहीं तो आधे टिकट में ही घर पहुँच जाता।"

खैर फिर गाडी चली। फिर जंजीर खींची गई। गार्ड आया तब तक एक साहब नीचे उतर कर थूक चुके थे।

गार्ड ने जंजीर खीचने का कारण पूछा। उन्होने कहा मुझे जरा थूकना था। डिब्बे मे लिखा है- फर्शपर थूकना मना है। यह भी लिखा है कि खिडकी में मत झुको। साथे ही चलती गाडी मे फाटक खोलना मना है तो फिर गाडी रोककर ही थूकना था।

फिर कानूनी चक्कर। खैर, आप का स्टेशन आ गया। उपर्युक्त देवीजो ने स्टेशन मास्तर से शिकायत की "आँख में कोयला गिर गया है।"

"देखिए, रेलवे की संपत्ती की चोरी करना अपराध है। आप ने कोयला चुराकर आँख मे रख लिया है। हम चाहे तो आप पर मुकदमा चला सकते है। खैर, छोडोए, जरा सी बात के लिए आप कोभी क्यो दुखी किया जाय, हंसी खुशी घर पधारीए।" देवीजीने चुपचाप चले जाने मे ही खैर समझी।

स्टेशन के बाहर का दृश्य

एक साहब रिक्शेवाले से पूछते है– र्सकिल तक का क्या लोगे ? "एक रूपया" और सामान का" "कुछ नहीं" "ठीक है, सामान ही ले चलो। मैं पैदल ही पहुँच जाऊँगा।" रिक्शावाला सामान रख लेता है और एक रुपया मांगता है। एतराज करनेपर कहता है–"साहब रूपया तो सामान चढाने उतारने और इंतजार करने का है। आप आधा घंटा पहले तो आने से रहे।"

लोग ताँगे में से जाते है। थोडी दूर चलकर ताँगा रुक जाता है। ताँगेवाला उतर कर घोडी के आगे नाचता है और सीटी बजाता है। कई बार ऐसा होने पर किसी ने पूछा तो उसने कहा–

"साहब क्या करे ? यह घोडी बरात की है, जब तक इस के सामने नाचगाना न हो, यह चलती ही नहीं"।

खैर, देर होनी ही थी। दोपहर के बजाए शाम ही सही। लेकिन अगली गाडी की तुलना मे आप कई घंटे फास्ट है।

यात्रा भले ही दुखदायी होती हो लेकिन आप चाहे तो हंसीखुशी से गुजार सकते है।

अट्टहास पहाडोंपर गूंजता है; लेकिन क्रंदन की प्रतिध्वनि नहीं होती। हसेंगे तो सारा संसार साथ देगा, लेकीन क्षमा किजिए, रोना तो आपको अकेले ही पडेगा। मीठे को सभी गप करते हैं और कडवे को थू।

दोबारा यात्रा करनी पडें तो मेरी बात का ध्यान रखे।

धन्यवाद !

Ajintha

English section

"There are Five tests of the evidence of education correctness and precision in the use of the mother tongue; refined and gentle manners, the result of fixed habits of thought and action sound standards of appreciation of beauty and of worth, and a character based on those standards; power and habit of reflection; efficiency or the power to do."

Nicholas Murray Butler

Ajintha

English section

"There are Five tests of the evidence of education correctness and precision in the use of the mother tongue; refined and gentle manners, the result of fixed habits of thought and action sound standards of appreciation of beauty and of worth, and a character based on those standards; power and habit of reflection; efficiency or the power to do."

Nicholas Murray Butler

THE CHALLENGE OF FAILURE

By : Miss. Tabassum Fahim
T. Y. B. Sc.

Set-backs and failures are also a part of life. One who hopes to avoid all failures and misfortune is trying to live in a fool's paradise.

It is but natural that the blows of life should some-times knock a man down. But the important thing is not to stay down defeated and crushed. One must rebound from defeat as a rubber ball rebounds when you throw it to the floor. One must realise that although he cannot sometimes control what happens to him, he can always control how he responds to failure. It is in his power whether he feels 'washed out' and defiated when he encounters a hurdle and leaves the smiles in the face of defeat and starts all over again.

Thomas Alva Edison performed thousands of experiments before he succeeded in inventing the incandescent lamp; Louis Pasteure, who discovered the existence of disease-producing germs, was described as " a scientific phoenix who arose from the ashes of his own mistakes "

One who uses the lessons of failure to build for the future is the one who succeeds after all.The only water that can sink a ship is the water that gets inside it. The only thing that cank eep a man helpless and defeated is the thought of failure that might lurk in his mind.

As long as a man keeps faith in him-self; as long as a man thinks of success,nothing can defeat him permanently. He knows that life has its rhythm, as the ebb and flow of the tide, so he learns ' to labour and wait' giving time a chance to work its miracle. He adopts as his talisman the magic words of the ancient seer; "This too, shall pass away".

Thus he always comes back buoyant resurgent, ready to rise to the challenge of failure as did Mark Twain when he wrote, " A few fly - bites cannot stop a spirited horse "

Never could to-day's blue sky
With complaining tears,
Nor to-morrow's prospects dim
With forbiding fears;
Never carry pain or grief
Which may ever come;
Never count life's common cares
Which may always come. ★

The Heart That Never Spoke

Bhalchandra P. Savakhedkar
(Jr) M. A.

How swiftly the days have passed ? I can't believe, none can. For, the speed is so high, that we can't get even a single moment to stand and think. Really It is a great tragedy that man helplessly flows with the swift current of time. His aims, his emotions are all being crushed under the great roller, named Time. But still memories remain behind. They are like an oasis in the desert of this practical world.

Indeed past is the greatest friend in need. You may turn inward and console yourself. It is the wisest guide, correcting our faults without a word. It goes without saying that to err is human. Man makes mistakes, loses the present. The present lost, becomes past and tries to correct our future. Then how will Shekhar be an exception ?

Yes Shekhar, the brilliant, the diligent boy ! My friend ! How can I forget him ? We were friends in our College life. No one can forget a friend in college. Because in this life only, one can realise the true meaning of a friend. Friend is not only a chap, giving a company in the canteen chit-chat. He is more than this. He must be a person sharing your woes and worries. Shekhar was really an ideal friend. He had been a good and true friend. I trusted him, so also he. I used to tell him my all woes and worries. I did never hide anything from him, even my homely affairs. He knew me very well and so tried his best to give me a company in order to save me from any other 'resting place'.

This he could do because he disliked to be a book-worm. He was original. It helped him always. So he never cared much about exams and study. His motto was to study, thinking himself immortal and to live, with the thought that Death is very close. He could manage to study and enjoy life, because of this motto. Thus he was a man-thinking. He had his own ideas about his future and about this world. This made him in all respects a carefree, mischievous, sociable and at the same brilliant student.

I remember that day, when he came to me in a great hurry. As usual I was in the reading-room – not for study but to observe the gifts of nature. I was just in a gay mood. Suddenly Shekhar came and showed me a photograph. I was taken aback. For it was the photograph of a beautiful girl. I could not speak a word for a minute. Shekhar brought me back on the earth. Then I suddenly burst out in many a question – Who was she ? How did he get the photo ? Why had he not shown it to me earlier ? and so on.

Shekhar laughed and patted on my shoulder. Then in a mischievous tone asked me to come out of the reading-room Hurridly I cleared off the bench and left the reading-room with Shekhar We both went to the canteen, took our usual seats and ordered tea. Anxiously I signalled Shekhar to start his story. At first he fumbled. He lost the courage with which he showed me the photo. But I cheered him and compelled him to tell his story. Nervously he started.

It was a sunday morning. He was just enjoying the fresh rays of the sun in the garden. The atmosphere was full of mirth He was just thanking the Omnipotent, to favour man with such a life. But suddenly his eyes were attracted towards a figure entering the garden. " By love ", Shekhar exclaimed, " I could not find a word to greet her ". She was really a nymph walking on the earth Her presence made the garden more enjoyable. Her charm held him spell bound. He could not help except watching her. But suddenly the bell rang and he woke up from the beautiful dream The period was going to start. He stood up and slowly marched towards the gate She had been in the garden. Shekhar blamed the peon But he had to leave or else he would have lost a precious lecture. He once again turned his eyes to the girl and unwillingly kept his foot out of the gate. Suddenly his eyes were caught by a red coloured thing. He anxiously picked it up. It was an I-card. He opened it. And to his surprise it was of the same beautiful girl whom he was watching. For a moment his mind moved between two thoughts one of giving and the other of keeping the I-card. The second thought overcame the first He took out the photo and left the blank I-card there.

That was why the photo was with him. I became Suddenly seriocus. For it was the question of the dignity of an individual. To what extent would Shekhar go, I was unable to foretell. So I urged him to return the photo. But Shekhar did not agree. He asked me to keep mum. I had to agree with him.

Days passed. Obviously Shekhar was in love with the photo. He used to look at it for hours together and used to meditate about the girl. He also dreampt that she would be his beloved. But he had no courage to express his love for her. Slowly the college life came to an end. The girl never turned back Shekhar sought admission for some other course. I also took admission for post-graduation. We were separated without any grudge. Memories have left behind.

To-day, sitting in an easy-chair and remembering the days passed, I laugh at the madness of Shekhar. Really, I am amused by the reminiscences. But in heart, I feel sorry for Shekhar. How can a person like him behave like that ? Is it a natural feeling of a mere game of fate ?

No one can answer because time is flying so speedily, that noon has time to stand and think That's a tragedy !

★

The Road to Success And Glory

—SANJAY KALKAR
(Jr.) M. A.

The road to success and glory like ascent to Everest, is always thorny and difficult. Yet these are always giants in human beings who have scaled and humbled these difficulties with their undaunted sprint and have been crowned with success.

An analysis of world's highly successful men has revealed that they possessed great qualities of enthusiasm, courage, self-realiance and self control, spirit of forbearance, fascinating personality traits, hard work. sense of economy, the great qualities of true leadership and a spirit of sincerity under all circumstances.

In the path of success there are failures also but we should not be cowed down by these failures. We should treat them as our stepping stones for success. We should have mountains of faith in us and always believe in heroic deeds under all circumstances we should always be bubbling with enthusiasm. Our enthusiam should be infectious and contagious Develop the qualities of a rose which,by whatever name it may be called, always smells sweet. We should learn even from our adversities and fuilures and march on our path of success with renewed vigour and illuminated dedication, we should never talk of our misery never be miscrable aud never think of making others miserable. We should possess the great virtues of human kindness, love, joy and a high aesthetic sense of beauty. It makes our life beautiful and colourful.

We should embellish not so much our body as our soul, and always elevate and sublimate our soul which shall never lead us to a wrong path or towards gloom We should remember that great achievements never come without great sacrifices for which we should always be prepared. Theories of management have proved that Kindness is more powerful than force and compulsion. We should always try to be contented because contentment is a great wealth. A smile sometimes is mightier than the force of nuclear and atomic-power, which can disarm all the opponents and reduce tensions and strains.

Magnanimity and modesty are the twin steps on the ladder of success and glory.

★

AMERICAN LITERATURE

Miss Beena D. Nikam
M. A. (Sr.)

The four million Englishmen who inhabited the Southern portion of Great Britain when Elizabeth came to the throne seemed to themselves to be greatly crowded together. This increase in population had two important effects upon the image of America. The first was to increase the confidence of Englishmen in themselves, and the second effect of the increase in population, together with the new economic forces at work in Europe, was to demand relief from poverty through emigration. The enclosure movement had followed upon the wars of the Roses.

The pilgrim fathers set foot on the American soil in the Seventeenth Century. The Protestant communities which sprang up in Virginia, New England & elsewhere in America were much like country towns & villages of England. The majority of settlers had little or no literacy background. They were a plain people faced with the task of subduing a wilderness, where once the forest stood dark & silent, the sun now shines on prosperous farms.

American Literature begins with the first English colonies at Plymouth and Boston. The colonists came to the New World to find religious freedom and to more prosperous way of living. But they came in no spirit of revolution. They came as Englishmen, bearing with them the wealth of English legend, ballad, and poems the richness of the English language It was not until the nineteenth that America could claim a place of importance in the development of English Literature. The reason for this is two fold.

In the first place, the greatness of literature is largely determined by a nation's leisure & prosperity; & in studying the literature of the country we have seen how that the great periods of literature synchronise with freedom from political & internal worries. While a people is fighting for its physical well-being it has no time for letters, and the old Puritan settlers were more concerned with felling trees than with making lyrics. They were content to live epics before they wrote them; for the stimulus of Art, sank into insignificance before the stimulus of the encroaching Indian.

In the second place, Puritanism at best is not a favourable soil for the blossoming of literacy art. The Puritan did not interest himself with the sensuous manifestations of life; he shunned it. The world for him was not a place of glorious adventure, but rather a place of tribulation, a preparation for another and better world.

Among the settlers the one class the least bound down to manual labour was the clergy. They, at any rate, enjoyed

comparative immunity from the ardous work of colonization. They therefore, are the first to break the silence. The colonists gave sound advice regarding practical affairs-economic, social and Political & felt that a through knowledge in these affairs was essential to build a vigorous & virtuous state.

What are the centres from which American Literature has sprung? Roughly speaking, we may say one-two at Virginia, the other at Massachusetts, Virginia was the home largely of the better-bred settler, Massachrusetts of the more humbly bred-or, as Professor Trent has well put it, "Virgimia may be regarded as an extension of country Engiand with its Puritan qualities." Puritanism affected both, but it is much less marked in Virginia than in Massachusetts.

One change, however, may be noted. A lighter style is creeping unmistakably into American letters. American humour is dawning though the dawn is somewhat grey yet the intense seriousness of the Puritan outlook is touched with a livelier and more flippant spirit. The satirical vigour of Benjamin Church, and the agreeable Odes of Nathaniel Evans, mark at any rate, a progress in the art of versification.

The academic traditions of American Literature were rudely shaken by Whitman. Standing on the verge of a new era of democratic ascendancy, we need a broader basis, a more intimate vitality for our Art. The Pre-Raphaelite movement in letters, memorable as it was for its passionate insistence on the ideal of beauty, exhibited in its methods. One grave defect was that in its endeavour to break away from the scientific and social tendencies of the day, that had invaded poetry and jeopardised its grace and charm, it had with its artistic exclusiveness lost its human significance.

There had been many democratic poets in the nineteenth century. Out of the Industrial Revolution had been born a lusty, clamourous infant that demanded recognition the new Demos. And it claimed not only recognition in politics, but recognition in literature. During the Seventeenth century the theocratic ascendancy of the Puritan weakened, and the religious enthusiasm, the ecclesiastic fervourof thatera gave place to the political aspiration and democratic spirit of the eighteenth century. Literature then became gradually secularized.

Although American Literature was cradled in theology, and never quite shock of its baby vestments, yet New England has produced very few religious thinkers of the first order. The reason for this lies in the intense practicality of the Yankee. And it is not until the nineteenth century that we find any speculative thinkers that may lay claim to literary distinction.

Four score and seven years later, Abraham Lincoln called upon the people of all America to renew their dedication and their committment to a government of,for,and by the people.

We see that the United States oil is fast dwindling but its trees mostly ramain, a natural resource of incomparable value. The availability of this renewable resources has contributed importantly toward making the United States the best housed nation in the world by far. Foreigners visiting this country for the first time are amazed to see how lavishly Americans use wood for housing.

Business, too, is playing a major role in the cities revival. The heavy manufacturing indusfry of the past that provided employment to unskilled labour and accounted for the cities' early growth, is giving way to more sophisticated endeavours. The new hallmarks of urban life are finance, adve tising. entertainment and corporate management Enterprise that require a ready supp y of the white collar professional class upon which the tax structure of cities is based.

An interesting thing is that both India & United states are countries where there has always been more than one cultures at work. Historically, both Indian and American cultures have moved forward and enriched themselves by assimilating cont ributions from other societies.

(Dedicated to the memory of the late) Prof. A. G. Chiplunkar

Miss. Beena D. Nikam
M A. (Sr)

He is the star
that has gone for
But left the scars
On the hearts of those near and dear

His knowledge light
will guide us right
and his memories sweet
will never leave our sight
He is taking the enternal rest

Giving us the Knowledge of zest
And with us
That is the only precious thing left

*

ROBERT FROST
A STUDY

Miss Attarde Rajani
M. A. (Sr.)

In our library we are always in search of books about literature and if there is any,we are eagar to know if there is something for us (means if it is useful for our semester study), like this I was looking for the books on American Literature. I opened one of the books called Anthology of American Literature on the first page of it there was the Photograph of Robert Frost and one beautiful nature scene was displayed beside him, and only four lines were written below it.

" The woods are lovely; dark and deep
But I have promises to keep
And miles to go before I sleep
And miles to go before I sleep.

I could not understand anything by reading these lines once, so I began to read further, about his literary writing because some or other doy it will be useful for us. There I read that Nehru, the late Prime Minister of India used to keep these four lines on his table always and Frost had introduced a deep philosophy that love of the earth is essential for climbing heavenward so these lines might have served as an inspiration to Nehru and reminded him of the service of humanity so he gave the last drop of his b'ood for the service of a nation and went on working with untiring zeal for the good of his country.

From that day, Frost became my favourite poet as he is of all the Americans I have read his fourteen poems again and again nearly for two months As I was reading more and more, I began to discover the treasure hidden in his simple lines.

You may be familiar with his poem 'Mending Wall' Apparently we feel that it means ' repairing walls ' which begins 'with' something there is that does not love a wall that wants it down" Here two neighbours labour together so closely that their hands can touch, are both are engaged in raising this wall more solidly, Yet between them stands a wall of solid rock which holds one apart from the other. This poem appears simple and straight but when I have read it over and over again, I found a contineous of deep feeling and there was the union of heart and head or emotion and thought as it is in wordsworth's poems.

Here in this poem the wall of field stone is relatively insubstantial symbol of real borders dividing men that particular wall a can come down. Between these two neighbours there is another wall, but it slowly offsets wars and habits, of tradition, up bringing and environment. The poem speaks about the danger, that wall prevents communicating and fosters misunderstanding and belligerence. Two neighbours are engaged in conversation. One neighbour recites over and over again his creed, " Good fences make good neighbours.' The other counters, something there is that does not love a wall, that wants it down. To the passing eye these women give the appearance of working closely, but their co-operation is deeptive. In actuality, they stand so for apart from each other that even the simplest communicative act proves futile. Do men work together or apart? Obviously, they do both, says Fost and to emphasize the point the speaker adds playfully. He is all pine and 2 an apple-orard.

My apple tree will never get across
And get lee cones under two pines

But the neighbour wants to follow the traditional rule that in order to live a good neighbour there must be a fence, a line of demarcation, which should be honoured by both the parties.It does not apply to the village folk not even to the mcst civilised nations of the world who refuse to bring down barriers and boundary walls. In his poem " Home-Burinal " the husband and wife can not share the grief for their dead son, which should bring them together, instead of consoling each other, they irritate the raw spot with every syllable they utter.

Thus we find that in his poems, Frost has portrayed a number of characters realistically. If we consider his poems we find that his characters are isolated, they build up a picture of humanity, drawn with tender accuracy. Thus Frost not only deals with the people of new England, but through them he depicts human beings bravely facing be trials and tribulations of life. Frost has written a number of beautiful lyrics about biras, animals, and insects in whom he took a very sympathetic interest. He believed with coleridge that

" He prayth best, who loveth best
All things both great and small ."

So if we analyse the underlying meaning his poems, we become convinced that he is a modern poet and not simply a bad bellow of the Georgians. That's why his poems have become asymbol of the modern conslict in the minds of the people.

The tone of Frost's speech is always intimate. In the poem two tramps in mud time. " Frost suggests that love should be the basis on which we should plan our life. In fact his poems have the unique quality of appealing to every sort of reader in the beginning but as they are read again and again, new layers of meanings are unfolders before us, His poetry, in fact, possesses the peculier quality of imaginative literature truly, like the plays of shakespeare. It can convey depths of experience to the few though it has some meaning on a more elementary level for the many. The real understanding of the underlying meanings of his poems comes only after the reader has been familiar with them for years.

Louis Untermeyer has very aptly pointed out, " Other poets have written

about people but Frost's Poems are the people, they work and about the converse and tell their stories with the freedom of common speech, Frost knows humanity without its company manners.' In fact, he seems to be whispering into the ears of his readers like a lover talking about all sorts of things which though apparently meani gless are of great importance to the lover but each one of them discovers a meaning in his poems in accordnce with his mental development. Only Shakespeare had this rare quality, because from his plays the Fools and the wise derive their own meanings. It was this quality which made R bert Frost popular with all types of American people.

I did not find romance of wordsworth and realism of Hardy in his rural characters. He is fundamentally a realist but of different sort, and he himself explained the difference. " There are two types of realists Frost once said, there is one who offers a good deal of dirt with his potato to show that it is real potato and there is one who is satisfied with the potato brushed clean. I am inclined to be the second kind. To me the thing that art does for life is to clean it, to strip it to form. "

I read about all poets in Ame ica, but one thing that struck one most, is that frost is like the moderns, more a portrayer of modern life than a preacher or a reformes. He is not interested in politics or religion as whitman was. His method is like the modern poets, indirect, metaphysical and symbolical. Frost declares that a poem is " never a put up job .... It begins as a lump in the throat, a sense of wrong, a homesickness a loneliness. It is never a thought to begin with. What Frost stated as a generalization is borne out in his own poems. In writing all this Emerson was his intellectual and spiritual godfather.

Although frost had no poems published before he was 40, by the time of his sdeath in 1963 at 88, he had received every America grants to her poets.

Frost is one of the most talented Poets of our time A popular poet is always a spectade of some interest. for poetry in general is not popular and a popular poet is also within limits a distinguished poet. Frost is similar in his wars, and attitudes and perceptions. Like so many of the people who live ' north of Boston, he was his own man. ★

Comparative Cricket

–SANJAY KALKAR
M. A. (Jr)

Cricket is a game of chance, love too is a game of chance, in Cricket it is the glance that flutters.

In Cricket it is the appeal that counts In love it is the feel that accounts.

In Cricket maiden is important. In love madden is insignificant.

In Cricket it is the catch that wins. In love it is the matter that yields the catch. In Cricket there are two umpires. In love there is only one who enquires (and it is the father of the sweet heart.)

In Cricket the umpire gives one out. In love father gets himself out (and the poor fellow says "No" it is not Cricket.)

If time flows backwards

Upendra Brahme,
S. Y. B. Sc

Time, unlike matter is not an independant entity. It is merely a concept that emerges out of the status of evolution of any system including the universe as a whole.

A good deal of science fiction is based on the proposition of time running backward or of people travelling into the past. But is such a thing possible ? Why does time show a marked preference for going in one direction.

Let us see what would happen if events man backward in time. One possible way would be to make a movie of any natural phenomnaon and then run it backwards Some of the events will appear to violate natural laws, in some others, only the usual covention will be reversed, but the rest of the phenomenon will look indistinguishable from those of the normal conditions

To exemplify, all creatures, including human being, will grow younger in age. A man will begin to take shape from a mere handful of his own ashes and will ultimately return to the womb, aninals wills start inhaling CO2 and going out O2. Our stomachs will act as cooking pots rathur than digestus, cooking vessels will produce the ingrediants which went into them and refrigerator will work hard to maintion the room temperature, curd, ghee etc. would effortiessly degenerate into milk. An object lying below a cliff will feel highly insecure, water will naturally tend to flow upwards The earths atmosphere will produce high energy cosmic rays and so on.

Some examples of the second group will be cars appearing to run in reverse, the sun rising in the west, the hands of a clock running counter clockwise, the lines of page beginning from the right, the ideas leaving ones mind etc. In these examples we notice that merely the convention has been reversed, the fundamental laws operation behind them remain unhanged.

Now, one may ask whether it is possible to travel into the past while living in this expanding universe It tachyons that travel faster than light do exist, and if they can carry some information, at least in the form of signals, the answer is in the affirmative. But then in certain cases, the casual stucture of the events will break down. For example, let us suppose that we have got a suitable capsule which is capable of taking us into the past. You may then meet your great grandfathar and see him getting married.

Ten years back nobody would have thought of test-tube babies but now they have became a reality. In the same way we hope that the time travelling business might become a reality. ★

CESNSUS:

Nemade Khushal H.
(S. Y. B. Sc.)

Census is a Latin word meaning "a register." As commonly understood it denotes "an official enumeration of inhabitants with statistics relating to them." In modern age a periodic population census is a necessary feature of the national life of every country. It provides ve y useful information about various aspects of a country's social, cultural & economic life. The data collected through censuses provides raw material for a lot of demographic and scientific research and also forms the besis of all planning for economic and social progress.

In its modern form, a census involves a complete numeration of all persons inhabiting a country and identification of their important divisions, traits, characteristics. This form of population census began to evolve only in the 17th century.

In ancient times also, kinds and states commissioned inventories of people and their properties. It is said that the Romans enumerated their citizens every five years and prepared lists of their property holding in order to determine their tax liabilities. Countries like China, Egypt & India have an evenmore ancient census history.

It appears a high level of efficiency had been attained in the collection of stastical information in India in fourth century. Kautilya refers to, "a count of the population and their house hold effects, if only to gauge the military potential of the country as also the purpose of taxation." Census-enumerators everywhere use a more or less fixed questionnaire to elicit the information they aim at gathering. It is of course suitably modified to fit conditions & circumstanes prevailing in each country. For example, when India was under British rule, the census questionnaire embodied several questions eliciting information on caste. But in the 1951 census first held in free India such question were deleted.

Different countries obtained data on diff. items as it suits the situation prevailing in each country later on the information obtained is used for compiling census tables, and. then classified and inter- related employment situation etc.

A national census particularly in a country like India, involves millions of human beings with all their prejudices and predilections which are reflected in its result. Therefore, very often even after the greatest care has gone into its organisation and conduct, it is never possible to claim complete accuracy of the results. Nor is it desirable to discuss them as utterly fallacious. However defective and laconic may be the information that a census provides, it can always yield useful knowledge.

In India census is done after every 10 years. This year the Government has carried out a census in last March. India's population is estimated as 68 crores. Thus census provides more or less accurate picture of a country's economic, social and political life. That is why it is so important and useful.

★

Best Wishes for Weddings

Vinod J. Lad
T. Y. B. Com.

Something old....
the Vows you're taking
that will make your two hearts one

Something new....
your hopes and wishes
For a new life.... just begun.

Something borrowed
bits of wisdom
From your families and your friends

Something blue....
blue skies above you—
happiness that never ends !

My Tragedy

Miss – Surekha Joshi
T. Y. B. Com.

Friend is not, Friend for me
Love is not Love, hate for me.
Rose is Red, Faint for me ;
youth is Jolly, Sorrow for me ;
Fruit is Sweet, Poison for me ;
Future will bright, darkness for me.

A will will find away, will is not for me;
Hope is me, nervousness is not for me,
I want death, Life wants me
How can I Do ? what can I do ?
Say to me – ?

My Sweet Dream

Deelip R. Sonawane
S. Y. B. A. (Eng. spl.)

O. my lovely dear,
Sweet sound Came to me
I was Surprised
Where was this sound
Then I looked at that
One beautiful Smiling
girl was calling me
Oh! what a beautiful girl !
Her eyes were backoning me,
O, my dear.
What's your name
'Prem' she answered
O, my Prem
she came near
And took my hand in to her.
When I tried to take her
My head struck against the table
And I came to know
That the girl was not there
But it was sweet dream !

Pramod Chikerur
T. Y. B. A.

I woke up today
and suddenly
I stopped hating her
and my mind was cleansed
She was
like some childhood friend
innocently playing with the same toys
till they sprang up
and plucked out her eyes
also

———★———

I love you not only for what
You have made of yourself
But.... ..
For what you have made of me
I love you not only for
what you are
But........
for what I am
When I am with you.

FOR WANT OF A RUPEE

Vijaykumar S. Vyas
T. y. B. Com.

For want of a rupee
I missed a book
For want of the book
I missed my examination
For want of a degree
I missed a job
For want of a job
I missed my partner
For want of a partner
I missed all joy
Thus for want of a rupee
I missed the whole life

हार्दिक शुभेच्छा

गणेश मेटल्स

सर्व प्रकारच्या भांड्यांचे व्यापारी

१०३ भवानी पेठ,
भवानी मंदीराजवळ जळगाव.

फोन–३८०१

आमच्या हार्दिक शुभेच्छा

★ ऑफीस स्टेशनरी
★ कार्यानुभव साहीत्य
★ १६ m. m. साऊंड प्रोजेक्टर
व त्याला लागणाऱ्या फिल्मस्
★ ओव्हरहेड प्रोजेक्टर
★ फोटोग्राफी मटेरियल करिता
★ डुप्लीकेटर एमीयन ७३७

एक वेळ अवश्य भेट द्या

गरज पूर्ति

१८७ महात्मा गांधी रोड
जळगाव

महागाईच्या भस्मासुराने संत्रस्त झालेल्यांना स्वतःचे स्वस्त घर असणे फार मोठे मानसिक समाधान आहे. त्यासाठी आजच संपर्क साधा–

नवजीवन बिल्डर्स

C/o कांती बुक डेपो

९७–अ खान्देश मिल
शॉपिंग कॉम्प्लेक्स
जळगाव (महाराष्ट्र)

वैशिष्टचे–
१) स्वस्त, अत्याधुनिक सुखसोयींनी युक्त फ्लॅटसचे विक्रेते
२) प्लॉट खरेदी–विक्री

MAHARASHTRA
MUDRAN
SAHITYALAYA

DEALERS IN-PRINTING MACHINERY
& MATERIAL

BHAGWANT BHUVAN
224, NAVI PETH
JALGAON-425001
PHONE-4787

Anand Pundlik.

सर्व प्रख्यात कंपन्यांचे
टायर्स व ट्यूब साठी
मेहता टायर्स
दु.नं. ११ जयकिसनवाडी, नवी पेठ, जळगांव.

रायसोनी सायकल्स
महात्मा गांधीरोड,
नवी पेठ जळगाव
सर्व प्रकारच्या सायकलींचे विक्रेते
तसेच सायकलीचे सुटे पार्टस् हजर स्टॉकमधून मिळतील.
अनुभव हीच खात्री

معجزات اور سائنس

ناظم الدین شیخ۔ ٹی وائے بی اے

موجودہ مادہ پرستی، لادینی اور پرفتن دور میں خدا اور رسولِ خدا صلعم کی تعلیمات سے بیگانگی حد سے زیادہ بڑھ جانے کی وجہ سے معجزات و کرامات کو یہ کہہ کر رد کر دیا جاتا ہے کہ "یہ چیزیں قانونِ قدرت کے خلاف ہیں اور انسانی عقل کی رسائی سے باہر ہیں اس لئے ہم نہیں مانتے۔" معجزہ کو خلافِ قانونِ قدرت کہنا درحقیقت جہالت کی دلیل ہے۔ ملحدینِ یورپ کی کورانہ تقلید اور جدید تعلیم و تہذیب کے مسموم اثرات کی وجہ سے مسلمانوں میں ایک ایسا طبقہ پیدا ہو گیا ہے جو اسلام کے معتقدات اور مسلمہ حقائق کو خلافِ فطرت کہہ کر ان کا مذاق اڑاتا ہے۔ انتہائی بے باکی اور بے شرمی کے ساتھ وہ لوگ اعلان کرتے ہیں کہ یہ باتیں ہماری دانش عقل کے خلاف ہیں اس لئے ہم ان کو تسلیم نہیں کرتے۔

کاش ان دشمنانِ عقل و دین سے کوئی دریافت کرے کہ تمہیں پتہ ہے کہ عقل کی حقیقت کیا ہے؟ عقلمند کہلانے کے مستحق کون لوگ ہیں؟ یہ طبقہ اسلام کا مذاق اڑانے والے خداوندانِ مغرب کے نزدیک اہلِ عقل ہو سکتے ہیں لیکن قرآن و سنت کی اصطلاح میں ان کا شمار جاہلین میں ہوتا ہے۔ اسلام دینِ فطرت ہے جو انسانی زندگی کے ہر گوشہ اور ہر موڑ پر انسان کی رہنمائی کرتا ہے۔ دنیا کے معاملات ہوں یا آخرت کے احوال، اسلام نے سب کی تفصیلات اور زندگی کی ہر مشکل کا قابلِ عمل حل پیش کیا ہے۔ دینِ اسلام کا ہر حکم عقلِ سلیم اور فطرتِ صحیحہ کے موافق ہے۔ اگر کسی شخص کو اسلامی عقائد اور اعمال میں سے کوئی چیز خلافِ عقل نظر آتی ہے تو یہ دراصل اس کی عقل کا قصور ہے۔ دیکھنے کی قوت ہونے کے باوجود اندھیرے میں خارجی روشنی کی ضرورت ہوتی ہے اسی طرح عقل کے ساتھ وحیِ الٰہی کا لطیف و نور آفریں تعلق باقی رہے تو اسلام کا کوئی حکم خلافِ فطرت اور خلافِ حقیقت نظر نہیں آ سکتا۔ لیکن اگر وحیِ سماوی اور تعلق مع اللہ کا کشش منقطع ہو جائے تو قدم قدم پر انسانی عقل اس طرح ٹھوکریں کھاتی ہے، جیسے اندھیرے میں دیکھنے کی قوت۔ ہم بار بار سنتے اور پڑھتے ہیں کہ فلاں جگہ تباہ کن زلزلہ آیا اور کئی بستیاں تباہ ہو گئیں۔ لاکھوں لوگ بیحد متاثر ہوئے۔ اس واقعہ کو کوئی غلط نہیں کہتا لیکن اگر یہ کہا جائے کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کی ولادت باسعادت کے موقعہ پر ایوانِ کسریٰ میں زلزلہ آیا اور اس کے چودہ کنگرے گر گئے، یا فارس کے آتش کدہ کی ہزار سالہ آگ بجھ گئی تو ان واقعات کو تسلیم کرنے میں پس و پیش ہونے لگتا ہے۔

حضور صلی اللہ علیہ وسلم کے سامنے درخت جھک جاتے اور آپ صلعم کو سلام کرتے تھے۔ ملحدین نے اس معجزہ کا بھی مذاق اڑایا لیکن ہندوستان کے مشہور سائنس داں سر جگدیش چندر بوس نے پودوں کے متعلق حیرت انگیز معلومات جمع کی ہیں۔ جن کے سننے اور پڑھنے کے بعد کوئی عقل و دانش کا مالک انسان مذکورہ بالا معجزہ سے انکار نہیں کر سکتا۔ تاریخِ اسلام کا مشہور واقعہ ہے کہ حضرت فاروق اعظم رضی اللہ عنہ نے مدینہ میں مسجدِ نبوی کے منبر پر کھڑے ہو کر مجاہدین کے سپہ سالار کو پکار کر کہا "یا ساریۃ الجبل"۔ اسی وقت یہ آواز ساریہ کے کانوں تک پہونچ گئی حالانکہ وہ مدینہ منورہ سے صدہا میل دور تھے۔ اس کرامت کو وائرلیس کی ایجاد نے حل کر دیا۔ آج ہم ریڈیو اور ٹیلیفون سے ہزارہا میل دور اپنی آواز پہنچا سکتے ہیں اسی طرح فاروقِ اعظم رض نے روحانی وائرلیس کے ذریعے ساریہ تک اپنی آواز پہنچا دی تھی۔ قرآن مجید میں ارشادِ ربانی ہے کہ شیطان اور اس کا لشکر تم کو دیکھتا ہے لیکن تم اس کو نہیں دیکھتے۔ آج ٹیلی ویژن سے اس مسئلہ کو بآسانی سمجھا جا سکتا ہے۔ ٹیلی ویژن پر تقریر کرنے والے کو سب دیکھتے ہیں لیکن وہ ان میں سے کسی کو نہیں دیکھ سکتا۔ سلیمان علیہ السلام کا تخت ہوا پر اڑ کر صبح سے شام تک دو ماہ کی مسافت طے کرتا تھا، آج فضا میں ہزاروں میل فی گھنٹہ کی رفتار سے ہوائی جہاز اور راکٹ پرواز کرتے ہیں جو کام الیکٹرک سے ہو سکتا ہے، کیا اللہ تعالیٰ اپنے نبی کی تصدیق کے لئے وہی کام بغیر الیکٹرک کے ظاہر نہیں فرما سکتے؟ معراج سے واپسی کے بعد مکہ معظمہ میں حضور صلعم کا بیت المقدس کا بلا حجاب دیکھ کر کفار کے سوالات کا جواب دینا اس کی نظیر بھی سامنے موجود ہے کہ دوربین، یا خوردبین کے ذریعے ایک شخص جو چیزیں دیکھتا ہے، دوسروں کو وہ چیزیں نظر نہیں آتیں۔

**

کتابت: جمال ہاشم • طباعت: نورانی پریس، مالیگاؤں

نہ سُنا کہ کسی انسان کا دماغ علم و معلومات سے لبالب بھر چکا ہے اور اب اِس میں مزید کسی خیال کے پیدا ہونے کی کوئی گنجائش باقی نہیں رہی ہے۔

دماغ سے نبضوں تک خبر ۱۶۱ میل فی گھنٹہ کی رفتار سے آتی ہے، اگر آپ کوئی گرم لوہا چھوئیں تو ایک سیکنڈ کے سویں حصّے میں یہ خبر دماغ تک پہنچ جائے گی اور انگلی دماغ کا اشارہ پاکر پیچھے ہٹ جائے گی۔

کہا جاتا ہے کہ مردوں کا دماغ ۲۰ برس میں اور عورتوں کا دماغ ۱۷ برس کی عمر تک پہنچتا ہے۔ اِسی طرح مردوں کا دماغ ۴۹ اونس اور عورتوں کا ۴۴ اونس ہوتا ہے۔

**

اِنسانیت کی تلاش

شیخ اقبال عثمان۔ ایس وائے بی اے

دیکھو لتا اتنی جلدی شادی کے بندھن میں بندھنا ٹھیک نہیں لیکن تشکیل اگر ہم اس طرح دیر لگاتے رہے اور شادی کے معاملے کو ٹالتے رہے تو شاید ہم کبھی بھی اس بندھن میں بندھ نہیں سکیں گے۔ تمہیں پتہ نہیں ہمارے پیار کے چرچے پورے شہر میں ہیں۔ اور یہ بھنک گھر والوں کے کانوں پر بھی پڑ گئی ہے اور وہ لوگ ہماری شادی کے خلاف ہیں۔ انھوں نے مجھے تم سے ملنے پر پابندی لگادی ہے۔ وہ تو بھگوان بھلا کرے کالج کو جو ہمیں ملنے کا موقعہ فراہم کرتا ہے۔ ڈیڈی نے آج سخت الفاظ میں کہہ دیا تھا کہ لتا اگر تم نے تشکیل کے بچّے سے ملنا جلنا نہیں چھوڑا تو میں تمہارا کالج چھڑا دوں گا۔" میں تو ایکدم بوکھلا گئی تھی۔ آنکھوں کے سامنے اندھیرا چھا گیا تھا اور میں غش کھا کر دھم سے زمین پر آرہی تھی۔ اس کے بعد میں نے ممّی کو سمجھایا کہ ممّی یہ میرا آخری سمیسٹر ہے۔ اور اگر میں نے کالج جانا بند کردیا تو پھر مجھے ڈگری کس طرح ملے گی؟ اور اتنی معمولی وجہ سے میری پوری تعلیم کا نقصان ہوجائے گا۔ لیکن تم اس موئے تشکیل سے کیوں ملتی ہو؟ میں کوشش کروں گی ممّی۔ تشکیل مجھ سے یہ روز کی بہانہ تراشی نہیں ہوگی۔ تمہیں فیصلہ کرنا ہی ہوگا۔ میری مانو تو کورٹ میں چل کر سول میرج کرلو۔ نہ کسی کی اجازت کی جھنجھٹ، نہ کسی کے غصّے کی پرواہ۔

لتا تم سمجھنے کی کوشش کیوں نہیں کرتیں۔ کیا تم نہیں جانتی کہ آجکل اپنے شہر کی فضا دن بدن خراب ہوتی جارہی ہے۔ ہندو مسلم تناؤ بڑھتا جارہا ہے وہ ایک دوسرے کے خون کے پیاسے ہیں۔ میں سوچتا ہوں یہ لوگ مذہب کے نام پر کب تک لڑتے، کٹتے اور مرتے رہیں گے؟ تشکیل میرے خیال سے تو یہ لوگ ایک ہی خدا کی مخلوق ہیں اور یہ ایک دوسرے میں مخلوط ہونے کی کوشش کرتے ہیں۔ لیکن ہمارے سماج میں کچھ ایسے شرپسند عناصر موجود ہیں جنہیں ہمارا سماج اپنا رہنما سمجھتا ہے۔ یہ لوگ دونوں گروہوں کو مشتعل کرتے ہیں اور ان کے دلوں کو بھڑکاتے ہیں۔ تم ہی سوچو کہ آج کے مشینی دور میں انسان بھی مشین بن گیا ہے وہ اپنی ہی مصیبتوں میں اتنا گرا ہوا ہوتا ہے کہ اسے سانس لینے کی مہلت تک نہیں ملتی۔ تو بھلا وہ انسان جو خود اپنی زندگی سے بیزار ہے تو وہ دوسروں کی زندگیوں سے کیوں کھیلے گا؟ لیکن کچھ ایسے بھی لوگ ہیں کہ جنہیں دونوں کو آپس میں لڑوانے میں ہی مزہ آتا ہے لیکن تشکیل میں یہ جاننا چاہتی ہوں کہ یہ لوگ آپس میں کیوں لڑتے ہیں؟ لتا ایک وجہ تو تم نے بتا ہی دی کہ ہمارے سماج میں کچھ شرپسند لوگ اپنے مفاد کے لئے ایسا کرتے ہیں اور بہت سے لوگ جو مذہب کو تو مانتے نہیں صرف ہندو یا مسلم ہونے کا دعویٰ کرتے ہیں اور وہ اس لئے کرتے ہیں کہ وہ سمجھتے ہیں کہ ہم ہندو ہیں یا مسلمان ہیں تو ہمارا رتبہ بڑا ہے۔ وہ یہ نہیں جانتے کہ فساد سے کتنے گھر تباہ ہوجاتے ہیں۔ کتنی سہاگنیں بیوہ ہوجاتی ہیں۔ کتنے بچّے یتیم ہوجاتے ہیں۔ اگر ایک گھر کا ایک فرد اس فساد میں ملوّث ہو تو اس کا پورا گھر اس سے متاثر ہوئے بغیر نہیں رہتا۔ تشکیل کیا تم مذہب کو مانتے ہو؟ ہاں لتا! میں مذہب کو Individually طور پر مانتا ہوں۔ میرا سب سے بڑا مذہب "انسانیت" ہے۔ جو مجھے انسان سے انسان کو پیار کرنے کا سبق دیتا ہے۔ کسی سے کسی قسم کا بھید بھاؤ نہیں کرتا۔ تم کسی بھی مذہب کی تعلیمات کا مطالعہ کرو۔ کوئی مذہب یہ نہیں سکھاتا کہ آپس میں لڑائی جھگڑا کرو۔ ہر مذہب اخوت و بھائی چارگی کا پیغام دیتا ہے۔ تاریخ گواہ ہے کہ آج تک دنیا میں جتنی بھی لڑائیاں لڑی گئیں، ان میں سے بیشتر مذہب کے نام پر لڑی گئیں۔ اور لڑی جائیں گی۔ خدا نے انسان کو مختلف مذاہب تحفہ کے طور پر دیے ہوتے

ہیں اور بیوقوف انسان ابھی تک یہ فیصلہ نہیں کر پا رہے ہیں کہ کون سا تحفہ، کون سا مذہب سب سے بہتر ہے۔ ہر ایک یہی کہتا ہے کہ میرا مذہب سب سے بہتر ہے اور تاقیامت یہ اس طرح لڑتے رہیں گے۔ لیکن ہمیں اس جھگڑے سے کیا لینا۔ ہمارا تو کوئی مذہب نہیں ہے۔ چلو ایسی جگہ چلیں جہاں پر کوئی مذہب نہ ہو۔ ڈیئر اس دنیا میں ایسی کوئی جگہ نہیں جہاں جاکر ہم ان مذاہب سے چھٹکارا حاصل کرسکیں۔ یہ سماج ہمیں اپنے مضبوط شکنجے سے کبھی بھی آزاد ہونے نہیں دے گا۔ کیوں نہ ہم اس سماج میں رہ کر ہی اس کا مقابلہ کریں چلو ہم پہلے کورٹ میں چل کر لو میرج کرلیں۔ زندگی سکون و چین سے گزرنے لگی۔ لیکن یہ نفرت سے بھری ہوئی دنیا بھلا دو پیار کرنے والوں کو کس طرح پھولتا پھلتا دیکھ پائی ہے۔ دن گزرتے گئے۔ پھر شہر میں اسی طرح کی فضا قائم ہوگئی۔ گھر اور محلّے جلائے جانے لگے۔ لتا کے رشتہ داروں نے لاٹھیوں اور کلہاڑیوں سے تشکیل پر حملہ کردیا۔ اور اُسے ہمیشہ ہمیشہ کیلئے ختم کردیا۔ اس طرح تشکیل کے رشتہ داروں نے لتا کو لاٹھیوں سے حملہ کرکے ختم کردیا تاکہ محلّے میں کوئی کافر زندہ نہ رہ پائے۔ زمین پر انسانیت کی لاش پڑی ہوئی تھی اور فرقہ پرست ان دونوں لاشوں کو روندتے ہوئے گزر رہے تھے۔

**

اقوالِ زرّیں

تفضل جلیل افتخار احمد فخر۔ ایف وائے جے سی کامرس

(۱):۔ جدّوجہد نہ کرنا محتاجی کا باعث ہوتا ہے اور محتاجی دین کو تنگ، عقل کو ضعیف اور مروّت کو زائل کردیتی ہے۔ (حضرت لقمان)

(۲):۔ جہاں تک ہوسکے علم حاصل کرو کہ یہی کامرانی کا پیش خیمہ ہے۔ (حکیم جالینوس)

(۳):۔ جہالت کے لیے اس کے سوا کوئی چارہ کار نہیں کہ علم کے آستانے پر اپنی پیشانی جھکادے۔ (جمال الدین افغانی)

(۴):۔ ... اور ... خوش ... بہت کم یکجا ہوتے ہیں، لیکن جس میں یہ دونوں وصف موجود ہوں اُسے کبھی لغزش نہیں ہوتی۔ (ایمرسن)

(۵):۔ غصّہ ایک طرح کی دیوانگی ہی ہے، اس پر قابو حاصل کرو ورنہ وہ تم پر قابو پالے گا۔ (ہوراسی ایٹیس سس)

(۶):۔ اللہ فساد پسند نہیں کرتا، اِس لئے زمین پر فساد نہ کرو۔ (سرورِ کائنات صلی اللہ علیہ وسلم)

(۷):۔ کم گوئی میں حکمت، کم خوری میں صحت اور لوگوں سے کم ملنے جُلنے میں عافیت ہے۔ (حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہٗ)

(۸):۔ زبان کی لغزش، قدموں کی لغزش سے زیادہ خطرناک ہے۔ (حضرت عثمان غنی رضی اللہ عنہٗ)

(۹):۔ مذاق کے اچھے بُرے ہونے کا فیصلہ اس شخص کے کان کرتے ہیں جس سے وہ مذاق کیا گیا ہو، نہ کہ اس شخص کی زبان جو مذاق کر رہا ہے۔ (شیکسپیئر)

(۱۰):۔ انسان کے بنائے ہوئے قانون کے سامنے انسان کا دماغ جھک جاتا ہے، اس کی رُوح نہیں۔ (خلیل جبران)

غزل

اسلم تنویر ایف وائے بی اے

خون کے ساگر، موت کے منظر، جلتے گھر اور سہمے لوگ
درد میں ڈوبی چیخیں ان کی اکھڑی سانسیں، جلتے لوگ

آنکھ میں نفرت، دل میں کدورت، خود ہی گم، بزعمِ قیادت
نکلے ہیں دنیا کو دکھانے رستہ، دیکھو ایسے لوگ

ٹوٹی کشتی، زورِ طوفاں، بے حس ہے کشتی کا کھیّا
بیچ بھنور میں کس کو خبر ہے آخر ڈوبے کتنے لوگ؟

ریشمی زلفیں، نیلی آنکھیں، چال نشیلی، گورا بدن
ہم نے تو بس حُسن کو چاہا، پتّھر لیکن پوجے لوگ

خونِ جگر کا قطرہ قطرہ، تشنہ لبوں کو پینے دو
ٹھکیں گے تنویر سڑک پر لاوا اک دن گونگے لوگ

**

جیت ہوتی رہی ہے، ہو رہی ہے اور ہوتی رہے گی۔ امریکہ میں بقول مولانا حامد الانصاری غازی "... یہاں (امریکہ میں) کام صرف کام ہوتا ہے ہر انسان پہلے اپنے آپ کو مزدور سمجھتا ہے پھر کچھ اور ـــــ یہاں آکر یہ بھی اندازہ ہوا کہ ایمانداری سے محنت کر نیوالا کبھی مار نہیں کھاتا۔ یہ بات انفرادی ہو یا اجتماعی، یا قومی پیمانے پر، مغرب کی ترقی کا راز بھی یہی ہے۔"

(امریکہ سے ایک خط ... حامد الانصاری غازی "گگن" بمبئی شمارہ ۹، ص ۴۲-۴۱)

**

نئی راہ

محمد لقمان محمد عثمان۔ ایس۔ وائے۔ بی۔ اے

"بھائیو اور بہنو! یہ سال اپاہجوں کا سال منایا جارہا ہے۔ اس سال ہمیں اپاہجوں، لنگڑوں اور محتاجوں کی مدد کرنا چاہئے۔ ان کے ساتھ ہمیشہ ہمدردی اور اچھا برتاؤ کرنا چاہئے۔ حکومت نے بھی اپاہجوں کی مدد کرنے کا فیصلہ کیا ہے۔ میری تمام ہمدردی اپاہجوں کے ساتھ ہے۔" یہ کہہ کر نیتا صاحب نے بھاشن ختم کر دیا۔ لوگوں اور بیٹھے ہوئے اپاہجوں، لنگڑے لولے لوگوں نے بھاشن سن کر نیتا صاحب کی جے جے کار کردی۔

دوسرے دن جب نیتا صاحب اپنے گھر پہنچے تو دروازے پر ہی انہیں اپنا اپاہج بھائی دکھائی دیا۔ نیتا صاحب اس کو دیکھ کر بھڑک اٹھے اور کہنے لگے "نالائق ہر دم منحوس صورت دکھاتا ہے۔ دن رات مفت کا کھانا کھا کر موٹا تازہ ہوتا جارہا ہے" بھائی بولا کہ "بھیا میں اپاہج ہوں، میری دونوں ٹانگیں ریل کے حادثے میں کٹ چکی ہیں۔ اب آپ بتائیے میں کیا کر سکتا ہوں، مجبور ہوں۔" "اگر تم کچھ نہیں کر سکتے تو نکل جاؤ، اب کبھی دوبارہ قدم مت رکھنا یہاں۔"

بے چارہ رامو اپنی بیساکھی لئے چلا گیا۔ چلتے چلتے جب وہ تھک گیا تو ایک پیڑ کے نیچے بیٹھ گیا اور اپنی قسمت کو کوسنے لگا۔ اگر بھگوان مجھے اپاہج نہ بناتا تو میری یہ حالت نہ ہوتی کہ ایک راہ گیر نے ہمدردی کے طور پر ایک دس نئے پیسے کا سکہ اس کے سامنے ڈال کر چلا گیا۔ رامو کے ضمیر نے کچھ کچوکے لگائے کہ بھائی میں کوئی بھیک منگا نہیں ہوں لیکن اس راہ گیر کے دس پیسے کے سکے نے اس کو ایک نئی راہ تبلادی تھی۔ دوسرے ہی لمحے اس نے بیساکھی سنبھالے ہوئے آواز لگانی شروع کردی "بھگوان تیرا بھلا کرے، اپاہج کی مدد کرو بابا۔ لنگڑے پر دیا کرو بابا۔" ایک نئی راہ مل گئی تھی اسے۔

**

صالح انقلاب

مقیم شیخ۔ ایس۔ وائے۔ بی۔ اے

یہ حقیقت ہے کہ کسی قوم کا اصل سرمایہ اس کی جوان نسل ہی ہوا کرتی ہے جس سے اس کی مستقبل کی امیدیں وابستہ ہوتی ہیں۔ جوانی انسانی عمر کا وہ حصہ ہے جب ایک انسان کے سارے جسمانی اعضاء مضبوط ہوتے ہیں جو کہ لگاتار جد و جہد کرنے کے لائق ہوتے ہیں۔ اسی کی زندہ روح میں جوان عزائم ہوتے ہیں۔ اس کا حرکت کرنے والا دل ولولہ سے پر ہوتا ہے اس کی جوش کی زد میں آتے ہوئے پہاڑ اکھڑ جاتے ہیں۔ یہی وہ زمانہ ہوتا ہے کہ جب کسی منتخب منزل کی طرف تیز قدم سے وہ بڑھتا چلا جاتا ہے۔ خوف اور ناامیدی اس کے راستے کا روڑا نہیں بن سکتی۔ وہ اپنے مقصد تک پہنچنے کے لئے سب کچھ لگانے پر تیار ہوتا ہے یہاں تک کہ وہ اپنی جان قربان کرنے کے لئے بھی پیچھے نہیں ہٹتا۔

عقابی روح جب بیدار ہوتی ہے جوانوں میں
نظر آتی ہے ان کو اپنی منزل آسمانوں میں

میرے عزیز ساتھیو! اس عظیم قوت کے ذریعہ ہم آج کی زوال پذیر انسانیت کو بام عروج پر پہنچا سکتے ہیں۔ آج جب کہ جاہلیت، مغربی تہذیب اور کفر و الحاد کی طاقتیں 'انسانیت کو خدا بیزاری'، آخرت فراموشی کا سبق دے رہی ہیں۔ ان کی دنیوی زندگی ہی اصل زندگی ہے۔ اس کا مقصد زندگی صرف مادی فائدوں کا حصول ہے۔ ظاہر ہے کہ اس کے نتیجے میں انسان نفس کا غلام بن جاتا ہے۔ ہر طرف بد کرداری فروغ پا رہی ہے۔ دھوکہ دہی اور خیانت شیوہ بن گئی ہے ـــ حق فراموشی، ناانصافی عام ہو رہی ہے۔ تہذیب جدید اپنے نظام تعلیم کے ذریعہ مشرق میں مغربی معاشرہ برپا کرنا چاہتی ہے۔ وہ نوجوانوں کو مغرب زدہ بنانا چاہتی ہے۔ اور ان کے اندر کفر و شرک اور الحاد و بے دینی کا بیج بونا چاہتی ہے

افسوس تو یہی ہے کہ شیطان جو ہمارا کھلا ہوا دشمن ہے، اس نے ایک بڑے حصہ کو طرح طرح کی ظاہری دل فریبیوں میں مبتلا کر رکھا ہے۔ لوٹ مار، توڑ پھوڑ طرح طرح کی برائیوں میں پھنسا رکھا ہے۔ عزیز ہم عمرو! ذرا آنکھ کھول کر دیکھو، موجودہ سماج کا جائزہ لو اور اپنی خداداد صلاحیتوں پر غور کرو۔ کیا سماج ہم سے یہی مطالبہ کرتا ہے؟ جس کا مطالبہ ہم اپنے اعمال سے کر رہے ہیں؟ کیا ہماری اس عظیم زندگی کے سرمائے کو لٹانے کی یہی جگہ ہے؟ جہاں ہم اسے لٹا رہے ہیں۔ یقیناً ایسا نہیں۔ ہمیں تو اس بگاڑ کو ختم کرنا ہے۔ ہمیں اس رخ کو موڑنا ہے جس کا راستہ یہی ہے کہ ہم علم حاصل کریں ـــ ایسا علم جس سے اپنے خالق و مالک کو پہچانیں! اس کی ہدایات کی روشنی میں اپنے عمل و کردار کی اصلاح کر کے اپنے گرد و پیش کے ماحول کو منور کر دیں۔ اور دنیا کو ایک ایسے صالح انقلاب سے دوچار کر دیں جس کی وقت کو ضرورت ہے۔

جوانوں کو مری آہ سحر دے ؂ پھر ان شاہیں بچوں کو بال و پر دے
خدایا آرزو میری یہی ہے ؂ مرا نور بصیرت عام کر دے

**

ہمارا دماغ

مسعود اختر افتخار احمد۔ ایس وائے بی ایس سی

موجودہ سائنس کی تعلیم حاصل کرنے کے بعد عموماً دماغوں میں مادہ پرستی کا رجحان بڑھ جاتا ہے۔ یہاں تک کہ بہت سے لوگ جل شانہٗ کے وجود سے بھی انکار کر بیٹھتے ہیں۔ حالانکہ کائنات کے حقائق کو معلوم کرنے کے بعد اللہ کے وجود اور اس کی عظمت دلوں میں جاگزیں ہو جانی چاہئے۔ زمین و آسمان کی آفرینش، انسان کی پیدائش اور پھر اسے علم و عقل کے زیور سے آراستہ کرنا ان تمام باتوں سے خدا کی عظمت دلوں پر بیٹھ جاتی ہے۔ قرآن پاک میں کائنات کی تخلیق کو خدا کے وجود اور عظمت کی دلیل پیش کی گئی ہے۔

کمپیوٹر کے انسان کی طرح کام کرنے پر ہمیں نہ صرف حیرت ہوتی ہے بلکہ اس کے بنانے والے کی دماغی صلاحیتوں سے ہم بے حد متاثر ہوتے ہیں اور اس کی تعریف کرنے کے لئے ہمیں الفاظ نہیں ملتے۔ مگر انسان جو ان تمام ایجادات کا مالک ہے اگر خود اس کی جسمانی مشین کا ہم جائزہ لیتے ہیں تو ہماری حیرت کی کوئی انتہا نہیں رہتی اور بے ساختہ دل اس انسانی جسم کے بنانے والے کی تعریف کرنے کے لئے ہمیں مجبور کر دیتا ہے۔

ہمارے جسم کا بادشاہ دماغ ہے۔ آئیے! ہم اس کے بارے میں کچھ معلومات حاصل کریں۔ پروفیسر انوخین کا کہنا ہے: "دماغ میں چودہ ارب خلیے ہیں۔ ہر خلیے کی پیچیدہ ساخت ہے اور پھر خلیوں کی چھوٹی چھوٹی ٹولیوں کو جوڑنے کے لئے کڑیاں ہیں۔ پھر ان سب کی ترتیب سے ایک ایسی حساس مشین وجود میں آتی ہے کہ اگر ایک خلیے کو چھیڑیئے تو ساری مشین کام شروع کر دیتی ہے۔ مثلاً خون کو جب پانی کی ضرورت محسوس ہوتی ہے تو ایک دو دماغی خلیے متاثر ہوتے ہیں مگر جہاں یہ خلیے متاثر ہوئے ہزاروں لاکھوں رابطوں یا کڑیوں کی مدد سے چودہ ارب خلیے بیدار ہو جاتے ہیں اور انسان کو پانی کی تلاش پر اکساتے ہیں۔"

انسانی دماغ زندگی بھر قابل اعتماد طریقے پر کام کرتا ہے۔ انتہائی شدید صدمے کے بعد بھی کام کرتا رہتا ہے جب کہ کسی ریڈیو یا کسی مشین کے کسی ایک جوڑ میں بھی شگاف پڑ جائے تو وہ بے کار ہو جاتا ہے۔ اس کے مقابلے میں اگر ذہن کے خطہ سماعت کے سینکڑوں ہزاروں خلیے بھی کسی زخم سے متاثر ہو جائیں تو انسان سماعت سے محروم نہیں ہوتا۔ اس طرح اپنی دماغی صلاحیتوں کو محفوظ رکھنا یہ پائیداری کسی بھی "محفوظ ذخیرے" کی وجہ سے حاصل ہوتی ہے جو تقریباً سب کی نظروں میں درست ہے لیکن ہم اگر اپنی تجربہ گاہ میں بعد تجزیہ غور کریں کہ اگر ایسا ہی ہے تو ایک حساب سے انسانی دماغ کو اس کی موجودہ حالت کے مقابلے میں کئی ہزار گنا بڑا ہونا چاہئے تھا؟ ایک خاص بات انسانی دماغ کی اس کی لامحدود قوت یادداشت ہے۔ کسی بھی مشین کی یادداشت میں معلومات کا ایک مقررہ ذخیرہ ہی بھرا جا سکتا ہے اس کے بعد کسی دوسری معلومات کی کوئی گنجائش نہیں رہتی۔ اس کے برعکس انسانی دماغ ایسا نہیں ہے۔ ہم نے آج تک دیکھا اور

URDU-SECTION.

جلگاؤں

سنہ ۱۹۸۱ء

AJINTHA
JALGAON,
(E.K.)
Maharashtra

اجنتا

مولجی جیٹھا آرٹس اینڈ سائنس کالج جلگاؤں

مشرقی خاندیش

مدیر

پروفیسر افتخار احمد
فخر دھولیوی

ایم۔اے، پی۔ایچ۔ڈی

شعبۂ اردو فارسی

درد و درماں

نذیر اقبال: ایف۔وائے۔بی۔ایس۔سی

"زندگی کی جملہ سمتوں اور شعبوں میں سائنس نے دنیا میں انقلاب بپا کر دیا ہے۔ مستقبل اب سائنس کے ہاتھوں میں ہے اور ان کے جو سائنس کے دوست ہیں۔"

(جواہر لال نہرو)

آج دنیا کے ہر شعبے میں ترقی ہو رہی ہے خصوصاً سائنس اور جدید ٹکنالوجی نے تو شدید تہلکہ مچا دیا ہے۔ مگر ہماری قوم دنیا کی تمام قوموں سے پیچھے ہے۔ آج کا دور کمپیوٹیشن کا دور ہے مگر آج کسی بھی شعبے میں جا کر دیکھئے وہاں قوم کے افراد ملیں گے بھی تو بس برائے نام ہی۔ اس کی کیا وجہ ہو سکتی ہے؟ اس کی صرف ایک ہی وجہ ہے اور وہ ہے کاہلی اور محنت سے جی چرانا۔

ہم دن بہ دن شکست ہوتے جا رہے ہیں۔ ہم میں نہ مقابلہ کرنے کی ہمت رہ گئی ہے اور نہ ترقی کرنے کی کوئی امنگ ہی باقی رہ گئی ہے۔

ہم ذرا ماضی کی طرف مڑ کر دیکھیں تو پتہ چلتا ہے کہ مسلمانوں نے سائنس و ٹکنالوجی کے ہر شعبے میں دنیا کی رہنمائی کی ہے یہ الجبرا، الکیمیا اور المک وغیرہ مسلمانوں کی ایجادیں نہیں تو اور کیا ہیں؟ اور صرف کیمیاگری پر ہی بس نہیں بلکہ علم اخلاق، علم نجوم، علم طب، علم نباتات، علم حیوانات وغیرہ وغیرہ۔ غرض یہ کہ تمام شعبوں میں مسلمانوں نے نمایاں کامیابی حاصل کی ہے۔

وہ قوم جس نے ایک ہزار سال سے زیادہ عرصہ تک دنیا کی رہنمائی کی ہے اب بھی جاگ سکتی ہے۔ جس قوم نے دوسروں کو طریقۂ زندگی سکھایا آج خود اعتمادی کھو کر اپنی قدریں کھو بیٹھی ہے۔ آج ہمارے احساس مردہ ہو جانے کی بنا پر ہم خود فریبی میں مبتلا ہو چکے ہیں۔ ہم مذہبی جھگڑوں کی بنا پر آپسی انتشار کے شکار ہیں، بالکل اسی طرح جس طرح پارہ (مرکیوری) ذرا سی ٹھیس پہنچنے پر ان گنت ٹکڑوں میں بکھر جاتا ہے، ہماری قوم بھی بکھر چکی ہے۔ مگر پارے کے ٹکڑے ایک دوسرے سے جس آسانی سے مل کر متحد ہو جاتے ہیں بس اسی طرح ہمیں بھی یکجا ہو جانا چاہئے ـــــ آج اس بات کی سخت ضرورت ہے کہ ہم بغیر کسی پس و پیش کئے تمام شکووں اور گلوں کو بالائے طاق رکھ کر اس برق رفتار دور میں دوسری تمام قوموں کے شانہ بہ شانہ چلنے کا آج ہی مستحکم ارادہ کر لیں۔ ہم کو چاہئے کہ ہم میرٹ (Merit) سے آگے آئیں نہ کہ کسی کی سفارش پر منحصر رہیں۔ کچھ لوگ چاہتے ہیں کہ مسلمانوں کو بھی ہریجنوں کی طرح ملازمتوں کے معاملے میں رعایتیں ملنی چاہئیں۔ میں سمجھتا ہوں کہ یہ نہایت ہی پست خیالی ہے۔ ہمیں تو یہ کرنا چاہئے کہ ہم امتحانوں میں امتیازی کامیابی حاصل کریں پھر دیکھیں کہ کون ملازمت میں رکاوٹ پیدا کرتا ہے۔ اور ہم ایسا کر سکتے ہیں کیونکہ دنیا میں محنت کرنے والوں کی ہمیشہ

– जिमखाना अहवाल –

(सिनिअर कॉलेज)

यवर्षी जिमखाना निवडणूका खेळीमेळीच्या वातावरणात पार पडल्या व खालील प्रमाणे जिमखाना कार्यकारी मंडळ तयार झाले.

१) प्राचार्य पोतनीस – प्रेसिडेंड
२) उपप्राचार्य थत्ते – व्हाईस प्रेसिडेंट
३) उपप्राचार्य नेमाडे – व्हाईस प्रेसिडेंट
४, श्री. एल्. टी. देशमुख– क्रीडा प्रमुख
५) श्री. बी. एम्. पाटील – ऑफीस सुपरीटेंडेंट
६) श्री. बी. एफ्. धनराळे – जनरल सेक्रेटरी
७) श्री. एस्. आर. जैन – बास्केट बॉल सेक्रेटरी
८। श्री मेहतां एस्. यु. – फुटबॉल सेक्रेटरी
९। श्री तडवी एन्. ए. हॉकी सेक्रेटरी
१०) श्री. बढे व्ही. डी. – क्रिकेट सेक्रेटरी
११) श्री. संजय रोकडे – इंडियन गेम्स सेक्रेटरी
१२ श्री. ए. एम्. अग्रवाल – मायनार गेम्स सेक्रेटरी
१३) श्री. जी. एस. नाईक – अॅथलेटिक्स सेक्रेटरी
१४) कु. मेहता एस्. यु. – विद्यार्थिनी प्रतिनिधी
१५ श्री. किशोर कोल्हे – विद्यापीठ प्रतिनिधी.

या वर्षापासून पुणे विद्यापीठाच्या पूर्वीच्या चार विभागांचे सहा विभाग करण्यात आलेत. जळगांव व धुळे विभाग जिल्हा निहाय वेगळा करण्यात आला व आपल्या जळगांव विभागांत १८ महाविद्यालयांचा समावेश झाला. नवीन जळगांव विभागाचे यजमांन पद या वर्षी आपल्याच महाविद्यालयाकडे आले व खालील प्रमाणे जळगांव विभागाचे क्रीडा मंडळ निवडले गेले

१) प्राचार्य पोतनीस – अध्यक्ष
२) श्री. श्री. एल्. टी. देशमुख – सचिव
३) प्रा. डी. व्ही. पाटील – हिशोब तपासनिस
४) उपप्राचार्य नेमाडे, प्रा. अभ्यंकर, प्रा. वी. आर. रडे, व प्रा. गोखले यांची सदस्य म्हणून नियुक्ती करण्यात आली.

आंतरमहाविद्यालयीन बुद्धिबळ सामन्यात आपला संघ सहजच विजयी झाला. श्री. विलास कुळकर्णी व श्री. राजहंस यांची निवड जळगांव विभागाच्या संघात झाली. श्री. विलास कुळकर्णी यांनी जळगांव विभागाचे नेतृत्व केले, त्यांचे अभिनंदन !

मुलींच्या बॅडमिटन् संघाने आंतरमहाविद्यालयीन सामन्यात उप–विजेते पद मिळविले. कु. आरसीवाला हिची निवड जळगांव विभागाच्या संघात झाली.

आंतरमहाविद्यालयीन फुटबॉल सामने देखील आपल्याच महाविद्यालयामार्फत आयोजित करण्यात आले. श्री. सुभाष पाटील यांच्या नेतृत्वाखाली आपल्या महाविद्यालयाच्या फुटबॉल संघाने प्रति– स्पर्ध्यांवर विजय मिळविला सर्वश्री सुभाष, अशोक व नित्यानंद पाटील, तडवी, मेहता, मॅथयु, योगेंद्र सोळंकी व इक्बाल मिर्झा या ८ खेळाडूंची विभागीय संघात निवड झाली. श्री. सुभाष पाटील यांनी जळगांव विभागाच्या संघाचे नेतृत्व केले. विभागिय फुटबॉल सामन्यात श्री. सुभाष पाटील यांचा खेळ सरस ठरला व त्यांची पुणे विद्यापीठ संघाच्य फुटबॉल संघात निवड झाली. ही गोष्ट नमूद करतांना आम्हास आनंद होत आहे.

मागील वर्षाच्या विजयी कबड्डी संघाने याही वर्षी आपले विजेते पद कायम ठेवले. राष्ट्रीय पातळीवरील खेळाडू श्री. राधेश्याम कोगटा व श्री. अजित तडवी यांच्या उल्लेखनीय चढाया व पकडी यामुळे

प्रतिस्पर्ध्यास आमच्या संघाचे विरूद्ध एकतर्फी हार खावी लागली. आपल्या विजयी संघातील जळगांव विभागाच्या कबड्डी संघात सर्वश्री राधेश्याम कोगटा. अजित तडवी, गिरीष नाईक, नंदू उपासनी व शिंदे यांची निवड झाली. विभागीय सामन्यांत श्री. राधेश्याम कोगटा यांचा खेळ उत्कृष्ट होऊन त्यांची पुणे विद्यापीठाच्या कबड्डी संघात प्राथमिक निवड झाली.

जळगांव विभागाच्या बास्केटबॉल संघात सर्वश्री नेरीकर, शिंपी जी एस्, पाटील डी एम् व कुमारी रत्ना जोशी यांची निवड झाली. विभागीय बास्केट-बॉल सामन्यात श्री. नेरीकर यांचा खेळ चांगला होउन त्यांची पुणे विद्यापीठ बास्केटबॉल संघात निवड झाली.

आंतरमहाविद्यालयीन कुस्तीच्या सामन्यात श्री. हिमांशु गुप्ते हे त्यांच्या गटात विजयी झाले. तर श्री विलास मेढे हे त्यांच्या गटात उपविजयी होऊन त्यांची जळगांव विभागाच्या कुस्ती संघात निवड झाली

श्री. विभांडीक एन्. के. यांची जळगांव. विभागाच्या मलखांब संघात निवड झाली. दिवाळीच्या सुट्टीत जळगांव विभागाच्या वतीने आपल्या महा-विद्यालयातर्फे वजन उचलणे, हॉकी, खो-खो, व इतर वैयक्तिक स्पर्धा आयोजित करण्यात आल्या.

वट-लिफ्टिंग, एन् आय्. एस्. कोच श्री. जमनलाल व्यास यांनी आपल्या वजन उचलणाऱ्या खेळाडूंना उत्कृष्ठ मार्गदर्शन केले मागील वर्षाप्रमाणे यावर्षी देखील आपल्या खेळाडूंनी जळगांव विभागाची वेट-लिफ्टिंग चॅम्पिअनशिप मिळविली. श्री. भोजू धनराळे व श्री. अशोक पाटील हे त्यांच्या गटांत विजयी झाले. तर सर्वश्री वारके, विलास मेढे व नगरकर हे त्यांच्या गटांत दुसरे तर श्री. किशोर कोल्हे व अनिल चौधरी हे त्यांच्या गटात दुसरे आले. जळगांव विभागाने नव्याने सुरू केलेल्या आंतरमहाविद्यालयीन मुलामुलींच्या हाकी स्पर्धेत आपल्या महाविद्यालयाचे दोन्ही संघ विजयी ठरले.

मुलांच्या हॉकी संघाने एकही गोल न स्विकारता प्रतीस्पर्ध्यावर विजय मिळविला.

मुलींच्या खो-खो संघाने उप-विजतेपद कायम ठेवले तर मुलांच्या खो-खो संघासमोर जळगांव विभागाचा एकही संघ एक डावाच्या वर खेळ शकला नाही. श्री. भोजू धनराळे यांच्या नेतृत्वाखाली श्री. शरद पाटील व प्रकाश धांडे या सारख्या नावाजलेल्या खेळाडू असलेल्या संघाने विजयश्री खेचून आणली

आंतरमहाविद्यालयीन वैयक्तिक स्पर्धेत श्री. नित्यानंद पाटील यांनी जळगाव विभागाचे पुरुषांचे वैयक्तिक नैपुण्यपद जिकले हे भूषणावह आहे. श्री. नित्यानंद पाटील हे लांब उडीत, भालाफेंकीत प्रथम आले. तर १०० मिटर्स धावण्याच्या शर्यतीत दुसरे आले. उंच उडीत व बांबू उडीत तिसरे आले. श्री. इकबाल मिर्झा २०० मिटर्स धावण्याच्या शर्यतीत प्रथम, ४०० व ८०० मिटर्स धावण्याच्या शर्यतीत दुसरे व १०० मिटर्सला तिसऱ्या क्रमांकाने आले. श्री. अशोक पाटील लंगड झेप उडीत प्रथम व २०० मिटर्समधे दुसरे व ४०० मिटर्समध्ये पहिले आलेत. श्री अनिल चौधरी लंगड झेप उडीत दुसरे व लांब उडीत तिसरे आले.

विद्यार्थीनी खेळाडूंमध्ये कु. परमजित शिख व कु. भारती भालेराव यांनीही विशेष नैपुण्य दाखविले ४ X १०० मिटर्स धावणे या मुलांमुलींच्या दोन्ही संघांनी विजेतेपद मिळविले तर ४ X ४०० मिटर्स धावणे या मुलांच्या संघाने विजय सपादन केला. या वर्षी आंतरमहाविद्यालयीन सामन्यात ९ विजेते पदे, २ उपविजेते पदे, एक चॅम्पियनशिप व वैयक्तिक क्रिडानैपुण्य पुरुषगटाएवढे विजय संपादिले. एकुण २२ खेळाडूंनी विभागीय सामन्यांत भाग घेतला. तर २ खेळाडूंनी जळगांव विभागाचे नेतृत्व केल. ४ खेळाडूंची पुणे विद्यापिठाच्या संघात निवड झाली.

पुणे विद्यापिठाचे आंतरविभागीय बास्केट-बॉल मुलींचे सामने आपल्या महाविद्यालयाने आयोजित केले यावर्षी आंतरमहाविद्यालयीन सामन्यासाठी व स्पर्धेसाठी श्री. प्रदीप पवार, श्री. वाहीद तडवी, श्री. अभिमानभाऊ वारके, श्री. मानसिंग राजपुत. श्री ड सिकची, विद्यापीठ सचिव श्री. सुनिल तांबे डॉ. अण्णासाहेब बेंडाळे या सन्माननीय व्यक्तिंनी उद्घाटक म्हणन व पारितोषिक वितरण समारंभास पाहुणे म्हणून आल्याबद्दल आम्ही त्यांचे आभारी आहोत.

या वर्षी जिमखान्याचा वार्षिक पारितोषिक वितरण समारंभ दि. १९-१-८१ रोजी आपल्या महाविद्यालयाचे माजी जिमखाना सेक्रेटरी व उत्तम खेळाडू तसेच सुप्रसिध्द उद्योगपती श्री. रमेशचंद्रजैन यांचे शुभहस्ते झाले.

जिल्हा क्रीडा अधिकारी, डी. एस. पी. साहेब, श्री. गुलाब मास्टर, श्री. कादरी साहेब, श्री. नारायण खडके, श्री. नारायण हटकर, सर्वश्री. जय सावंत, विष्णु आगवणे, रमेश बाहेती, सैयद मास्टर, धनंजय नवगाळे, धांडे, शेरीकर, जमनलाल व्यास श्री. व्ही. एस. मिलवाणी, मधु चौबे, मुंदडे, या व्यक्तिनी अमोल सहकार्य केल्याबद्दल आम्ही त्यांचे ऋणी आहोत.

या वर्षीच्या सर्वच कार्यक्रमात आम्हाला प्राचार्य व सर्व प्राध्यापकांचे उत्तम सहकार्य लाभले आमच्या ज्या विद्यार्थ्यांनी आम्हास मदत केली व ज्या इतरांनी प्रत्यक्ष अप्रत्यक्षपणे सहाय्य केले त्याबद्दल त्यांचे मन:पुर्वक आभार!

भोजू धनराळे
जनरल सेक्रेटरी.

एल. टी, देशमुख,
क्रीडा प्रमुख,

★

- जिमखाना अहवाल -

ज्युनियर कॉलेज

यावर्षी देखील ज्युनियर कॉलेज जिमखान्याचे कामकाज अतिशय उत्साहाने सुरु झाले. जामनेरला झालेल्या पावसाळी सत्रामधील तालुका पातळीवरील टेबल टेनिसच्या मुलांच्या आणि मुलींच्या सामन्यात तसेच फुटबॉलच्या सामन्यात आपल्या महाविद्यालयाच्या संघांनी विजयश्री संपादन करुन तेथील तहशीलदारांशी मार्फत ठेवण्यात आलेली कायम स्वरुपाची ढाल मिळवून श्रेष्ठ दर्जाचे यश मिळविले.

विभागीय पातळीवर झालेल्या कबड्डीच्या सामन्यात अतुल तडवी व रमेश भोळे यांनी उत्कृष्ट खेळून आपले क्रीडानैपूण्य दाखविले फुटबॉलच्या अंतीम सामन्यातही सवर्ण संधु, अतुल तडवी, व सत्पालसिंग यानी विशेष नैपुण्य दाखवून महाविद्यालयाच्या संघाला विजय प्राप्त करुन दिला. या संघास श्री सुभाष पाटील यांचे मार्गदर्शन लाभले. मुलींच्या खो-खो संघाला उपविजेतेपद मिळाले. कु. उल्का जोशी, कु. शिरीष भावे, कु. वर्षा केळकर, कु. निलिमा बेंडाळे, व कु. सुनंदा वाणी यांचा खेळ उत्कृष्ट ठरला. त्यांना श्री दिनेश मंडोरे व अनिल बंगले यांचे मार्गदर्शन लाभले.

१०० मिटर्स बटरफ्लॉय व १०० व २०० मिटर्स फ्रीस्टॉईल पोहण्याच्या स्पर्धात अतुल तडवी हा सर्व प्रथम आला. १०० मिटर्स बॅकस्ट्रोक मधे व ४०० मिटर्सफ्रीस्टाईलमधे अनुक्रमे सत्पालसिंग व रमेश चौधरी, यांनी प्रथम दर्जाच यश मिळविले.
नितिन दीक्षित हा १०० मिटर्स बॅकस्ट्रोक मधे प्रथम

ठरला. दिवाळी स्पर्धांमधे हॉकी संघाला व बॉस्केट बॉल संघाला उपविजेतेपद प्राप्त झाले. बॅडमिंटन मुलींचा संघ देखील उपविजयी झाला. राजश्री राणे व मनीषा कोतवाल यांचाही खेळ उत्कृष्ट ठरला. वैयक्तिक स्पर्धांमधून महाविद्यालयाला मिळालेले यश पुढील प्रमाणे—

१) स्वर्णसंधू– १००/२०० मिटर्स धावणे विभागीय पातळीवर सर्वप्रथम

२) सत्पालसिंग– ११० मिटर्स हॅर्डल्स– विभागीय पातळीवर द्वितीय

३) रमाकांत चौधरी– ५००० मिटर्स धावणे– जिल्हा पातळीवर सर्वप्रथम

४)सुजय सारस्वत– तिहेरी उडी– मोठागट– जिल्हा पातळीवर प्रथम

५) गिरीश नेहेते– तिहेरी उडी– लहान गट– जिल्हा पातळीवर सर्वप्रथम

६) कु. वंदना कोल्हे– १०० मिटर्स हॅर्डल्स– विभागीय पातळीवर द्वितीय

७) कु. मेघा खंडाळकर– थाळीफेक– जिल्हा पातळीवर प्रथम क्रमांक.

राष्ट्रीय पातळीवर ४ X १०० मिटर्स रिलेज मधे तृतीय क्रमांक मिळवून स्वर्णसंधु याने ब्राँझपदक मिळविले आहे. तसेच त्याने राज्य पातळीवर १०० व २०० मिटर्स धावण्यात प्रथम क्रमांक व ४०० मिटर्स धावण्यात द्वितीय क्रमांक मिळविला आहे. या विद्यार्थ्यांच यंदाचा बेस्ट स्पोर्टस्मन म्हणून निवड झालेली आहे. या वर्षीच्या सर्वच कार्यक्रमात आम्हाला प्राचार्य व सर्व प्राध्यापकांचे उत्तम सहकार्य लाभले. आपल्या ज्या विद्यार्थ्यांनी आम्हास मदत केली व ज्या इतरांनी प्रत्यक्ष अप्रत्यक्षपणे सहाय्य केले त्याबद्दल त्यांचे मन.पूर्वक आभार !

(बी. एम. महाजन)
क्रीडा प्रमुख

★

प्लॅनिंग फोरम

या वर्षीच्या प्लॅनिंग फोरमच्या कार्याचे उद्घाटन जळगाव जिल्हयाचे लोकप्रिय जिल्हाधिकारी श्री. रामाराव यांचे शुभहस्ते झाले. आपल्या उद्घाटन पर भाषणामधून श्री. रामाराव यांनी "फोरम,, च्या उपक्रमाबद्दल गौरवोद्गार काढले. प्रथम व द्वितीय सत्रात प्लॅनिंग फोरम च्या वतीने विद्यार्थ्यासाठी जे विविध कार्यक्रम सादर करण्यात आलेत ते पुढील प्रमाणे–

१) श्री. पी. एम. शहा–
मुंबई येथील सुप्रसिद्ध चार्टर्ड अकौंटंट व अकाउंटिंग स्टॅण्डर्डस् कमिटीचे अध्यक्ष– यांचे 'भारतीय करपद्धतीवरील' विश्लेषणात्मक भाषण

२) डॉ. कावेरी–
रीडर इन्स्टिटयूट ऑफ बँक मॅनेजमेंट मुंबई. यांचे ' ग्रामीण बँक–व्यवसाय ' यावर झालेले अभ्यासपूर्ण व सुबोध व्याख्यान

३) विविध-विषयांशी संबंधित असलेल्या प्रश्नांस प्राध्यापकांनी दिलेल्या मनोरंजक व समर्पक उत्तरांचा समावेश असलेला ' प्रश्नमंजूषा ' हा कार्यक्रम. यंदाचे सर्व कार्यक्रम यशस्वी करण्यासाठी ज्या सर्व प्राध्यापकांचे व विद्यार्थ्यांचे तसेच इतर संबंधितांचे सहकार्य लाभले त्यांचे आभार !

प्रा. डॉ. ग. म. तल्हार
(चेअरमन)

१) सुनील गगडाणी	प्रा. चा. श्री. गोखले
२) तुषार गगडाणी	प्रा. श. मु छापेकर
३) राजेंद्र गांगुर्डे	प्रा. पी. एल कोल्हे
४) मोहन अकोले	प्रा अ. गो. राव
विद्यार्थी प्रतिनिधी–	

★

वादविवाद मंडळ

वरिष्ठ महाविद्यालय विभाग

वादविवाद मंडळाचे उद्घाटन या वर्षी सर्वोदयी कार्यकर्ते श्री. चंद्रकांत नारखेडे यांच्या भाषणाने झाले. त्यांनी आपल्या भाषणातून ' आसाम प्रश्ना ' संबंधीचे आपले विचार व्यक्त केले.

विद्यार्थ्यांनी विविध ठिकाणी झालेल्या वक्तृत्व स्पर्धांत मोठ्या उत्साहाने भाग घेऊन यश संपादन केले. त्यातील उल्लेखनीय दर्जाचे यश पुढीलप्रमाणे

१) रोटरॅक्ट क्लब-धुळे यांचे वतीने झालेल्या वक्तृत्वस्पर्धा –
कु. अंजली कुळकर्णी
(द्वितीय पारितोषिक)

२) अध्यापिका महाविद्यालया तर्फे झालेल्या वक्तृत्व स्पर्धा–
अजय बेंद्रे
(द्वितीय पारितोषिक)
संजय पिंपरकर
(उत्तेजनार्थ पारितोषिक)

३) अहमदनगर येथील वक्तृत्व स्पर्धा– प्रमोद भट
(उत्तेजनार्थ पारितोषिक)

सर्व संबंधितांच्या सहकार्याबद्दल आभारी आहोत !

हिमांशु गुप्ते — श्यामकांत कुळकर्णी
विद्यार्थी प्रतिनिधी. — चेअरमन

' कनिष्ठ महाविद्यालय विभाग '

महाविद्यालयातील कनिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांच्या वक्तृत्वगुणांना उत्तेजन देण्यासाठी या विभागातही स्वतंत्र 'वादविवाद मंडळाचा' उपक्रम सुरु करण्यात आला. या विभागाच्या प्रथम सत्राचे उद्घाटन प्रा. रा.वा. पाटील यांचे व्याख्यानाने झाले.

या विभागातील विद्यार्थ्यांनी देखील विविध वक्तृत्व स्पर्धांमधून उत्तम दर्जाचे यश मिळविले.

जिल्हा प्रसिद्धी कार्यालयामार्फत आयोजित करण्यात आलेल्या आंतरमहाविद्यालयीन स्पर्धेत कु. मुक्ता महाजन यांना भूतपूर्व राज्यपाल श्री. सादिक अलि यांचे शुभहस्ते पारितोषिक देण्यात आले

महाविद्यालयामार्फत आयोजित करण्यात आलेल्या स्पर्धांमधून कु. मुक्ता महाजन, स्वाती हिरुरकर व सचिन प्रधान यांनी अनुक्रमे प्रथम, द्वितीय, व तृतीय क्रमांकांची पारितोषिके मिळविली.

विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शनासाठी वक्तृत्वकला वर्ग चालविण्यात आला.

या मंडळाच्या सर्व उपक्रमांत ज्या संबंधितांचे प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष सहकार्य लाभले त्यांचे आभार.

शा. न. पाटील

फिजिक्स फोरम

या वर्षी फिजिक्स फोरमचे तिसऱ्या वर्षात पदार्पण झाले. प्रतिनिधी व जनरल सेक्रेटरीची निवड होऊन फोरमच्या कार्यास सुरूवात झाली.

' फोरम ' च्या वतीने जायकवाडी प्रकल्प औरंगाबाद पैठण या परीसरांत सहलीचे आयोजन करण्यात आले. या मंडळाने विद्यार्थ्यांसाठी पुढील विविध प्रकारचे कार्यक्रम आयोजित केले.

१) प्रा. डॉ. के. बी. पाटील यांचे " सायबरनेटिक्स व कॅटास्ट्रॉफी " या विषयावरील व्याख्यान

२) ' डायमंड ' या भित्तीपत्रीकेचे संचलन

३) शास्त्रीय विषयांवर आधारीत चित्रपटदर्शन.

४) उपेंद्र ब्रम्हे व के. के. पाटील (एस्.वाय् बी.एस्सी) या विद्यार्थ्यांनी दिलेली अनुक्रमे " If time could flow back " व " Computors " या विषयांवर दिलेली मनोरंजक माहिती.

५) पारितोषिक वितरण

प्रत्यक्षाप्रत्यक्ष मिळालेल्या सहकार्याबद्दल ऋणी आहोत

जी. एस् नेमाडे — प्रा. एस् एस्. पाटील
जनरल सेक्रेटरी — चेअरमन

जीवशास्त्र मंडळ
१९८०-८१

या वर्षाचे जीवशास्त्र मंडळाचे उद्‌घाटन येथील सुप्रसिद्ध शल्यचिकित्सक डॉ. जावळे यांचे शुभहस्ते झाले. या प्रसंगी त्यांनी "Spair Parts Surgery" या विषयावर अत्यंत उद्‌बोधक भाषण झाले. जीवशास्त्रमंडळातर्फे यावर्षी "Exibition Window" या उपक्रमामार्फत विविध प्राणी व वनस्पती याबद्दलची अभ्यासपूर्ण माहिती प्रा. वाठ व प्रा. आर. पी. चौधरी यांचे सौजन्याने विद्यार्थ्यांना उपलब्ध करुन देण्यात आली. "Fragrance" या भित्तीपत्रीकेचे संचलन प्रा. कर्णिक व प्रा. कुलकर्णी यांनी केले.

विद्यार्थ्यांना जीवशास्त्रीय घटकांची विशेष माहिती देण्यासाठी "Call of kheda" "Call of nature" Marine marvels and sumphony of seasons and Industries या सारखे विविध अनुबोधपट व चित्रपटही दाखविण्यात आले.

जीवशास्त्र मंडळाचे स्नेहसंमेलन १४ व १५ फेब्रुवारी या दोन दिवसात अत्यंत उत्साहाने संपन्न झाले. मनोरंजनाचा कार्यक्रम, विविध स्पर्धा व विविध गुणदर्शन यासारख्या कार्यक्रमांचा समावेश स्नेह-संमेलन प्रसंगी करण्यात आला. पारितोषिक वितरण समारंभ प्रा. कर्णिक यांच्या हस्ते झाला.

जीवशास्त्र मंडळाच्या या वर्षीच्या कार्यासाठी ज्यांचे प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष सहाय्य झाले त्यांचे आम्ही आभारी आहोत.

श्री प्रमोद चौधरी
जनरल सेक्रेटरी

प्रा आर. पी. चौधरी
चेअरमन

कॉमर्स असोसिएशन

यावर्षी प्रथमच कॉमर्स असोसिएशन स्थापना करण्यात आले. जनरल सेक्रेटरी म्हणून मोहन अकोले आणि जाईन्ट सेक्रेटरी म्हणून सर्वश्री राजेंद्र गांगुर्डे तुषार गगडाणी, देवमुरारी, शशी बियाणी, अजित तडवी, श्याम कोगटा, कु. सविता अग्रवाल, कु. अंजली तारांवळे आणि कु. लता देशपांडे यांची बिनविरोध निवड करण्यात आली.

असोसिएशनचे उद्‌घाटन जळगावचे ख्यातनाम उद्योगपति श्री. ए. ए खांबेटे यांच्या हस्ते झाले. आमच्या असोसिएशनचे स्नेहसंमेलन १६ फेब्रुवारी १९८१ ते १८ फेब्रुवारी १९८१ या तीन दिवसात अत्यंत उत्साहाने साजरे झाले. स्नेहसंमेलन प्रसंगी एकेरी क्रिकेट स्पर्धा, करमणुकीचे कार्यक्रम, स्वरांजली, ऑर्केस्ट्रा तसेच युवक महोत्सवात प्रथम पारितोषिकास पात्र ठरलेले समूहगीत, शेला पागोटचाचा कार्यक्रम इ. विविध कार्यक्रम खेळीमेळीच्या वातावरणात पार पडले.

असोसिएशनचे सर्व कार्यक्रम यशस्वीरित्या पार पाडण्यासाठी ज्याचे ज्यांचे प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष सहाय्य लाभले त्यांचे आम्ही ऋणी आहोत.

श्री. मोहन अकोले
जनरल सेक्रेटरी

प्रा. बी. व्ही. नाईक
चेअरमन

卐 卐 卐

वाङ्‌मयमंडळ व अभ्यास मंडळ

या वर्षापासून वाङ्‌मय मंडळाच्या कार्याला पुनश्च वेगाने चालना मिळाली. या मंडळाच्या कार्याचा शुभारंभ पुणे विद्यापिठाच्या मराठी विभागाचे प्राध्यापक डॉ. सुधाकर भोसले यांच्या 'वाङ्‌मय निर्मिती– प्रेरणा व स्वरूप' या विषयावरील उद्‌बोधन भाषणाने झाला.

'मराठी साहित्यातील नव्या प्रवाहांचे दर्शन' या विषयी सुप्रसिद्ध समीक्षक प्रा. म. ना. अदवंत यांनी मार्गदर्शनपर विचार मांडले.

वाङ्‌मयमंडळ या उपक्रमाद्वारे विद्यार्थ्यांच्या मनात वाङ्‌मयीन सद्‌अभिरुची निर्माण करण्याचे दृष्टीकोना-तुन व विद्यार्थ्यांच्या वाङ्‌मयीन हालचालींना प्रेरणा देण्याच्या उद्दिष्टांतून ज्या विविध कार्यक्रमांचे आयो-जन करण्यात आले ते पुढील प्रमाणे–

१) उत्तम कोळगावकर यांचे काव्यवाचन
२) महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांची काव्यवाचन स्पर्धा
३) प्रेमचंद जन्म शताब्दीनिमित्ताने 'प्रेमचंद जीवन और कार्य' या विषयावरील डॉ. तेजपाल चौधरी यांचे व्याख्यान.

४) नासिक येथील हं. प्रा. ठा. महाविद्यालयातील मराठीचे प्राध्यापक डॉ. भास्कर गिरीधारी यांचे 'महाराष्ट्र संस्कृती व साहित्य' या विषयावरील व्याख्यान.

५) समर्थ रामदास त्रीशताब्दी महोत्सवानिमित्त 'समर्थ रामदास जीवन व कार्य' या विषयावर प्रा. डॉ. इंदुमती लिमये यांचे अभ्यासपूर्ण व्याख्यान.
६) कै. बहिणाबाई चौधरी जन्मशताब्दी निमित्ताने 'बहिणाबाईचे काव्य' या विषयावरील प्रा. सौ. भिरुड यांचे व्याख्यान व शुभांगी रावेरकर यांनी बहिणा-बाईंच्या कवितांचे केलेले काव्यगायन.

७) 'रोमँटिक पोएट्री' या विषयावर प्रा. प्र. ना. हुपरीकर यांनी इंग्रजीतून दिलेले व्याख्यान

८ 'अकबर इलाहाबादी और उनकी शायरी' या विषयावर डॉ. इफ्तिकार अहमद 'फक्र' यांनी उर्दूतून दिलेले व्याख्यान.

मंडळाचे कार्यक्रम यशस्वी करण्यासाठी ज्या प्राध्यापकांचे व विद्यार्थ्यांचे सहकार्य लाभले त्याबद्दल आम्ही कृतज्ञ आहोत.

१ किरण गंगापूरकर
२ राजन भावसार
३ स्मिता पेठे
४ शुभांगी रावेरकर
५ सुरेश केसवानी
वाङ्‌मयमंडळ

१ भालचंद्र सावखेडकर
२ कैलास सर्वेकर
३ कु. सविता बागुल
अभ्यासमंडळ

१ प्रा. सु. का जोशी
२ डॉ. तेजपालसिंह चौधरी
३ प्रा. रा. वा. पाटील
४ प्रा एस. आर. याज्ञिक
५ प्रा. शा. न. पाटील
६ प्रा. पी. बी. चौधरी

कलामंडळ-- [कनिष्ठ महाविद्यालय]

सुप्रसिद्ध कवी व फैजपूर महाविद्यालयाचे उपप्राचार्य श्री. भानू चौधरी यांच्या भाषणाने या वर्षाच्या कलामंडळाच्या कार्यक्रमांचे उद्घाटन झाले कला-मंडळाच्या वतीने या वर्षी विविध-प्रकारचे उपक्रम दाखविले- त्यातील प्रमुख कार्यक्रम असे-

१) प्रा. राजा महाजन- यांचे 'काव्य निर्मिती व आस्वाद' या विषयावरील उद्बोधक भाषण
२) द्वितिय सत्रातील-निबंध स्पर्धा, वादविवादस्पर्धा, व इंग्रजी वक्तृत्व स्पर्धा यांचे वाणिज्य मंडळाच्या सहकार्याने केलेले आयोजन.
३) सामाजिक समता- दिनानिमित्त अ. भा. विद्यार्थी परिषदेचे श्री विजय सहस्रबुद्धे यांचे भाषण
४) प्रा सौ. पमिला भिरूड यांच्या अध्यक्षतेखाली साजरे झालेले विद्यार्थ्यांचे कवि- संमेलन
५) श्री. स. सो. सुतार यांचे कथाकथन.
६) हिंदीतील श्रेष्ठ कादंबरीकार स्व. प्रेमचंद यांच्या जन्मशताब्दी निमित्ताने झालेले. येथील शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील प्रा. सौ. लीलावती जैन यांचे 'कहानीकार-प्रेमचद' या विषयावरील भाषण.
७) अपंग वर्षानिमित्त श्री. जोसेफ सुतार यांच्या चित्रपट-गीतांचा कार्यक्रम.

यावर्षी कला व वाणिज्य मंडळाचे संयुक्त स्नेह संमेलन आयोजित करण्यात आले होते. या संमेलनात विविध कार्यक्रमांच्या माध्यमातून विद्यार्थ्यांनी आपले कला-गुण प्रकट करून विद्यार्थ्यांचा प्रतिसाद मिळविला. दीपनृत्य, 'बिछुवाचे' समूहनृत्य दिलखेचक ठरले. विद्यार्थ्यांचाच आर्केस्ट्रा व 'विदूषक कॉलेज' ही एकांकीका कार्यक्रमाचे खास आकर्षण ठरले. त्याचप्रमाणे विद्यार्थिनींनीही स्वतंत्र एकांकिका सादर केली. स्नेहसमेलनासाठी प्रमुख पाहुणे म्हणून प्राचार्य पोतनीस हे होते. शेवटी पारितोषिक वितरणाचा कार्यक्रम होऊन मंडळाच्या या वर्षीच्या कार्याची सांगता झाली.

कला मंडळास वेळोवेळी सहाय्य करणाऱ्या सर्व संबंधितांचे आभार !

प्रकाश रडे
कु, हेमलता तळेले
कु, शर्मिला जगतताप
विद्यार्थी प्रतिनिधी

प्रा. शा. न. पाटील
कार्याध्यक्ष

ज्युनिअर कॉलेज वाणिज्य मंडळ

वाणिज्य मंडळाच उद्घाटन सुप्रसिद्ध उद्योगपति श्री. अण्णासाहेब खांबेटे यांच्या शुभहस्ते झाले. अध्यक्षस्थानी प्रा. एस. जी. देशपांडे होते. श्री. खांबेटे यांनी विद्यार्थ्यांना उद्योगव्यवसायाकडे वळण्याचे आवाहन केले.

द्वितीय सत्रात कला व वाणिज्य मंडळातर्फे संयुक्तपणे विद्यार्थ्यांसाठी निबंधस्पर्धा व वादविवाद स्पर्धांचे आयोजन करण्यात आले. त्यासाठी पुढील विषय ठेवण्यात आले होते. निबंधस्पर्धा -१) भारतीय स्त्रियांची गुलामगिरी २) वर्तमान जीवनातील अस्थिरता.

वादविवादस्पर्धा - 'सध्याच्या चित्रपटांमुळे नैतिक पातळी खालावत चालली आहे.

या मंडळामार्फत एक इंग्रजी वक्तृत्वस्पर्धाही आयोजित करण्यात आली, त्या स्पर्धेचा विषय- The role of English language in India

विद्यार्थ्यांच्या कलागुणांना उत्तेजनदेण्यासाठी प्रा. सौ. भिरूड यांच्या अध्यक्षतेखाली एक कवी संमेलन आयोजित करण्यात आले या कार्यक्रमांबरोबरच सुप्रसिद्ध साम्यवादी कार्यकर्त्या श्रीमती इंदूबाई केळकर यांचे भाषण, सुप्रसिद्ध कथाकार स. सो. सुतार अपंग वर्षानिमित्त श्री. जोसेफ सुतार यांच्या फिल्मी गीतांचा कार्यक्रम यासारखे विविध कार्यक्रम कलामंडळाच्या सहकार्याने करण्यात आले.

कनिष्ठ महाविद्यालयाच्या वाणिज्य मंडळाचे स्नेह-संमेलन द्वितीय सत्राच्या शेवटी मोठ्या उत्साहाने साजरे करण्यात आले. क्रिकेटमॅच, विविध क्रीडा स्पर्धा, मीना बाजार इ. समावेश कार्यक्रमात कर-ण्यात आला. स्नेहसमेलनाच्या यशस्वी सांगतेनंतर पारितोषिक वितरण झाले.

यासाठी सर्व सहकारी प्राध्यापकांचे आभार.

संतोष रडे
गोपाळ महाजन
विद्यार्थी प्रतिनीधी

प्रा. एन. डी. चौधरी
चेअरमन

शलाका - द्वैमासिक

महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांच्या प्रासगिक लिखाणाला उत्तेजन देण्यासाठी व महाविद्यालयातील विविध उपक्रमांचा, विद्यार्थ्यांच्या गुणदर्शनाचा, अभ्यासेतर हालचालींचा परिचय इतरांना करून देण्यासाठी शलाका हे द्वैमासिक सुरू करण्याचा निर्णय घेण्यात आला. हे द्वैमासिक अत्यंत वैशिष्ट्यपूर्ण व नाविण्य-पूर्ण असे व्हावे यासाठी विशेष प्रयत्न करण्यात आले. या मुखपत्राद्वारे महाविद्यालयीन वार्तेलाही प्रसिद्धी दिली जाते.

यंदाच्या वर्षातील 'शलाका' या प्रथम अंकाचे प्रकाशन भुसावळ येथील एक साहित्यिक श्री. वि. भा. नेमाडे यांच्या उपस्थितीत श्री. अरविंद पाठक यांच्या शुभ-हस्ते झाले. या पहिल्या दोन अंकातून विद्यार्थ्यांकडून आलेल्या विविध प्रकारच्या साहित्याला प्रसिद्धी देण्यात आली. 'शलाका'चा तिसरा अंक मात्र काव्य विशेषांक म्हणून प्रसिद्ध करण्यात आला.

'शलाका' या चक्रमुद्रित अंकाच्या संपादनाची प्रमुख जबाबदारी श्री. श्रीपाद वैद्य यांनी सांभाळली. श्री प्रकाश विभांडिक, श्री. विजय बाविस्कर, श्री. शशी वाघ, कु. साधना अभ्यंकर, कु. निलिमा मेहेंदळे या सर्व सदस्यांचे सहकार्य त्यांना मिळाले. श्री. कैलास सार्वेकर व भालचंद्र सावखेडकर यांनीही मोलाचे सहाय्य केले. श्री. मकरंद देशमुख यांनी अंकाची कलात्मक मांडणी व सजावट यांची जबाबदारी घेतली.

'शलाका' या द्वैमासिक प्रकाशनासाठी ज्या प्राध्यापकांचे, कर्मचाऱ्यांचे व विद्यार्थ्यांचे सहकार्य लाभले त्या सर्वांचे आभार तसेच या अंकासाठी ज्यानी स्वयंस्फूर्तीने जे प्रत्यक्ष अथवा अप्रत्यक्ष सहाय्य उपलब्ध करून दिले. त्या सर्वांचे आम्ही आभारी आहोत.

श्रीपाद वैद्य
प्रमुख संपादक

प्रा. सु. का. जोशी
प्रा. प्र. ना. हुपरीकर
प्रा. शा. न. पाटील

राष्ट्रीय सेवायोजना व प्रौढ शिक्षण योजना

विद्यार्थ्यांमध्ये सामाजिक व राष्ट्रीय जाणीव निर्माण करावी. त्यांना देशविकासाच्या कार्यात सक्रीय सह-भाग घेता यावा इ. उद्दिष्टे डोळ्यांसमोर ठेवून भारत सरकारने १९६९ साली राष्ट्रीय सेवा योजनेची स्थापना केली गेली आठ वर्षे शक्य तेवढी उद्दिष्टे आम्ही पार पाडण्याचा प्रामाणिकपणे प्रयत्न केला.

या वर्षी आमच्या सेवा योजनेतर्फे खालील कार्ये हाती घेण्यात आली.

शहरातील क्री डा केंद्रे व बालवाड्या

शहरातील वाढत्या लोकवस्तीचा वेग आणि उपलब्ध शिक्षण संस्था यांचे प्रमाण व्यस्त आहे. दूरदूरच्या

वसाहतींमधून लहान विद्यार्थी गावातील क्रीडाकेंद्रात व बालवाड्यांमध्ये जाऊ शकत नाहीत. त्यासाठी या योजनेमार्फत शहराबाहेरील वसाहतींमधून क्रीडाकेंद्रे व बालवाड्या सुरू करण्यात आल्या. एन एस. एस. च्या विद्यार्थ्यांनी अल्प मोबदला घेऊन ही केंद्रे चालविली. त्यामुळे गरीब विद्यार्थ्यांना आर्थिक सहाय्यही मिळाले. शहराबाहेरील वसाहतींप्रमाणेच झोपडपट्ट्यांमधूनही बालवाड्या चालविण्यात आल्या.

कुटुंब जीवन शिक्षण

महाविद्यालयीन विद्यार्थी विद्यार्थीनींसाठी एक लैंगिक शिक्षणाचे शिबिर आयोजित केले. त्यासाठी पुण्या-मुंबईचे प्रख्यात डॉक्टर्स– डॉ. उल्हास लुकतुके, डॉ. मिसेस घारपुरे, डॉ. साठे व सौ. विद्या बाळ यांना पाचारण करण्यात आले. या विषयावर आधारित एक फिल्मही त्यावेळी दाखविण्यात आली. या कार्य-क्रमात रोटरी क्लबचे सभासद व जळगाव शहरातील काही प्रमुख डॉक्टरांचेही बहुमोल सहकार्य लाभले. शिबिरास ५०० पर्यंत विद्यार्थी-विद्यार्थीनी उपस्थित होत्या.

दत्तकवाडी

शहरापासून तीन मैलावर दुर्बल व मागासलेल्या लोकांची वस्ती असलेली हरी विठ्ठलवाडी मागील वर्षाप्रमाणे याही वर्षी दत्तक घेतली. तेथील झोपड्यां-पुढील रोड आखून तयार करून दिले एक बालवाडीही तिथे चालविण्यात आली. काही कुटुंबांना स्टेट बँकेमार्फत आर्थिक सहाय्य मिळवून दिले.

प्रौढ शिक्षण योजना

मागील वर्षाप्रमाणे एन. एस. एस. तर्फे या वर्षीही दहा प्रौढ शिक्षण वर्ग चालविण्यात आले. त्यात प्रामुख्याने एम. ए. चे विद्यार्थी असल्याने वर्ग समाधानकारकपणे सुरू आहेत. या कामात त्या त्या ठिकाणच्या प्रतिष्ठितांचे सहकार्य मिळत असते.

प्रा. डी. एच्. महाजन
प्रा. व्ही. जे. चौधरी
प्रा. एस्. डी. बोंडे

एन. सी. सी.

एन्. सी. सी. च्या वाढत्या विस्ताराच्या दृष्टीने यावर्षी प्रा. एस्. एम्. रडे यांनी कामठी येथे 'प्रो. कमिशन कोर्स' पूर्ण केला व आता ते एन्. सी. सी. ऑफीसर म्हणून काम पाहू लागले आहेत.

एन्. सी. सी. विभागातर्फे आयोजित फुटबॉल संघात कार्पोरल फारूख शेखने प्रावीण्य संपादन केले तर भारतीय पातळीवरील प्रशिक्षण शिबिरासाठी अरुण पाटील, यशवंत नारखेडे व विनोद कोलपकर यांची निवड झाली. एन्. सी. सी. दिन साजरा करतांना त्यांनी प्रशस्ती पत्रेही मिळविली.

यावर्षी एकशे आठ विद्यार्थ्यीनींनी प्रशिक्षण घेऊन विविध कॅम्पस्मध्ये हिरीरीने भाग घेतला. बंगलोरच्या बेसिक लिडरशिप कॅम्पमध्ये अलका बजाज, विभावरी कुलकर्णी यांनी विशेष प्रावीण्य मिळविले. तसेच अॅडव्हान्स लिडरशिप कॅम्प पांचगणी येथे मीनाक्षी चौधरी, वसुधा जोशी, निलीमा चौधरी यांनी ट्रेकिंग च्या प्रशिक्षणाबरोबर विशेष अनुभव प्राप्त केलेत. त्यांच्या अनुभवाचा फायदा वरणगाव कॅम्पमधे अन्य विद्यार्थीनींना मिळाला.

जी. एस्. ग्राउंडवर साजरा झालेल्या एन् सी. सी. दिनाच्या निमित्ताने विद्यार्थीनींनीही प्रथमोपचाराचे प्रात्यक्षिक करून दाखविले व विविध सांस्कृतिक कार्यक्रम करुन दाखविले. मेहरूण येथे ग्रामसफाई केली व मोठ्या प्रमाणात रक्तदान करण्याचे शौर्यही विद्यार्थीनींनी दाखविले. GI व GII या परीक्षांतूनही शंभर टक्के यश संपादन केले.

महाविद्यालयात संपन्न झालेल्या प्रजासत्ताकदिनी उपप्राचार्यांनी मानवंदना स्वीकारली. त्याप्रसंगी सीनि. अंडर ऑफीसर सुरेंद्र जैनने परेडचे संचालन केले व सर्व अंडर ऑफीसर भास्कर पाटील, डी. व्ही. पाटील, विलास मेढे, सी. बी. दांडेकर, शशिकांत भारंबे लान्सकार्पोरल अभय जोशी व कॅडेट मोहन भावसार यांना पारितोषिके देण्यात आली बी व सी. प्रमाणपत्र परीक्षेत विद्यार्थ्यांनी भरघोस यश संपादन केले. त्याचप्रमाणे विद्यार्थीनींचेही संचा-लन झाले. कु. मिनाचौधरी, कु. स्वाती हिरुरकर कु. शशीकला वाणी, कु तबस्सुम या विद्यार्थीनींना उपप्राचार्यांच्या हस्ते बक्षिसे देण्यात आली.

मेजर जोगेंदरसिंग, प्राचार्य व उपप्राचार्यांच्या सहकार्याबद्दल कृतज्ञ आहोत.

लेफ्टनंट **ए. पी. चौधरी**
सब लेफ्टनंट **सौ. मालती जावळे**

वसतीगृह–अहवाल

महाविद्यालयात यावर्षी नव्याने एम. एससी.(गणित) सुरु करण्याची परवानगी मिळाल्याने कांही विद्यार्थी आणि विद्यार्थीनींची सोय वसतीगृहात करणे आवश्यक झाले. म्हणून यावर्षी संस्थेच्या गेस्टरुम मधे ७ विद्यार्थीनींची रहाण्याची सोय करण्यात आली. महाविद्यालयाच्या आवारातच अशा रितीने विद्या-र्थीनी वसतीगृहाची सुरवात झाली. लवकरच विद्या-र्थीनींसाठी नव्या वसतीगृहाची इमारत बांधून महाविद्यालयाच्या आवारातच विद्यार्थीनींचे वसतीगृह सुरु करण्याचे संस्थेचे प्रयत्न सुरु झाले ही अभिनंदनाची बाब आहे. यावर्षी वसतिगृहात एकूण २०० विद्यार्थी आणि ४५ विद्यार्थीनींना प्रवेश देण्यांत आला.

अभ्यासमंडळ :– यावर्षी अभ्यासमंडळाचे कार्य बरेचसे समाधानकारक पार पडले. कुटुंब जीवन शिक्षण कार्यक्रमासाठी पुण्याहून मुद्दाम आलेल्या डॉ. साठे, डॉ श्री. व सौ. लुकतुके, सौ. विद्याबाळ यांनी वसतीगृहास भेट देवून विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले. विद्यार्थ्यांना विविध व्यवसायातील बारकावे लक्षात यावे म्हणून अभ्यास मंडळाने "आमच्या व्यवसाया-तील गंमती–जमती" हा एक अभीनव कार्यक्रम आयोजित केला. यात खासदार भाईसाहेब महाजन डॉ. कडुसकर, अॅडव्होकेट वसंतराव सरोदे, पुरवठा अधिकारी एस, डी. पाटील, प्रा. मो. स. भावे यांनी भाग घेऊन कार्यक्रमास रंगत आणली. याशिवाय डॉ विद्याधर पुंडलिक, सौ. शांताबाई किर्लोस्कर, डॉ मुंडे यांनी वसतिगृहास भेटी देऊन विद्यार्थ्यांना यथोचित मार्गदर्शन केले.

मेस :– यावर्षी श्री. माधवराव पिंपरकर यांनी प्रकृतिस्वास्थासाठी मेस व्यवस्थापकीय कार्य सोडले. म्हणून यावर्षी पासुन श्री कमलाकर कोपरकर यांनी मेस व्यवस्थापनाची जबाबदारी स्वीकारली आणि आपल्या मेहनती वृतीने आणि सुस्वभावाने मने काबीज करुन वर्षभर मेसचा कारभार व्यवस्थित हाताळला

दरवर्षी कांही मागास आणि गरीब होतकरु विद्या-र्थ्यांची वसतीगृहांत विनामूल्य व्यवस्था केली जाते. या वर्षी ४ विद्यार्थ्यांची जेवणाची आणि राहण्याची विनामूल्य सोय करण्यांत आली.

श्री. शांताराम तायडे आणि चौधरी पी. टी व नेमाडे या विद्यार्थ्यांनी मुलांच्या वसतिगृहाचे वार्डन म्हणून काम पाहिले. तसेच कु. शोभा पाटील ह्या विद्यार्थि-नीने मुलींच्या वसतिगृहाचे वार्डनचे काम पाहीले. वसतिगृहाच्या दैनंदिन कार्यात वेळोवेळी आम्हांस प्राचार्य पोतनीस, उपप्राचार्य थत्ते आणि उपप्राचार्य नेमाडे ह्यांचे बहूमोल मार्गदर्शन आणि सहकार्य लाभले. याबद्दल आम्ही त्यांचे ऋणी आहोत.

प्रा. आर. डी. राणे
मुलींचे वसतिगृह

प्रा. दि. ह. महाजन
मुलांचे वसतिगृह

★

ग्रंथालय वार्ता

आपल्या महाविद्यालयाचे ग्रंथालय ही आपल्याला अभिमान वाटावा अशीच गोष्ट आहे. कारण पुणे विद्यापिठाचे ग्रंथालय सोडले तर ग्रामीण विभागातील महाविद्यालयात आपल्या ग्रंथालयासारखे समृद्ध आणि संपन्न ग्रंथालय क्वचित आढळेल. यावर्षी विविध विषयांवरील २०३९ ग्रंथ विकत घेतले. त्यामुळे ग्रंथालयातील ग्रंथसंख्या आता ६२३७२ इतकी झाली आहे तसेच ग्रंथालयात विविध विषयांवरील नियतकालिके २०० येतात.

ग्रंथालयातील अभ्यासिका सकाळी ७-३० ते संध्याकाळी ५ व रात्री ७ ते १० अशी सतत उघडी असते. आणि विद्यार्थी बहुसंख्येने या अभ्यासिकेचा लाभ घेतात. गावातील विद्यार्थ्यांनाही अभ्यासाच्या सोयीसाठी रात्री ७ ते १० या काळात ला. ना. सार्वजनिक विद्यालयात अभ्यासिकेची सोय उपलब्ध करुन देण्यात आली आहे. यावर्षी ग्रंथालयाच्या वतीने पुढील योजना कार्यान्वित करण्यात आल्या.

१) ११ वी आर्टस्‌मधील पहिल्या १०, ११ विद्यार्थ्यांना सायन्स व कॉमर्स यामध्ये प्रत्येकी ३।३ विद्यार्थ्यांना तसेच १२ वी आर्टस्, सायन्स व कॉमर्समधील प्रत्येकी पहिल्या ३।३ विद्यार्थ्यांना गुणानुक्रमे त्यांच्या त्यांच्या विषयांचे क्रमिक पुस्तकांचे संच देण्यात आले.

२) पुस्तक पेढी योजनेतून ७५ विद्यार्थ्यांना पुस्तके देण्यात आली.

३) एस. वाय. बी ए. आणि टी. वाय. बी. ए. मराठी स्पेशल आणि संस्कृत स्पेशल घेतलेल्या विद्यार्थ्यांना वर्षभर अभ्यासण्यासाठी क्रमिक पुस्तके देण्यात आली

४) विद्यार्थ्यांना अभ्यासास उपयुक्त अशी नियतकालिके अभ्यासिकेत ठेवण्यात आली.

५) यावर्षी २ विद्यार्थ्यांना 'कमवा आणि शिका' या योजनेखाली ग्रंथालयात काम देण्यात आले.

६) मराठी स्पेशल घेऊन जे बहिःस्थ विद्यार्थी एस. वाय. आणि टी. वाय. बी. ए. परीक्षेला बसू इच्छितात, त्यांच्यासाठी योग्य ती अनामत रक्कम व शुल्क घेऊन त्यांना नियुक्त व संदर्भाची पुस्तके अभ्यासण्यासाठी द्यावीत अशीही योजना कार्यान्वित करण्यात आली.

ग्रंथ आणि वाचक-अभ्यासक यांचा सतत संबंध रहावा यासाठी आपले ग्रंथालय सतत प्रयत्नशिल असते या कार्यात प्राचार्य पोतनीस, उपप्राचार्य थत्ते, उप-प्राचार्य नेमाडे, लायब्ररी-इन-चार्ज प्रा. भावे आणि ग्रंथालय समितीतील सदस्य या सर्वांचे हार्दिक सहकार्य लाभले, त्याबद्दल मी त्यांचा ऋणी आहे

प्र. दे. बऱ्हाटे
ग्रंथपाल

Evening " Diploma Courses "

Our college has been conducting post graduate dip!omas of one year duration (i) Dip!oma tn office Management and (ii) Dip'oma in Company secretarys'ip Since 1977. The academic activities of these diplomas Commenced from 1st september 1930. This year 23 students have enrolled for these courses. A lecture series was organised, Dr. S R. Chirmade, Prin C R. Potnis, Advocate V. K. Boro'e and Dr. Kaveri enlightened the students on various subjects. A farewell Function was organised on 12. 3. 1981.

It gives me great p!easure to inform that most of the students who have successfully comp!eted these courses are already absorbed in private organisations as well as government offices. As these courses are a passport to employment I am sure that more and more students will be inspired to join these courses.

I am thankful to our Principal and vice-Principal for giving Full co-operation in the conduct of these courses and I also thank the teachers who have actively participated in conducting these courses.

Prof. D. V. Patil
Director

ENDOWMENT & PRIZES 1980-81

1) Kher Gambhirmal Prize for the best student in the College	Equally divided amongst :- Gagdani Sunil M. T.Y.B.Com. 642 Deshpande S. V. T. Y. B. Sc. 1249.
2) P. V. Ratnaparkhi prize for standing first at the F.Y.B.A. & F.Y.B.Sc. Sem. Examination, 1980.	Miss Parekh Mangala Natwarlal.
3) D. U. Wani Prize for obtaining highest member of marks in the Mathematics at the XII Sc. Examination, 1980.	Dhande Kishor Dattatraya
4) V. V. Gandhe & Satyabhama Gandhe Prize for the student for obtaining highest number of marks in Marathi Special at T.Y.B.A. Examination, 1980.	Patil Kailas Narayan
5) Dr. K. V. Paradkar prize for the student who stands first at the XII Science Examination in Biology.	Narkhede Raju Jagannath
6) Prof. M. N. Advant Endowment prize for the student for obtaining highest no. of marks in Marathi (Spl.) at the T.Y.B.A. Examination, 1980.	Patil Kailas Narayan
7) Narmadabai Navalram Patil prize for the student for obtaining highest number of marks in Marathi (Spl.) at the T.Y.B.A. Examination, 1980.	Patil Kailas Narayan

Prize	Awarded to
8) Manubai Desai prize for the student from Khandesh who has highest no. of marks at the Xth Examination amongst those joining this College.	Sohani Nutan Shrikant
9) Barjibhe Endowment prize for the obtaining highest no. of marks in English at XII Arts Examination, 1980.	Miss Patil Kalpana Chandrakant
10) D. R. Nadkarni Science prize for the student who stands first at the XII Science Examination, 1980.	Chaudhari Rajiv Ravindra
11) Tapiram Bhagwan Chaudhari and Ramabai Chaudhari (Thorgavan) prize for-	
a) The student who stands 1st in XII Science 1980.	Chaudhari Rajiv Ravindra
b) For standing first in XII Arts Exam. 1980 (First amongst lady students.)	Miss Patil Kalpana Chandrakant
12) Mrs. Shantabai Patil (Hyderabad) Scholarship to be awarded to the student obtaining highest marks in S. S. C. (Xth) & Joining this College in XI. 1) Arts, 2) Science, 3) Commerce.	1) Sohani Nutan Shrikant 2) Chaudhari Dhanraj Angaji 3) Bhure Chitra Dinkar
13) Mrs. Shantabai Patil (Hyderabad) Scholarship to be awarded to the students obtaining highest number of marks in HSC (XIIth) in 1) Science 2) Arts & 3) Commerce & Joining this College in 1) FYBSc 2) FYBA & 3) FYBCom. respectively.	1) Rade Vijay Laxmanrao - F.Y.B.Sc. 2) Miss Bhirud Smita Ganesh, F.Y.B.Com. 3) Miss Patil Kalpana Chandrakant F.Y.B.A.
14) Mrs. Shantabai Patil (Hyderabad) Scholarship to be awarde d to the student standing 1st at the T.Y.B.Com. Examination 1980.	Phatak Milind Tukaram

जळगांव तालुका कृषक सहकारी क्रय-विक्रय संघ लिमिटेड, जळगांव

शाखा : नशिराबाद

मुख्य कार्यालय : ३०६, बळीराम पेठ, जळगाव.

दूरध्वनी मुख्य कार्यालय ४२८३ जिनप्रेस फॅक्टरी ३९८८ मॅनेजर निवास ४३१७
पोष्ट बॉक्स नं २१तारेचा पत्ता 'कृषिजन' ऑडिट वर्ग 'अ'

चेअरमन

मॅनेजर

नारायण रामदास नेहेते

श्री. दयाराम कृष्णा चौधरी

- शेती उत्पादित मालाची विक्री करणारी व शेतीसाठी दर्जेदार खते, बी–बियाणे जंतुनाशक औषधे. तसेच जीवनोंपयोगी वस्तूंचा पुरवठा करणारी विश्वसनीय एकमेव संस्था.
- शेतकऱ्यांच्या हितासाठी संघाने अद्यावत जिनिंग–प्रेसिंग फॅक्टरी चालविली आहे.
- शेतकऱ्यांच्या शेतीमालाला पुरेपूर भाव मिळवून देण्यासाठी संस्थेने अडत विभाग चालविलेला आहे.
- तडफदार व प्रगल्भ नेतृत्व, सहकारावर अढळ श्रद्धा, अचूक मोजमाप, निःस्पृह सेवा व चोख व्यवहार हेच आमचे ध्येय !

नारायण रामदास नेहेते
मॅनेजर

दपाडू बुला सावदेकर
व्हा. चेअरमन

दयाराम कृष्णा चौधरी
चेअरमन

जळगाव तालुका कृषक सहकारी क्रय–विक्रय संघ लिमिटेड, जळगांव.

२ वर्षांच्या गरटांचा
नवीनच निघालेला मोनोब्लॉक पंपसेट

सोना

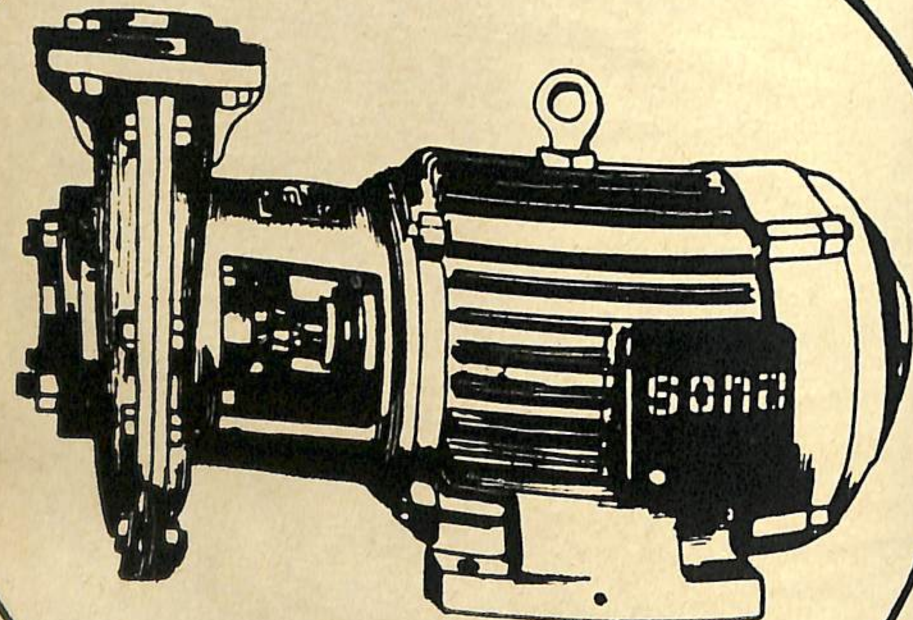

उत्पादक :- रायसोनी इंजिनिअरींग वर्क्स

अ–९१. औद्योगिक वसाहत अजिंठा रोड, जळगाव ४२५००१ (महाराष्ट्र)

फोन : ४९००

तार : रायसोनीको

HR GROUP

sona

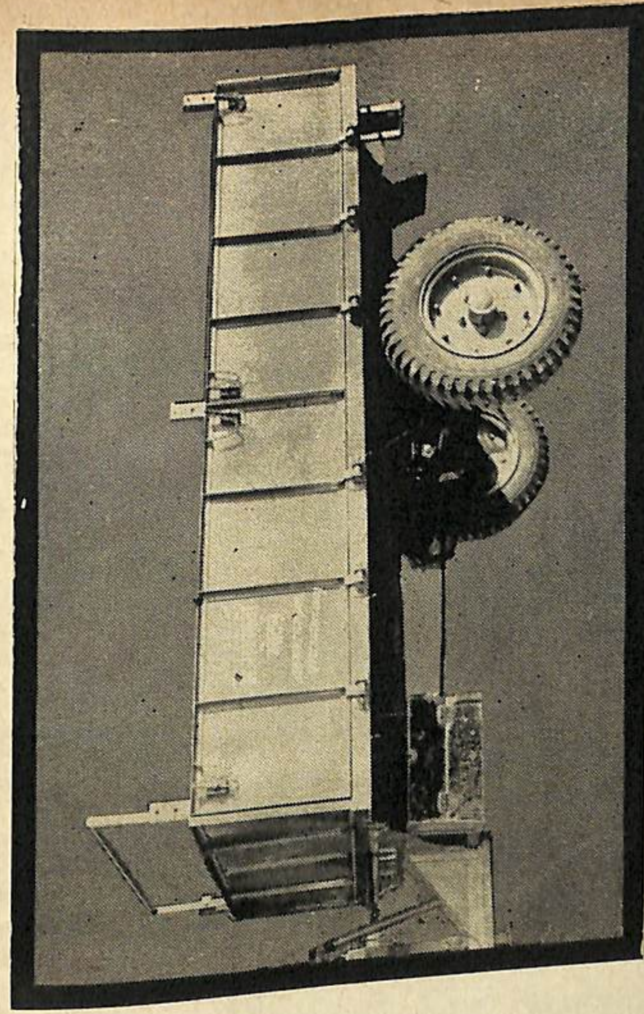

२ वर्षांच्या हमीसह

NANDI

नंदी ट्रेलर

उत्पादक

पूनम फॅब्रीकेटर्स

W-18 बी ॲडिशनल एम. आय. डी. सी.

एरिया जळगाव फोन ४९००

इंटरनॅशनल ट्रॅक्टर्स ३५ व ४५ हॉ. लक्ष्मी मोपेड • वितरक रायसोनी मोटार्स

HR GROUP

WITH BEST COMPLIMENTS OF
LIBERTY MACHINERY STORES.
RAISONI MOTORS
RAISONI ENTERPRISES
POONAM FABRICATORS
AJANTA CLEAN AIR CORPORATION

M/S G. H. RAISONI
MAHENDRA TRACTOTS
RAISONI ENGG. WORKS
TARUN AGENCIES
AJANTA FOUNDRY
GOLD CIRCLE

शेतकरी, साखर कारखाने व नगरपालिकांच्या सोयीसाठी
खास डिझाइनने व अद्यावत मशिनरीच्या सहाय्याने तयार केलेला गॅरंटीसह
अत्याधुनिक मजबुत पोलादी बांधणीचे

• अतुलनिय • अग्रेसर • अष्टूपैलू •

असे एकमेव ट्रेलर म्हणजेच

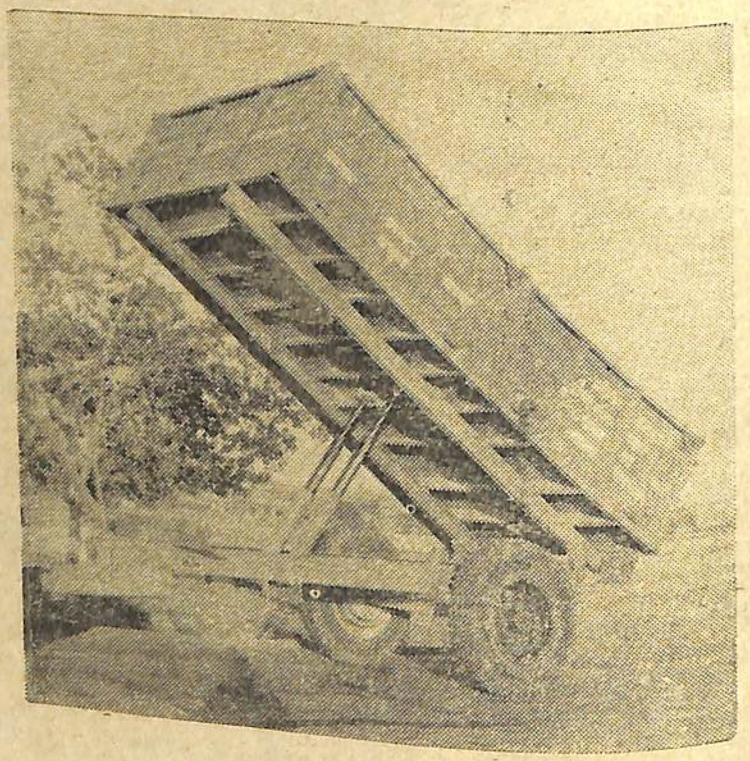

प्रविण ट्रेलर

ट्रॅक्टर ट्रेलर ३ टन व ५ टन व ६ टन या प्रकारात
हेड्रोलीक पद्धतीने टीपींग होणारे ट्रेलर बनविले जातात
तसेच ८ टन ऊस वाहतुकीसाठी आणि जीपसाठी ट्रेलर बनवून मिळतील

निर्माते

प्रविण ट्रेलर

अशोक इंण्डस्ट्रीज
पोलन पेठ, जळगांव
फोन : ऑफीस ४०७५ फॅक्टरी ४६६२

शेतकरी बंधूना खुष खबर !!

★

खान्देशातील शेतकऱ्यांनी एकमुखाने पसंत केलेल्या
स्प्रिंग पाटयाचा ट्रेलर आता जळगावात उपलब्ध
सुप्रसिद्ध 'अशोक इन्डस्ट्रीजच्या' २५ वर्षाचे
अनुभवाने तयार केलेला.

'पंकज ट्रेलर'

वैशिष्ट्ये- १) १०' × ६¼' × २' = ३७५० किलो क्षमतेचा
२) १२' × ६¼' × २' = ६२५० किलो क्षमतेचा
३) हेल्पर स्प्रिंगसह
४) पसंतीनुसार टायर्स
५) माफक किमती
६) फिरता हुक
७) एक वर्षाची गॅरंटी व विनामूल्य सेवा

निर्माता

अशोक इंन्डस्ट्रीज

७, पोलन पेठ, जळगाव
Phone 4075

दि जळगांव जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँक लिमिटेड जळगांव

●

वृक्ष तेथे छाया
सहकार तेथे समृद्धीची किमया

१२० शाखांसह ३६ ८० कोटी ठेव जमा करुन
जिल्ह्यातील शेती उत्पादन वाढीसाठी
सवलतीच्या व्याजदराने कर्ज देणारी
तसेच औद्योगिक विकासासाठी
प्रयत्नशील असणारी
एकमेव बँक

दि जळगांव जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँक लि. जळगांव

नि. ब. पाटील
चेअरमन

ब. द. पाटील
व्हा. चेअरमन

गो. म शहाणे
व्यवस्थापक

दुर्बल घटकांना
दुग्ध व्यवसायासाठी कर्ज
उपलब्ध करुन
ग्रामीण सामाजिक आर्थिक आणि
अन्य सर्वांगीण विकास घडविणारी
अग्रेसर बँक.
आमची बँक
केवळ नफेबाजीसाठी
नसून जनसेवेसाठी आहे.

जळगांव तालुका शेतकरी सहकारी खरेदी विक्री संघ लिमिटेड जळगांव

मुख्य कार्यालय
१६७, नवी पेठ, सानेगुरुजी रोड, जळगांव
शाखा म्हसावद, नांद्रे बु., भोकर.
स्थापना ३० जून १९५९
तारेचा पत्ता शेतकरी

ऑडीट वर्ग अ, दि. ३० जून १९८०

फोन मुख्य कार्यालय ३०९३
ऑईल व मशिनरी विभाग ३०१८

तडफदार व प्रगल्भ नेतृत्व
सहकारावर अढळ श्रध्दा
अचूक मोजमाप, निस्पृह सेवा व चोख व्यवहार हेच आमचे ध्येय
शेतकऱ्यांचा विश्वास हेच आमच्या प्रगतीचे सुत्र
सतत परंतु भक्कम प्रगती

आपल्या नेत्रदीपक प्रगतीने अधिकारी व लोकादरास पात्र असलेली
सहकारी क्षेत्रात जळगांव जिल्ह्यातील आदर्श संस्था

प्रेसिडेंट
नारायण गोविंदा पाटील
व्हा. प्रेसिडेंट
भाऊलाल दौलत जाधव
मॅनेजर
माणिकराव लाला वाघ

शेअर भांडवल- - - - - - - - - - २ लक्ष
फंडस - - - - - - - - - - ६. ६५ लक्ष
खेळते भांडवल - - - - - - - - ११ लक्ष
वार्षिक उलाढाल - - - १ कोटी ५८ लक्ष

खुश खबर

२० टक्के पर्यन्त छुट! मुफत भेट!!
आखरी तारीख ३० मे १९८१

विक्रेते – स्टील फर्नीचर

घड्याल, अलार्म, फेव्हर लुबा इलेक्ट्रीक इस्त्री,
APPLIANCES,
गॅस् तन्दूर, मिक्सर Remson,
Gmeco, बेन्टेक्स्, चेन पट्टे. गागल्स,
Goggles, Frames, Pen etc,
वाच रिपेअरिंग स्पेशालिस्ट

H. M. T. Sales and Service

नॉव्हेल्टी एम्पोरियम

१९३, महात्मा गांधी रोड, जळगाव Phone 4711

पुर्वीचे तळेले इलेक्ट्रिक रिपेअर
म्हणजेच नांव बदलून

अलका इलेक्ट्रिकल्स्

आमचेकडे इ. मोटार, पंखे व वेल्डींग ट्रान्सफार्मर वायडींग करून मिळेल.
तसेच मेनस्विच, स्टार्टर, गीझर, इत्यादी साधने उत्तम प्रकारे रिपेअर केले जातील.

प्रो. आ. सी. तळेले

मे. महाराष्ट्र प्रिंटींग प्रेस, जळगाव.
राजकमल टॉकीजसमोर.

mpp
महाराष्ट्र प्रिंटींग प्रेस

छपाइचे उत्कृष्ठ माध्यम

आमचे येथे सर्वप्रकारचे छपाईची कामे, बाईंडींग व जॉबरूलींग सुबक व माफक दरात करून मिळतील.

प्रोप्रायटर– मु. चि. भंगाळे
व्ही. सी. भंगाळे

गॅसेसवर बिनतोड
एकवेळ घेतल्यास दिवसभर आराम
भस्ममिश्रीत पाचक औषधी

ॲनोसिट

पचन चांगले करून भूक वाढविते
घशांतील व छातीतील जळजळ, आंबट
ढेकर, डोक्याचा व शरिराचा जडपणा
घालविते. अत्यंत स्वादिष्ट आहे.

ट्रेड मार्क

खान्देश आयुर्वेदिक फार्मसी जळगांव (जि.) महाराष्ट्र

With Best Compliments From-

Manufacturer's of

NAMASTE
BLACK TOOTH-POWDER

NAMASTE
SPECIAL AGARBATTI

Prabhat Industrial Works, Jalgaon.

With Best Compliments From-

STEP IN ....

RANE ZEROX

' KRISHNENDU ' Jilha Peth,
State Bank Road, **JALGAON**.

INSTANT PHOTOSTAT COPIES

Documents, Mark Sheets, Licences, Agreements, Sale deeds, Book-Pages, Passports, Design Charts etc. By ZEROZ

★ **No Attestation Required.**
Special Concession For Students.

Prop.- **A. P. Rane**

सर्व प्रकारचे सुटींग व शर्टींग तसेच फॅन्सी साड्या व पातळे

योग्य भावात मिळण्याचे एकमेव ठिकाण—

दिपक क्लॉथ स्टोअर्स

चित्रा टॉकीज समोर, जळगांव.
१५, जे. एम. पी. मार्केट

प्रोप्रायटर- **मोहन चांगो भोळे ॲन्ड सन्स**
सेंच्युरी मिलचे अधिकृत किरकोळ कापड विक्रते.

दिड वर्षात अेक्सपर्ट स्टेनो-टायपिस्ट होण्याची गॅरंटी

प्रेरणा —

शार्टहॅण्ड अँड टाइपराईटींग इन्स्टीटयुट

२०३, शनीपेठ. जळगांव

आमची वैशिष्ठये-

- **अिंग्रजी शार्टहँड**
  शार्टहँड शिकत असतांना आपणास अिंग्रजी ग्रामर व संभाषणाबद्दल सुद्धां माहिता देण्यात येईल.
- **अिंग्रजी टाईपराअिटींग**

प्रिन्सीपाल–

सौ. मीना हेमन्त जोशी

अिन्स्ट्रक्टर–

हेमन्त एस. जोशी

श्री. सुरेशदादा जैन ह्यांचे माजी खाजगी सचीव.

आमचेकडे मोल्डींग, वेल्डींग व टर्नींगची कामे केली जातील.
तसेच ऑटोलाईनचे तसेच सर्व प्रकारचे हेडसिट, फिटींग व क्रॅंकचे कामे करून मिळतील.
व सर्व प्रकारचे ट्रॅक्टरचे व शेपींगची कामे केली जातात.
सिटबार, स्लिव्हबार आणि गन मेटल बुशिंगबार, हजर स्टॉकमध्ये मिळतील.

दर्जेदार कामाचे एकमेव ठिकाण-

उदय मेटल अँड इंजिनिअरींग वर्क्स

शिवाजी नगर, पोलिस चौकिजवळ, जळगांव – ४२५ ००१

प्रोप्रायटर– एस. सी. दलाल

नवीन घड्याळ विक्रेते
तसेच
घड्याळे रिपेअर करुन मिळतील

क्वॉलिटी वॉच कंपनी

७२, नवी पेठ,
जुन्या एस् टी. स्टँडजवळ, जळगाव.

प्रोप्रा.- भरत पाटील

– सर्व प्रकारच्या उत्कृष्ठ छायाचित्रासाठी –

एकवेळ अवश्य भेट द्या

डिलक्स फोटो स्टुडिओ

जुन्या एस् टी स्टँडसमोर, जळगाव.

प्रोप्रा. –जे. एन. पाटील

हार्दीक शुभेच्छा-

फोन. ४४८४

अजिंठा सीडस् कार्पोरेशन

३२, नवी पेठ, जळगांव

हस्ती पाईपचे अधीकृत विक्रेते

जळगांव, धुळे, औरंगाबाद.

निर्भेळ दुध, दही, तुप, चक्का व श्रीखंड

मिळण्याचे एकमेव ठिकाण–

अनुभव हीच खात्री.

जयभारत दुग्धालय

११४ भवानी पेठ

बोहरा गल्ली जळगाव

रजि. नं. ७९२७ ता. ४–७–१९३९

तारेचा पत्ता–फ्रुटसेल

जळगाव फळ व भाजीपाला विक्री करणारी सहकारी मंडळी मर्यादित, जळगाव

(महाराष्ट्र)

आमच्या संस्थेमार्फत केळी व भाजीपाल्याची कसोशीने विक्री केली जाते. तसेच रासायनिक मिश्र खते व किटकनाशके किफायतशीर भावाने मिळतात.

हेड ऑफिस : फोन नं. ३१५०
२३६, बळीराम पेठ, मामलेदार कचेरीसमोर,
जळगाव–४२५००१

स्टॉल दुकान :– फोन नं. ४१२५
महात्मा फुले मार्केट, डेली बाजार, आउट लाईन
जळगाव–४२५००१

मॅनेजर
सदाशिव तुकाराम पाटील

प्रेसिडेंट
रघुनाथ सोमा काळे

व्हा. प्रेसिडेंट
रामकृष्ण विधू महाजन

जळगांव जिल्हा सह. नोकरांची पतपेढी लि., जळगांव

स्थापना- १९०९

फोन नं, ४३१४
चेअरमन ४०५८

संस्थेची आर्थिक परिस्थिती-

१) खेळते भांडवल	२,६६.३४,४००–००	५) सभासद वर्गणी	१,९०,४२,९१७–००
२) भाग भांडवल	२६ ४२,२८०–००	६) बचत ठेवी	१,१०,८३३–००
३) राखीव निधी	५,६९ ६०,२–००	७) मुदत ठेवी	३,८७,६५०–००
४) इतर निधी	४,९३,२०६–००	८) सभासद संख्या	७,४७२–००

सोसायटीने आर्थिक विकेंद्रीकरणाचा दृष्टीकोन ठेवून सभासदांना तालुक्याचे ठिकाणीच कर्ज देणेची व वसूल घेणेंची सेवा उपलब्ध व्हावी म्हणून जिल्ह्यातील १२ तालुक्याचे ठिकाणी शाखा सुरू केल्या आहेत.

इतर वैशिष्ट्ये-

१) सभासदांचे व ग्राहकांचे सोईसाठी जळगाव येथे डिपार्टमेंट स्टोअर चालविले आहे.
२) सभासदांना कर्ज देणेची अत्यंत जलद व सुलभ सोय. ३) लग्न व इतर समारंभासाठी मंडप व बिछाईतीची खास व्यवस्था. ४) सभासदांच्या ठेवी आकर्षक दराने स्विकारल्या जातात.

भास्करराव तानाजी शेवाळे
व्हा. चेअरमन

बाळासाहेब यशवंतराव चव्हाण
चेअरमन

हार्दिक शुभेच्छा–

श्रीकान्त मुद्रणालय

बळीराम पेठ, जळगाव

फोन ४४८७

मोटार सायकल्स, स्कूटर्स व स्पेअर-पार्टस्

एक्झाईड बॅटरी व टायर-टयूबचे

अधिकृत विक्रेते

मे. रायसोनी ब्रदर्स

माहिजी बाजार, जळगाव

तार– रायसोनी • फोन ३४७१

WITH BEST COMPLIMENTS FROM

METRO TAILORS

Opp. TOWER

JALGAON

GENTS SPECIALIST

सर्वोत्कृष्ट

नवीन

गॅरेंटेड

घड्याळें

प्रफुल्ल वॉच कंपनी

पंजाब नॅशनल बँके शेजारी

जळगाव

अवश्य भेट द्या !

सर्व प्रकारचे आधुनिक पद्धतीचे

नंबरचे चष्मे

त से च

उत्तम प्रतीचे गॉगल्स मिळण्याचे

खान्देशातील एकमेव ठिकाण

खान्देश आप्टिकल कंपनी

चष्म्याचे व्यापारी

१०५, नवी पेठ, जळगाव

प्रोप्रा.-जी. आर. देशपांडे

WITH BEST COMPLIMENTS FROM

GENTS SPECIALIST

PARADISE TAILORS

162, Navi Peth, JALGAON

राजकमल पान मंदीर

राजकमल थिएटरमध्ये

आमचे येथे नेंहमी
बनारसी, कलकत्ता, बंगला व कपुरी पान मिळेल.

आमची खास वैशिष्टे-
लग्न समारंभ व इतर शुभ कार्यक्रमासाठी आर्डरी प्रमाणे घरपोच पान मिळतील.

प्रो. डी. आर. ठाकूर
(सडावणकर)

With Best Compliments

From Vijai Traders

Authorised dealers
1. Superphone Intercoms
2. Electronic Calculators
3. Emergency Lighting System & other business machines

6, Stadium shopping centre
opposite state Bank
Zilla Road Jalgaon.
Phone- 4884

कोयल बोले - - - - - -

- - - - - दुनिया डोले.

कोयल

★ कॅसेटस्.
★ टेपरेकार्डर्स्.
★ रेकार्ड्स्.

योग्य भावात व गॅरंटेड वस्तूंचे माहेरघर

८३ खान्देश मिल्स शॉपींग काम्प्लेक्स, जळगाव.

प्रा. पी. एन. महाजन
यांचे

राजेंन्द्र कोचिंग क्लासेस

विद्यार्थ्यांचे
व्यवसाय मार्गदर्शन केंद्र

आणि
१० वी, ११ वी, १२ वी, एफ. वाय., टी. वाय.
इंग्रजीचे अध्यापन केंद्र
१५ जून पासून भेटा

पत्ता- कृषक भवन, सिव्हील कोर्टासमोर जळगाव

बिडेका ट्रेडर्स

दिक्षीत वाडी, सिव्हील हॉस्पीटल समोर, जळगाव

आधिकृत विक्रेते-

卐 'मलिक' वेल्डींग मशिन
卐 के. जे. वेल्डींग मशिन
卐 मल्टिरॉडस् ६०१३ वेल्डीगरॉडस्
卐 वेल्डींग ॲक्सेसरीज
卐 क्रॅश हेल्मेटस्

व सर्व प्रकारच्या वर्कशॉप मशिनस् व टूल्स
योग्य भावात मिळण्याचे
एकमेव ठिकाण

प्रो. अरविंद चौधरी
D. M. E.

सुखकारक प्रवास आणि पेट्रोलची बचत–
यासाठी खरेदी करा–
" व्हिकी– २ मोपेड "
(मिनी मोटार सायकल)

★ तीन मजबूत गियर्स असलेली
★ दोन्ही चाकांजवळ शॉकअप् असलेली
★ एक लिटर पेट्रोल मध्ये ६५ किलो मीटर जाणारी
★ जर्मन बांधणीचे व्हिक्टोरिया इंजिन असलेली

– व्हिकी– २ मोपेड –
अधिकृत विक्रेते–
मे. अनंत ऑटो डिलर्स
C/o मे.कुशल ट्रेडिंग कंपनी
हनुमान मंदीरासमोर,
कॉटन मार्केटजवळ, जळगाव

प्रोटीन्स व व्हिटॅमिन्सयुक्त
ताजा
प्रसाद मिल्क ब्रेड
(खादी ग्रामोद्योग मंडळद्वारा पुरस्कृत)
(खारी, टोस्ट नानखटाई, बिस्किटस्, केक)

निर्माते– स्वाना बेकरी अॅन्ड कन्फेक्शनरी
२४ गुरूकुल कॉलनी
एम. जे. कॉलेजजवळ जळगाव.

हार्दिक शुभेच्छा !

मे. (शेठ) राजमल लखीचंद सराफ, जळगाव
१६९ बालाजी पेठ, जळगाव.

फोन नं. ३९६४ शोरूम
३१८२ दुकान.

आपल्या सौन्दर्यात भर घालण्यास आवश्यक अशा कलात्मक व अस्सल दागीन्यांसाठी ग्राहकांच्या विश्वासास पात्र ठरलेल्या आमच्या पेढीस अवश्य भेट द्या !
आपले सुस्वागतम् !

★ शालेय महाविद्यालयीन पुस्तके, गाईडस.
★ सर्व प्रकारचे प्रिंटींग कार्डस्. इन्व्हिटेशन कार्डस्.
★ शालेय स्टेशनरी
☆ आकर्षक लग्नपत्रिका.
★ सर्व प्रकारच्या Question Bank Solutions

वृंदा बुक डेपो
पंजाब नॅशनल बॅंकेसमोर,
म. गांधी रोड, जळगाव

टायपिंग शॉर्टहॅन्ड
जलद गतिने शिका
त्वरीत संपर्क साधा !

विजय टाईपरायटिंग शॉर्टहॅंड क्लास
सरकार मान्य

• उत्कृष्ट मार्गदर्शन.मशिन्स
• लेडीज बॅचेस्
• मर्यादित जागा
१६५ जिल्हापेठ, स्वागत लॉज जवळ,
जळगाव.

सर्वप्रकारच्या ट्रु कॉपीज तसेच टाईपिंग, सायक्लो स्टाईलचे काम स्वस्त व सुबक दरात केले जातील,

प्रॅक्टीकल रेडिओ क्लासेस
जळगाव
– क्लासची काही खास वैशिष्ठ्ये –
★ सहा महिन्याचा संपूर्ण प्रॅक्टीकलसह कोर्स.
★ माफक फी व उत्कृष्ट मार्गदर्शन.
★ स्वतः रेडिओ अॅसेंबल करण्याची पात्रता.
★ वर्कशॉप प्रॅक्टीसची खास सोय.
★ आर. टी. इ. एस. चे सर्टिफिकेट.
★ हिंदी व इंग्रजीतून शिक्षण.
★ वर्ग सायं. ७ ते ९ पर्यंत.

अधिक माहितीसाठी भेटा अगर लिहा–
C/o उर्दू हायस्कूल बिल्डींग
लोखंडी पुलाजवळ
शिवाजी नगर, जळगाव.

C/o न्यू इंडिया रेडिओ सर्व्हिस
शॉपिंग सेंटर कॉटन
मार्केटजवळ जळगाव.

लेडिज ॲन्ड जेन्टस्
बेलबॉटम के डिझायनर

बेनहर टेलर्स

महात्मा फुले मार्केट, जळगांव

शालीमार साडी सेंटर

★ सुटींग

★ शर्टींग

★ साड्या

★ ड्रेस मटेरीयल

लग्न मौंजेस लागणारे सर्व प्रकारचे कापड मिळेल.

नेहरु चौक, बिल्डींग नं. ४
६४, खान्देश मिल शॉपींग कॉम्प्लेक्स, जळगाव

निरोगी दातांसाठी

राधिका
काळी टुथ
पावडर
राधिका केमिकल्स, जळगांव.

आता आपणांस मुंबईला जाण्याची गरज नाही

☆

मागाल ते मिळेल !

जळगाव जिल्हयातील पहिली अभूतपूर्व व्यापारी संस्था. कोणताही लघुउद्योग सुरू करण्यासाठी आमचे कडे खालील प्रमाणे कामे केले जातील.

१) २३१९ लघु उद्योगाबद्दल संपूर्ण माहिती, योजना आहेत.
२) कोणत्याही प्रकारची मशिनरी व कच्चा माल भारतातील किंवा परदेशातील कंपन्यांकडून पुरवठा.
३) एम. आय. डी. सी. मध्ये प्लॉट व पुढे संपूर्ण फॅक्टरी सुरू होईपर्यंतची सर्व कामे.
४) एकदा दिलेली फॅक्टरीची योजना त्याच जिल्हयात पुन्हा कोणासही दिली जाणार नाही.
५) फॅक्टरी सुरू झाल्यावर तयार मालासाठी बाजारपेठ मिळवून देणे

हल्ली आमच्याकडे १७ फॅक्टरीचे काम सुरू आहे.
आपण प्रत्यक्ष आल्यावरच आपल्याला खात्री पटेल.

संपर्क–

मोनालिसा एंटरप्रायझेस

"डायमंड हाऊस," पोस्ट बॉक्स नं. ९२
१४९, श्रीरामनगर (जुनी रामपेठ)
जळगाव–४२५००१

टेक्समो (कोईमतूर)

फोन ३४५३, घर ३२१४

मोनोब्लॉक, कपल्ड, डोमेस्टीक व सबमर्सील पंपस्

हेड ऑफीस :

रुरल सप्लायर्स

३४, पोलन पेठ, जळगाव,

ब्रँच

नया मोटर स्टँड

बुऱ्हानपूर (म. प्र.)

फोन ८५९

पंपसेटचे प्रत्यक्ष वर्कींग पहावे व खात्री झाल्यावरच खरेदी करा

जळगावात नावाजलेले

लोकप्रिय रेस्टॉरंट अँन्ड दुग्धालय

विसनजी नगर, बँक ऑफ बडोदाच्या शेजारी, जळगाव

आमचे येथे खारा माल व पेढे कलाकन उत्तम प्रतिचे मिळेल त्याचप्रमाणे ऑर्डरीनुसार माल तयार मिळेल.

प्रोप्रा. काशिनाथ तुकाराम खडके

With Best Compliments Form-

Phone 3343

RAJA TRADERS

Dealers for-

AMCO Batteries

Stedium Shopping Complex

Jilha Road, JALGAON.

रंगरेखा स्क्रीन प्रिन्टर्स

आमचेकडे-

स्टीकर्स, अॅडव्हरटाईजींग टीन प्लेटस, ग्रीटींग व व्हीजीटींग कार्डची कामे उत्कृष्ट रीत्या करुन मिळतील.

तसेच सर्व प्रकारच्या लेटर प्रेस व स्क्रीन प्रिन्टीग इंक व इतर अॅर्क्सेसरीज योग्य भावाने मिळतील.

रंगरेखा स्क्रीन प्रिंट
१७२। १५, विसनजी नगर,
जळगाव

ग्राफीक रोलस कार्पोरेशन
२९५, बळीराम पेठ,
जळगाव

अशोक हॉटेल व भोजनालय

एम. जे कॉलेज, अनंत कॉलनी

जळगाव- ४२५००१

लग्न, मौंजी व पार्टीच्या (रिसेप्शन) आर्डरी स्विकारल्या जातील.

विकास मेडिकल्स अँड जनरल स्टोअर्स

नवीन एस. टी. स्टँड रोड, जळगाव

फोन ५२८९

सर्व प्रकारची

- देशी विदेशी औषधे योग्य भावात मिळण्याचे-

एकमेव ठिकाण

प्रोप्रा.- पी. के. तळेले

दि.महाराष्ट्र इलेक्ट्रीक अॅन्ड जनरल स्टोअर्स

म. गांधी रोड, नवी पेठ जळगाव.

सर्व कंपन्याचे ट्युबलाईट व लँप व इलेक्ट्रीक फिटींगला लागणारा

सर्व प्रकारचा सामान मिळण्याचे एकमेव ठिकाण योग्य भाव.

माफक दरात

० टायपींग ०डुप्लिकेटींग व झेरॉक्स फोटो कॉपीजसाठी

–त्वरीत संपर्क साधा–

"झारे झेरॉक्स्"

द्वारा टाईपरायटिंग इन्स्टिटयूट

महाराणा प्रताप हॉलसमोर, म. गांधी रोड

जळगाव ४२५००१

संचालक– सुरेश का. झारे.

हार्दिक शुभेच्छा

मे. चंद्रकांत सिमेंट अॅन्ड आयर्न इंडस्ट्रीज

कुलर, मिटर पेटी, शेतीसाठी पाईप, पलंग, गोदरेज टाईप कपाट, सिमेन्ट जाळी व सि. बागडे व इतर बिल्डींग सामानाचे निर्माते व विक्रेते

कारखाना नोंदणी क्रमांक-महा. मुं.ज. चं–८ दि. १४-११-७३

५, पोलनपेठ, (राजकमल टॉकीज जवळ) जळगाव.

फोन नं. ५०८४

तिरुपती एम्पोरियम

जे. एम्. पी. मार्केट,

चित्रा टॉकीज समोर, जळगाव.

सौन्दर्य प्रसाधने – प्रेझेंटेशन आर्टिकल्स्

व इलेक्ट्रिकल्सचे होलसेल

व रिटेल व्यापारी

प्रोप्रा.– नंदुरबारकर अॅन्ड ब्रदर्स

मुळजी जेठा महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांना

आमच्या हार्दिक शुभेच्छा

卐

मे. व्हरायटी क्लॉथ सेन्टर

१०९, फुले मार्केट,

जळगाव

फोन नं. ४७७८

नरेन्द्र मेडीकल्स

ठोक व किरकोळ औषधी मिळण्याचे खात्रीशीर एकमेव ठिकाण

१४ नवी पेठ तार ऑफीस समोर,

संजीवनी हॉस्पीटल जवळ,

जळगाव.

प्रोप्रा.– प्रकाश खुपे

★ शालेय व महाविद्यालयीनउपयोगी पुस्तके, गाईडस्

★ सत्रपद्धतिच्या सर्व विषयांच्या "प्रश्नमंजूषा" (Question Bank)

★ शालेय व ऑफीसोपयोगी (ठोक व किरकोळ) स्टेशनरी.

★ कोर्टकामासाठी लागणारी कागदपत्रे.

★ एल. एल. बी. ची पुस्तके व गाईडस्. Solutons.

योग्य व माफक दरात मिळण्याचे एकमेव विश्वसनीय ठिकाण.

कांती बुक डेपो

दु. नं. ९७-अ, बिल्डिग नं. ६, खान्देश मिल शॉपींग कॉम्प्लेक्स, जळगाव.

फोन— पी. पी. ५२२६

प्रोप्रा.– अशोक खिवसरा (तोंडापूरकर)।

आमचेकडे सर्व प्रकारची खते, किटकनाशके, बी–बियाणे, स्प्रे पंप व ठेप (योग्य भावात) मिळेल !

☆ मुनोत ब्रदर्स ☆

१० नवजीवन शॉपींग सेंटर

जयकिसन वाडी, जळगाव.

आमचेकडे H. M. T., जयको, टाईमस्टार, फावरलुबा अलाराम आणि सर्व प्रकारचे मनगटी व भिंतीवरची घड्याळे विकत मिळतील.

तसेच सर्व प्रकारची घड्याळे किफायतशीर किमतीत रीपेअर करून मिळतील.

न्यु वर्षा वॉच कं.

१७७ नवी पेठ,
माहीजी बाजार
मद्रास आनंद भुवन समोर
जळगाव

संगीताच्या दुनीयेत नवीन पाऊल

स्वरविहार

नटवर टॉकिज चौक नवीपेठ जळगाव

★ टेपरेकॉर्डस
★ कॅसेटस्
★ रेकॉर्ड प्लेअर्स
★ रेकॉर्डर्स
★ एम्पलीफायर

इत्यादी मधील जळगाव जिल्हयांचे प्रमुख विक्रेता

सुबक काम, वाजवी दाम.

'जितेंद्र झेरॉक्स'

महत्वाचे कागदपत्र, दस्तऐवज, लायसेन्स, खरेदी खते. इ. चे फोटोकॉपीज त्वरीत मिळण्याचे उत्कृष्ट माध्यम.

ठिकाण–
२०१, अ नवी पेठ. जळगाव

मे. देवराम रामचंद्र चौधरी

हार्डवेअर अॅण्ड पेन्टस् मर्चन्टस

आमचे येथे सर्व प्रकारचे रंग, डिस्टेपर, आइलपेन्टस् योग्य भावात मिळेल.

अधिकृत विक्रेते–

गुडलॉस नेरोलॅक पेन्टस

४९/२ पोलनपेठ जळगाव
फोन नं. ३३१८

NEW STYLO TAILORS

★

Gents & Ladies Specialist.
M. G. Road, JALGAON.

प्रभाकर टेलर्स

★

अद्यावत फॅशन

जेन्टस स्पेशालिस्ट

फुले मार्केट, जळगाव.

° सुन्दर लेटर हेडस ° व्हिजिटींग कार्डस
° हॅंडबिल्स व लिफ्लेटस् ° निमंत्रण पत्रिका
° अहवाल छपाई ° माध्यमिक शाळांची वार्षिके
–आणि इतर सर्व प्रकारच्या मराठी व इंग्रजी छपाईसाठी–

★

जळगाव समाचार आणि कृषक समाचार आमचेकडे छापला जातो
जळगावातील क्वालिटी प्रिंटिंग प्रेस

नव-पूर्णिमा प्रिंटींग प्रेस

फोन ४३१६ पी. पी.
२८८, बळीराम पेठ, जळगाव.

नारखेडे फार्म

सर्व प्रकारच्या फुलझाडांचे व फळझाडांचे रोपे व कलमे मिळतील.

–संपर्क साधा–

नारखेडे ब्रदर्स अॅन्ड सन्स
कॉंट्रॅक्टर्स, इंजीनीअर्स अॅन्ड सप्लायर्स

संगम सोसायटी B–3/8 जळगाव.
फोन - 5235

शाखा– स्टेट बॅंकेसमोर, लेवा एज्युकेशनच्या बाजुला
नारखेडे फार्म

उल्हास सावळे प्रस्तुत

महेफिल ए मुकेश ऑर्केस्ट्रा

सोबत–

आकर्षक नृत्ये व बहारदार कॉमेडी.

वैशिष्टये–

★ हाय–फाय एकोफोनिक साऊंड सिस्टीम

★ पार्श्व गायकांच्या हुबेहूब आवाजात गाणारे गायक

★ आधुनिक इलेक्ट्रॉनिक असा वाद्यवृंद

कार्यक्रमासाठी संपर्क–

उल्हास स्टोअर्स

शॉप नं. १३ स्टेट बँक शॉपिंग सेंटर,
कॉटन मार्केट जवळ, डॉ. अनिल
आचार्यच्या अॅक्सीडेंट हॉस्पीटलसमोर
जळगाव.

फोन- ३४१३ प्रीती मेडीकल्स, नवीपेठ, जळगाव.
५१५२ डॉ. जैस्वाल " "

With Best Cmopliments From-

NALINKUMAR L. SHAH

B. E. (CIVIL) HONS.

Structural Engineer & Contractor.

Shop No. 7 shoping center,
Near Cotton market
JALGAON 425001

भारत आयर्न इंडस्ट्रीज.

प्रेझेन्टस:- लक्ष्मी रोलींग शटर्स

"METHOD ENGINEERS"

Jaikisanwadi, JALGAON 425001

Mech-Electrical Engineers and Contractors.

-REPAIRS For-

Refrigerator, Airconditioner coolers Fan mixture, Geyser all type of Electrical Motar Rewinding.

Propritor

C. L. Bhangale
Ele Mec. Engineer

With best compliments From-

Phone(3339 3169

M/s Krishna Industries

Coal Merchant Visanji Nagar.
JALGAON 425001

सर्व प्रकारचे पेन्टस् व सॅनिटरी वेअर्स
मिळण्याचे एकमेव ठिकाण

फोन– ५०६० पीपी

विकास पेन्टस् अॅण्ड सॅनिटरी वेअर्स

१३, भाटीया शॉपिंग सेंटर
५४, पोलन पेठ **जळगाव.** ४२५००१

प्रो. आर. एस्. महाजन

हार्दिक शुभेच्छा

सुदर्शन रोलींग शटर

१०७ जिल्हा पेठ
सिव्हील हॉस्पीटल रोड
आठवडे बाजारासमोर जळगाव.

★

रोलींग शटर्स ० कुलर्स ० कोठ्या ० पलंग ०
इत्यादि सर्व सर्व साहित्याचे कारखानदार

With Best Compliments From

LIBAS

LIBAS

Tailors & Out Fitters

72 Navi Peth
JALGAON 425001

Anand Printers

115/5 JILHA PETH, JALGAON 425 001 • PHONE 5340
COMMERCIAL PRINTERS

Anand Printers

सर्व प्रकारची खते, कीटक नाशक औषधे,
प्रमाणित बियाणे, पी. व्ही. सी. पाईप

योग्य भाव ० उत्कृष्ट माल व सेवा

पटेल नारायणदास भगवानदास

१५३ पोलन पेठ, जळगाव

फो. नं. ३२१६, ३२१७

हार्दीक शुभेच्छा

शरद सायकल मार्ट

नवी पेठ, जळगाव

पॅसो सप्लायर्स जळगाव

(८, स्टेडियम शॉपिंग सेंटर,
स्टेट बँकेसमोर जळगाव)

अनुभव हीच खात्री

आमचे येथे प्रिंटींग प्रेससाठी लागणारा सर्व प्रकारचा कागद व शाळा, कॉलेजेस, संस्था, ऑफिसेस, ग्रामपंचायती यांना लागणारा सर्व प्रकारचा कागद व सर्व प्रकारची स्टेशनरी किरकोळ व होलसेल भावात मिळेल.

हॉटेल विलास

भवानी पेठ, राजकमल टॉकिज समोर, जळगाव. ☎ ३९४६

★ आमचे पदार्थ ★

स्वादीष्ठ मटन, लज्जतदार मुर्गा व मच्छी, स्पेशल बिर्यानी, रुचकर आमलेट, गरमागरम परोठा, तसेच शाखाहारी पंजाबी डिसेस

★ आमची वैशिष्ठे ★

★ ३० वर्षाचा पारंपारीक अनुभव व ख्याति ★ चांगल्या प्रतिचा माल व झटपट सेवा.
★ पार्टीची व फॅमिली रूमची खास सोय

(प्रो. प्रल्हाद सिताराम महाजन)

☎ ३९४६

विलास रेस्टॉरंट

राजकमल टॉकीज शेजारी,

३, पोलन पेठ, जळगाव – ४२५००१

स्पेशल भाजी पुरी व मिसळ, गरमागरम स्पेशल चहा, नेसकॉफी, पेढे लाडू, जिलेबी, पापडी मिळेल उपासाचा चिवडा, वेफर, शेव चिवडा, कलाकन, चटकदार मसाला शेव. फराळाची स्वतंत्र व्यवस्था.

टिप– ऑर्डरीप्रमाणे माल तयार करून मिळेल.

प्रोप्रायटर
(सिताराम नथू महाजन)

...आमदार फॅशन!

...धिका

ग्वालियर सूटींग-शर्टींगचे अधिकृत विक्रेते

...टॉकीज शेजारी, जळगाव • फोन ३०६१

LAPSIYA

छोटे कद पर ऊँची एड़ी जँचेगी?
जी हाँ, अवश्य जँचेगी!
ऊँची एड़ी कद कुछ बढ़ा देती है लेकिन मजा तब है जब किसी को ऊँची एड़ी का पता न लगे। आकर्षक धारियोंवाली पतलून को पिंडली के पास आकार देकर ऐसी बनवाइए कि एड़ी ढक-सी जाए। फिर देखिए, कद लम्बा लगने लगेगा।
सन् '७९ की फ़ैशन के अनुरूप कोट के लेपल कुछ कम चौड़े हों, टाई कुछ सीधी और तंग हो और कमीज का कॉलर भी नुकीला न हो तो सोने में सुगन्ध। आजकी पसंद है ऊँचा शानदार व्यक्तित्व। पर इसके लिए जरूरी है सही कपड़े का चुनाव!
हम कपड़े के हर मीटर पर पूरा-पूरा ध्यान देते हैं। हर मीटर को २५० (जी हाँ, २५०) वस्त्र-सुधारक पद्धतियों में से प्रोसेस किया जाता है। इसलिए कि आपके कपड़े की आन-बान-शान अन्त समय तक बनी रहे। याद रखिए, 'रेमण्ड' आपकी लागत का सही मूल्य देता है— सदा।
रेमण्ड सूटिंग
आकर्षक व्यक्तित्व का मार्गदर्शक
अधिकृत विक्रेता :- सम्राट ९३, खान्देश मील शॉपिंग सेंटर, नेहरु चौक, जलगांव.